

STUDIUM OCHRONY

KRAJOBRAZU

WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

OPRACOWANIE:

dr hab. Mariusz Kistowski

dr inż. Bogna Lipińska

mgr Barbara Korwel-Lejkowska

na zlecenie Samorządu Województwa Pomorskiego

umowa nr UM/DRRP/114/05/D

Gdańsk, grudzień 2005

Spis treści

1. Wstęp	2
2. Metodyka opracowania	4
3. Zasoby krajobrazowe województwa pomorskiego	32
3.1. Identyfikacja zasobów krajobrazowych regionu	32
3.2. Analiza zasobów krajobrazowych regionu	58
3.3. Ocena wartości zasobów krajobrazowych regionu	64
3.4. Wskazanie i ocena zagrożeń zasobów krajobrazowych	78
3.5. Strefy i obszary priorytetowe oraz metody ochrony i kształtowania zasobów krajobrazowych	91
3.6. Syntetyczna charakterystyka krajobrazowa obszarów województwa pomorskiego wraz z określeniem działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu	112
4. Wartości, zagrożenia i metody ochrony zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej	225
4.1. Modyfikacja metody dla potrzeb studiów metropolitalnych	225
4.2. Wartości i zagrożenia zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej	229
4.3. Propozycje ochrony i kształtowania zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej	238
Literatura	246
Aneks 1. Analiza i ocena stopnia uwzględnienia problematyki krajobrazu i jego ochrony w planach zagospodarowania przestrzennego województw	247
Aneks 2. Lista punktowych i małoobszarowych elementów kultury materialnej województwa pomorskiego	305

1. WSTĘP

Niniejsze opracowanie, sporządzone na zlecenie Samorządu Województwa Pomorskiego, stanowi materiał studialny, który ma służyć jako jedna z podstaw do aktualizacji Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego oraz opracowania w jego ramach Planu Zagospodarowania Przestrzennego Obszaru Metropolitalnego Trójmiasta.

Traktując jako punkt wyjścia tekst Europejskiej Konwencji Krajobrazowej uznano, że ochrona krajobrazu, rozumianego przede wszystkim jako zasób wartości wizualno-estetycznych regionu, powstałych w wyniku wzajemnego oddziaływania czynników przyrodniczych i antropogenicznych, należy do najważniejszych działań w zakresie planowania przestrzennego. Utrzymanie dobrego stanu tak rozumianego krajobrazu powinno być jednym z najważniejszych wyznaczników osiągnięcia „ładu przestrzennego” i dążenia do „zrównoważonego rozwoju” – podstawowych kategorii współczesnego planowania przestrzennego i regionalnego. Europejska Konwencja Krajobrazowa podkreśla znaczenie krajobrazu, jako specyficznego zasobu środowiska przyrodniczego i kulturowego, który może sprzyjać działalności gospodarczej, przyczyniać się do tworzenia nowych miejsc pracy, wpływać na kształtowanie lokalnego dziedzictwa kulturowego, przyczyniać się do zwiększenia dobrobytu i konsolidować społeczności lokalne oraz regionalne. Krajobraz jest jednym z ważniejszych elementów kształtujących jakość życia ludzi. Aby spełniał on wszystkie wymienione funkcje, musi zostać utrzymany w stanie sprzyjającym kreowaniu wysokiej jakości życia, co można osiągnąć poprzez eliminowanie czynników zagrażających mu oraz przez jego ochronę i właściwe kształtowanie. Podstawowym instrumentem ochrony krajobrazu jest opracowanie i wdrażanie polityk, w tym polityki przestrzennej i polityki ochrony środowiska, które będą w odpowiednio szerokim zakresie implementować problematykę krajobrazową.

Bodźcem do opracowania niniejszego studium były nie tylko bieżące potrzeby wynikające z konieczności opracowania dokumentów planistycznych na szczeblu województwa i obszaru metropolitalnego, ale także procesy przekształcania krajobrazu regionu, występujące ze szczególnym natężeniem od około ćwierćwiecza. Uległy one jeszcze większemu nasileniu w trakcie transformacji ustrojowej trwającej od przełomu lat 80. i 90. XX wieku, m.in. w wyniku wzrostu znaczenia prywatnej własności gruntów oraz liberalizacji niektórych przepisów z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego, ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego, a także coraz większego rozdziewu pomiędzy treścią przepisów prawnych a ich praktycznym zastosowaniem. Krajobraz ulega degradacji zarówno w skali wieloprzestrzennej, na przykład w wyniku procesów suburbanizacji (rozprzestrzeniania się miast) oraz rozwoju zainwestowania rekreacyjnego, szczególnie na terenach wiejskich, jak i w mikroskali, np. poprzez likwidację przydrożnych zadrzewień (alei przy drogach publicznych) lub dewastację zabytkowych układów przestrzennych wsi czy założeń dworsko-parkowych. Scedowanie większości decyzji przestrzennych na poziom samorządu gminnego spowodowało, że cele związane z wąsko rozumianym rozwojem gospodarczym i społecznym oraz

partykularne cele indywidualne, najczęściej dominują nad celami związanymi z ochroną uniwersalnych wartości wizualno – estetycznych krajobrazu.

W świetle zaleceń Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, w szczególności zakresu identyfikacji i oceny krajobrazu, sformułowanego w jej rozdziale II, artykuł 6C, za niezbędne w niniejszym studium uznano:

1. Rozpoznanie zasobów krajobrazowych obszaru opracowania.
2. Systematyzację zasobów krajobrazowych w postaci typologii krajobrazów regionu.
3. Identyfikację elementów małoobszarowych, liniowych i punktowych o charakterze przyrodniczym lub antropogenicznym, stanowiących o specyfice krajobrazu regionu.
4. Określenie wartości i stanu zachowania poszczególnych typów krajobrazów oraz ich szczególnych elementów.
5. Identyfikację czynników zagrażających zasobom krajobrazowym.
6. Wskazanie metod ochrony, odtwarzania i kreowania zasobów krajobrazowych regionu, przydatnych dla polityki przestrzennej samorządu województwa i samorządów gminnych.

Dodatkowo, w celu rozpoznania dotychczasowych doświadczeń w zakresie prac objętych studium, za przydatne uznano dokonanie przeglądu planów zagospodarowania przestrzennego województw pod kątem uwzględnienia problematyki identyfikacji, zagrożenia i ochrony zasobów krajobrazowych.

Problemy identyfikacji, zagrożenia i ochrony zasobów krajobrazowych Pomorza, w szczególności województwa pomorskiego i województw, które weszły w jego skład po 1998 roku, były podejmowane we wcześniejszych opracowaniach i publikacjach stosunkowo często (np. Lipińska 1988, Lipińska, Pernak, Łaguna-Pawelec, 1997; Kistowski, Myślak, Twardowska, 1998; Kostarczyk, Przewoźniak, red. 2002), jednak dotyczyły one w większości wybranych fragmentów regionu albo opierały się na ograniczonych podstawach metodycznych, które koncentrowały się odrębnie – na przyrodniczym, albo na kulturowym podejściu do krajobrazu. Syntezy w tym zakresie należą do rzadkości. Najnowsze z ujęć syntetycznych zawiera praca Kostarczyka, Przewoźniaka i Maszkowskiego (2002), dotycząca ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego. Autorzy koncentrują się w niej na ochronie środowiska, utożsamianego w niektórych opracowaniach geograficznych z krajobrazem, jednak operują stosunkowo dużymi jednostkami regionalnymi, które uznano za zbyt ogólne dla potrzeb niniejszego studium. Stąd też, metodyka przyjęta w niniejszym opracowaniu jest oryginalna i została stworzona specjalnie dla jego potrzeb.

Studium składa się z dwóch zasadniczych części. Pierwsza z nich dotyczy całego województwa pomorskiego. Zidentyfikowano w niej zasoby krajobrazowe regionu, oceniono ich wartość, wskazano ich zagrożenia i zaproponowano metody ochrony oraz kształtowania. Została ona opracowana na średnim poziomie szczegółowości. Część druga to bardziej szczegółowe studium dotyczące obszaru metropolitalnego Trójmiasta, w którym występują specyficzne problemy dotyczące zagrożeń i ochrony krajobrazu, wynikające z procesów rozwoju organizmu wielkomiejskiego, procesów

suburbanizacji na podmiejskich terenach rolniczych oraz zagospodarowania turystycznego terenów nadmorskich i pojeziernych o wysokiej atrakcyjności rekreacyjnej.

2. METODYKA OPRACOWANIA

Opracowanie metodyki kompleksowej identyfikacji i oceny krajobrazu przyrodniczego i kulturowego należy uznać za zadanie stosunkowo skomplikowane. Pomimo wcześniej wspomnianych prób jej opracowania, dotychczas nie wypracowano powszechnie zaakceptowanej metodyki sporządzania takich opracowań. Wynika to zarówno z różnorodności podejść do krajobrazu (podejście strukturalne i funkcjonalne w geografii fizycznej, ekologiczne w biologii, wizualno – estetyczne w architekturze krajobrazu) oraz będących ich konsekwencją trudności w znalezieniu wspólnego języka przez specjalistów różnych dyscyplin, jak i z dotychczas trwającej dyskusji nad szczegółami metodologicznymi oceny wartości wizualno – estetycznych krajobrazu. Przykład takiego dyskusyjnego problemu można zilustrować chociażby pytaniem: Czy wartość estetyczno – widokowa jednostki krajobrazowej ma być oceniana na podstawie analizy widoku postrzeganego z tej jednostki, czy też widoku z sąsiednich jednostek na jednostkę ocenianą. Ten z pozoru „akademicki” problem wydaje się być kluczowy dla prawidłowości oceny wartości krajobrazu i najlepiej byłoby go rozwiązać za pomocą szczegółowych analiz widoków w obu przedstawionych wariantach, jednak w miarę zagłębiania się w metodologiczne szczegóły, nasuwa się coraz więcej pytań (na przykład, z ilu i jakich punktów albo profili widoki te powinny być analizowane?), na które odpowiedź w ramach niniejszego studium, za względu na ograniczenia czasowe i objętościowe, nie wydaje się możliwa i uzasadniona. Konstruując metodykę opracowania starano się – w miarę możliwości – uwzględnić oba te aspekty, czyli ocenić wartość widoków „z” i „na” daną jednostkę krajobrazową.

Przystępując do realizacji pierwszej części studium, dotyczącej całego województwa pomorskiego, przyjęto średnią skalę opracowania, wynoszącą 1:200.000 – 1:250.000. Taka skala wynikała z realnych możliwości przeprowadzenia analizy dla tak rozległego obszaru jak województwo pomorskie, oraz z dostępności materiałów źródłowych o zbliżonej szczegółowości. Wykorzystano w niej liczne mapy w postaci analogowej (następnie przetworzone na postać elektroniczną) i cyfrowej, aby istniała możliwość zastosowania oprogramowania GIS MapInfo do obróbki i analizy danych. Wśród najważniejszych danych warto wymienić: wektorowe mapy w skali 1:250.000 poziomic oraz pokrycia terenu poziome VMap 2 dla województwa pomorskiego oraz mapy geologiczne 1:200.000, które przetworzono samodzielnie na wektorową postać numeryczną. Uzupełniająco korzystano z map topograficznych w skali 1:100.000 oraz 1:50.000. Wykorzystano także spisy założeń dworsko-parkowych oraz rejestry zabytków w dawnych województwach: gdańskim, śląskim, elbląskim i bydgoskim, jak i wykazy jezior lobeliowych na Pomorzu. Użyto też bogatych zasobów danych zgromadzonych w formie analogowej i cyfrowej przez autorów studium, np. dotyczących obszarów chronionych albo form pokrycia kulturowego i osadnictwa wiejskiego.

Pierwsza część opracowania składa się z kilku etapów, których sekwencję zaprezentowano na ryc. 1. Obejmują one:

1. Delimitację jednostek krajobrazowych regionu.
2. Identyfikację elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej oraz elementów punktowych, liniowych i drobnopowierzchniowych, stanowiących o specyfice krajobrazu regionu.
3. Ocena wartości zasobów krajobrazowych regionu, wynikającą z łącznej oceny wartości krajobrazu wcześniej zdelimitowanych jednostek przestrzennych oraz oceny wartości elementów określonych w etapie 2 (punktowych, liniowych i drobnopowierzchniowych oraz ekspozycji i kompozycji).
4. Określenie najważniejszych zagrożeń zasobów krajobrazowych regionu i ocenę stopnia zagrożenia poszczególnych jednostek przestrzennych.
5. Wskazanie jednostek krajobrazowych priorytetowych w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu, poprzez konfrontację oceny wartości i oceny zagrożenia zasobów krajobrazowych.
6. Sformułowanie listy metod i działań służących ochronie, utrzymaniu i odtwarzaniu wartości krajobrazowych.

Pierwszy etap opracowania stanowiła **identyfikacja zasobów krajobrazowych**. Rozpoczęto ją od **delimitacji jednostek krajobrazowych**, która została przeprowadzona w oparciu o oryginalną metodykę, przy której opracowaniu wykorzystano wcześniejsze doświadczenia wielu autorów (m.in. Bogdanowskiego, 1976, Lipińskiej, 1988, Lipińskiej i in., 1997; Kistowskiego i in., 1998; Badory, 2005). Wstępem do delimitacji był wybór kryteriów, w oparciu o które zostanie ona przeprowadzona. W odniesieniu do środowiska przyrodniczego, za podstawowe czynniki krajobrazotwórcze uznano rzeźbę terenu i pokrycie (użytkowanie) terenu. Przy charakterystyce rzeźby terenu uwzględniono propozycje zawarte w metodyce V Programu Rządowego „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego”, rozszerzając jednak zaproponowane tam dla regionu pomorskiego trzy typy rzeźby o kolejne trzy. Natomiast typologia pokrycia terenu została opracowana samodzielnie w oparciu o mapę pokrycia terenu, na której wydzielono pierwotnie 17 typów jednostek, jednak ze względu na konieczność generalizacji zawartych na niej informacji, a także dodanie ogólnych informacji o typie strukturalnym osadnictwa wiejskiego, ostateczna liczba typów pokrycia terenu uległa znacznemu zwiększeniu. Niektóre opracowania wymieniają jeszcze wśród tych czynników wody powierzchniowe (zbiorniki, ciek), ale w niniejszym studium zostały one uwzględnione w obrębie kryterium pokrycia terenu. Należy podkreślić, że kryterium pokrycia nie jest czynnikiem wyłącznie przyrodniczym, ale zawiera także elementy antropogeniczne (kulturowe), wyrażone różnymi typami użytkowania ziemi przez człowieka. Dodatkowo uwzględnionym kryterium przyrodniczym jest typ genetyczno-litologiczny podłoża geologicznego. Włączono je do analizy – pomimo iż nie stanowi ono bezpośrednio postrzeganego elementu struktury krajobrazu – ze względu na jego oddziaływanie pośrednie. Budowa geologiczna stanowi jeden z przewodnich komponentów środowiska, od którego uzależnione jest często wykształcenie wielu innych komponentów: rzeźby terenu, wód, gleb, roślinności. Główny czynnik glebogeniczny, jaki stanowi skała macierzysta

(podłoże geologiczne), wpływa na żyzność siedliska, a co za tym idzie różne jego typy wpływają na wykształcanie się różnych zbiorowisk roślinnych, w różnorodny sposób oddziaływujących na walory estetyczno – wizualne krajobrazu (np. buczyny na żyznych siedliskach gliniastych vs. monokultury sosnowe na ubogich siedliskach piaszczystych). Także barwa gleby, bezpośrednio postrzegana przez obserwatorów krajobrazu, w znacznym stopniu zależy od składu litologicznego podłoża geologicznego. Typy genetyczne podłoża geologicznego zostały określone samodzielnie, z uwzględnieniem specyfiki regionu, jednak dużą pomoc w ich wskazaniu stanowiły propozycje zawarte w opracowaniu Badory (2005). Czwartym kryterium, związanym z aspektem kulturowym w krajobrazie, jest typ genetyczny osadnictwa wiejskiego lub miejskiego. Można go do pewnego stopnia porównać z geologiczną genezą naturalnych form krajobrazu. W przypadku form kulturowych, miały one równie silne uwarunkowania w postaci ówczesnych sposobów regulacji prawnych życia społecznego i publicznego, czyli praw, nadań, przywilejów. Znaczny wpływ miały także wielkie wydarzenia historyczne (wojny, klęski, zarazy, zmiany przynależności państwowej). Wszystkie te czynniki miały większy lub mniejszy wpływ na wyraz przestrzenny form wprowadzanych przez człowieka w krajobrazie naturalnym. Formy te silnie określają współcześnie odbierany krajobraz.

Ze względu na zróżnicowanie szczegółowości materiałów źródłowych, które wystąpiło pomimo zbliżonej podziałki użytych map, w poszczególnych kryteriach przyjęto różną liczbę wydzieleni. I tak, wyróżniono 6 typów rzeźby terenu, 13 typów genetyczno-litologicznych podłoża geologicznego, 41 typów pokrycia (użytkowania) terenu i 12 typów pokrycia kulturowego związanego z osadnictwem. Można więc stwierdzić, że kryterium pokrycia terenu najsilniej wpłynęło na obraz przestrzenny mozaiki jednostek krajobrazowych regionu. Fakt ten nie wydaje się jednak stanowić problemu lub błędu metodologicznego, gdyż faktycznie, pokrycie terenu jest tym czynnikiem, który wpływa najsilniej na postrzeganie krajobrazu, a który równocześnie najbardziej integruje jego naturalne i kulturowe składniki. Poniżej zamieszczono listę wydzieleni (typów) uwzględnionych w każdym z czterech powyżej wymienionych kryteriów, uwzględnionych w trakcie delimitacji jednostek krajobrazowych:

1. Typy rzeźby (ukształtowania) terenu:

- I – płaska
- II – falista
- III – pagórkowata
- IV – silnie pagórkowata
- V – krawędziowa
- VI – rynnowa (jeziorna)

2. Typy genetyczno-litologiczne podłoża geologicznego:

- A – piaski eoliczne (holoceńskie)
- B – utwory akumulacji biogenicznej i rzecznej (holoceńskie)
- C – utwory akumulacji jeziornej

- D - utwory akumulacji zastoiskowej
- E – plejstocenyjskie piaski i gliny rzeczne
- F – plejstocenyjskie gliny glacialne
- G – plejstocenyjskie gliny glacialne z enklawami utworów fluwioglacialnych i organogenicznych
- H – glacialne strefy czołowomorenowe gliniasto – piaszczysto – żwirowe z głazami
- J – piaszczysto – żwirowe utwory fluwioglacialne (sandrowe)
- K – piaszczysto – żwirowe utwory fluwioglacialne z enklawami gliniastymi i organogenicznymi
- L – piaszczysto – żwirowe utwory fluwioglacialne z enklawami piasków eolicznych
- M – silnie mozaikowe z kompleksem różnogenetycznych utworów holocenyjskich i plejstocenyjskich
- N – mozaikowe fluwioglacialno (sandrowo) – organogeniczne

3. Typy pokrycia (użytkowania) terenu:

- 1 – uprawy polowe
- 2 – uprawy polowe z osadnictwem mieszanym
- 3 – uprawy polowe z osadnictwem rozproszonym
- 4 - uprawy polowe z osadnictwem zwartym
- 5 – uprawy polowe z enklawami leśnymi
- 6 – uprawy polowe z enklawami leśnymi z osadnictwem mieszanym
- 7 – uprawy polowe z enklawami leśnymi z osadnictwem rozproszonym
- 8 - uprawy polowe z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym
- 9 – uprawy polowe z enklawami leśnymi mozaikowate z osadnictwem mieszanym
- 10 – uprawy polowe z enklawami leśnymi mozaikowate z osadnictwem rozproszonym
- 11 – uprawy polowe z enklawami leśnymi mozaikowate z osadnictwem zwartym
- 12 – uprawy polowe z enklawami leśnymi i bagiennymi mozaikowate
- 13 – uprawy polowe z enklawami leśnymi i jeziornymi z osadnictwem rozproszonym
- 14 – łąkowo-pastwiskowe
- 15 – łąkowo-pastwiskowe z osadnictwem mieszanym
- 16 – łąkowo-pastwiskowe z osadnictwem zwartym
- 17 – łąkowo – pastwiskowo – bagienne
- 18 – łąkowo – pastwiskowo – bagienne z osadnictwem zwartym
- 19 – łąkowo – pastwiskowe z enklawami leśnymi
- 20 – łąkowo – pastwiskowe z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym
- 21 – łąkowo – pastwiskowo – bagienne z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym
- 22 – leśne
- 23 – leśne z enklawami rolnymi
- 24 – leśne z enklawami rolnymi mozaikowate
- 25 – leśne z enklawami rolnymi i jeziornymi mozaikowate

- 26 – leśne z enklawami łąkowo-pastwiskowymi i bagiennymi
- 27 – leśne z enklawami wydмовymi
- 28 – jeziorne
- 29 – jeziorno – leśne
- 30 – jeziorno – leśno – uprawowopolowe
- 31 – jeziorno – leśno – uprawowopolowe z osadnictwem zwartym
- 32 – jeziorno – uprawowopolowe z osadnictwem zwartym
- 33 – jeziorno – uprawowopolowe mozaikowate z osadnictwem zwartym
- 34 – jeziorno – łąkowo-pastwiskowo – leśne z osadnictwem zwartym
- 35 – jeziorno – łąkowo-pastwiskowo – bagienne z osadnictwem zwartym
- 36 – wydмowe
- 37 – podmiejskie urbanizujące się
- 38 – podmiejskie urbanizujące się mozaikowate
- 39 – zurbanizowane (miejskie)
- 40 – silnie urbanizowane (wielkomiejskie)
- 41 – przemysłowe

4. Typy pokrycia kulturowego – osadnictwo:

- a – zwarte średniowieczne wsie kmiece
- b – zwarte żuławskie średniowieczne wsie kmiece
- c – wielka własność ziemska
- d – rozproszone kaszubskie osadnictwo jednodworcze
- e – rozproszone żuławskie osadnictwo jednodworcze
- f – rozproszone nowożytne osadnictwo kolonijne
- g – osadnictwo mieszane
- h – urbanizujące się podmiejskie tereny wiejskie
- j – osadnictwo miejskie
- k – osadnictwo wielkomiejskie
- l – tereny intensywnej zabudowy przemysłowej
- m – tereny pozbawione osadnictwa lub z bardzo rzadkim osadnictwem.

Mapy numeryczne zawierające obraz przestrzenny rozkładu typów jednostek wymienionych wyżej kryteriów, stanowiły podstawę dla wydzielenia syntetycznych jednostek krajobrazowych, będących podstawowym składnikiem zasobów krajobrazowych regionu. Delimitacja jednostek została przeprowadzona poprzez nałożenie granic zawartych na czterech mapach wyjściowych. Nie została ona jednak dokonana automatycznie, ale analizowano każdy przypadek indywidualnie, pomijając jednostki bardzo małe w przyjętej skali opracowania (o powierzchni poniżej 20 hektarów w terenie, co odpowiada np. prostokątowi o powierzchni 2 mm x 3 mm na mapie w podziałce 1:200.000) i włączając je do najbardziej podobnych jednostek sąsiednich. W przypadku dużej zbieżności granic

wynikających z nałożenia różnych kryteriów – jeśli te granice zbliżyły się do siebie na odległość mniejszą niż około 250 m w terenie (1,25 mm na mapie w podziałce 1:200.000) – w większości sytuacji granicę jednostki kompleksowej „uśredniano”, prowadząc ją pomiędzy granicami sąsiadującymi ze sobą. W ten sposób uniknięto wyznaczenia bardzo wielu długich i wąskich jednostek, które w rzeczywistości, ze względu na niewielkie błędy w materiale kartograficznym, albo nie występują w rzeczywistości, albo też stanowią strefy przejściowe, które w przyjętej skali opracowania można uznać umownie za granicę o charakterze liniowym. Dzięki sporządzeniu mapy jednostek krajobrazowych w wersji cyfrowej, możliwe było szybkie automatyczne obliczenie powierzchni delimitowanych jednostek oraz ocena frekwencji ich liczebności i powierzchni, które na dalszym etapie opracowania posłużyły jako jedna z podstaw do oceny wartości jednostek w krajobrazie regionu, ze względu na kryterium powszechności (lub rzadkości) ich występowania.

Oprócz cech krajobrazu wynikających z charakterystyki ich struktury wewnętrznej, do makroprzestrzennych uwarunkowań wartości zasobów krajobrazowych zaliczono także **występowanie elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej**, które w znacznym stopniu warunkują możliwości postrzegania i ocenę wartości estetyczno-wizualnych krajobrazu, a równocześnie w procesie obserwacji krajobrazu integrują bodźce docierające z jego warstwy przyrodniczej i kulturowej (Bogdanowski, 1976). Nie posiadają one tak bezpośrednio materialnego charakteru jak cechy, które posłużyły do charakterystyki struktury krajobrazu lub też konkretne krajobrazotwórcze obiekty przyrodnicze i kulturowe, jednak – ponieważ stanowią odzwierciedlenie kompleksu cech materialnych krajobrazu powstające w umyśle obserwatora – możliwe jest zidentyfikowanie ich lokalizacji w przestrzeni i przedstawienie w formie kartograficznej. Ekspozycja krajobrazowa, a więc ekspozycja („oglądanie”) widoków lub panoramy (zespołu widoków) prezentujących dany krajobraz, może zaistnieć jedynie wówczas, gdy wystąpią dwa niezbędne czynniki (Bogdanowski, 1976, Dąbrowska-Budziło, 1990). Z jednej strony będą to **elementy eksponowane**, z drugiej zaś **miejsca, z których** się je ogląda. Nazywane są odpowiednio: elementami ekspozycji **biernej** oraz elementami ekspozycji **czynnej**. Elementy ekspozycji biernej, są niejako **dane obserwatorowi** w postaci obiektywnie występujących naturalnych form przyrodniczych oraz zaistnienia w ciągu wielusetletniego rozwoju cywilizacyjnego rozmaitych kulturowych form zagospodarowania. Natomiast istnienie i położenie elementów ekspozycji czynnej **zależy od obserwatora**. Przykładem może być wyszukiwanie najbardziej interesujących punktów widokowych lub ciągów widokowych na trasach turystycznych lub budowanie wież widokowych umożliwiających obserwację. W zbiorze elementów ekspozycji czynnej występują: punkty, ciągi i płaszczyzny (platformy) widokowe, zaś w zbiorze elementów ekspozycji biernej: dominanty, subdominanty, akcenty i treści widoków i panoram.

Wśród wyżej wymienionych elementów, w opracowaniu uwzględniono takie jak:

- punkty widokowe;
- ciągi widokowe;
- wodne platformy widokowe;

- widoki panoramiczne miejscowości i obszarów;
- wnętrza krajobrazowe.

Do wybranych w niniejszym opracowaniu studialnym elementów ekspozycji czynnej zaliczono punkty, ciągi i platformy (powierzchnie) widokowe, czyli takie miejsca, z których oglądany jest krajobraz. Do elementów ekspozycji biernej zaliczono w niniejszym opracowaniu, z uwagi na jego skalę jedynie treści widoków i panoram, bez wyodrębniania poszczególnych, zbyt drobnych w tym przypadku elementów, mogących stanowić znaczące dominanty, subdominanty bądź akcenty w mikroskali. Wzięto także pod uwagę szczególny przypadek „elementu” oglądanego, czyli elementu ekspozycji biernej, a mianowicie zdefiniowane przestrzenie **„wnętrze” krajobrazowe**. Forma ta jest o tyle istotna, iż to przede wszystkim poprzez postrzeganie poszczególnych wnętrz krajobrazowych odbiorca poznaje podstawowe cechy wizualne krajobrazu, jego charakter i treść. Wnętrzem krajobrazowym nazywany całe fizjonomiczne otoczenie miejsca, z którego oglądamy krajobraz (Novak, 1960, Bogdanowski, 1976, Böhm, 1998). Wnętrzem jest również miejsce dające się w miarę jednoznacznie wyodrębnić z otoczenia, mające nieomalże wyznaczalne „ściany”. Mogą być nimi na przykład zbocza wzniesień lub ściany zwartych kompleksów leśnych a także pierzeje zwartej zabudowy. Wnętrze takie możemy porównywać do teoretycznego „pomieszczenia”. W niniejszym opracowaniu wyodrębniono kilka najbardziej istotnych z punktu widzenia wielkości i dominacji w najbliższym otoczeniu wnętrz krajobrazowych, definiowalnych wizualnie nie tylko „od środka”, ale także z zewnątrz, z uwagi na możliwość zewnętrznej ich obserwacji.

W wyborze elementów ekspozycji kompozycji krajobrazowej kierowano się ich unikatowością w skali kraju a jednocześnie typowością czy charakterystycznością dla regionu Pomorza Gdańskiego i województwa Pomorskiego. Uwzględniono zatem ciągi i punkty widokowe dające najlepszą obserwację charakterystycznych obszarów naszego województwa, między innymi jest to punkt widokowy z wieży widokowej na wzniesieniu Wieżyca, dający panoramiczny widok na spory obszar Centralnych Kaszub lub punkt widokowy „Psia Góra” nad Jeziorem Charzykowskim, dający widok na charakterystyczny „wodny” krajobraz Równiny Charzykowskiej.

Specyficznym ciągiem widokowym jest ciąg dający możliwość obserwacji kolejnych planów i typów krajobrazu z okolic Gdańska. Z trasy tej widoczny jest krajobraz wzgórz morenowych, płaskiej doliny Wisły – Żuław Wiślanych i na horyzoncie, wzniesień Wysoczyzny Elbląskiej. Innym, również charakterystycznym dla krajobrazów Województwa Pomorskiego, jest ciąg widokowy trasy Gdańsk-Tczew, o przebiegu południkowym, biegnący krawędzią wysoczyzny morenowej z widokiem na odmienny typ krajobrazu, jakim są Żuławy Gdańskie. Jedynymi w swoim rodzaju widokami są ponadto widoki z wodnych platform widokowych Zatoki Puckiej i Gdańskiej, Zalewu Wiślanego, a także Morza Bałtyckiego. Treścią ich są panoramy – locje wybrzeża.

Wybrane w niniejszym opracowaniu wnętrza krajobrazowe, to między innymi bardzo czytelne i dobrze eksponowane w krajobrazie, obszary Doliny Walichnowskiej, Doliny Kwidzyńskiej czy fragmenty Pradoliny Redy-Łeby.

Kolejny etap opracowania stanowiła **identyfikacja elementów punktowych, linowych i drobnopowierzchniowych, stanowiących o specyfice krajobrazu regionu**. Uznano, że prowadzone prace nie mogą się ograniczyć do wyznaczenia wielko- lub średniopowierzchniowych jednostek oraz innych elementów makroprzestrzennych, gdyż nie uwzględniają one specyficznych, z reguły drobnych elementów krajobrazu, które przy określonym zagęszczeniu mogą istotnie podwyższać jego wartość. Elementy te mają zarówno charakter naturalny, jak i antropogeniczny, lub też stanowią wyraz integracji czynników przyrodniczych i kulturowych (np. drogi alejowe), przy czym wydaje się, że znaczenie, jak i liczebność tego typu elementów kulturowych, w tym także „zbudowanych” z materii naturalnej (np. drogi alejowe czy kompozycje parkowe) jest nieco większa niż naturalnych. Wśród drobnych, krajobrazotwórczych **elementów przyrodniczych** uwzględniono:

- strefy wąwozowe (ciągi gęsto rozcięte przez liczne wąwozy lub zbliżone formy rzeźby);
- strefy o rzeźbie terenu wyjątkowo urozmaiconej drobnymi formami, takimi jak ozy i zespoły kemów;
- wybrzeża klifowe;
- jeziora lobeliowe (z reguły niewielkie – z wyjątkami – zbiorniki, o specyficznych cechach fizykochemicznych wód, z unikatową roślinnością wyróżniającą się w okresie kwitnienia walorami estetyczno-wizualnymi).

Wybrano elementy krajobrazu związane z rzeźbą terenu i wodami powierzchniowymi, a więc tymi komponentami krajobrazu, które silnie zaznaczają się w jego fizjonomii. **Strefy wąwozowe** zidentyfikowano na podstawie map topograficznych w podziałce 1:100.000 i zweryfikowano na mapach 1:50.000. Zaliczono do nich obszary stokowe (krawędzie wysoczyzn, zbocza dolin), na których występują co najmniej trzy wąwozy o długości 200-250 m, przy czym odległość między sąsiadującymi obiektami wynosi nie więcej niż 500 m. Poprzez silne rozcięcie rzeźby, strefy wąwozowe znacząco urozmaicają krajobraz, chociaż w regionie pomorskim znaczna część stref wąwozowych jest zalesiona, co ogranicza ich ekspozycję widokową. **Strefy o rzeźbie urozmaiconej drobnymi formami**, wskazano na podstawie map geologicznych w skali 1:200.000. Zaliczono do nich ozy oraz pola kemowe, w obrębie których występują więcej niż dwa pagóry kemowe. Ozy i kemy to specyficzne formy rzeźby powstałej w wyniku działania lądolodu i wód fluwioglacjalnych w plejstocenie. Pierwsze mają kształt wydłużony i są dość wąskie, przez co wyraźnie eksponują się w krajobrazie, drugie są bardziej regularne, ale poprzez swoje nagromadzenie, tworzą interesujące efekty kompozycyjne. Specyficzne formy rzeźby stanowią **wybrzeża klifowe**, powstające w miejscach kontaktu morza z wysoczyznami morenowymi. Ich znaczne wysokości, sięgające od kilku do kilkudziesięciu metrów, sprzyjają zarówno kształtowaniu się rozległych widoków na wody morskie z ich krawędzi, jak też tworzą unikatowe ekspozycje krajobrazowe od strony morza, w formie panoram. Zasięg wybrzeży klifowych określono na podstawie w.w. map topograficznych i geologicznych, przy czym starano się pomijać tzw. klify wydmowe, tworzące się na piaszczystych wybrzeżach eolicznych (mierzejowych). Ostatnim z wymienionych elementów przyrodniczych są **jeziora lobeliowe**.

Zastanawiano się, czy nie wziąć pod uwagę wszystkich zbiorników wodnych, jako elementów urozmaicających krajobraz regionu. Jednak uznano, że występują one na Pomorzu zbyt powszechnie, aby różnicować ocenę jego krajobrazu, a jeziora lobeliowe, dzięki dodatkowym walorom wynikającym z występowania specyficznych gatunków roślin wodnych (m.in. lobelii Dortmanna, poryblinu jeziornego), kwitnących w określonych porach roku, cechują się dodatkowymi walorami estetyczno-widokowymi, a równocześnie ich wody cechują się wysoką jakością. Głównym źródłem informacji o występowaniu tych jezior było opracowanie Szmeji (1996).

Wśród uwzględnionych w opracowaniu drobnych krajobrazotwórczych **elementów kultury materialnej** znalazły się:

- zespoły dworsko – parkowe;
- historyczne zespoły urbanistyczne (miejskie);
- zabytkowe zespoły ruralistyczne (wiejskie);
- krzyżackie założenia zamkowe;
- drogi alejowe;
- domy podcieniowe;
- szkieletowe kościoły nowożytnie;
- ceglane kościoły gotyckie;
- wiatraki;
- porty i przystanie rybackie;
- stanowiska archeologiczne kultury gockiej;
- stanowiska rzadkich kultur pradziejowych (kultury rzucewskiej).

Wymienione wyżej elementy kultury materialnej wytypowano z uwagi na ich istotne znaczenie dla wizualnego odbioru krajobrazu. Zespoły dworsko-parkowe stanowią w krajobrazie, a zwłaszcza w niektórych rejonach bardzo interesujące i widoczne w przestrzeni dominanty, zdefiniowane jednoznacznie i rozpoznawalne. Historyczne zespoły zabudowy miast i wsi są również czytelnym znakiem krajobrazu naszego województwa. Zachowane wciąż możliwości identyfikacji ich zwartych form w otoczeniu otwartego krajobrazu, są cennym elementem poznawczym dawnej kultury gospodarowania przestrzenią i zasługują na odnotowanie a następnie na ochronę tej cechy. Drogi alejowe stanowią wspaniały rys kompozycyjny kojarzony silnie z Pomorzem i jego poziomem kulturowo-cywilizacyjnym. Unikatowość w skali kraju elementów krajobrazu jakimi są porty i przystanie rybackie nie wymaga komentarza. Być może najmniej czytelne wizualnie w krajobrazie są wymienione w opracowaniu obiekty archeologiczne kultury gockiej. Jednakże uznano je za interesujący rys przestrzeni, charakterystyczny dla regionu pomorskiego i świadectwo bliższych niż gdzie indziej w Polsce związków z kulturą północno-zachodniej Europy. Stanowisko kultury pradziejowej w Rzucewie jest miejscem, którego wartość została uznana w skali krajowej i weszła na stałe do typologii i chronologii nauk historycznych.

Pozostałe elementy punktowe takie jak: średniowieczne świątynie ceglane, domy podcieniowe, wiatraki, szkieletowe kościoły nowożytny, stanowią zbiór elementów w sposób szczególnie podkreślający specyfikę krajobrazów Pomorza, a w tym naszego województwa. Dlatego też pominięto cenne historycznie i architektonicznie kościoły drewniane, jako nie identyfikowane jednoznacznie z Pomorzem. Również pod względem wizualnym mają one mniejsze znaczenie, niż na przykład wyraziste kolorystycznie konstrukcje szkieletowe lub okazałe podcienia domów żuławskich.

Drugi etap prac obejmował **analizę zasobów krajobrazowych** regionu. Sporządzono ją odrębnie dla jednostek krajobrazowych oraz dla pozostałych elementów makro- i mikroprzestrzennych, urozmaicających strukturę krajobrazu. **Charakterystyka ilościowa i powierzchniowa struktury jednostek krajobrazowych** obejmowała określenie częstości występowania cech poszczególnych kryteriów (komponentów) zastosowanych do delimitacji jednostek krajobrazowych, zarówno pod względem ilościowym, jak i powierzchniowym, a następnie określenie liczebności i powierzchni poszczególnych typów jednostek krajobrazowych. Obliczono także średnią powierzchnię jednostki krajobrazowej w typie (tabela 6), co może pomóc w analizie stopnia rozdrobnienia (mozaikowości) krajobrazu. Na podstawie danych o liczebności i powierzchni typów jednostek, przeprowadzono analizę powszechności ich występowania w regionie. Za **unikatowe (epizodyczne) krajobrazy** uznano te typy, w których zdelimitowano nie więcej niż dwie jednostki indywidualne (bez względu na sumaryczną powierzchnię typu). Za **typy dominujące** (powszechnie występujące) uznano te, w których występuje ponad 30 jednostek indywidualnych lub te, których łączna powierzchnia przekracza 500 km². Taka analiza pozwala na wstępną ocenę rozkładu przestrzennego krajobrazów unikatowych i powszechnych w regionie i dzięki niej można było stwierdzić, w których częściach województwa występują krajobrazy rzadkie, a w których powszechne na Pomorzu. Tę wstępną ocenę można też było odnieść do poszczególnych regionów (fizyczno-geograficznych i historyczno-kulturowych), by na jej podstawie zwrócić uwagę, w których regionach krajobraz wymaga baczniejszej uwagi, ze względu na swoją unikatowość i nie występowanie w innych częściach województwa.

Także w odniesieniu do **elementów ekspozycji i kompozycji krajobrazowej oraz mikroprzestrzennych elementów przyrodniczych i kulturowych urozmaicających krajobraz**, dokonano ich wstępnej analizy, poprzez zestawienie na jednej mapie i nałożenie na nią granic regionów fizyczno-geograficznych oraz historyczno-kulturowych. Pozwala to, jak w przypadku analizy powszechności jednostek krajobrazowych, na stwierdzenie, które regiony województwa cechują się znaczącymi, a które niewielkimi zasobami elementów krajobrazotwórczych.

Trzeci etap opracowania, czyli **waloryzacja (ocena wartości) zasobów krajobrazowych**, należy do najbardziej skomplikowanych pod względem metodycznym, a także wymagających największego wkładu pracy. Ze względu na wielopłaszczyznowość analizowanej problematyki, która posiada nie tylko wymiar przestrzenny, ale także psychologiczny i socjologiczny, uwarunkowany cechami osobniczymi ludzi przebywających w krajobrazie i go obserwujących (Bogdanowski red. 1994), jak i cechami grupowymi społeczności zasiedlających różne typy krajobrazu, nie było możliwe

całkowite uniknięcie subiektywizmu w procedurze oceny wartości krajobrazu. Subiektywizm ten starano się zredukować poprzez zastosowanie formalnych kryteriów oceny wartości poszczególnych zasobów krajobrazu, jednak – ponieważ na niektórych etapach waloryzacji konieczne było zastosowanie ocen bonitacyjnych (punktowych) – sama procedura „formalizacji” oceny wносиła już element subiektywizmu. W pierwszym kroku waloryzacji dokonano odrębnej oceny wartości krajobrazu dla czterech grup elementów, zidentyfikowanych w I etapie studium:

- jednostek krajobrazowych o strukturze wewnętrznej określonej zestawem czterech cech;
- elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej;
- mikroprzestrzennych elementów przyrodniczych;
- mikroprzestrzennych elementów kulturowych.

W tym etapie, kluczowe było pytanie, co stanowi „wartość krajobrazu” regionu. Ponieważ wiodącym celem opracowania było wskazanie i zwaloryzowanie cech wizualno-estetycznych krajobrazu, uznano, na podstawie wcześniejszych opracowań współautora (Kistowski, Myślak, Twardowska, 1998), że **podstawowymi kryteriami oceny wartości krajobrazu powinny być następujące jego cechy:**

- **stan zachowania** – stopień odkształcenia krajobrazu od jego stanu oryginalnego ukształtowanego zarówno przez procesy przyrodnicze, jak i historyczno-kulturowe – stan zachowania krajobrazu ocenia się poprzez analizę natężenia przejawów destrukcyjnej dla krajobrazu działalności człowieka – w niniejszym studium wzięto pod uwagę w szczególności stopień urbanizacji i uprzemysłowienia, jako czynników zmieniających oryginalne cechy krajobrazu;
- **urozmaicenie (różnorodność, mozaikowość)** – przejawiające się przez zmienność cech krajobrazu, w szczególności przyrodniczych, takich jak rzeźba terenu, pokrycie naturalną, seminaturalną lub synantropijną roślinnością oraz typ podłoża geologicznego w stosunku do przyjętej powierzchni analizy – im na jednakowym obszarze występuje większa zmienność tych cech, tym jest on bardziej urozmaicony i jego wartość krajobrazu uznawano za większą;
- **wyrazistość** – czyli występowanie rozległych wewnątrz krajobrazowych oraz posiadanie możliwości ich obserwacji – jest ona szczególnie wysoka w przypadku dużych jednolitych jednostek krajobrazowych, ograniczonych ostrymi (wyrazistymi) granicami naturalnymi lub kulturowymi. Im większe i liczniejsze były powierzchnie jednostek krajobrazowych o wyrazistym krajobrazie, tym jego wartość oceniano wyżej.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że kryterium drugie i trzecie, są do pewnego stopnia przeciwstawne, co mogło stanowić dodatkowy czynnik utrudniający ocenę. Dlatego też, za najbardziej wartościowe uznano zarówno krajobrazy urozmaicone, jak i niektóre krajobrazy wyraziste. Jednak dla wysokiej oceny krajobrazu ze względu na ich wyrazistość, nie wystarczy ich jednolitość na dużej powierzchni. Przykładowo, krajobrazy Borów Tucholskich i Równiny Charzykowskiej są często jednolite, ale równocześnie, ze względu na dużą lesistość, w niewielu przypadkach mogą być uznane za wyraziste. Odmienne, nieleśne krajobrazy Doliny Dolnej Wisły czy pradolin są równocześnie

jednolite i wyraziste. Należy równocześnie pamiętać, że aby krajobrazy urozmaicone, jak i wyraziste, mogły być uznane za posiadające wysoką wartość wizualno-estetyczną, muszą równocześnie posiadać dobry stan zachowania.

Do uzupełniających kryteriów oceny wartości krajobrazu zaliczyć można:

- **harmonijność (układów przyrodniczo-kulturowych w krajobrazie)** – jeśli sposób kulturowego zagospodarowania przestrzeni nawiązuje (jest zgodny, harmonizuje) do warunków przyrodniczych, w szczególności rzeźby terenu, podłoża geologicznego, wód powierzchniowych i podziemnych, wówczas można uznać, że wartość krajobrazu jest wysoka;
- **atrakcyjność (dla przebywania ludzi)** – przejawiającą się bogactwem odczuć i różnorodnością impulsów (bodźców) odbieranych przez człowieka w trakcie obserwacji poszczególnych krajobrazów.

Te dwa kryteria, chociaż istotne, nie były możliwe do zastosowania w niniejszym opracowaniu, ze względu na ograniczony czas i środki na jego sporządzenia. Są one bardziej odpowiednie dla badań prowadzonych na niewielkich obszarach, gdzie możliwa jest szczegółowa ocena zasobów krajobrazu.

Powyższe, w szczególności pierwsze trzy kryteria, stosowano w trakcie przeprowadzania całej waloryzacji, jednak były one szczególnie pomocne przy **ocenie wartości krajobrazu wynikającej ze struktury jednostek krajobrazowych**. Przeprowadzono ją w następujący sposób:

- Oceniono w skali od 1 do 5 wartość wszystkich cech kryteriów, które posłużyły do wyznaczenia jednostek krajobrazowych; przyjęto, że cechy kryteriów I (rzeźba terenu), III (pokrycie terenu) i IV (pokrycie kulturowe – osadnictwo) mają równorzędne znaczenie dla wartości krajobrazu, natomiast dla kryterium II (podłoże geologiczne) zastosowano wagę 0.5, uznając, że jego znaczenie dla kształtowania wartości krajobrazu, tak jej jest ona rozumiana w niniejszym studium, jest orientacyjnie dwa razy mniejsze, niż pozostałych kryteriów; w związku z tym oceny dla cech podłoża geologicznego przyjęły wartości dwa razy mniejsze niż dla pozostałych kryteriów.
- Zsumowano oceny dla cech poszczególnych kryteriów, a następnie obliczono ocenę średnią dla jednostek krajobrazowych każdego typu; w jednostkach, gdzie dla kryterium pokrycia kulturowego – osadnictwa, występował inny typ pokrycia niż „tereny pozbawione osadnictwa lub z bardzo rzadkimi osadami” (m), średnią obliczano dzieląc sumę ocen przez cztery; w jednostkach gdzie w IV kryterium występowały tereny bez osadnictwa (m), średnią obliczono dzieląc ocenę sumaryczną przez trzy.
- Obliczoną średnią ocenę przypisano jednostkom krajobrazowym w poszczególnych typach, traktując ją jako wartość krajobrazu wynikającą ze struktury jednostek krajobrazowych.

Poniżej przedstawiono wartość ocen dla poszczególnych cech kryteriów delimitacji jednostek (ocena 1 -niebieski, ocena 2 -zielony, ocena 3 -pomarańczowy, ocena 4 -czerwony, ocena 5 -brązowy):

1. Typy rzeźby (ukształtowania) terenu:

I – płaska – 2

- II – falista – 3
- III – pagórkowata – 4
- IV – silnie pagórkowata – 5
- V – krawędziowa – 5
- VI – rynnowa (jeziorna) – 3

2. Typy genetyczno-litologiczne podłoża geologicznego:

- A – piaski eoliczne (holoceńskie) – 1,5
- B – utwory akumulacji biogenicznej i rzecznej (holoceńskie) – 1,5
- C – utwory akumulacji jeziornej – 2
- D - utwory akumulacji zastoiskowej – 2
- E – plejstocenyjskie piaski i gliny rzeczne – 1,5
- F – plejstocenyjskie gliny glacialne – 1
- G – plejstocenyjskie gliny glacialne z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych – 1,5
- H – glacialne strefy czołowomorenowe gliniasto – piaszczysto – żwirowe z głazami – 2
- J – piaszczysto – żwirowe utwory fluwioglacjalne (sandrowe) – 0,5
- K – piaszczysto – żwirowe utwory fluwioglacjalne z enklawami gliniastymi i organogenicznymi – 1
- L – piaszczysto – żwirowe utwory fluwioglacjalne z enklawami piasków eolicznych – 1,5
- M – silnie mozaikowe z kompleksem różnogenetycznych utworów holoceńskich i plejstocenyjskich – 2,5
- N – mozaikowe fluwioglacjalno (sandrowo) – organogeniczne – 2

3. Typy pokrycia (użytkowania) terenu:

- 1 – uprawy polowe – 2
- 2 – uprawy polowe z osadnictwem mieszanym – 2
- 3 – uprawy polowe z osadnictwem rozproszonym – 3
- 4 - uprawy polowe z osadnictwem zwartym – 3
- 5 – uprawy polowe z enklawami leśnymi – 3
- 6 – uprawy polowe z enklawami leśnymi z osadnictwem mieszanym – 3
- 7 – uprawy polowe z enklawami leśnymi z osadnictwem rozproszonym – 3
- 8 - uprawy polowe z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym – 3
- 9 – uprawy polowe z enklawami leśnymi mozaikowate z osadnictwem mieszanym – 4
- 10 – uprawy polowe z enklawami leśnymi mozaikowate z osadnictwem rozproszonym – 4
- 11 – uprawy polowe z enklawami leśnymi mozaikowate z osadnictwem zwartym – 4
- 12 – uprawy polowe z enklawami leśnymi i bagiennymi mozaikowate – 4
- 13 – uprawy polowe z enklawami leśnymi i jeziornymi z osadnictwem rozproszonym – 3
- 14 – łąkowo-pastwiskowe – 3
- 15 – łąkowo-pastwiskowe z osadnictwem mieszanym – 3
- 16 – łąkowo-pastwiskowe z osadnictwem zwartym – 4
- 17 – łąkowo – pastwiskowo – bagienne – 4

- 18 – łąkowo – pastwiskowo – bagienne z osadnictwem zwartym – 4
- 19 – łąkowo – pastwiskowe z enklawami leśnymi – 4
- 20 – łąkowo – pastwiskowe z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym – 4
- 21 – łąkowo – pastwiskowo – bagienne z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym – 5
- 22 – leśne – 3
- 23 – leśne z enklawami rolnymi – 4
- 24 – leśne z enklawami rolnymi mozaikowate – 5
- 25 – leśne z enklawami rolnymi i jeziornymi mozaikowate – 5
- 26 – leśne z enklawami łąkowo-pastwiskowymi i bagiennymi – 4
- 27 - leśne z enklawami wydmowymi – 4
- 28 – jeziorne – 3
- 29 – jezioro – leśne – 4
- 30 – jezioro – leśno – uprawowopolowe – 4
- 31 – jezioro – leśno – uprawowopolowe z osadnictwem zwartym – 4
- 32 – jezioro – uprawowopolowe z osadnictwem zwartym – 4
- 33 – jezioro – uprawowopolowe mozaikowate z osadnictwem zwartym – 5
- 34 – jezioro – łąkowo-pastwiskowo – leśne z osadnictwem zwartym – 4
- 35 – jezioro – łąkowo-pastwiskowo – bagienne z osadnictwem zwartym – 4
- 36 – wydmowe – 3
- 37 – podmiejskie urbanizujące się – 1
- 38 – podmiejskie urbanizujące się mozaikowate – 2
- 39 – zurbanizowane (miejskie) – 2
- 40 – silnie urbanizowane (wielkomiejskie) – 1
- 41 – przemysłowe – 1

4. Typy pokrycia kulturowego – osadnictwo:

- a – zwarte średniowieczne wsie kmiece – 4
- b – zwarte żuławskie średniowieczne wsie kmiece – 5
- c – wielka własność ziemska – 5
- d – rozproszone kaszubskie osadnictwo jednodworcze – 4
- e – rozproszone żuławskie osadnictwo jednodworcze – 4
- f – rozproszone nowożytne osadnictwo kolonijne – 4
- g – osadnictwo mieszane – 3
- h – urbanizujące się podmiejskie tereny wiejskie – 1
- j – osadnictwo miejskie – 3
- k – osadnictwo wielkomiejskie – 2
- l – tereny intensywnej zabudowy przemysłowej – 1
- m – tereny pozbawione osadnictwa lub z bardzo rzadkim osadnictwem – nie dotyczy.

W związku z przypisanymi ocenami i przyjęto metodą obliczeń, teoretyczny zakres średnich ocen dla jednostek poszczególnych typów mieści się w przedziale od 1,17 do 5,0.

Ogólnych wyjaśnień wymaga wartość przypisywanych ocen. W kryterium **rzeźby tereny** uznano, że im jest ona bardziej urozmaicona (różnice wysokości względnych są większe), tym ma wyższą wartość. Dlatego najwyżej oceniono krawędzie wysoczyzn i rzeźbę silnie pagórkowatą. Natomiast rzeźba płaska nie została oceniona najniżej, ale przypisano jej ocenę 2, gdyż uznano, że posiada ona także pewne walory krajobrazowe (np. rozległość widoków). Nieco wyżej (3) oceniono płaskie dna największych rynien jeziornych, ze względu na wypełnienie je uatrakcyjniającymi krajobraz jeziorami oraz częste sąsiedztwo wyrazistych krajobrazowo krawędzi wysoczyzn. Wśród **cech genetyczno-litologicznych podłoża geologicznego** najwyżej oceniono silnie mozaikowate kompleksy różnowiekowych utworów (M) – na 5/2 i nieco niżej mozaikę utworów piaszczysto-organogenicznych (N) (4/2). Drugim, oprócz urozmaicenia, ważnym kryterium podwyższającym ich wartość była ich potencjalna żyzność, czyli wartość siedliskotwórcza, dlatego dość wysoko (na 4/2) oceniono gliniasto-piaszczyste strefy czołowomorenowe (H), równocześnie o „żywej” rzeźbie, jak i biogeniczne utwory akumulacji jeziornej (C) i zastoiskowej (D). Pomimo niższej wartości siedliskowej, premiowano także unikatowość pewnych układów, np. utworów fluwioglacjalnych z enklawami piasków eolicznych (wydmowych) (L), ocenionych na 3/2. Najniższą wartość przypisano jednorodnym utworom fluwioglacjalnym (piaskom i zwirom sandrów – J) – 1/2. Oceniając typ **pokrycia (użytkowania) terenu**, promowano zarówno stopień zachowania oryginalnych układów, jak i ich urozmaicenie (mozaikowatość). Podstawowa ocena wynikała ze stanu zachowania, dlatego najwyżej oceniono układy łąkowo-pastwiskowe, leśne i jeziorne oraz wydmore, przeciętnie pola uprawne, a najniżej krajobrazy zurbanizowane, przemysłowe i urbanizujące się. Wartość oceny podwyższał udział w podstawowym typie pokrycia dodatkowego elementu, np. lasów wśród pól uprawnych lub terenów rolniczych wśród lasów, a jeszcze wyżej ocenione były jednostki o wybitnie mozaikowatym pokryciu terenu (9, 10, 11, 24, 25, 33, 38). Najwyżej ocenione zostały kompleksy leśne z enklawami rolnymi i jeziornymi z ogromną mozaiką pokrycia terenu oraz tereny z wybitną mozaiką jezior, pól i zwartego osadnictwa. W dwóch przypadkach rodzaj osadnictwa (mieszane w typach 2 i 15) wpłynął na niewielkie obniżenie oceny wartości krajobrazu. W odniesieniu do **pokrycia kulturowego**, wyrażonego w studium **typem osadnictwa**, przyjmując najwyższą ocenę, kierowano się unikatowością wybranych form rozplanowania i ich wyrazistością w otoczeniu. Stąd też najwyższe oceny otrzymały zwarte wsi żuławskie doskonale eksponowane w otwartym krajobrazie uprawowym oraz obszary o przewadze wielkiej własności ziemskiej. W tym drugim przypadku towarzyszące majątkom rolnym zespoły dworsko-parkowe stanowią także wyrazistą formę przestrzenną, charakteryzującą jednoznacznie pewne rejony województwa pomorskiego.

Nieco niższą, chociaż wciąż wysoką ocenę otrzymały także obszary charakterystycznego dla naszych krajobrazów, osadnictwa rozproszonego, tak zwanego jednodworczego. Z jednej strony jest to

ciekawy i szczególnie rys historycznej formy zagospodarowania, z drugiej zaś, interesujący kompozycyjnie element krajobrazowy (zabudowania z towarzyszącą im zielenią w otwartym krajobrazie uprawowym). W tej grupie ocen znalazły się obszary zwartych średniowiecznych wsi kmięcych, nie-żuławskich. Różnica ocen między wsiami żuławskim a pozostałymi wzięła się z mniejszej czytelności w otwartym krajobrazie, którego formy ukształtowania nie zawsze pozwalały na tak czytelny jak na Żuławach odbiór wizualny.

Niższa ocena terenów osadnictwa mieszanego została przyjęta z uwagi na pewnego rodzaju chaotyczność krajobrazową przejawiającą się występowaniem różnych form zagospodarowania i co za tym idzie brakiem jednoznaczności w odbiorze krajobrazu. Formy osadnictwa miejskiego zostały ocenione podobnie, jako zbiory bardzo zróżnicowanych pod względem czytelności i estetyki form zabudowy. Taką samą ocenę otrzymały wszystkie obszary osadnictwa miejskiego (miast mniejszych) jako mające często negatywne znaczenie dla odbioru krajobrazu z uwagi na często pojawiające się przeskalowane inwestycje na ich obrzeżach (składy, hurtownie, osiedla „blokowiskowe”).

Osadnictwo wielkomięskie, w potocznym odbiorze krajobrazu otwartego w makroskali, stanowi pomimo wszystko pewien dysonans i stąd niska jego ocena. Także z tego samego powodu podobnie oceniono bardzo nisko obszary intensywnej zabudowy przemysłowej. Najniższą ocenę otrzymały obszary urbanizujące się. Obserwowane na tych terenach działania inwestycyjne wyrażają się silnym chaosem przestrzennym, wpływając negatywnie na odbiór krajobrazu w takich miejscach. Jest to wyraźny sygnał ostrzegawczym mówiący o złym kierunku gospodarowania przestrzenią i braku odpowiedzialności za krajobraz.

Kolejnym krokiem była **ocena wartości krajobrazu wynikających z występowania obszarowych i liniowych elementów ekspozycji krajobrazowej**. Ze względu na zastosowaną metodykę, pod uwagę zostały wzięte elementy powierzchniowe (wodne platformy widokowe, widoki panoramiczne miejscowości i obszarów, wnętrza krajobrazowe) oraz liniowe, do których – oprócz ciągów widokowych, zaliczono także drogi alejowe (choć wcześniej zostały one zaliczone do elementów kultury materialnej) oraz brzegi klifowe (co prawda należące do elementów przyrodniczych, ale cechujące się wybitną ekspozycją krajobrazową). Ocena polegała na zliczeniu liczby poszczególnych elementów występujących w danej jednostce krajobrazowej. Jeśli dany rodzaj elementu (np. ciąg widokowy lub droga alejowa) występował w jednostce pojedynczo, przypisywano mu jeden punkt, a jeśli w większej liczbie niż jeden, oceniano go na dwa punkty. Następnie w każdej jednostce krajobrazowej zsumowano liczbę elementów. Suma ta stanowiła ocenę wartości krajobrazu wynikających z istnienia elementów ekspozycji krajobrazowej. Wartość oceny teoretycznie może się mieścić w przedziale od 0 do 12. W tej części oceny nie zostały uwzględnione punkty widokowe.

Następnie dokonano **oceny wartości krajobrazu wynikających z występowania małoobszarowych elementów przyrodniczych** (strefy wąwozowe, strefy o wyjątkowo urozmaiconej rzeźbie, jeziora lobeliowe). We wszystkich jednostkach krajobrazowych zliczono powierzchnię każdego z tych elementów, a następnie je zsumowano, aby w końcu obliczyć odsetek powierzchni

jednostki zajęty przez analizowane elementy przyrodnicze. Odsetek ten, mieszczący się w przedziale od 0 do 1, traktowano jako ocenę wartości krajobrazu ze względu na elementy przyrodnicze.

W końcu, ostatni człon waloryzacji cząstkowych stanowiła **ocena wartości krajobrazu wynikających z występowania punktowych elementów kulturowych**. Uwzględniono w niej wszystkie zidentyfikowane wcześniej rodzaje elementów kultury materialnej, za wyjątkiem dróg alejowych, które oceniono wcześniej, a dołączając do tej oceny punkty widokowe, które pominięto przy ocenie walorów w zakresie elementów ekspozycji krajobrazowej. Uczyniono tak dlatego, żeby możliwe było zastosowanie jednolitej metody dla wszystkich elementów o charakterze punktowym. W sumie uwzględniono 12 rodzajów tych elementów kulturowych. Należy mieć jednak świadomość pewnego uproszczenia, wynikającego z małej skali opracowania (1:200.000), a mianowicie potraktowania historycznych zespołów urbanistycznych, zabytkowych zespołów ruralistycznych i krzyżackich założeń zamkowych jako elementów punktowych, podczas gdy w rzeczywistości mają one charakter bardziej obszarowy. Wszystkie analizowane elementy kulturowe zostały zliczone i zsumowane w obrębie jednostek krajobrazowych. Następnie obliczono wskaźnik zagęszczenia tych elementów w stosunku do powierzchni jednostek krajobrazowych, dzieląc liczbę elementów przez powierzchnię każdej jednostki wyrażaną w km^2 . Wskaźnik ten, określający liczbę obiektów / 1 km^2 przyjęto jako ocenę wartości krajobrazu wynikającą z występowania punktowych elementów kulturowych. Jej teoretyczna wartość minimalna wynosi 0, a maksymalna jest nieokreślona (plus nieskończoność, ale tylko w teorii), natomiast w praktyce, w przyjętej skali opracowania i zakresie analizowanych elementów, bardzo rzadko przekracza ona wartość 1.

Po obliczeniu cząstkowych ocen wartości krajobrazu dla czterech grup elementów i przeanalizowaniu otrzymanych wartości, **przeprowadzono odrębnie sumowanie tych ocen w dwóch grupach kryteriów o odrębnym charakterze** – dla których uzyskane oceny wykazują znaczne różnice. I tak: najpierw dodano ocenę wartości wynikających ze struktury jednostek krajobrazowych i występowania elementów ekspozycji krajobrazowej, otrzymując łączną ocenę wartości makroprzestrzennych krajobrazu. Ocena ta teoretycznie może osiągać wartość od 1,17 do 17, jednak w praktyce na analizowanym obszarze tylko w przypadku jednej jednostki przekroczyła 7. Następnie dodano oceny wartości krajobrazu wynikające z „drobnych” elementów krajobrazu: przyrodniczych i kulturowych, uzyskując łączną ocenę wartości mikroprzestrzennych krajobrazu. Wielkość i tej oceny może w teorii dążyć do nieskończoności, jednak w praktyce tylko w jednej jednostce krajobrazowej przekroczyła ona wartość 3. Ponieważ struktura elementów ocenianych w obu tych grupach jest odmienna, obie oceny przedstawiono na jednej mapie poprzez ich nałożenie – ocenę walorów makroprzestrzennych – barwą, a mikroprzestrzennych – szrafem, co dało orientacyjny obraz rozkładu wartości walorów krajobrazowych w obrębie regionu.

Uznano jednak, że warto podjąć próbę **zintegrowanej** (sumarycznej, syntetycznej, kompleksowej) **oceny wartości krajobrazu**, która uwzględniałaby wszystkie wzięte pod uwagę kryteria. Ocena ta, łącznie z oceną zagrożeń przeprowadzoną w następnym etapie opracowania,

stanowiłaby punkt wyjścia dla formułowania zaleceń w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu. Przyjęto, że ze względu na zróżnicowanie wartości ocen uzyskanych w trakcie analizy makro- i mikroprzestrzennych elementów krajobrazu, należy dokonać standaryzacji, która spowoduje, że obie te grupy ocen będą miały zbliżony wpływ na wartość oceny zintegrowanej. W związku z tym, że ocena wartości makroprzestrzennych zawierała się w przedziale do 1,25 do nieco ponad 7, zakres ten podzielono na siedem równych przedziałów (równych jeden): od 1 do 1.99, od 2 do 2.99 itd. aż do przedziału >7. Dla każdego przedziału przypisano wartość punktową równą dolnej jego granicy: do 1 do 7. W przypadku wartości mikroprzestrzennych, gdzie wartości ocen wynoszą od 0 do nieco ponad 3, zakres ten podzielono także na siedem przedziałów o wartości 0,5, przy czym dodano przedział „zerowy”, odpowiadający jednostkom, w których brak było analizowanych obiektów i jego wartość wynosi 0, a następnie: od 0,01 do 0,49, od 0,50 do 0,99 itd. aż do przedziału >3. Dla tych przedziałów przypisano takie same wartości oceny jak dla kryteriów makroprzestrzennych, a więc kolejno: 1, 2, 3 ... do 7. Następnie zsumowano wartości obu tych standaryzowanych ocen, uzyskując wartość oceny zintegrowanej. Teoretycznie na obszarze województwa pomorskiego może ona wynosić od 1 do 14.

Rozkład przestrzenny końcowej oceny wartości krajobrazu regionu został następnie pokazany **na tle granic jednostek fizycznogeograficznych i historyczno-kulturowych**. Umożliwiło to charakterystykę regionalną, wskazującą te części województwa, które cechują się zróżnicowanymi wartościami zasobów krajobrazowych i łącznie z wcześniejszą analizą powszechności jednostek krajobrazowych, dało możliwość wskazania regionów priorytetowych pod względem ochrony krajobrazu.

Czwarty etap studium dotyczy **analizy i oceny zagrożeń zasobów krajobrazowych**. Rozpoczęto go od sformułowania listy zagrożeń, które uznano za potencjalnie szkodliwe dla zasobów krajobrazowych. Zagrożenia te początkowo identyfikowano odrębnie dla warstwy przyrodniczej i warstwy kulturowej krajobrazu, jednak po stwierdzeniu, że znaczna część z nich może wpływać negatywnie równocześnie na elementy przyrodnicze i kulturowe, zebrano je na jednej liście. Wśród uwzględnionych **rodzajów zagrożeń krajobrazu** o charakterze obszarowym znalazły się:

- Ekspansja zabudowy mieszkaniowej i towarzyszącej na podmiejskie tereny otwarte;
- Wprowadzanie zabudowy turystyczno-wypoczynkowej na tereny uznane za atrakcyjne dla rekreacji;
- Zmiana pierwotnej struktury agrarnej użytków rolnych (nadmierne rozdrabnianie niezgodne ze skalą podziałów historycznych i ich zabudowywanie);
- Zmiana formy wykorzystania użytków zielonych (łąk i pastwisk) na inne rolnicze (uprawowe, sadownicze), leśne lub osadnicze;
- Zrealizowana lub planowana lokalizacja farm wiatrowych;
- Wielkopowierzchniowa odkrywkowa eksploatacja surowców mineralnych;
- Nagminne stosowanie pretensjonalnych form architektonicznych we współczesnej zabudowie.

Charakter liniowy posiadają takie zagrożenia jak:

- Wycinanie drzew wzdłuż dróg alejowych;
- Regulacja rzek i potoków;
- Wprowadzanie napowietrznych przesyłowych linii energetycznych wysokich napięć.

Poza stosowaniem pretensjonalnych form w architekturze, który to przejaw dewastacji krajobrazu dotyczy w istocie pojedynczych obiektów i ma charakter punktowy, wszystkie pozostałe wymienione powyżej czynniki zostały przedstawione w formie kartograficznej i posłużyły do oceny stopnia nasilenia występowania zagrożeń zasobów krajobrazowych regionu.

Chaotyczna suburbanizacja, występująca od około 20 lat na terenach wiejskich otaczających aglomerację trójmiejską i inne większe miasta regionu, stanowi jeden z podstawowych czynników dewastujących tradycyjny krajobraz Pomorza. Zasięg ekspansji zabudowy mieszkaniowej i towarzyszącej na tereny podmiejskie określono na podstawie doświadczeń autorów opracowania wynikających z dotychczas prowadzonych wizji terenowych. Na zastosowanie bardziej obiektywnej metodyki nie pozwolił czas i środki przeznaczone na opracowanie studium. Pożądane byłoby dokonanie analizy wszystkich uchwalonych w ostatnich 10 latach studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu wydanych w strefie o szerokości co najmniej dwóch gmin sąsiadujących z miastami aglomeracji trójmiejskiej (od Wejherowa do Pruszcza). Analiza taka jest bardzo pracochłonna i na jej przeprowadzenie potrzeba co najmniej roku.

Intensywne zainwestowanie turystyczne w wielu miejscach województwa zaburza wizualno-estetyczne wartości krajobrazu. Dane o wprowadzaniu zabudowy turystyczno-wypoczynkowej uzyskano na podstawie analizy map w podziałkach: 1:50.000 (układ 1942) oraz 1:10.000 (układ 1992 – tam gdzie zostały one dotychczas wydane), a także doświadczeń wynikających z wcześniejszych opracowań autorów studium (np. udziału w realizacji planów ochrony parków krajobrazowych lub studiów dla Mierzei Wiślanej i Helskiej). Początkowo na podstawie w/w materiałów identyfikowano lokalizację kompleksów ośrodków wypoczynkowych oraz domków letniskowych, a także stref intensywnie użytkowanych przez turystów. Następnie, w przypadku ich bliskiego położenia (do około kilometra) od siebie oraz sprzyjających warunków dla lokalizacji nowych obiektów lub działań pomiędzy nimi, łączono je w ciągłe strefy. Do tych stref włączano nie tylko obszary aktualnego zainwestowania turystycznego, ale także tereny położone w ich sąsiedztwie w odległości maksymalnie do około 2 km, jeśli istnieją sprzyjające warunki dla dalszej ekspansji zainwestowania rekreacyjnego (brak lasów, mokradeł, terenów chronionych w randze parków narodowych lub rezerwatów przyrody). Pomijano obszary lokalizacji małych ośrodków lub zespołów domków letniskowych, jeśli są one izolowane od innych kompleksów turystycznych i mają niewielkie szanse na dalszą ekspansję.

Dane o zagrożeniu **zmianami pierwotnej struktury agrarnej użytków rolnych** pochodzą z Agencji Nieruchomości Rolnych oraz z urzędów gmin w Choczewie i Wicku.

Na wielu obszarach regionu, szczególnie w dnach dolin rzecznych i zagłębieniach terenu, łąki i pastwiska stanowią półnaturalne ekosystemy, zharmonizowane z warunkami naturalnymi środowiska oraz krajobrazem. W całym kraju i regionie istnieją tendencje – ze względu na spadek opłacalności hodowli – do **likwidacji lub transformacji użytków zielonych**. Zagrożenie zmianami formy wykorzystania łąk i pastwisk na inne cele rolnicze lub pozarolnicze określono kierując się przesłankami wynikającymi ze stosowania pewnych instrumentów, które mają na celu ograniczenie tego procesu (ze względu na duże znaczenie ekologiczne i krajobrazowe łąk i pastwisk) i na obszarach ich zastosowania ryzyko likwidacji łąk oraz pastwisk jest nieco mniejsze. Punkt wyjścia dla określenia tego zagrożenia stanowiła mapa wektorowa pokrycia terenu poziomu VMap 2 (podziałka 1:200.000), której użyto także jako materiał dla delimitacji jednostek krajobrazowych. Z mapy tej wypreparowano wszystkie łąki i pastwiska (użytki zielone). Następnie nałożono na nie zasięg czynników, które uznano za łagodzące ryzyko ich transformacji. Do tych czynników zaliczono:

- objęcie strefą priorytetową krajowego programu rolnośrodowiskowego, gdzie możliwe jest stosowanie dopłat środowiskowych do użytkowania łąk i pastwisk. W województwie pomorskim wyznaczono trzy takie strefy, obejmujące północną (Wybrzeże Słowińskie), centralną (Pojezierze Kaszubskie w obrębie południowej części Kaszubskiego Parku Krajobrazowego i otoczenia) oraz centralno-południową (Bory Tucholskie) część regionu;
- położenie w obrębie wybranych przyrodniczych obszarów chronionych najwyższej rangi (parki narodowe: Słowiński lub Borów Tucholskich albo jeden ze 118 rezerwatów województwa) oraz użytków ekologicznych, małoobszarowych form ochrony przyrody, których jednym z celów jest właśnie ochrona łąk i pastwisk; do tej grupy nie zaliczono ani parków krajobrazowych, ani obszarów chronionego krajobrazu, gdyż jak uczy dotychczasowa praktyka, nie chronią one skutecznie użytków zielonych przed transformacją.

Łąki i pastwiska, położone na terenie w/w obszarów uznano za mało narażone na transformację użytkowania. Pozostałe użytki zielone uznano za bardziej narażone na zmianę wykorzystania i uwzględniono je na mapie zagrożeń dla zasobów krajobrazowych regionu.

Lokalizacja siłowni wiatrowych, w związku z dominacją ich masztów w krajobrazie, zakłócającą odbiór innych dominant krajobrazowych, stanowi na terytorium województwa pomorskiego narastający problem. Co prawda dotychczas na terenie regionu zlokalizowano tylko kilka farm wiatrowych, jednak ze względu na dużą aktywność inwestorów w tym zakresie, plany dotyczące budowy nowych farm są bardzo szerokie. Zagrożenia wynikające z lokalizacji farm wiatrowych zidentyfikowano na podstawie analizy dokumentów planistycznych, w których zapisano wskazania dla lokalizacji tego typu instalacji. Informacje o tych wskazaniach zaczerpnięto z opracowania Kubicz i Wojcieszaków (2004) oraz uzupełniając Gromadzkiego i Przewoźniaka (2002). Dane pochodzące z tych ekspertyz zostały zaktualizowane przez autorów niniejszego studium. Uwzględniono zarówno farmy istniejące, jak i wskazania dotyczące lokalizacji nowych zawarte w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planach zagospodarowania

przestrzennego, które zostały już opublikowane, jak i które są na etapie opracowania. Częściowo oparto się także na prognozowanych przez inwestorów lokalizacjach elektrowni wiatrowych.

Silny dysonans w krajobrazie stwarza także **odkrywkowa eksploatacja surowców mineralnych**. W województwie pomorskim takich odkrywek, w których eksploatuje się piasek, żwir, glinę, surowce ilaste, torfy, kredę jeziorną, jest kilkaset, przy czym część z nich jest niewielka i eksploatacja w nich jest prowadzona na potrzeby własne gospodarstw rolnych. W opracowaniu uwzględniono zarówno odkrywki ostatnio eksploatowane (szczególnie negatywnie zaznaczające się w krajobrazie), jak i te, w których eksploatację zakończono, ale nie zostały w pełni zrehabilitowane. Część z nich podlega procesom naturalnej sukcesji (zarastania roślinnością), ale stwierdzenie, które z nich stanowią negatywne elementy w krajobrazie, a które nie, wymagałoby długotrwałych prac terenowych, co nie było możliwe w przypadku realizacji niniejszego studium. Główne źródło informacji o odkrywkach stanowiły mapy topograficzne w podziałce 1:50.000 w układzie 1942, które użyto przy weryfikacji informacji zawartych w „Bilansie zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce” według stanu na 31 grudnia 2003 roku. Jeśli w opracowaniu tym wykazano eksploatację złoża w roku 2003, wówczas uznawano je za czynne i wskazywano jego lokalizację według wspomnianej mapy. Jeśli na mapie stwierdzano większą odkrywkę, a w bilansie nie wykazano jej eksploatacji w roku 2003, wówczas uznawano ją za nieczynną, jednak nadal stanowiła ona element wprowadzający dysharmonię w krajobrazie.

Jednym z najbardziej spektakularnych i powszechnie krytykowanych przez wszystkie środowiska zajmujące się ochroną zasobów przyrodniczych i kulturowych, przejawów degradacji krajobrazu, jest **wycinanie drzew przy drogach alejowych**. Przyczynia się ono do degradacji oryginalnych cech krajobrazu przyrodniczo-kulturowego terenów otwartych, kształtowanych często od stuleci, a na obszarze Pomorza w szczególności w XIX i I połowie XX wieku. W identyfikacji alei zagrożonych wycinką uwzględniono zarówno aleje wycięte w 2005 roku, jak i będące w trakcie likwidacji, oraz aleje wymieniane przez zarządy dróg różnych szczebli do wycięcia w najbliższym okresie. Los większości tych obiektów, a więc także i pogorszenia wartości krajobrazu, wydaje się w większości tych przypadków już przesądzony. Ponieważ najbardziej aktywne w działaniach na rzecz likwidacji alei są powiatowe zarządy dróg uznano, że wśród najbardziej zagrożonych likwidacją dróg alejowych nie wymienionych w ramach wyżej podanych grup, znajdują się wszystkie aleje położone przy drogach powiatowych. W związku z tym, na wcześniej zidentyfikowane w ramach określania zasobów krajobrazowych regionu drogi alejowe, nałożono sieć dróg powiatowych i aleje, które są przy nich położone, także zaliczono do zagrożonych wycinką.

Do działań istotnie przekształcających walory krajobrazowe należy także **regulacja rzek i potoków**. Z reguły polega ona na prostowaniu meandrujących odcinków rzek i stosowaniu zabudowy technicznej ich brzegów a niekiedy koryta. W związku ze znacznymi środkami uzyskanymi w kilku ostatnich latach przez Polskę ze źródeł zagranicznych w formie pożyczek i dotacji, przeznaczonych na cele hydrotechniczne, działania w zakresie regulacji cieków znacznie się nasiliły. W związku z

planami finansowania w kolejnych latach różnych działań ze środków Unii Europejskiej, należy się obawiać, że tendencje te będą kontynuowane. Z Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gdańsku uzyskano informację, że prace takie mogą być realizowane na wszystkich większych rzekach województwa. Ponieważ są one z reguły uzasadniane ochroną nadrzecznych gruntów rolnych lub terenów osadniczych i rekreacyjnych przed zalewaniem i podsiąkaniem wody, to uznano, że najbardziej zagrożone regulacją są odcinki rzek płynące przez tereny rolnicze i osadnicze. Wykluczono z nich odcinki leśne. Odcinki te wybrano na kilkunastu rzekach wskazanych przez RZGW jako najbardziej prawdopodobne do prowadzenia tego typu prac w najbliższych latach.

Ostatnim z uwzględnionych wizualnych zagrożeń krajobrazu są **linie energetyczne najwyższych napięć**, 110, 220 oraz 400 kV. Większość z nich to linie naziemne, prowadzone na stalowych słupach, z reguły kratownicowych, o wysokości sięgającej kilkudziesięciu metrów. Stanowią one lokalnie znaczące dominanty krajobrazowe, a przebiegając często na długości kilkudziesięciu kilometrów przez otwarte tereny rolnicze, zaburzają harmonijne wartości krajobrazowe. Informacje o lokalizacji tych linii uzyskano z bazy danych GIS zgromadzonej w Departamencie Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego Urzędu Marszałkowskiego w Gdańsku, który zgromadził je w trakcie opracowania Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego w 2001 i 2002 roku.

Ocena stopnia zagrożenia wartości krajobrazu przez wyżej wymienione czynniki została przeprowadzona trójstopniowo. Najpierw dokonano oceny zasięgu zagrożeń poprzez zsumowanie powierzchni występowania siedmiu czynników posiadających charakter obszarowy w każdej jednostce krajobrazowej. Następnie obliczono wskaźnik zasięgu zagrożeń obszarowych, dzieląc zsumowaną powierzchnię tych zagrożeń przez powierzchnię każdej jednostki, w której one wystąpiły. Teoretycznie wartość wskaźnika może wynosić od 0 do plus nieskończoności. W przypadku województwa pomorskiego wyniosła ona maksymalnie 1,96, co oznacza, że powierzchnia zagrożeń obszarowych prawie dwukrotnie przekroczyła powierzchnię jednostki krajobrazowej. Uzyskany zakres wartości wskaźnika podzielono na siedem klas, którym przypisano punkty o wartościach:

- wartość wskaźnika 0 – 0 punktów
- wartość wskaźnika 0,01-0,24 – 1 punkt;
- wartość wskaźnika 0,25-0,49 – 2 punkty;
- wartość wskaźnika 0,50-0,74 – 3 punkty;
- wartość wskaźnika 0,75-0,99 – 4 punkty;
- wartość wskaźnika 1,00-1,49 – 5 punktów;
- wartość wskaźnika 1,50-1,99 – 6 punktów.

Następny krok polegał na ocenie trzech zagrożeń o charakterze liniowym (wycinka drzew alejowych, regulacja rzek, linie energetyczne). W każdej jednostce krajobrazowej zliczono liczbę tych obiektów w poszczególnych rodzajach. Jeśli obiekt określonego rodzaju (aleja, rzeka, linia) występował

jednokrotnie, przypisywano mu jeden punkt, jeśli występowało od dwóch do siedmiu obiektów danego rodzaju w jednostce, wówczas oceniano je na dwa punkty. W przypadku liczby wystąpień obiektów danego rodzaju wynoszącej osiem lub więcej, ocena wynosiła trzy punkty. Teoretycznie więc, suma punktów przypisanych jednostce z powodu występowania zagrożeń o charakterze liniowym, może wynieść dziewięć, w praktyce wyniosła ona maksymalnie siedem.

W dalszym ciągu oceny stopnia zagrożenia krajobrazu, dokonano zsumowania oceny wynikającej z występowania zagrożeń obszarowych i liniowych. Aby uzyskać końcową ocenę w tym zakresie, do oceny uzyskanej powyżej dodano ocenę wynikającą z liczby zagrożeń występujących w danej jednostce. Uznano, że o nasileniu zagrożenia decyduje nie tylko powierzchnia występowania zagrożeń lub liczba obiektów liniowych, ale także łączna ilość rodzajów zagrożeń występujących w jednostce. Im więcej tych rodzajów, tym wyższe jest prawdopodobieństwo wystąpienia procesów degradujących krajobraz. Aspekt ilości rodzajów zagrożeń uwzględniono w ocenie końcowej dodając za każdy rodzaj zagrożenia 0,5 punktu, przy czym dodawanie to rozpoczęto dopiero, gdy w jednostce krajobrazowej wystąpiły dwa rodzaje zagrożeń (wówczas dodawano 0,5 punktu). Gdy wystąpiły trzy rodzaje zagrożeń dodawano 1 punkt, gdy cztery – 1,5 punktu, itd. Teoretycznie, ze względu na uwzględnienie dziesięciu zagrożeń, możliwe było dodanie 4,5 punktu. Jednak w praktyce, maksymalna liczba rodzajów zagrożeń, które wystąpiły w jednostce krajobrazowej, wyniosła sześć (dodano 2,5 punktu).

Końcowa wartość oceny stopnia zagrożenia jednostek krajobrazowych stanowiła więc sumę oceny wynikającej ze:

- stosunku powierzchni zagrożeń obszarowych do powierzchni jednostki krajobrazowej;
- liczby zagrożeń liniowych występujących w danej jednostce krajobrazowej;
- liczby rodzajów zagrożeń krajobrazu w obrębie określonej jednostki.

Maksymalna możliwa ocena wynikająca z sumy maksymalnych ocen cząstkowych ($6 + 9 + 4,5$) może wynosić 19,5, jednak w praktyce zakres uzyskanych ocen wyniósł od 0 do 10,0. Ten zakres ocen podzielono na pięć przedziałów, dla których określono stopień zagrożeń krajobrazu:

- 0 punktów – bardzo słaby;
- 0,5-2,0 – słaby;
- 2,5-4,0 – średni;
- 4,5-7,0 – silny;
- 7,5-10,0 – bardzo silny.

Piąty – podsumowujący – **etap** studium, dotyczy zakresu i metod ochrony oraz kształtowania zasobów krajobrazowych, które były dotychczas realizowane oraz które wymagają wdrożenia w świetle ocen dokonanych w poprzednich etapach opracowania (wartości i zagrożenia krajobrazu). Etap ten rozpoczyna **rozpoznanie zasięgu ustanowionych i proponowanych** w ostatnich latach **form ochrony krajobrazu**, tworzonych na podstawie ustawy o ochronie przyrody (parki narodowe,

rezerwy przyrody chroniące w pierwszym rzędzie walory krajobrazowe, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe), jak i ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (parki kulturowe, rezerwy kulturowe – nie wymienione w aktualnie obowiązującej ustawie, ale poprzednio proponowane na podstawie ustawy o ochronie dóbr kultury, układy urbanistyczne i ruralistyczne wpisane do rejestru zabytków). Informacje o istniejących formach ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego zaczerpnięto z zasobów danych będących w dyspozycji autorów, opartych na materiałach gromadzonych u Wojewódzkich Konserwatorów: Przyrody i Zabytków w Gdańsku. Propozycje w zakresie utworzenia nowych form ochrony krajobrazu zaczerpnięto z „Koncepcji krajowego systemu ochrony zabytkowych krajobrazów kulturowych w Polsce” (1996), a w szczególności z „Planu zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego” (2002) oraz opracowania pod redakcją Kostarczyka i Przewoźniaka (2002), stanowiącego materiał studialny dla tego planu.

Następnie przystąpiono do **określenia zasięgu stref i obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu**. Podstawowe kryterium delimitacji tych obszarów stanowiła przeprowadzona w etapie III studium ocena wartości zasobów krajobrazowych oraz w etapie IV ocena stopnia zagrożenia krajobrazów województwa pomorskiego. Kryterium dodatkowe stanowił zasięg jednostek krajobrazowych o unikatowym w skali regionu krajobrazie. Początkowo nałożono na siebie oceny wartości i zagrożeń zasobów krajobrazowych. Dla wartości zasobów krajobrazowych przyjęto następujące klasy zaczerpnięte z III etapu opracowania:

- A. wybitna (8 lub więcej punktów);
- B. bardzo wysoka (6 – 7 punktów);
- C. wysoka (4 – 5 punktów);
- D. umiarkowana (2 – 3 punkty);
- E. niska – krajobraz zdekomponowany (1 punkt).

Dla siły zagrożenia zasobów krajobrazowych przyjęto klasyfikację zastosowaną w IV etapie studium:

- I. bardzo silne (6,5 lub więcej punktów);
- II. silne (4,5 – 6,0 punktów);
- III. średnie (2,5 – 4,0 punkty);
- IV. słabe (0,5 – 2,0 punkty).
- V. bardzo słabe (0 punktów).

Teoretycznie może zatem wystąpić 25 kombinacji oceny wartości i zagrożeń zasobów krajobrazowych (tab.1). Uznano, że ich liczba jest zbyt duża, aby można było przejrzeć w oparciu o analizę tych kombinacji dokonać wskazania stref priorytetowych dla ochrony i kształtowania zasobów krajobrazowych, różniących się polityką dotyczącą tych działań. Dlatego dokonano agregacji 25 klas w grupy, dla których można formułować względnie jednolite polityki. Podstawowym założeniem przyjętym w trakcie tego grupowania było uznanie, że im wyższa jest wartość i zagrożenie zasobów krajobrazowych, tym bardziej priorytetowa dla ochrony krajobrazu jest strefa, w której one występują.

Przyjęto też, że znaczenie wartości zasobów dla wyznaczania priorytetów jest nieco ważniejsze niż znaczenie siły zagrożenia krajobrazu. Wynika z tego np. że krajobrazy o bardzo niskiej wartości, nawet jeśli są silnie zagrożone, nie są priorytetowe dla prowadzenia w ich obrębie działań z zakresu ich ochrony i kształtowania. Grupowanie zostało przeprowadzone według zasad przedstawionych w tabeli 1.

Tabela 1. Schemat typowania stref priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu województwa pomorskiego w oparciu o ocenę wartości i zagrożeń zasobów krajobrazowych

		Ocena wartości krajobrazu				
		wybitna	bardzo wysoka	wysoka	umiarkowana	krajobraz zdekomponowany
Ocena zagrożeń krajobrazu	b. silne	AI	BI	CI	DI	EI
	Strefa 1					
	silne	AII	BII	CII	DII	EII
	Strefa 4					
	średnie	AIII	BIII	CIII	DIII	EIII
	Strefa 5					Strefa 7
słabe	AIV	BIV	CIV	DIV	EIV	
Strefa 2					Strefa 6	
b. słabe	AV	BV	CV	DV	EV	
Strefa 3						

Za strefy o priorytetowym znaczeniu dla ochrony krajobrazu województwa pomorskiego uznano jednostki krajobrazowe, w szczególności ich zwarte kompleksy, zaliczone do następujących grup:

1. Obszary o wybitnej, bardzo wysokiej i wysokiej wartości zasobów krajobrazowych zagrożone w stopniu bardzo silnym bądź silnym, ewentualnie najwartościowsze krajobrazy zagrożone w stopniu średnim, w obrębie których najpilniejsze jest podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.
2. Krajobrazy o najwyższej wartości zagrożone w stopniu słabym lub o bardzo wysokiej wartości zagrożone w stopniu średnim lub słabym, które po podjęciu wybranych działań z zakresu pielęgnacji oraz ograniczania skutków oddziaływania niektórych czynników degradujących, powinny podlegać bezwzględnej ochronie.
3. Obszary o wybitnych, bardzo wysokich i wysokich walorach krajobrazowych podlegające bardzo słabym wpływom czynników degradacyjnych, które powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości, a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

W dalszej kolejności pożądane jest podjęcie działań w obrębie następujących grup obszarów:

4. Krajobrazów o wysokiej wartości zagrożonych w wysokim stopniu oraz krajobrazów o umiarkowanej wartości zagrożonych bardzo silnie i silnie, gdzie działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu wybranym formom ochrony konserwatorskiej.
5. Terenów o wysokiej wartości zasobów krajobrazowych zagrożonych w stopniu średnim lub niskim oraz o wartości umiarkowanej zagrożonych w stopniu średnim, na których należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami należącymi do grup 1 – 3), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

W następujących strefach zakres i skala działań odnoszących się do ochrony i kształtowania krajobrazu mogą być prowadzone na mniejszą skalę w stosunku do wyżej opisanych grup:

6. Krajobrazy cechujące się umiarkowanymi wartościami, słabo lub bardzo słabo zagrożone, w obrębie których pożądane, ale nie zawsze konieczne, jest utrzymanie obecnych cech krajobrazu. Nie jest tu obligatoryjne wprowadzanie specjalnych form ochrony krajobrazu. Potrzeby w zakresie ich kształtowania powinny być określone lokalnie (indywidualnie), w zależności od specyfiki obszarów na których występują.
7. Obszary o niskiej wartości krajobrazu (krajobraz zdekomponowany), spowodowanej z reguły procesami dewastacyjnymi, które zaszły w przeszłości i wywołały nieodwracalne zmiany w krajobrazie. Nie są one wskazane do biernej ochrony krajobrazu, lecz powinno się tu prowadzić działania kształtujące w kierunku poprawy wartości krajobrazu. Tam zaś, gdzie krajobraz nie został jeszcze zdewastowany, a podlega silnemu oddziaływaniu czynników zagrażających, powinien być chroniony i utrzymany w dotychczasowej kondycji, szczególnie w sąsiedztwie intensywnie przekształconych obszarów zurbanizowanych.

Jeśli na określonym obszarze dodatkowo występują unikatowe typy krajobrazów (z jedną lub dwiema jednostkami krajobrazowymi w typie), należy uznać taki krajobraz za szczególnie wskazany do ochrony lub rewaloryzacji (jeśli jest silnie przekształcony), niezależnie od tego, jaki jest stan jego zachowania i wcześniej określona wartość.

Następnie, w ramach realizacji V etapu studium, podjęto próbę wydzielenia **obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu** w województwie pomorskim. Za obszar priorytetowy uznano względnie zwarty kompleks jednostek krajobrazowych o powierzchni nie mniejszej niż około 20 km², cechujący się wyraźną dominacją krajobrazów należących do jednej z pierwszych czterech (1 – 4) wyżej wymienionych typów stref priorytetowych, ewentualnie zbliżoną powierzchnią krajobrazów z dwóch podobnych do siebie typów tych stref, lub też – w przypadku krajobrazów unikatowych (epizodycznych) – dominacją powierzchni należących do strefy 5. Wydzielenie w obrębie stref priorytetowych bardziej szczegółowych obszarów priorytetowych,

pozwoili na bardziej precyzyjne wskazanie obszarów istotnych dla podjcia dziaa w zakresie ochrony i ksztaltowania krajobrazu, a takze na wieksze zrnicowanie polityk i dziaa w tym zakresie. Obszary priorytetowe zostaly opisane w formie katalogu (aneks 1), w ktorym dla kazdego obszaru podano informacje dotyczace:

- numeru i nazwy obszaru;
- powierzchni obszaru;
- dominujacych typow krajobrazu;
- polozenia w obrębie: regionow fizycznogeograficznych, regionow historyczno-kulturowych, powiatow i gmin;
- zasobow krajobrazowych będcą podstawą oceny wartosci krajobrazu, w tym: elementow ekspozycji i kompozycji wizualnej, elementow przyrodniczych i elementow kulturowych;
- oceny krajobrazu pod wzgledem wartosci kulturowych, przyrodniczych i wizualnych;
- rodzajow zagrozen krajobrazu;
- oceny zagrozen krajobrazu;
- priorytetow w zakresie ochrony i ksztaltowania krajobrazu;
- istniejacych formy ochrony krajobrazu;
- dotychczas proponowanych formy ochrony krajobrazu;
- proponowanych dziaa w zakresie ochrony i ksztaltowania krajobrazu;
- „konserwatorskich” form ochrony krajobrazu proponowanych do utworzenia.

W celu wypełnienia wyzej opisanej struktury katalogu obszarow priorytetowych dla ochrony i ksztaltowania krajobrazu, sformulowano liste dziaa, ktorych realizacje zalecono w poszczegolnych obszarach priorytetowych, dobierajac je w zaleznosci od specyfiki tych obszarow pod wzgledem walorow i zagrozen dla ich krajobrazu. Zaproponowane dzialania obejmujac nastepujace ogolne grupy przedsiwzięć:

- zakaz lub ograniczenie lokalizacji nowych elementow wysokoosciowych lub kubaturowych;
- zachowanie alei;
- zachowanie wnętrz krajobrazowych;
- zachowanie elementow ekspozycji krajobrazowej;
- zachowanie geometrii przestrzeni;
- ochronę tradycyjnych elementow i form krajobrazowych;
- zachowanie elementow przyrodniczych w krajobrazie.

W obrębie kazdej z tych grup sformulowano konkretne dzialania.

Oprócz zalecen dotyczacych dziaa w zakresie ochrony i ksztaltowania krajobrazu, zaliczonych do wymienionych grup, ktorych zastosowanie jest mozliwe z reguly na etapie planowania i realizacji zagospodarowania przestrzennego, dokonano takze analizy zasięgu istniejacych i wczesniej proponowanych form ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego na tle zasięgu wyzej

scharakteryzowanych obszarów priorytetowych. Tam gdzie proponowane obszary chronione pokrywają się ze wskazaniami niniejszego studium, w większości potwierdzono te propozycje (w odniesieniu do wszystkich parków krajobrazowych i większości obszarów chronionego krajobrazu), a tam gdzie priorytet działań uznano za wysoki, a dotychczas nie proponowano tu działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu, **zasugerowano wprowadzenie odpowiednich form ochrony**. Propozycje dotyczące ochrony lub działań z zakresu kształtowania krajobrazu odniesiono do wcześniej wskazanych obszarów priorytetowych. Propozycje te zaprezentowano w formie opisowej i kartograficznej na tle zasięgu regionów fizycznogeograficznych, regionów historyczno-kulturowych oraz powiatów i gmin (ryc. 31 – 33).

3. ZASOBY KRAJOBRAZOWE WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO

3.1. Identyfikacja zasobów krajobrazowych regionu

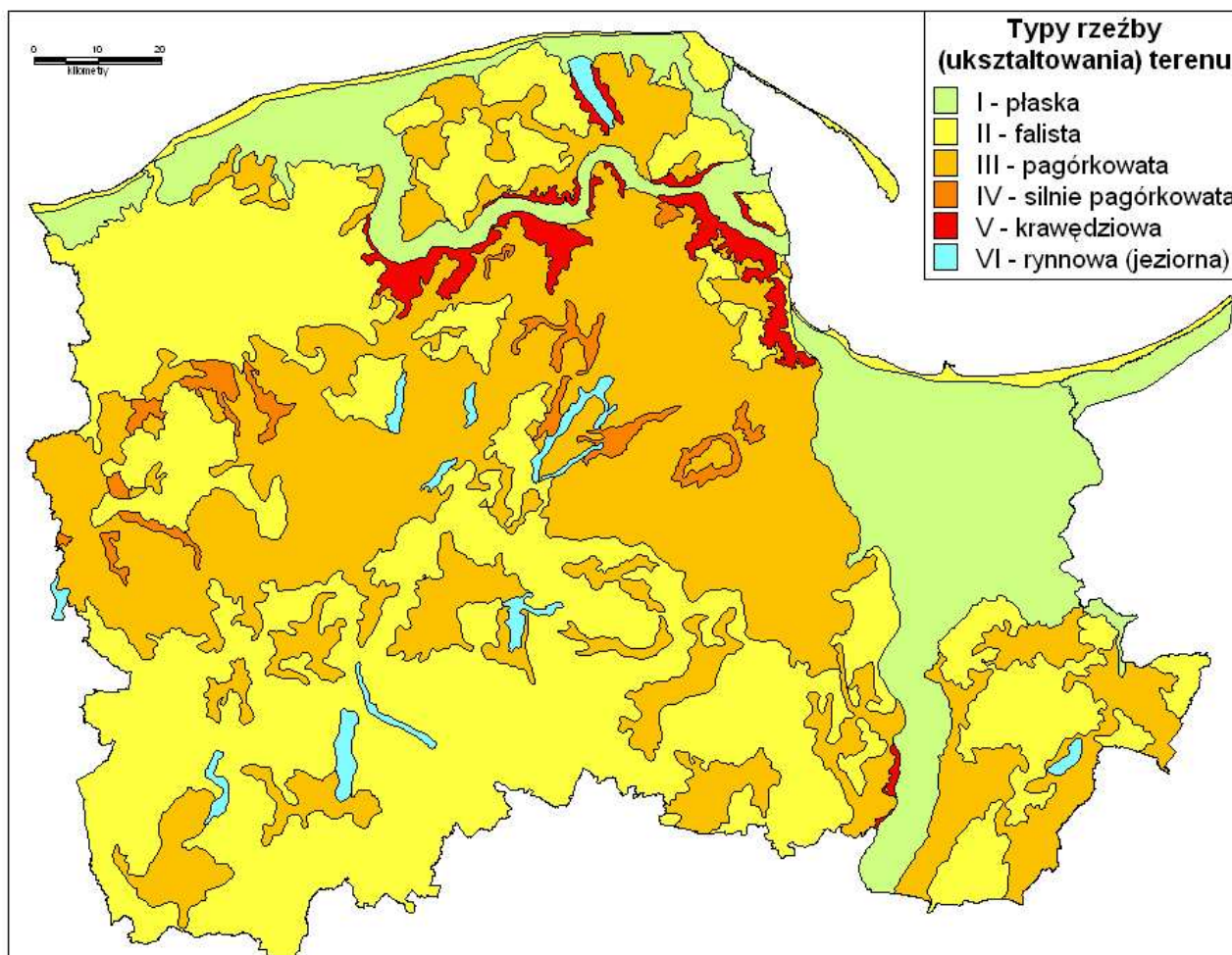
Na zasoby krajobrazowe województwa pomorskiego składają się swoiste cechy środowiska przyrodniczego i kulturowego, które kształtują makroprzestrzenne wartości wizualno-estetyczne regionu, wykształcone w wyniku ich współwystępowania elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej oraz mikroprzestrzenne elementy przyrodnicze i kulturowe urozmaicające krajobraz.

Pierwszą z tych grup zasobów zidentyfikowano w trakcie delimitacji jednostek krajobrazowych, traktując je jako kryteria wyznaczania tych jednostek. Do podstawowych elementów kreujących walory krajobrazowe należy **rzeźba (ukształtowanie) terenu** (ryc.2, tab. 2). W obrębie regionu należy ona do najbardziej urozmaiconych w obrębie centralnej i północnej Polski. To urozmaicenie jest efektem działania różnorodnych procesów rzeźbotwórczych, a także młodego wieku rzeźby. Współczesna rzeźba terenu powstała wskutek działania lądolodu i odpływających z niego wód (tzw. fluwioglacjalnych) w schyłkowym okresie plejstocenu, a więc w trakcie ostatnich kilkudziesięciu tysięcy lat. Młode formy ukształtowania terenu nie zdążyły jeszcze ulec penepłenizacji (zrównaniu), tak jak ma to miejsce np. na niektórych obszarach Polski centralnej, dzięki czemu tworzą urozmaicony i zróżnicowany kompleks, tworzący oryginalne wartości wizualne. Na rzeźbę lodowcową nałożyła się działalność procesów holocenów, występujących w trakcie ostatnich kilkunastu tysięcy lat, które przyczyniły się do powstania wielu interesujących form rzeźby akumulacyjnej (np. wydmy nadmorskich i śródlądowych) i erozyjnych (np. klifów). Procesy te szczególnie zaznaczyły się w strefie nadmorskiej, gdzie oprócz wybrzeży wykształciły się także równiny deltowe, takie jak Żuławy Wiślane. Należy podkreślić, że na terenie województwa pomorskiego położone są jedne z najniższych terenów kraju, znajdujące się w depresji, ok. 1 m p.p.t., jak i najwyższe na Niżu Środkowoeuropejskim i na północ od Wyżyn Polskich -Wzniesienia Szymbarskie ze szczytem Wieżycy o wysokości ok. 330 m n.p.m. Z punktu widzenia wartości wizualnych, rzeźba terenu została podzielona na sześć typów.

Tabela 2. Charakterystyka powierzchni i liczebności typów rzeźby terenu w województwie pomorskim

Typ rzeźby terenu	Powierzchnia km²	% pow. regionu	Liczebność	Średnia powierzchnia
I	2867	15,73	5	573,4
II	7768	42,64	26	298,8
III	6691	36,73	26	257,3
IV	306	1,68	14	21,9
V	357	1,96	11	20
VI	228	1,25	12	19
Suma	18217	100,00	94	193,8

Najpowszechniejsza jest rzeźba falista, ze stosunkowo płaskimi formami, często o charakterze równin porozcinanych rynkami i dolinami lub licznymi zagłębieniami stanowiącymi ślady dawnych mis jeziornych lub do dziś wypełnionych wodami. Tego typu rzeźba zajmuje aż ponad 42% powierzchni

Ryc.2. Mapa typów rzeźby (uksztaltowania) terenu województwa pomorskiego - pierwszego kryterium delimitacji jednostek krajobrazowych

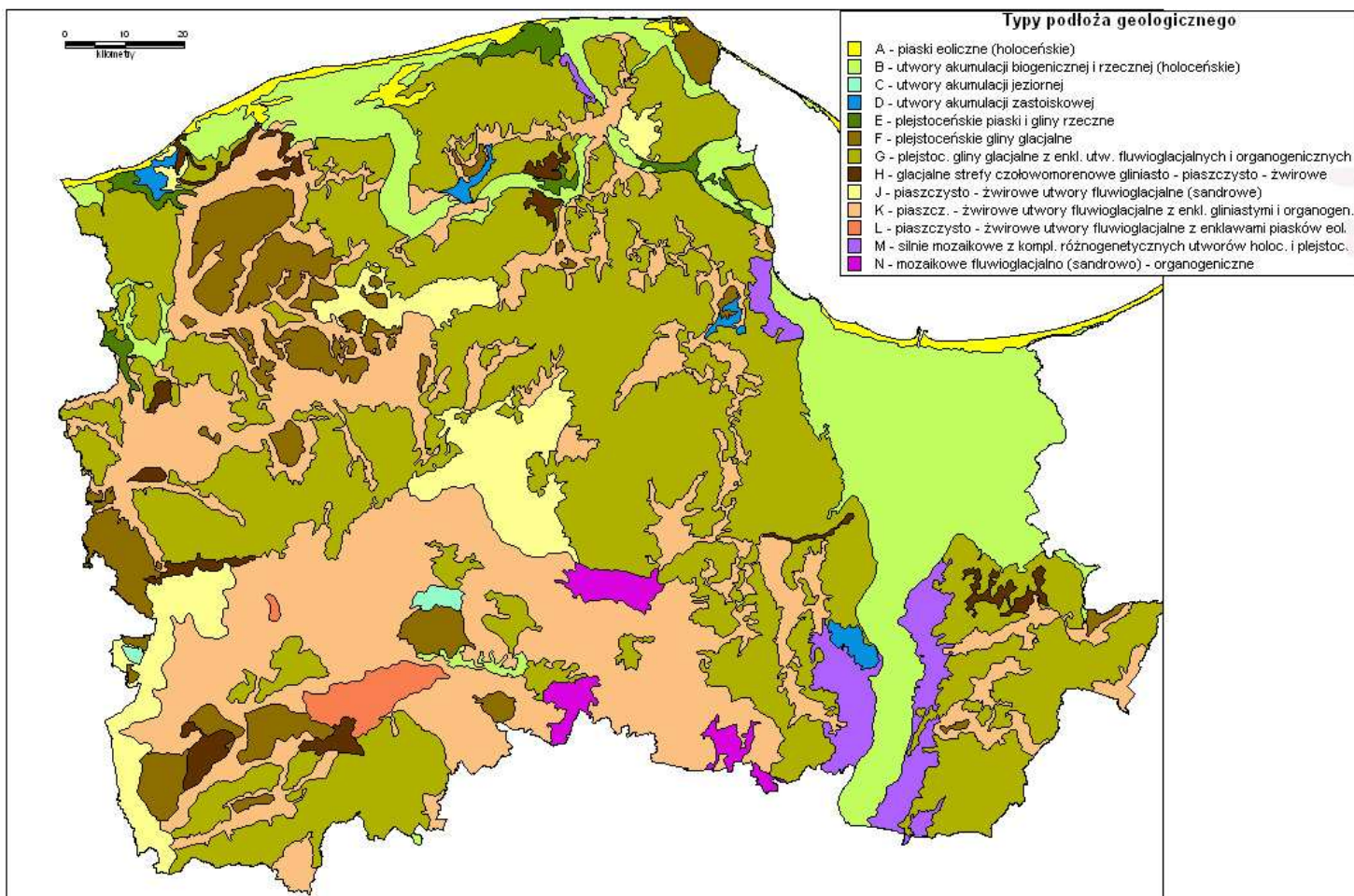
województwa i przeważa w jego części południowej, w obrębie Równiny Charzykowskiej, Borów Tucholskich i Pojezierza Krajeńskiego (tu jest ona urozmaicona licznymi misami jeziornymi), oraz północno-zachodniej, na Wysoczyźnie Damnickiej i Równinie Słupskiej (które są prawie bezjeziorne). Drugi pod względem frekwencji jest typ rzeźby pagórkowatej, bardziej urozmaiconej niż rzeźba falista, z licznymi wzgórzami morenowymi i innymi formami rzeźby glacialnej. Zajmuje on blisko 37% powierzchni regionu i koncentruje się w centralnym pasie województwa. Największe obszary zajmuje na Pojezierzu Kaszubskim i Bytowskim, znaczne także na Pojezierzu Iławskim i Wysoczyźnie Żarnowieckiej. Trzeci pod względem powszechności występowania jest typ rzeźby płaskiej (prawie 16% obszaru regionu), koncentrujący się we wschodniej i północnej części województwa. Jest on charakterystyczny i dominujący w czterech mezoregionach fizycznogeograficznych: Żuławach Wiślanych, Dolinie Kwidzyńskiej, Wybrzeżu Słowińskim oraz Pradolinie Redy i Łeby. Zajmuje też znaczą część Pobrzeża Kaszubskiego. Rzeźba jest tu mało urozmaicona, złożona głównie z den dolin i równin, jednak dzięki temu, daje ona możliwość obserwacji rozległych krajobrazów, ograniczonych często „ostrymi” krawędziami sąsiadujących wysoczyzn morenowych. Najbardziej urozmaiconym ukształtowaniem terenu, kontrastującym z otaczającymi obszarami, wyróżniają się typy rzeźby: silnie

pagórkowaty i krawędziowy. Różnią się one sposobem wykształcenia form rzeźby: typ silnie pagórkowaty składa się z wielu różnorodnych ostro zarysowanych form, np. wykształconych w strefach czołowomorenowych, gdzie następowała w plejstocenie akumulacja materiału w związku z okresowym spowolnieniem deglacjacji; typ krawędziowy jest charakterystyczny dla krawędzi dużych dolin i pradolin, które w większości powstały wskutek odpływu wód fluwioglacjalnych (lodowcowych). Oba te typy zajmują stosunkowo niewielkie – w porównaniu z poprzednimi – powierzchnie województwa (łącznie około 3,5%), jednak rzutują w znacznym stopniu na urozmaicenie rzeźby regionu. Pierwszy z nich występuje głównie na terenach wysoczyzn morenowych Pojezierza Kaszubskiego i Wysoczyzny Polanowskiej, drugi – obejmuje krawędzie wysoczyzn sąsiadujących z Pradolina Redy i Łeby, Pradolina Kaszubską, Rynną Żarnowiecką, Żuławami Wiślanymi w rejonie Gdańska oraz Doliną Kwidzyńską na południe od Gniewa. Ostatnim wyróżnionym typem rzeźby są dna największych rynien wypełnionych jeziorami, które stanowią elementy wyraźnie wyróżniające się w krajobrazie regionu. Należą do nich rynny jezior: Żarnowieckiego, Bobięcińskiego, Jasień, Gowidlińskiego, Mausz, Raduńsko-Ostrzyckich, Wdzydze, Szczytno, Charzykowskiego, Dybrzyk wraz z sąsiadującymi akwenami, oraz Dzierżoń. Największa ich koncentracja znajduje się na Pojezierzu Kaszubskim, chociaż łącznie zajmują one niewiele ponad 1% powierzchni regionu.

Drugim z uwzględnionych komponentów, pośrednio wpływających na kształt walorów krajobrazowych województwa, jest **geneza i** wynikający z niej **skład litologiczny podłoża geologicznego** (ryc.3, tab. 3). W tym zakresie zwraca uwagę dominacja dwóch spośród 13 wydzielonych typów podłoża geologicznego, zajmujących aż 2/3 obszaru województwa. Prawie 40% zajmują plejstoceńskie gliny glacialne z enklawami piaszczystych utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych (głównie torfów). Jest to typ podłoża stwarzający z reguły stosunkowo korzystne warunki siedliskowe dla wzrostu roślin, z którym związane są dość urozmaicone formy rzeźby.

Tabela 3. Charakterystyka powierzchni i liczebności typów podłoża geologicznego w woj. pomorskim

Typ podłoża geologicznego	Powierzchnia km ²	% pow. regionu	Liczebność	Średnia powierzchnia
A	274,39	1,5	7	39,2
B	2481,27	13,7	13	190,9
C	34,07	0,2	2	17
D	95,29	0,5	4	23,8
E	149,40	0,8	7	21,3
F	1054,34	5,8	31	34
G	7124,80	39,5	34	209,6
H	272,48	1,5	12	22,7
J	962,09	5,3	6	160,3
K	4872,03	27,0	17	286,6
L	153,37	0,8	2	76,7
M	443,20	2,4	4	110,8
N	187,37	1	4	46,8
Suma	18104,1	100,0	143	126,6

Ryc.3. Mapa typów genetycznych podłoża geologicznego województwa pomorskiego - drugiego kryterium delimitacji jednostek krajobrazowych

Dominują one na obszarach Pojezierzy: Kaszubskiego, Bytowskiego, Iławskiego, Starogardzkiego i Krajeńskiego oraz na Wysoczyźnie Żarnowieckiej i Równinie Słupskiej. Prawie 27% obszaru regionu zajmują piaszczysto-żwirowe utwory fluwioglacjalne (sandrowe) z enklawami utworów gliniastych i organogenicznych, które tworzą mniej korzystne warunki siedliskowe i są związane z formami równinnej i lekko sfalowanej rzeźby sandrowej, dlatego są one oceniane niżej pod względem krajobrazotwórczym niż poprzedni typ podłoża geologicznego. Dominują one na Równinie Charzykowskiej, w Borach Tucholskich i na Wysoczyźnie Polanowskiej. Jeśli do dwóch poprzednich typów podłoża dodać gliny glacialne (bez wyraźnych enklaw innych utworów), szczególnie częste na Wysoczyźnie Damnickiej oraz piaszczysto-żwirowe utwory fluwioglacjalne (także bez enklaw), dominujące w Dolinie Gwdy i pn. części Borów Tucholskich, to wymienione cztery typy podłoża geologicznego obejmują prawie 4/5 obszaru województwa. Ostatni z typów zajmujących znaczne powierzchnie regionu (blisko 14%), stanowią holoceńskie utwory akumulacji biogenicznej (organogenicznej) i rzecznej, będące pod silnym wpływem wód gruntowych i płytszych poziomów wód podziemnych, tworzących zróżnicowane, ale z reguły korzystne warunki siedliskowe, występujące na terenach den dolin i zagłębi. Zajmują one prawie w całości (czasem w mozaice z

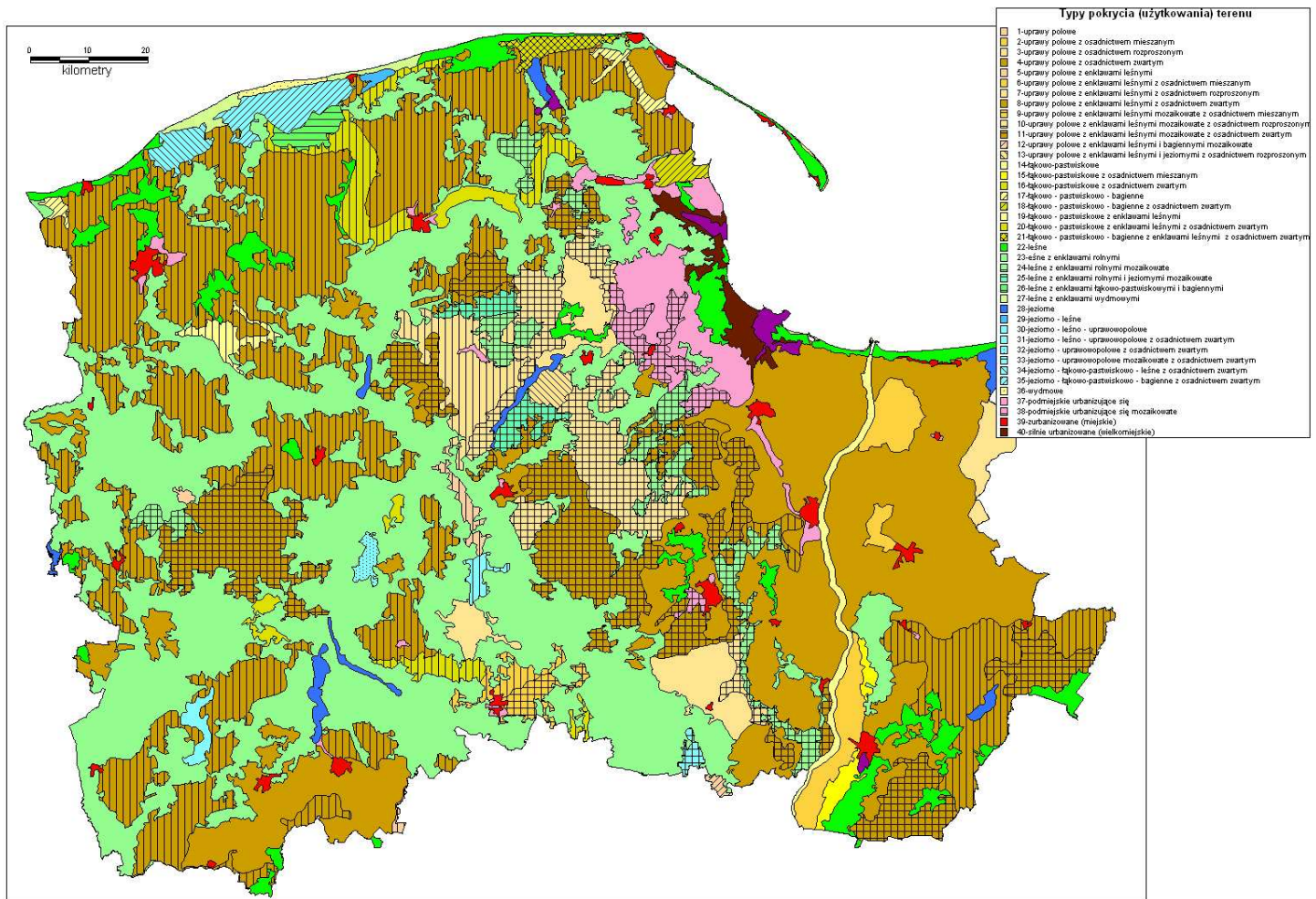
plejstocenijskimi piaskami i glinami rzecznyymi) Żuławy Wiślane, Dolinę Kwidzyńską, Pradolinę Redy i Łeby oraz znaczne połacie na Wybrzeżu Słowińskim i Pobrzeżu Kaszubskim. Pozostałe wydzielone typy podłoża geologicznego zajmują łącznie niespełna 9% powierzchni regionu, przy czym żaden z nich indywidualnie nie zajmuje więcej niż 2,5% obszaru województwa. Wśród nich szczególną uwagę należy zwrócić na wybitnie mozaikowaty kompleks utworów o różnym wieku, genezie i składzie litologicznym, występujących w strefie krawędziowej wysoczyzn Pojezierza Iławskiego i Starogardzkiego sąsiadujących z doliną Wisły oraz na wschodnim skłonie wysoczyzny Pojezierza Kaszubskiego w rejonie Gdańska i Sopotu. Tworzą one niepowtarzalne warunki geologiczne dla kształtowania się bardzo urozmaiconej rzeźby krawędziowej z licznymi dolinami i wąwozami oraz dla wzrostu specyficznych zbiorowisk roślinnych, np. kserotermicznych lub nawapiennych (kalcyfilnych). Na kilkunastu niewielkich obszarach, szczególnie w zachodniej części województwa, występuje kompleks gliniasto-piaszczysto-żwirowych stref czołowomorenowych z głazami, które cechują się znacznymi deniwelacjami terenu. W kilku rozmieszczonych w całym województwie kompleksach, łącznie zajmujących 0,7% jego obszaru, występują holocenijskie utwory akumulacji jeziornej i zastoiskowej, charakteryzujące się dużą żyznością podłoża, w którym istotny składnik stanowią utwory o frakcji ilastej. Największy ich kompleks rozciąga się pomiędzy Pelplinem a Gniewem. Na większości odcinków wzdłuż wybrzeża morskiego dominują holocenijskie piaski eoliczne, zajmujące Mierzeje: Słowińską, Helską i Wiślaną. Łącznie zajmują one 1,5% obszary regionu. Ich wartość siedliskowa jest niewielka, chociaż wykształciła się na nich specyficzna odmiana bażynowych sosnowych borów nadmorskich *Empetro Nigri-Pinetum*, jednak na niektórych obszarach tworzą one wysokie na kilkadziesiąt metrów, ruchome wydmy (Mierzeja Łebska), stanowiące niewątpliwą atrakcję w krajobrazie nadmorskim Pomorza. Warto także zwrócić uwagę na stosunkowo rzadką w regionie koncentrację śródlądowych zwydmionych piasków eolicznych, która rozciąga się na równinie sandrowej na wschód i zachód od jeziora Charzykowskiego.

Kolejnym elementem krajobrazotwórczym uwzględnionym przy delimitacji jednostek krajobrazowych było **użytkowanie (pokrycie) terenu** (ryc.4, tab.4). W obrębie tego kryterium wydzielono aż 41 klas, dlatego jego charakterystyka będzie się koncentrować tylko na podstawowych typach pokrycia terenu oraz ich specyficznych typach mających wpływ na wartość krajobrazu. Wśród typów użytkowania ziemi w województwie pomorskim zdecydowanie dominują grunty orne i w konsekwencji, wśród typów pokrycia terenu, aż 52,5% zajmuje 13 typów z dominacją pól uprawnych, przy czym większość z nich posiada liczne enklawy innych typów pokrycia: osadnictwa, lasów, bagien lub jezior. Typy te przeważają w północnej, centralnej i wschodniej części województwa, a także na Pojezierzu Krajeńskim w części pd.-zach. Ponad 1/5 powierzchni województwa zajmują uprawy polowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem wiejskim. Dominują one na Wysoczyźnie Damnickiej i Żarnowieckiej oraz na Pojezierzu Iławskim i zachodniej części Pojezierza Krajeńskiego. Ten sam typ, ale o bardziej mozaikowatej strukturze form pokrycia terenu, zajmujący 8% powierzchni województwa, występuje powszechnie na Pojezierzu Bytowskim, w północnej i wschodniej części

Pojezierza Kaszubskiego i na Pojezierzu Iławskim. Jego krajobraz został stosunkowo wysoko oceniony, ze względu na silną mozaikę form użytkowania ziemi. Ponad 16% powierzchni regionu zajmują pola uprawne z osadnictwem zwartym, pozbawione enklaw innych typów użytkowania.

Tabela 4. Charakterystyka powierzchni i liczebności typów pokrycia terenu w województwie pomorskim

Typ pokrycia terenu	Powierzchnia km ²	% pow. regionu	Liczebność	Średnia powierzchnia
1	6,21	0	1	6,2
2	235,46	1,3	3	78,5
3	387,76	2,1	5	77,6
4	2928,29	16,1	18	162,7
5	39,25	0,2	2	19,6
6	49,47	0,3	1	49,5
7	223,38	1,2	2	111,7
8	3690,76	20,3	23	160,5
9	52,45	0,3	1	52,4
10	538,06	3	6	89,7
11	1458,65	8	17	85,8
12	8,56	0	1	8,6
13	37,7	0,2	1	37,7
14	89,01	0,5	1	89
15	51,66	0,3	2	25,8
16	74,85	0,4	3	24,9
17	45,96	0,3	2	23
18	38,29	0,2	1	38,3
19	51,86	0,3	1	51,9
20	272,16	1,5	5	54,4
21	50,76	0,3	1	50,8
22	675,37	3,7	29	23,3
23	5274,01	28,9	23	229,3
24	353,49	1,9	7	50,5
25	91,41	0,5	2	45,7
26	50,01	0,3	1	50
27	46,36	0,3	2	23,2
28	232,65	1,3	8	29
29	11,03	0,1	1	11
30	33,6	0,2	1	33,6
31	25,87	0,1	1	25,9
32	23,71	0,1	1	23,7
33	17,49	0,1	1	17,5
34	54,49	0,3	1	54,5
35	122,15	0,7	1	122,1
36	21,55	0,1	4	5,4
37	374,6	2,1	31	12,1
38	132,42	0,7	3	44,1
39	177,55	1	38	4,7
40	113,2	0,6	4	28,3
41	58,61	0,3	4	14,6
Suma	18220,12	100,1	260	70,1

Ryc.4. Mapa typów pokrycia (użytkowania) terenu województwa pomorskiego - trzeciego kryterium delimitacji jednostek krajobrazowych

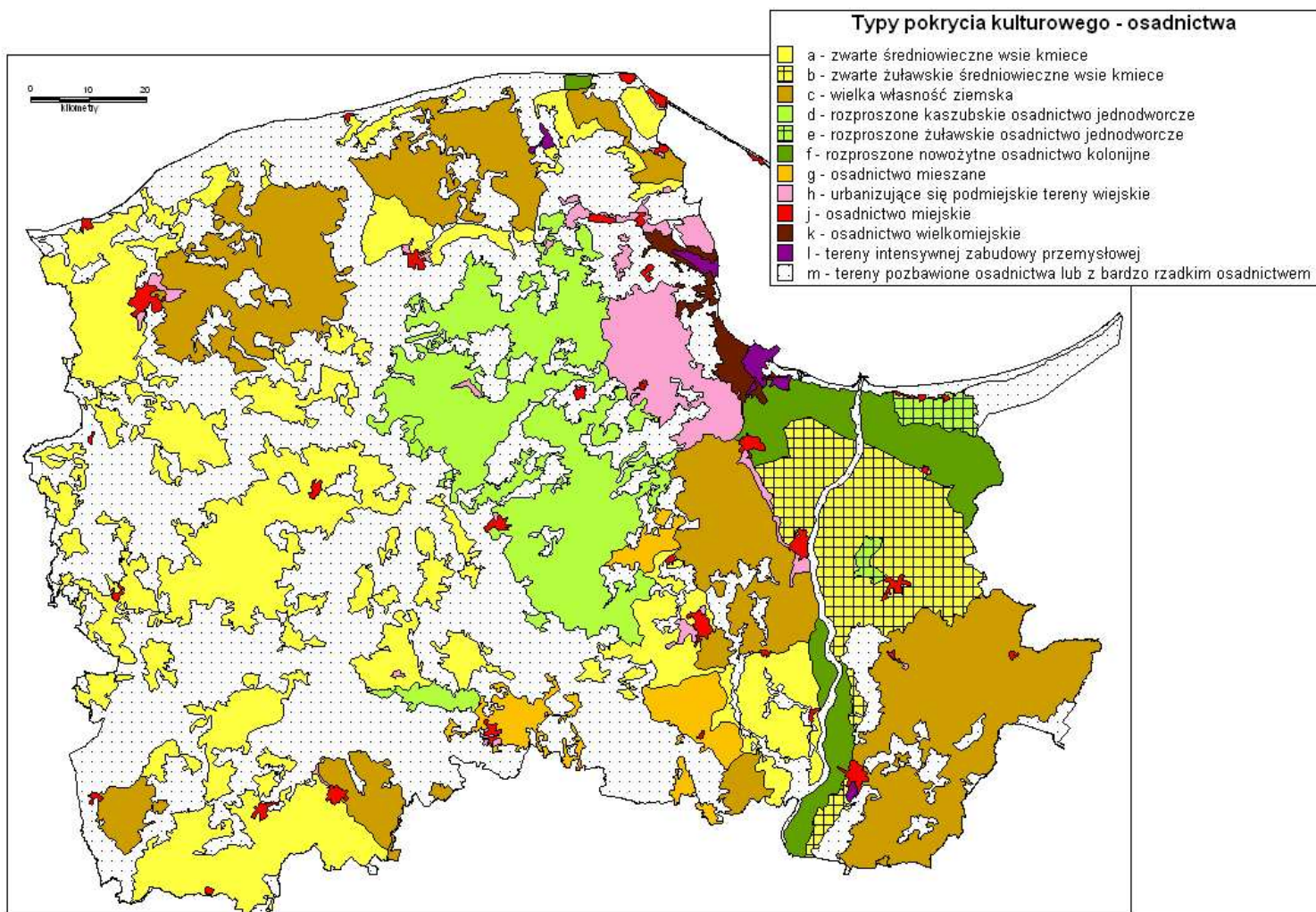
Dominują one na Żuławach Wiślanych, Pojezierzu Starogardzkim, we wschodniej części Pojezierza Krajeńskiego i północnej Pojezierza Iławskiego. Wśród typów z dominacją pól uprawnych warto zwrócić jeszcze uwagę na mozaikowate pola z enklawami leśnymi i osadnictwem rozproszonym (3% obszaru województwa), częste na Pojezierzu Kaszubskim oraz na uprawy polowe z osadnictwem rozproszonym (bez enklaw innych użytków), rozsiane na powierzchni ponad 2% w całym regionie (na pn. od Kartuz, na wsch. od Nowego Dworu Gdańskiego, wokół Skórcza i na pd. od jeziora Wdzydze. Zdecydowanie mniejsze powierzchnie zajmują typy pokrycia terenu z dominacją użytków zielonych (łąk i pastwisk). Łącznie osiem typów zajmuje niespełna 4% obszaru województwa, przy czym najrozleglejszy z nich (1,5% pow. regionu) to łąki i pastwiska z enklawami leśnymi i osadnictwem zwartym. Największe obszary łąkowo-pastwiskowe koncentrują się w północnej części województwa, w Pradolinie Redy i Łeby oraz w dnach dolin i na równinach Wybrzeża Słowińskiego oraz Pobrzeża Kaszubskiego, w dnie doliny Wisły oraz na wschodnim skraju Doliny Kwidzyńskiej, a także w hydrogenicznych, dolinnych krajobrazach Równiny Charzykowskiej i Borów Tucholskich. Sześć typów pokrycia terenu z dominacją kompleksów leśnych zajmuje prawie 36% powierzchni regionu. Przeważają one w południowej i zachodniej części województwa, a także w północnej części Pojezierza Kaszubskiego. Wśród nich dominują kompleksy leśne z enklawami rolnymi, występujące

na prawie 29% obszaru województwa. Stanowią większość terytorium takich mezoregionów fizyczno-geograficznych, jak: Bory Tucholskie, Równina Charzykowska i Wysoczyzna Polanowska. Istotny jest ich udział także na Wysoczyźnie Żarnowieckiej i w północnej części Pojezierza Kaszubskiego. Duże zwarte obszary leśne, pozbawione enklaw innych użytków, zajmują prawie 4% powierzchni regionu i są stosunkowo częste na Wysoczyźnie Damnickiej, Pojezierzu Iławskim, na mierzejach (Słowińskiej, Helskiej i Wiślanej) oraz w sąsiedztwie Gdańska i Sopotu (Lasy Oliwskie). Pozostałe cztery typy pokrycia terenu z dominacją lasów zajmuje tylko 3% obszaru województwa pomorskiego. Kolejne osiem typów charakteryzuje dominacja jezior, które są powszechnym elementem krajobrazu młodoglacjalnego. Łącznie zajmują one blisko 3% powierzchni regionu. Charakterystyczne jest, że do tego typu krajobrazów zaliczono także obszar Zalewu Wiślanego, który jest zbiornikiem o charakterze pośrednim między akwenem morskim i jeziornym (laguna przybrzeżna). Typ pokrycia jeziornego, z ostro odcinającym się od otoczenia akwenem, oprócz Zalewu Wiślanego obejmuje też kilka największych jezior województwa (Charzykowskie, Dybrzyk i sąsiednie, Raduńskie i Chmieleńskie, Jasień, Dziergoń, Żarnowieckie, Bobięcińskie), zajmuje 1,3% powierzchni regionu. Największe zbiorniki, położone na Wybrzeżu Słowińskim, Łebsko i Gardno, są bardziej zintegrowane ze swoim otoczeniem i zaliczono je do typów mieszanych, gdzie jeziorom towarzyszą łąki, pastwiska, bagna oraz osadnictwo zwarte. Specyficznym typem pokrycia terenu są wydmy, zajmujące w zwartych kompleksach tylko około 1‰ powierzchni województwa, ale charakterystyczne dla wybrzeży morskich, szczególnie na Mierzejach: Łebskiej i Helskiej. Aż blisko 3% obszaru regionu zaliczono do typu urbanizujących się obszarów podmiejskich, przy czym ¼ z nich stanowią tereny o dużej mozaice form użytkowania ziemi. Występują na nich pola uprawne, użytki zielone, i lasy oraz jeziora, a także osadnictwo wiejskie, ale coraz bardziej w ich krajobrazie dominuje jedno- i wielorodzinna zabudowa mieszkaniowa o charakterze miejskim oraz towarzyszące im obiekty, jak centra handlowe, usługowe, zakłady produkcyjne, hurtownie i giełdy. Największy taki obszar położony jest na zachód od Trójmiasta i na północ od Gdyni na Pojezierzu Kaszubskim, inne ważniejsze to strefa wzdłuż drogi krajowej nr 1 pomiędzy Pruszczem Gdańskim a Tczewem oraz tereny położone w sąsiedztwie większych miast, jak: Słupsk, Starogard Gdański, Tczew, Lębork, Wejherowo, Chojnice. Strefy suburbanizacji powstają coraz częściej także w dalszej odległości od dużych miast, na terenach wiejskich, jak np. wokół Sierakowic. Obszary urbanizujące się cechuje silna dewastacja oryginalnego krajobrazu, zatracanie jego przyrodniczych i kulturowych cech oraz duży chaos przestrzenny, często większy niż w centrach starych, dawniej ukształtowanych ośrodków miejskich. Ostatnie trzy klasy pokrycia terenu obejmują tereny najsilniej przekształcone antropogenicznie: obszary miejskie, wielkomiejskie oraz przemysłowe. Łącznie zajmują one blisko 2% powierzchni województwa, z czego połowa to obszary miejskie, do których zaliczono wszystkie miasta regionu o liczbie mieszkańców nie przekraczającej 100.000 osób. Są one względnie równomiernie rozmieszczone na terenie regionu, z pewną przewagą w jego części wschodniej. Natomiast za obszary wielkomiejskie, o największym nasyceniu tkanką infrastruktury miejskiej oraz najsilniejszym wykształceniu struktur wielkomiejskich,

uznano Trójmiasto, czyli Gdańsk, Gdynię i Sopot. Do terenów przemysłowych istotnych w skali regionalnej zaliczono dzielnicę portowo-przemysłową w Gdańsku, portowo-stoczniową w Gdyni, obszar strefy ekonomicznej w Żarnowcu oraz teren zakładów celulozowo-papierniczych IP w Kwidzynie. Wszystkie one położone są we wschodniej części województwa.

Ostatnie z kryteriów delimitacji jednostek krajobrazowych stanowił **typ pokrycia kulturowego związany z osadnictwem** (ryc.5, tab.5). Około 60% obszaru województwa można uznać za ekumenę – obszar zajęty przez osadnictwo miejskie i wiejskie. Pozostałe 40% to anekumena – pozbawione osadnictwa tereny leśne, śródlądowe zbiorniki wodne i inne mokradła. Wśród genetycznych typów osadnictwa dominują dwa typy wsi zwartych: średniowieczne wsie kmiece, zajmujące prawie 19% obszaru regionu oraz wielka własność ziemska (ponad 16%). Podtypem pierwszych z nich są żuławskie średniowieczne wsie kmiece, występujące na blisko 5% obszaru województwa. Pozostałe średniowieczne wsie kmiece dominują w zachodniej części regionu (na Ziemiach: Sławińskiej, Bytowskiej, Człuchowskiej i w zachodnich częściach Ziemi: Słupskiej i Kościerskiej).

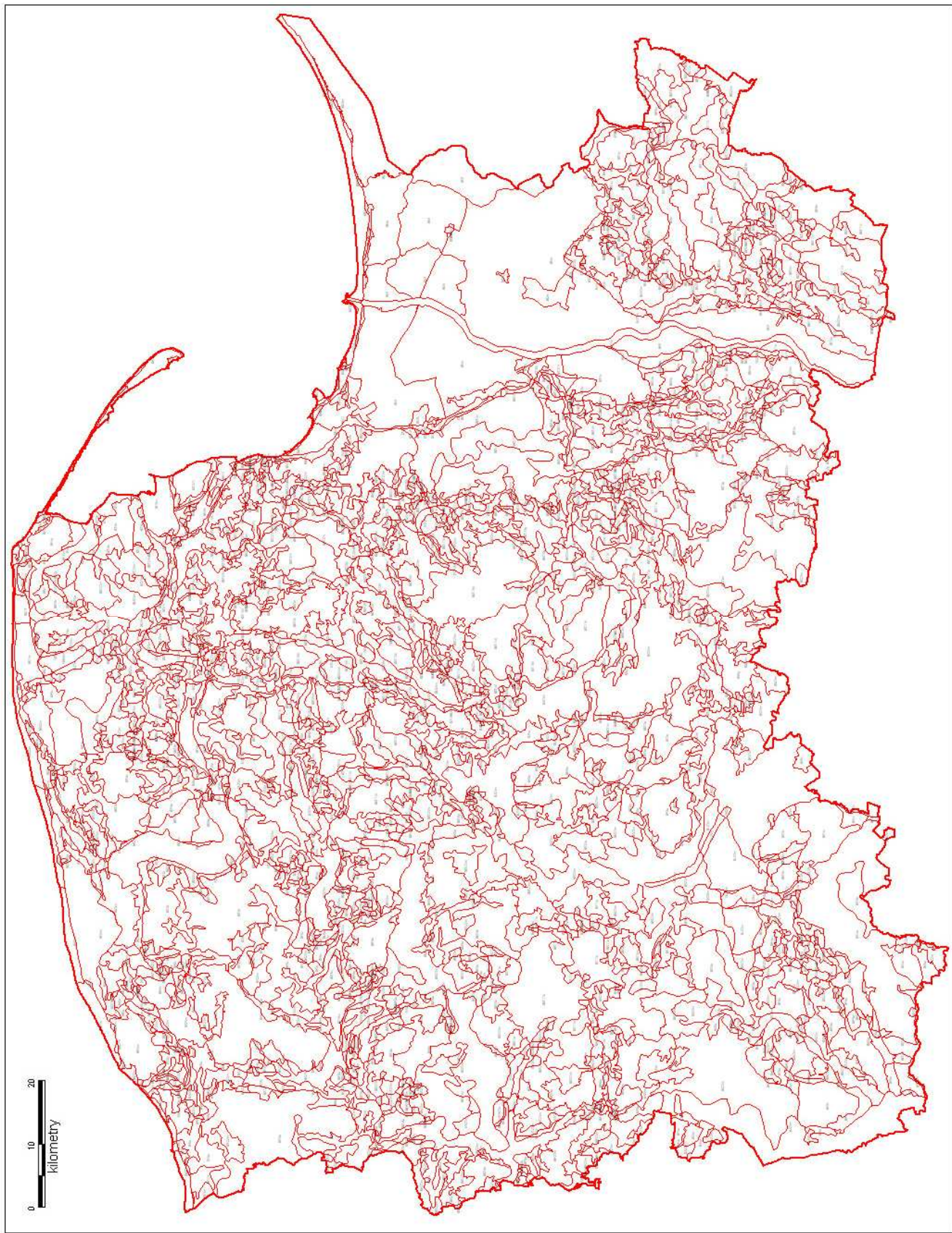

Ryc.5. Mapa typów pokrycia kulturowego - osadnictwa województwa pomorskiego - czwartego kryterium delimitacji jednostek krajobrazowych

Tabela 5. Charakterystyka powierzchni i liczebności typów osadnictwa w województwie pomorskim

Typ osadnictwa	Powierzchnia km ²	% pow. regionu	Liczebność	Średnia powierzchnia
a	3460,22	18,9	40	86,5
b	903,92	4,9	4	226
c	3031,28	16,6	11	275,5
d	1613,22	8,8	6	268,8
e	99,48	0,5	2	49,7
f	576,67	3,2	5	115,2
g	362,96	2	7	51,9
h	510,32	2,8	32	15,9
j	177,55	1	38	4,7
k	113,2	0,6	4	28,3
l	58,61	0,3	4	14,6
m	7376,94	40,3	57	129,4
Suma	18284,37	99,9	210	87,1

Istotny jest ich udział także na Ziemi Łęborskiej, Czerskiej oraz częściowo na Kociewiu Polnym. Podtyp żuławskich wsi kmiecych koncentruje się przede wszystkim na Żuławach Wiślanych. Żuławskie średniowieczne wsie kmiece prezentują wysoką wartość kulturową. Podobnie wysoką wartość krajobrazową jak ten ostatni typ posiada osadnictwo o charakterze wielkiej własności ziemskiej, charakterystyczne dla północnej części województwa (Ziemie: Słupska, Łęborska i częściowo Pucko-Wejherowska) oraz części południowo-wschodniej (Ziemie: Sztumska, Kwidzyńska, Ostródzka oraz południowa część Ziemi Gdańskiej, a także północna Kociewia Polnego). Zajmuje ono także fragmenty terenu w południowych częściach Ziem: Chojnickiej i Człuchowskiej. Obejmujące blisko 9% powierzchni regionu rozproszone kaszubskie osadnictwo jednodworcze występuje w centralnej części regionu, położonej prawie wyłącznie na Ziemiach: Kartusko-Żukowskiej i Kościerskiej, a w niewielkich fragmentach na Pucko-Wejherowskiej i Czerskiej. Enklawy takiego osadnictwa rozproszonego w typie żuławskim znajdują się w północno-wschodniej części województwa, na południe od Stegny i Sztutowa oraz na północny-zachód od Malborka w rejonie miejscowości Stogi. Pozostałe typy osadnictwa wiejskiego zajmują stosunkowo niewielkie powierzchnie: rozproszone nowożytne osadnictwo kolonijne ponad 3% obszaru województwa, koncentrując się w północno-wschodniej części Żuław przy Zalewie Wiślany i w Dolinie Dolnej Wisły. Pojedynczymi miejscowościami tego typu, położonymi poza obszarem Żuław Wiślanych są: Karwieńskie Błota w pasie nadmorskim oraz Kniewskie Błota leżące w dolinie Redy na północ od Bolszewa. Osadnictwo mieszane, o zróżnicowanej genezie i różnorodnej formie rozplanowania, występuje na 2% powierzchni województwa, w jego południowej części w obrębie Kociewia Polnego i Leśnego oraz Ziemi Czeskiej. Pozostałe tereny osadnicze analizowanego regionu to obszary zurbanizowane (w tym przemysłowe) i urbanizujące się, zajmujące łącznie niespełna 4% powierzchni regionu. Jak już wspomniano w opisie pokrycia terenu, koncentrują się one we wschodniej części województwa, w rejonie aglomeracji trójmiejskiej oraz na osi Wisły po obu stronach rzeki.

Ryc. 6. Mapa jednostek krajobrazowych województwa pomorskiego integrujących cechy środowiska przyrodniczego i kulturowego (osadnictwa)

Synteza scharakteryzowanych powyżej elementów kształtujących strukturę krajobrazową regionu pozwoliła na wyznaczenie jednostek krajobrazowych, które w dalszej części studium traktowano jako podstawowe pola oceny wartości, zagrożeń i wskazań do ochrony zasobów krajobrazowych (ryc.6). Duża liczba wydzielen w obrębie kryteriów, które posłużyły do delimitacji tych jednostek – w szczególności kryterium pokrycia terenu – spowodowała, że uzyskaną liczbę jednostek krajobrazowych i ich typów można uznać za wysoką. Wyróżniono 2205 indywidualnych jednostek krajobrazowych (różniących się od jednostek sąsiadujących co najmniej jedną cechą), które grupują się w 467 typach (tab.6). Średnia powierzchnia jednostki indywidualnej wynosi zatem 8,28 km², a rozpiętość ich powierzchni waha się od 183,26 km² (Żuławy Malborskie) do 0,17 km². Wśród 467 typów aż 187 grupuje tylko po jednej jednostce krajobrazowej a kolejne 97 typów po dwie jednostki (Wykres 1). Wynika z tego, że aż blisko 61% typów jednostek krajobrazowych województwa pomorskiego stanowią epizodyczne typy krajobrazu. Zajmują one jednak tylko niespełna 1/5 powierzchni regionu i grupują tylko 17% ogółu wydzielonych jednostek krajobrazowych. Natomiast 10 typów krajobrazów grupujących największą liczbę jednostek krajobrazowych (co najmniej 30 jednostek indywidualnych w typie) lub zajmujących co najmniej 500 km² powierzchni, łącznie zajmuje powierzchnię ponad 5700 km², co stanowi ponad 31% obszaru województwa oraz grupuje 458 indywidualnych jednostek krajobrazowych (prawie 21% ogółu jednostek w województwie). Można więc stwierdzić, że z jednej strony krajobraz województwa jest bardzo zróżnicowany, z drugiej jednak występują duże połacie regionu, na których krajobraz jest stosunkowo jednorodny i mało zróżnicowany. Średnia powierzchnia zajęta przez typ jednostki krajobrazowej wynosi 39,1 km², a rozpiętość powierzchni typów zawiera się w przedziale od 1713 km² (typ IIK23m) do 0,28 km² (typ IIN4c). Średnia liczebność jednostek indywidualnych w typie wynosi 4,7 a maksymalna liczba 100 tych jednostek występuje w typie IIIG23m.

Wykres 1. Liczba typów jednostek krajobrazowych województwa pomorskiego o określonej liczebności jednostek indywidualnych

Tabela 6. Liczebność, powierzchnia i średnia powierzchnia typów jednostek krajobrazowych województwa pomorskiego (w kolejności od najliczniejszych do najmniej licznych typów)

Typy jednostek krajobrazowych	Liczba jednostek indywidualnych w typie	Suma powierzchni jednostek typu (km ²)	Średnia powierzchnia jednostek typu (km ²)	% ogólnej liczby jednostek krajobrazowych	% ogólnej powierzchni jednostek krajobrazowych
IIIG23m	100	700,51	7,005	4,54	3,84
IIIK23m	89	855,64	9,614	4,04	4,69
IIG23m	49	178,32	3,639	2,22	0,98
IIK23m	44	1712,90	38,930	2	9,38
IIIK8a	42	186,09	4,431	1,9	1,02
IIK8c	38	222,37	5,852	1,72	1,22
IIIG8c	34	285,80	8,406	1,54	1,57
IIK8a	32	230,06	7,189	1,45	1,26
IIG8c	28	632,69	22,596	1,27	3,47
IIIG11d	28	274,07	9,788	1,27	1,5
IIIF23m	26	104,48	4,018	1,18	0,57
IIIG8a	26	435,95	16,767	1,18	2,39
IIIG24m	25	155,96	6,238	1,13	0,85
IIIG4c	25	320,91	12,836	1,13	1,76
IIG8a	24	481,35	20,056	1,09	2,64
IIIJ23m	23	160,60	6,983	1,04	0,88
IIIF23m	22	109,49	4,977	1	0,6
IIIG4a	22	106,62	4,846	1	0,58
IIIK11d	22	84,74	3,852	1	0,46
IIIK8c	21	108,88	5,185	0,95	0,6
IIJ23m	21	461,95	21,998	0,95	2,53
IIIG37h	20	185,54	9,277	0,91	1,02
IIIK4a	20	64,84	3,242	0,91	0,36
IIIF8a	19	114,77	6,041	0,86	0,63
IIIG10d	19	278,96	14,682	0,86	1,53
IIIG22m	19	83,00	4,368	0,86	0,45
IIG22m	18	53,02	2,946	0,82	0,29
IIIK4c	17	40,99	2,411	0,77	0,22
IIK4a	17	66,63	3,919	0,77	0,37
VG23m	17	173,02	10,178	0,77	0,95
IIIF8a	15	179,15	11,943	0,68	0,98
IIK22m	15	75,35	5,023	0,68	0,41
IVK23m	15	62,53	4,169	0,68	0,34
IB23m	14	39,87	2,848	0,63	0,22
IIG39j	14	36,78	2,627	0,63	0,2
IIG4a	14	323,84	23,131	0,63	1,77
IIG4c	14	354,45	25,318	0,63	1,94
IIK22m	14	80,42	5,744	0,63	0,44
IIIF8c	13	325,06	25,005	0,59	1,78
IIG11a	13	63,03	4,848	0,59	0,35
IIH23m	13	81,87	6,298	0,59	0,45
IIIK24m	13	74,81	5,755	0,59	0,41
IIIK38h	13	42,70	3,285	0,59	0,23
IB39j	12	27,60	2,300	0,54	0,15
IIIG11c	12	199,01	16,584	0,54	1,09
IIK37h	12	24,26	2,022	0,54	0,13
IIN23m	12	52,08	4,340	0,54	0,29
IIG37h	11	59,77	5,434	0,5	0,33
IIIG39j	11	22,73	2,066	0,5	0,12
IIIK11a	11	59,80	5,436	0,5	0,33
IIIK37h	11	28,76	2,615	0,5	0,16
IVG23m	11	59,67	5,425	0,5	0,33
IIIG7d	10	83,38	8,338	0,45	0,46
IIJ8a	10	26,39	2,639	0,45	0,14

IIK11a	10	126,25	12,625	0,45	0,69
IIIG38h	9	63,66	7,073	0,41	0,35
IIIJ8a	9	16,57	1,841	0,41	0,09
IIIK10d	9	52,73	5,859	0,41	0,29
IIIK39j	9	10,96	1,218	0,41	0,06
IIK4c	9	21,58	2,398	0,41	0,12
VK23m	9	44,70	4,967	0,41	0,24
IIA22m	8	136,44	17,055	0,36	0,75
IIIG25m	8	25,19	3,149	0,36	0,14
IIIH8a	8	27,38	3,423	0,36	0,15
IIIK7d	8	25,53	3,191	0,36	0,14
IIIM4c	8	20,39	2,549	0,36	0,11
IIJ7d	8	24,78	3,098	0,36	0,14
IIK24m	8	12,89	1,611	0,36	0,07
IVG24m	8	22,56	2,820	0,36	0,12
IA22m	7	7,09	1,013	0,32	0,04
IB37h	7	15,91	2,273	0,32	0,09
IB8c	7	14,39	2,056	0,32	0,08
IIIG11c	7	123,09	17,584	0,32	0,67
IIIG11a	7	186,18	26,597	0,32	1,02
IIIG4d	7	38,77	5,539	0,32	0,21
IIIM4a	7	54,12	7,731	0,32	0,3
IIK3g	7	17,69	2,527	0,32	0,1
IIIM23m	7	38,92	5,560	0,32	0,21
IB8a	6	14,10	2,350	0,27	0,08
IE37h	6	12,39	2,065	0,27	0,07
IG4c	6	10,95	1,825	0,27	0,06
IG8a	6	44,46	7,410	0,27	0,24
IG8c	6	23,37	3,895	0,27	0,13
IIF4a	6	47,16	7,860	0,27	0,26
IIIG11d	6	129,70	21,617	0,27	0,71
IIIK11c	6	37,86	6,310	0,27	0,21
IIJ4a	6	39,59	6,598	0,27	0,22
IIK39j	6	14,29	2,382	0,27	0,08
IIIM4a	6	47,10	7,850	0,27	0,26
IVG11d	6	14,51	2,418	0,27	0,08
VG40k	6	11,90	1,983	0,27	0,07
IB40k	5	46,55	9,310	0,23	0,26
IE23m	5	4,38	0,876	0,23	0,02
IG4b	5	28,80	5,760	0,23	0,16
IIF22m	5	32,80	6,560	0,23	0,18
IIF37h	5	16,99	3,398	0,23	0,09
IIIF22m	5	9,41	1,882	0,23	0,05
IIIF8c	5	31,53	6,306	0,23	0,17
IIIH4c	5	39,13	7,826	0,23	0,21
IIIH8c	5	14,59	2,918	0,23	0,08
IIIJ11d	5	6,57	1,314	0,23	0,04
IIIJ7d	5	14,14	2,828	0,23	0,08
IIIK4d	5	8,40	1,680	0,23	0,05
IIIM22m	5	59,69	11,938	0,23	0,33
IIIM23m	5	48,48	9,696	0,23	0,27
IIK11d	5	19,37	3,874	0,23	0,11
IIK3a	5	40,15	8,030	0,23	0,22
IIK6g	5	19,89	3,978	0,23	0,11
IVG10d	5	32,93	6,586	0,23	0,18
IB20c	4	31,21	7,803	0,18	0,17
IB27m	4	3,96	0,990	0,18	0,02
IB4f	4	316,78	79,195	0,18	1,74
IE22m	4	10,84	2,710	0,18	0,06
IG23m	4	4,71	1,178	0,18	0,03
IG37h	4	9,53	2,383	0,18	0,05
IG39j	4	13,57	3,393	0,18	0,07
IIA36m	4	22,14	5,535	0,18	0,12
IIA39j	4	5,60	1,400	0,18	0,03

IIF39j	4	8,68	2,170	0,18	0,05
IIG24m	4	8,00	2,000	0,18	0,04
IIH4c	4	3,20	0,800	0,18	0,02
IIIG40k	4	13,33	3,333	0,18	0,07
IIIG4b	4	11,32	2,830	0,18	0,06
IIH4a	4	9,70	2,425	0,18	0,05
IIK10g	4	24,60	6,150	0,18	0,13
IIK3d	4	10,51	2,628	0,18	0,06
IIJ11d	4	3,53	0,883	0,18	0,02
IIJ22m	4	9,88	2,470	0,18	0,05
IIK20d	4	19,80	4,950	0,18	0,11
III23m	4	113,33	28,333	0,18	0,62
IIIM4c	4	7,77	1,943	0,18	0,04
IIIM8c	4	6,33	1,583	0,18	0,03
IK8a	4	7,59	1,898	0,18	0,04
IK8c	4	13,34	3,335	0,18	0,07
IM23m	4	11,15	2,788	0,18	0,06
IVF23m	4	16,74	4,185	0,18	0,09
IVG7d	4	7,86	1,965	0,18	0,04
IVK10d	4	16,64	4,160	0,18	0,09
VG22m	4	9,06	2,265	0,18	0,05
VIK23m	4	5,10	1,275	0,18	0,03
VIK28m	4	30,29	7,573	0,18	0,17
VM23m	4	12,80	3,200	0,18	0,07
IA23m	3	11,91	3,970	0,14	0,07
IA39j	3	2,96	0,987	0,14	0,02
IB20a	3	22,34	7,447	0,14	0,12
IB21m	3	35,88	11,960	0,14	0,2
IB41l	3	37,56	12,520	0,14	0,21
IB4c	3	15,46	5,153	0,14	0,08
IE39j	3	8,06	2,687	0,14	0,04
IE40k	3	2,25	0,750	0,14	0,01
IID4a	3	15,23	5,077	0,14	0,08
IID8a	3	15,07	5,023	0,14	0,08
IIE22m	3	29,11	9,703	0,14	0,16
IIG10d	3	25,61	8,537	0,14	0,14
IIG24c	3	7,47	2,490	0,14	0,04
IIG7d	3	55,51	18,503	0,14	0,3
IIG8d	3	6,39	2,130	0,14	0,04
IIH23m	3	8,82	2,940	0,14	0,05
IIH4b	3	2,39	0,797	0,14	0,01
IIH8a	3	5,81	1,937	0,14	0,03
IIIF19m	3	5,77	1,923	0,14	0,03
IIIG8d	3	71,08	23,693	0,14	0,39
IIJ10d	3	5,80	1,933	0,14	0,03
IIJ4d	3	6,70	2,233	0,14	0,04
IIK3g	3	5,37	1,790	0,14	0,03
IIK8d	3	8,99	2,997	0,14	0,05
IIIM11a	3	8,91	2,970	0,14	0,05
IIIM39j	3	8,26	2,753	0,14	0,05
IIIM8c	3	4,81	1,603	0,14	0,03
IIIN23m	3	38,44	12,813	0,14	0,21
IIJ8c	3	9,79	3,263	0,14	0,05
IIK11c	3	8,51	2,837	0,14	0,05
IIK30m	3	7,15	2,383	0,14	0,04
IIK7d	3	7,28	2,427	0,14	0,04
IIK9g	3	11,83	3,943	0,14	0,06
IK23m	3	3,30	1,100	0,14	0,02
IVG25m	3	16,70	5,567	0,14	0,09
IVG38h	3	2,57	0,857	0,14	0,01
IVG8a	3	3,96	1,320	0,14	0,02
IVK24m	3	6,82	2,273	0,14	0,04
VB23m	3	3,75	1,250	0,14	0,02
VG8c	3	3,60	1,200	0,14	0,02

VIL23m	3	5,83	1,943	0,14	0,03
IB16a	2	27,54	13,770	0,09	0,15
IA27m	2	5,04	2,520	0,09	0,03
IA35m	2	4,40	2,200	0,09	0,02
IA4f	2	1,88	0,940	0,09	0,01
IA8a	2	9,51	4,755	0,09	0,05
IB11a	2	9,16	4,580	0,09	0,05
IB15b	2	45,62	22,810	0,09	0,25
IB17m	2	42,22	21,110	0,09	0,23
IB20m	2	123,03	61,515	0,09	0,67
IB22m	2	6,51	3,255	0,09	0,04
IB28m	2	124,00	62,000	0,09	0,68
IB2f	2	168,14	84,070	0,09	0,92
IB35m	2	113,16	56,580	0,09	0,62
IB4b	2	709,18	354,590	0,09	3,89
IE21m	2	1,30	0,650	0,09	0,01
IE8c	2	6,63	3,315	0,09	0,04
IF4a	2	10,76	5,380	0,09	0,06
IG22m	2	5,32	2,660	0,09	0,03
IG4f	2	2,04	1,020	0,09	0,01
IH8a	2	3,51	1,755	0,09	0,02
IH8c	2	2,34	1,170	0,09	0,01
IIA23m	2	11,58	5,790	0,09	0,06
IIA27m	2	36,50	18,250	0,09	0,2
IIA28m	2	0,87	0,435	0,09	0
IIA41l	2	2,77	1,385	0,09	0,02
IIB28m	2	5,95	2,975	0,09	0,03
IIB8a	2	34,24	17,120	0,09	0,19
IID37h	2	12,29	6,145	0,09	0,07
IID8c	2	1,06	0,530	0,09	0,01
IIE8a	2	11,21	5,605	0,09	0,06
IIE8c	2	8,88	4,440	0,09	0,05
IIF30m	2	1,82	0,910	0,09	0,01
IIG10a	2	8,95	4,475	0,09	0,05
IIG38h	2	6,64	3,320	0,09	0,04
IIG40k	2	2,87	1,435	0,09	0,02
IIG4b	2	33,91	16,955	0,09	0,19
IIG9g	2	4,05	2,025	0,09	0,02
IIH22m	2	6,78	3,390	0,09	0,04
IIH4a	2	1,42	0,710	0,09	0,01
IIH8c	2	6,22	3,110	0,09	0,03
IID38h	2	4,07	2,035	0,09	0,02
IID4a	2	19,15	9,575	0,09	0,1
IIIF11d	2	2,22	1,110	0,09	0,01
IIIF4c	2	3,60	1,800	0,09	0,02
IIIG10g	2	33,62	16,810	0,09	0,18
IIIG13d	2	28,19	14,095	0,09	0,15
IIIG24c	2	11,61	5,805	0,09	0,06
IIIG3d	2	88,43	44,215	0,09	0,48
IIIG9g	2	1,23	0,615	0,09	0,01
IIIH24m	2	5,97	2,985	0,09	0,03
IIIH4b	2	1,62	0,810	0,09	0,01
IIIJ25m	2	25,17	12,585	0,09	0,14
IIIJ5a	2	9,41	4,705	0,09	0,05
IIIJ8c	2	1,17	0,585	0,09	0,01
IIIK16m	2	15,54	7,770	0,09	0,09
IIIK19m	2	10,45	5,225	0,09	0,06
IIIK25m	2	8,50	4,250	0,09	0,05
IIIM11c	2	0,85	0,425	0,09	0
IIIM15b	2	1,89	0,945	0,09	0,01
IIIM37h	2	2,54	1,270	0,09	0,01
IIIM40k	2	6,24	3,120	0,09	0,03
IIIN11d	2	9,23	4,615	0,09	0,05
IIJ10d	2	23,08	11,540	0,09	0,13

IJJ25m	2	7,51	3,755	0,09	0,04
IJJ4d	2	6,53	3,265	0,09	0,04
IJJ5a	2	23,60	11,800	0,09	0,13
IJK10a	2	19,33	9,665	0,09	0,11
IJK16a	2	8,99	4,495	0,09	0,05
IJK19m	2	31,86	15,930	0,09	0,17
IJK33g	2	2,25	1,125	0,09	0,01
IJK38h	2	5,56	2,780	0,09	0,03
IIM22m	2	1,91	0,955	0,09	0,01
IIM40k	2	1,54	0,770	0,09	0,01
IIM4b	2	11,02	5,510	0,09	0,06
IIN33g	2	13,46	6,730	0,09	0,07
IJ22m	2	4,13	2,065	0,09	0,02
IJ23m	2	1,12	0,560	0,09	0,01
IJ8a	2	4,99	2,495	0,09	0,03
IK20c	2	3,46	1,730	0,09	0,02
IK20m	2	6,78	3,390	0,09	0,04
IK37h	2	3,13	1,565	0,09	0,02
IM15b	2	2,66	1,330	0,09	0,01
IVF8a	2	1,28	0,640	0,09	0,01
IVH23m	2	8,83	4,415	0,09	0,05
IVK19m	2	2,22	1,110	0,09	0,01
IVK8a	2	2,03	1,015	0,09	0,01
VG24c	2	3,80	1,900	0,09	0,02
VG8d	2	4,72	2,360	0,09	0,03
VH23m	2	27,34	13,670	0,09	0,15
VIG28m	2	26,60	13,300	0,09	0,15
VIL28m	2	22,64	11,320	0,09	0,12
VJ23m	2	1,31	0,655	0,09	0,01
VK40k	2	1,17	0,585	0,09	0,01
VM11a	2	5,42	2,710	0,09	0,03
VM22m	2	30,16	15,080	0,09	0,17
VM24m	2	3,39	1,695	0,09	0,02
VM40k	2	9,67	4,835	0,09	0,05
IA20a	1	0,91	0,910	0,05	0
IA20m	1	2,50	2,500	0,05	0,01
IA21m	1	1,79	1,790	0,05	0,01
IA26m	1	4,62	4,620	0,05	0,03
IA29m	1	3,70	3,700	0,05	0,02
IA41l	1	2,12	2,120	0,05	0,01
IA4a	1	2,30	2,300	0,05	0,01
IB14m	1	87,33	87,330	0,05	0,48
IB17c	1	3,76	3,760	0,05	0,02
IB18m	1	38,51	38,510	0,05	0,21
IB21f	1	11,12	11,120	0,05	0,06
IB26m	1	45,33	45,330	0,05	0,25
IB29m	1	7,43	7,430	0,05	0,04
IB2b	1	43,14	43,140	0,05	0,24
IB2e	1	24,71	24,710	0,05	0,14
IB34m	1	53,00	53,000	0,05	0,29
IB3f	1	83,66	83,660	0,05	0,46
IB4a	1	8,64	8,640	0,05	0,05
IB4e	1	73,61	73,610	0,05	0,4
IB4h	1	2,61	2,610	0,05	0,01
ID22m	1	1,31	1,310	0,05	0,01
ID8a	1	16,35	16,350	0,05	0,09
IE16a	1	6,26	6,260	0,05	0,03
IE20a	1	4,16	4,160	0,05	0,02
IE20c	1	0,67	0,670	0,05	0
IE41l	1	2,02	2,020	0,05	0,01
IE4a	1	0,74	0,740	0,05	0
IE8a	1	13,13	13,130	0,05	0,07
IF39j	1	1,83	1,830	0,05	0,01
IG20a	1	4,54	4,540	0,05	0,02

IG34m	1	0,82	0,820	0,05	0
IG8c	1	1,62	1,620	0,05	0,01
IH23m	1	0,62	0,620	0,05	0
IH4b	1	0,29	0,290	0,05	0
IIA34m	1	0,85	0,850	0,05	0
IIA40k	1	2,04	2,040	0,05	0,01
IIA4f	1	0,36	0,360	0,05	0
IIA8a	1	0,43	0,430	0,05	0
IIB20d	1	30,76	30,760	0,05	0,17
IIB22m	1	2,58	2,580	0,05	0,01
IIB23m	1	13,53	13,530	0,05	0,07
IIB27m	1	0,84	0,840	0,05	0
IIB39j	1	0,96	0,960	0,05	0,01
IIB40k	1	7,88	7,880	0,05	0,04
IIB41l	1	1,70	1,700	0,05	0,01
IIB4b	1	0,36	0,360	0,05	0
IIB4e	1	0,84	0,840	0,05	0
IIB8c	1	0,49	0,490	0,05	0
IIC23m	1	3,16	3,160	0,05	0,02
IIC4a	1	7,35	7,350	0,05	0,04
IIC8a	1	6,96	6,960	0,05	0,04
IID22m	1	2,50	2,500	0,05	0,01
IID23m	1	0,31	0,310	0,05	0
IID39j	1	0,57	0,570	0,05	0
IIE23m	1	16,70	16,700	0,05	0,09
IIF11a	1	0,54	0,540	0,05	0
IIF20d	1	0,77	0,770	0,05	0
IIF40k	1	0,60	0,600	0,05	0
IIF6g	1	3,93	3,930	0,05	0,02
IIG11m	1	2,31	2,310	0,05	0,01
IIG20a	1	1,95	1,950	0,05	0,01
IIG30m	1	4,01	4,010	0,05	0,02
IIG3g	1	122,36	122,360	0,05	0,67
IIG41l	1	1,45	1,450	0,05	0,01
IIG4d	1	1,32	1,320	0,05	0,01
IIG6g	1	24,31	24,310	0,05	0,13
IIH11a	1	3,28	3,280	0,05	0,02
IIIB17c	1	0,61	0,610	0,05	0
IIIB23m	1	0,92	0,920	0,05	0,01
IIIB8a	1	0,66	0,660	0,05	0
IIIC23m	1	5,40	5,400	0,05	0,03
IIIC8a	1	11,23	11,230	0,05	0,06
IIID23m	1	0,78	0,780	0,05	0
IIID4f	1	0,68	0,680	0,05	0
IIID8a	1	1,17	1,170	0,05	0,01
IIID8c	1	3,84	3,840	0,05	0,02
IIIE23m	1	4,17	4,170	0,05	0,02
IIIF10d	1	2,64	2,640	0,05	0,01
IIIF11c	1	1,31	1,310	0,05	0,01
IIIF38h	1	3,37	3,370	0,05	0,02
IIIF39j	1	0,82	0,820	0,05	0
IIIF40k	1	0,88	0,880	0,05	0
IIIF4a	1	10,60	10,600	0,05	0,06
IIIG1a	1	6,21	6,210	0,05	0,03
IIIG20a	1	1,69	1,690	0,05	0,01
IIIG3a	1	15,98	15,980	0,05	0,09
IIIG3g	1	1,33	1,330	0,05	0,01
IIIG41l	1	0,80	0,800	0,05	0
IIIG4f	1	2,04	2,040	0,05	0,01
IIIH11a	1	6,10	6,100	0,05	0,03
IIIH30m	1	1,47	1,470	0,05	0,01
IIIJ11a	1	9,39	9,390	0,05	0,05
IIIJ39j	1	3,62	3,620	0,05	0,02
IIIJ4a	1	9,94	9,940	0,05	0,05

IIIJ8d	1	1,44	1,440	0,05	0,01
IIK10a	1	2,41	2,410	0,05	0,01
IIK20c	1	2,48	2,480	0,05	0,01
IIK20m	1	1,92	1,920	0,05	0,01
IIK24c	1	8,96	8,960	0,05	0,05
IIK31m	1	1,54	1,540	0,05	0,01
IIK33g	1	1,17	1,170	0,05	0,01
IIK39g	1	0,29	0,290	0,05	0
IIK40k	1	0,55	0,550	0,05	0
IIK9g	1	2,05	2,050	0,05	0,01
IIK9m	1	3,19	3,190	0,05	0,02
IIIL23m	1	7,39	7,390	0,05	0,04
IIIL4a	1	0,59	0,590	0,05	0
IIIM24m	1	20,65	20,650	0,05	0,11
IIIM41l	1	4,00	4,000	0,05	0,02
IIIM4f	1	2,41	2,410	0,05	0,01
IIIN33g	1	0,75	0,750	0,05	0
IIJ11a	1	0,95	0,950	0,05	0,01
IIJ16a	1	2,49	2,490	0,05	0,01
IIJ31m	1	1,07	1,070	0,05	0,01
IIJ39j	1	2,50	2,500	0,05	0,01
IIJ8d	1	11,69	11,690	0,05	0,06
IIK10d	1	0,44	0,440	0,05	0
IIK10g	1	1,35	1,350	0,05	0,01
IIK16m	1	8,43	8,430	0,05	0,05
IIK20g	1	12,04	12,040	0,05	0,07
IIK24c	1	6,53	6,530	0,05	0,04
IIK25m	1	0,79	0,790	0,05	0
IIK28m	1	3,62	3,620	0,05	0,02
IIK31m	1	0,92	0,920	0,05	0,01
IIK32a	1	24,13	24,130	0,05	0,13
IIK40k	1	4,16	4,160	0,05	0,02
IIK5c	1	5,61	5,610	0,05	0,03
IIK8d	1	0,54	0,540	0,05	0
IIIL8c	1	3,13	3,130	0,05	0,02
IIIM11c	1	14,60	14,600	0,05	0,08
IIIM24m	1	1,27	1,270	0,05	0,01
IIIN11d	1	29,85	29,850	0,05	0,16
IIIN12g	1	8,56	8,560	0,05	0,05
IIIN39j	1	0,93	0,930	0,05	0,01
IIIN4c	1	0,28	0,280	0,05	0
IIIN6g	1	1,29	1,290	0,05	0,01
IIIN9g	1	33,10	33,100	0,05	0,18
IJ4h	1	0,61	0,610	0,05	0
IK16a	1	3,84	3,840	0,05	0,02
IK35m	1	3,97	3,970	0,05	0,02
IK39j	1	4,45	4,450	0,05	0,02
IK40k	1	0,35	0,350	0,05	0
IM4b	1	0,52	0,520	0,05	0
IVF19m	1	3,01	3,010	0,05	0,02
IVG13d	1	3,59	3,590	0,05	0,02
IVH8a	1	0,90	0,900	0,05	0
IVJ10d	1	4,57	4,570	0,05	0,03
IVK11d	1	0,79	0,790	0,05	0
IVK25m	1	0,38	0,380	0,05	0
IVK38h	1	3,57	3,570	0,05	0,02
IVK7d	1	6,45	6,450	0,05	0,04
VB20m	1	1,09	1,090	0,05	0,01
VE22m	1	2,24	2,240	0,05	0,01
VE24c	1	1,24	1,240	0,05	0,01
VE37h	1	0,46	0,460	0,05	0
VE39j	1	0,37	0,370	0,05	0
VE40k	1	2,03	2,030	0,05	0,01
VG11d	1	0,42	0,420	0,05	0

VG16a	1	1,41	1,410	0,05	0,01
VG20c	1	0,48	0,480	0,05	0
VG37h	1	0,89	0,890	0,05	0
VG39j	1	0,36	0,360	0,05	0
VIB21m	1	2,55	2,550	0,05	0,01
VIB28m	1	14,80	14,800	0,05	0,08
VIB41l	1	5,34	5,340	0,05	0,03
VIB8a	1	3,63	3,630	0,05	0,02
VIF28m	1	6,81	6,810	0,05	0,04
VIG11d	1	1,23	1,230	0,05	0,01
VIG13d	1	5,48	5,480	0,05	0,03
VIG23m	1	3,85	3,850	0,05	0,02
VIG25m	1	2,99	2,990	0,05	0,02
VIG30m	1	1,82	1,820	0,05	0,01
VIG3d	1	1,89	1,890	0,05	0,01
VIG8a	1	1,54	1,540	0,05	0,01
VIH23m	1	2,43	2,430	0,05	0,01
VIJ10d	1	1,45	1,450	0,05	0,01
VIJ11d	1	0,53	0,530	0,05	0
VIJ23m	1	4,29	4,290	0,05	0,02
VIJ25m	1	2,84	2,840	0,05	0,02
VIJ28m	1	9,44	9,440	0,05	0,05
VIJ31m	1	1,39	1,390	0,05	0,01
VIK11d	1	9,18	9,180	0,05	0,05
VIK30m	1	16,27	16,270	0,05	0,09
VIK31m	1	22,31	22,310	0,05	0,12
VK11d	1	1,42	1,420	0,05	0,01
VK37h	1	1,11	1,110	0,05	0,01
VM41l	1	0,43	0,430	0,05	0

Zarówno najliczniejsze, jak i największe obszarowo typy jednostek związane są z krajobrazami leśnymi. Oba typy o największej liczbie jednostek indywidualnych (odpowiednio IIIG23m – 100 i IIK23m – 89) cechują się rzeźbą pagórkowatą oraz pokryte są lasami z enklawami rolnymi i są pozbawione osadnictwa (lub jest ono bardzo rzadkie). Różnią się jedynie podłożem geologicznym: pierwsze położone są na glinach glacialnych z enklawami utworów piaszczysto-żwirowych i organogenicznych, a drugie na piaskach i żwirach z enklawami gliniastymi i organogenicznymi. Jednostki tych typów są zbliżone do przeciętnej w regionie (średnia powierzchnia 7– 9,5 km²). Kolejne dwa najliczniejsze typy krajobrazów są bardzo zbliżone do wyżej opisanych. Różnią się jedynie typem rzeźby terenu, a mianowicie występują w rzeźbie falistej, czyli mniej urozmaiconej od pagórkowatej. Jest wśród nich typ IIK23m zajmujący największy obszar w województwie – 1713 km², czyli ponad 9% jego powierzchni i liczący 44 jednostki indywidualne. Jednostki te należą do największych i najbardziej monotonicznych w regionie. Każda z nich średnio zajmuje prawie 39 km². Natomiast typ IIG23m, lasy z enklawami rolnymi w rzeźbie falistej, ale na podłożu głównie gliniastym, posiada 49 jednostek indywidualnych, ale zajmuje tylko niespełna 180 km², co wpływa na ich małą średnią powierzchnię – 3,6 km², należąca do najniższych w regionie. Krajobrazy te są dużo bardziej mozaikowate niż lasy na podłożu piaszczysto-żwirowym. Kolejne pięć dominujących typów krajobrazów to tereny rolnicze – uprawowe z enklawami leśnymi i osadnictwem zwartym. Występują one w typie rzeźby falistej lub nieco rzadziej pagórkowatej, na podłożu piaszczysto-żwirowym lub gliniastym z osadnictwem historycznym typu wielka własność ziemska lub zwartymi

średniowiecznymi wsiami kmiecymi. Liczebność tych pięciu typów waha się od 28 do 42 jednostek indywidualnych każdy a powierzchnia od 186 do 632 km². Mają one z reguły średnie powierzchnie jednostek niższe od średniej dla województwa, co wskazuje na ich znaczne rozdrobnienie, z wyjątkiem typu IIG8c, gdzie średnio jednostki indywidualne mają powierzchnię aż 22,6 km², co wpływa na ich monotonność. Specyficzny jest typ krajobrazu, złożony tylko z dwóch jednostek indywidualnych położonych na Żuławach to IB4b, czyli tereny rolne z dominacją upraw ze zwartymi żuławskimi średniowiecznymi wsiami kmiecymi w terenach płaskich na holocenijskich utworach akumulacji biogenicznej i rzecznej. Te dwie jednostki są bardzo rozległe i zajmują łącznie ponad 700 km², czyli prawie 4% powierzchni województwa, co z jednej strony stawia je w pozycji krajobrazów powszechnych i bardzo monotonicznych, ale z drugiej ze względu na minimalną liczebność są one epizodyczne i bardzo charakterystyczne dla części województwa, w której są położone. Bardziej szczegółowa analiza wpływu frekwencji jednostek krajobrazowych zostanie przeprowadzona w kolejnym podrozdziale.

Rozmieszczenie i współwystępowanie wielkopowierzchniowych naturalnych i kulturowych elementów struktury krajobrazowej regionu, w szczególności rzeźby terenu, wpływa na stopień wykształcenia elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej (ryc.7). W ramach identyfikacji cech wizualnych i ekspozycyjnych krajobrazu województwa dokonano podziału na następujące rodzaje elementów ekspozycji krajobrazowej:

A. Dla ekspozycji czynnej:

- punkty widokowe;
- ciągi widokowe;
- platformy widokowe;

B. Dla ekspozycji biernej:

- makronętrza krajobrazowe;
- widoki panoramiczne miast.

Skala opracowania oraz wymóg porównywalności szczegółowości identyfikacji uwzględnianych w niniejszym opracowaniu elementów struktury krajobrazowej, warunkowały wybór elementów najlepiej charakteryzujących cechy wizualne i ekspozycyjne zasobu krajobrazowego województwa. Realizując powyższe podejście, na obszarze województwa Pomorskiego zidentyfikowano następujące elementy ekspozycji krajobrazowej:

ciągi widokowe

- korytarz rzeki Wisły – przebiega zarówno torem wodnym (np. panorama Gniewu, Tczewa) jak i koroną wału wiślanego (rozległe panoramy otoczenia o wielokilometrowym zasięgu) a także krawędzią wysoczyzny m.in. w rejonie miejscowości Gorzędziej);
- krawędź wysoczyzny w rejonie Kwidzyna (odcinek Ryjewo – Kwidzyn – Sadlinki – Okrągła Łąka) ze świetną ekspozycją na prawobrzeżną Dolinę Kwidzyńską i lewy wysoki brzeg Wisły;

- ciąg w rejonie Gniewu (odcinek Subkowy – Rudno – Gniew), gdzie występuje ekspozycja malowniczych terenów rolniczych, a w tym wspaniała ekspozycja na położoną niżej i widoczną w całości - z punktu w rejonie miejscowości Rudno – Dolinę Walichnowską;
- ciąg położony na krawędzi wysoczyzny (odcinek Pruszcz Gdański – Tczew) z rozległym widokiem na Żuławy Gdańskie;
- lokalny, lecz bardzo interesujący ciąg widokowy na odcinku Jagatowo - Arciszewo – Goszyn, z widokiem na południowe tereny Gdańska i Żuławy Gdańskie (widoczne są stąd obszary w promieniu 20 kilometrów);
- bardzo ważnym ciągiem widokowym, jedynym w skali Polski jest ciąg wzdłuż Półwyspu Helskiego na odcinkach Władysławowo – Chałupy oraz Kuźnica – Jastarnia eksponujący jednocześnie wody Zatoki Puckiej oraz Morza Bałtyckiego;
- innym ciągiem widokowym eksponujących Morze Bałtyckie, tym razem z odległości około 10 km jest odcinek Choczewo – Lublewko;
- pozostałe ciągi widokowe prezentują kameralne, lecz o bardzo wysokiej wartości trasy związane z: pojeziernym ukształtowanie terenu w okolicy Jezior Raduńskich, enklawami harmonijnego krajobrazu rolniczego (odcinek Bytów – Borzytuchom oraz Kołczygłowy – Suchorze) oraz malowniczymi terenami łąk wokół jeziora Gardno (rejon miejscowości Objazda);
- interesującym ciągiem widokowym jest trasa kołowa na obszarze zurbanizowanym Reda – Wejherowo z ekspozycją fragmentów Pradoliny Redy-Łeby i dalej mały fragment w okolicy miejscowości Strzebielino, gdzie występuje wspaniałe otwarcie widokowe na tę samą formację krajobrazową Pradoliny Redy-Łeby.

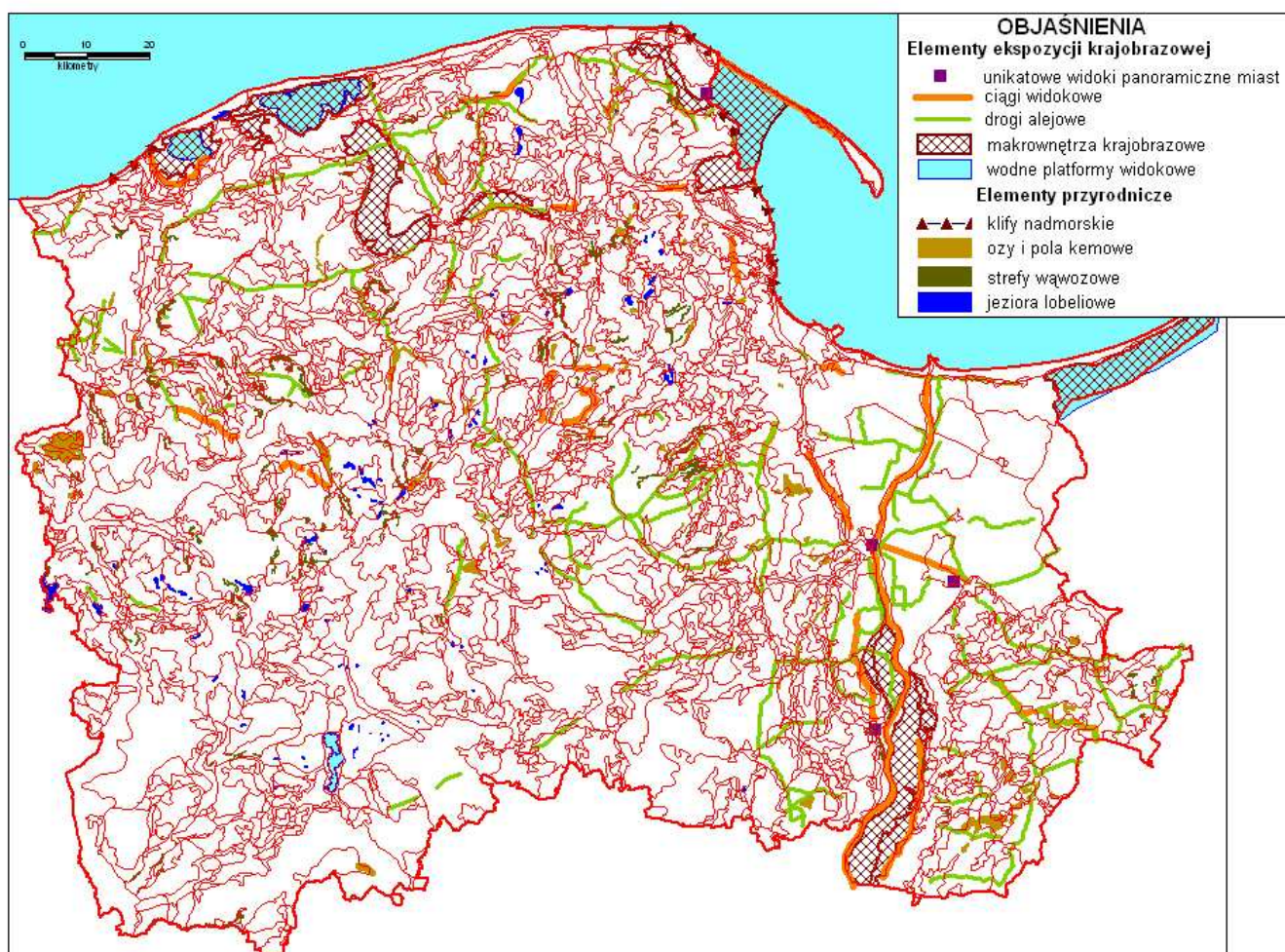
punkty widokowe

W grupie punktów widokowych uwzględniono przede wszystkim specyficzne dla naszego województwa punkty położone w obiektach latarni morskich i udostępnione turystycznie. Znajdują się one w lataniach morskich w Czołpinie, Stilo, Rozewiu oraz Helu.

Unikatowymi punktami widokowymi eksponującymi krajobraz młodoglacjalny województwa są: wieża widokowa na wzniesieniu Wieżyca oraz punkty widokowe w rejonie zespołu Jezior Raduńsko-Ostrzyckich (np. Złota Góra) oraz na wzniesieniu „Psia Góra” nieopodal miejscowości Swornegacie, gdzie eksponowany jest ciąg jezior Charzykowskiego i Karsiańskiego.

Unikatowym punktem widokowym w kierunku blisko położonego historycznego zespołu urbanistycznego Starej Oliwy i założenia pałacowo-parkowego Pałacu Opatów, a także widocznych w tle zurbanizowanych obszarów Gdańska, jest wzniesienie „Pachołek” w Gdańsku-Oliwie.

Warto również poznać mało znane miejsce charakteryzujące się wspaniałym otwarciem widokowym – panoramicznym, znajdujące się w najwyższym punkcie lokalnej drogi na północ od miejscowości Rybno na południe od jeziora Żarnowieckiego. Widok z tego miejsca obejmuje ekspozycję obszaru w kierunku południowym do około 30 km.

Ryc. 7. Wybrane elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej oraz elementy przyrodnicze uroznicające krajobraz województwa pomorskiego na tle granic jednostek krajobrazowych

wodne platformy widokowe

Szczególną cechą ekspozycji krajobrazowej województwa pomorskiego są możliwości obserwacji w formie „locji” brzegów większych akwenów. Płaszczyzny umożliwiające taką obserwację krajobrazu określono jako „wodne” platformy widokowe. Są to:

- Morze Bałtyckie – „locja” brzegów na całej długości brzegu morskiego znajdującego się w granicach województwa, łącznie z widokiem na północnym brzeg Półwyspu Helskiego;
- Zatoka Pucka – „locja” zachodniego brzegu Zatoki z interesującym widokiem zabudowy Pucka oraz południowego Półwyspu Helskiego z dominantą latarni helskiej i akcentami w postaci portów w Jastarni i Helu;
- Zalew Wiślany – „locja” brzegów Zalewu z interesującą ekspozycją zespołu staromiejskiego we Fromborku (położonego w sąsiednim województwie, lecz widocznego z platformy widokowej województwa pomorskiego);
- jezioro Gardno i jezioro Łebsko – widoki brzegów obu jezior o pewnym zakresie możliwości obserwacji form ruchomych wydmy na Mierzei Łebskiej;

- Jezioro Charzykowskie i Jezioro Karszińskie – widoki brzegów obu jezior, w tym interesująca ekspozycja zróżnicowanych form roślinności (łąk, terenów zalewowych, boru sosnowego).

wnętrza makrokrajobrazowe

Ciągi widokowe oraz niektóre z punktów widokowych eksponują wybrane, najcenniejsze makrownętrza krajobrazowe. Na obszarze województwa pomorskiego wyodrębniono następujące najcenniejsze makrownętrza krajobrazowe:

- sekwencję wewnątrz w Dolinie Dolnej Wisły (Dolina Walichnowska oraz Dolina Kwidzyńska);
- wschodni, ujściowy fragment doliny Redy, która to formacja oprócz wspaniale czytelnego wnętrza z dróg biegnących dnem doliny, jest również widoczna jako ciekawy przekrój terenu z obszaru Półwyspu Helskiego poprzez wody Zatoki Puckiej;
- makrownętrze „wodne” północno-zachodniej części Zatoki Puckiej, dobrze widoczne z drogi Puck – Władysławowo;
- makrownętrze „wodne” Zalewu Wiślanego;
- makrownętrze rzeki Płutnicy i Bielawskich Błot na północy województwa;
- makrownętrze doliny rzeki Łeby na odcinku od jeziora Łebsko do Lęborka;
- makrownętrze rzeki Łeby na wysokości miejscowości Łęczyce;
- makrownętrze równiny akumulacji biogenicznej na zachód od jeziora Łebsko;
- makrownętrza „wodne” dwóch jezior Słowińskiego Parku Narodowego – jeziora Gardno i Łebsko;

unikatowe widoki panoramiczne miast

Szczególne ukształtowanie terenu oraz dogodne zagospodarowanie w postaci dobrze dostępnych ciągów komunikacyjnych umożliwia obserwację kilku wybitnej wartości panoram miast województwa. Do takich najcenniejszych widoków panoramicznych o wartości ponadregionalnej zaliczono:

- panoramę Zamku Malborskiego eksponowaną z zachodniego brzegu Nogatu oraz z drogi Gdańsk – Tczew – Malbork, jak również z magistrali kolejowej Gdańsk – Warszawa;
- panoramę Tczewa – eksponowaną z zespołu ciągów widokowych rzeki Wisły (trasa wodna oraz lądowa wałem wiślanym) a także z magistrali kolejowej Gdańsk – Warszawa z mostu kolejowego na Wiśle;
- panoramę Gniewu – eksponowaną z ciągu widokowego trasy wodnej rzeki Wisły oraz z trasy kołowej drogi krajowej Gdańsk – Łódź z kierunku południowego;
- panoramę Pucka – eksponowaną z „wnętrza” platformy widokowej Zatoki Puckiej oraz z uczęszczanej letniej trasy kołowej Trójmiasto – Półwysep Helski z kierunku północnego;

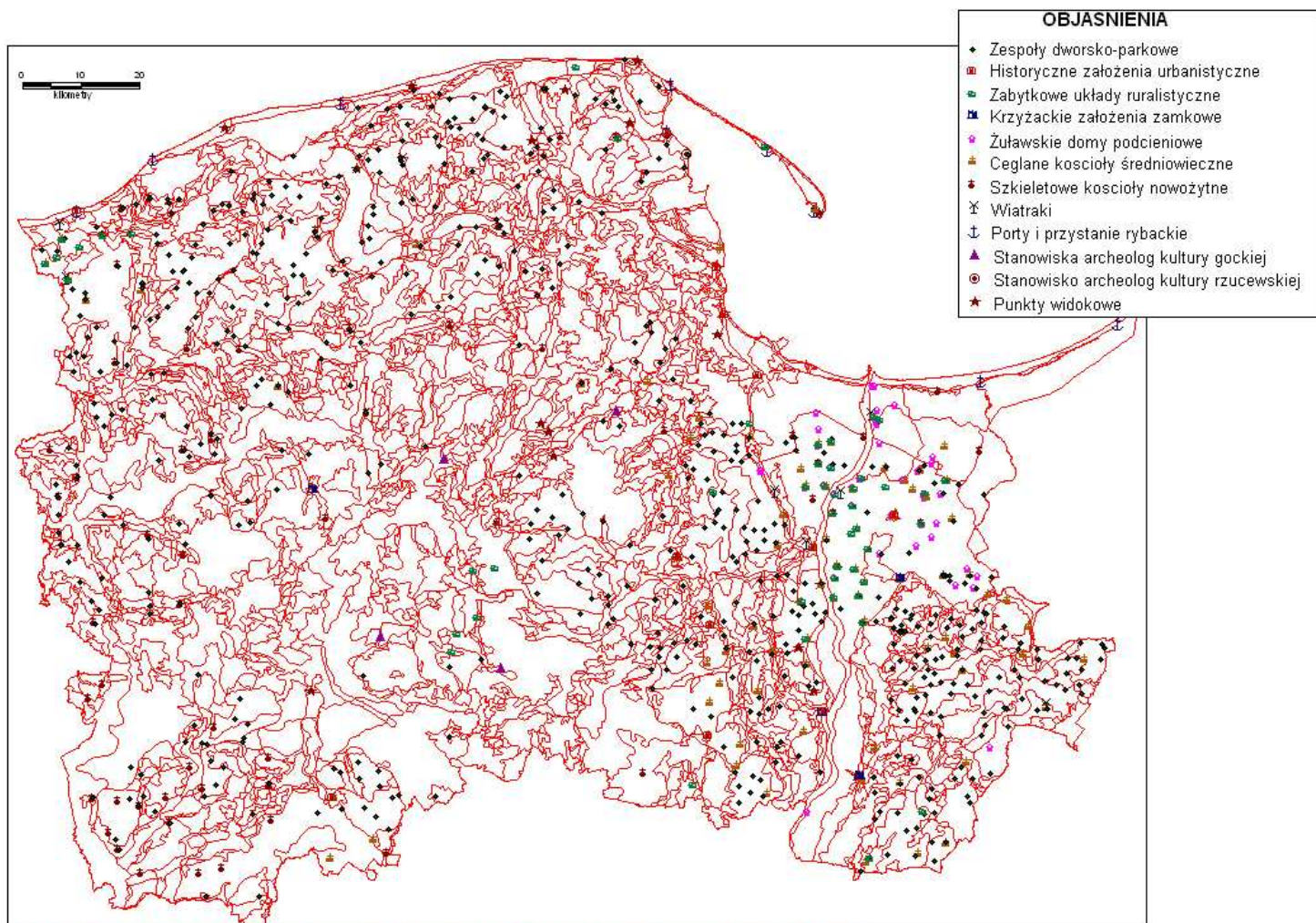
Makroprzestrzenne elementy krajobrazu urozmaicane są przez drobne elementy przyrodnicze i kulturowe. Mają one w przewadze charakter małoobszarowy w przypadku elementów przyrodniczych i punktowy w przypadku kulturowych. **Obiekty przyrodnicze** (ryc.7) koncentrują się w centralnym pasie województwa, w obrębie młodoglacjalnych obszarów pojeziernych. Jedynie wybrzeża klifowe koncentrują się w północnej, nadmorskiej części województwa, w szczególności na Pobreżu

Kaszubskim, urozmaicając krajobraz strefy kontaktu z brzegiem Bałtyku wysoczyzn morenowych (ze względu na swoje niewielkie powierzchnie nazywanych tu kępami), takich jak Kępa: Swarzewska (klify: jastrzębski, rozewski, chłapowski, cetniewski i swarzewski), Pucka (klif pucki i osłoniński), Oksywska i Redłowska. Znaczniejsze odcinki klifów występują także pomiędzy Rowami a Ustką w zachodniej części Wybrzeża Słowińskiego, w miejscu, gdzie strefa czołowomorenowa i Wysoczyzna Damnicka dochodzi do brzegu morza. Znaczne urozmaicenie krajobrazu stanowią koncentracje form rzeźby glacialnej, takich jak ozy i kemy. Większość z nich występuje na Wysoczyźnie Polanowskiej i Pojezierzu Kaszubskim, w strefie pomiędzy Kępicami a Kartuzami. Stosunkowo dużo takich form znajduje się także w południowo-wschodniej części województwa na Pojezierzu Iławskim. Mniejsze ich kompleksy spotykane są na Wysoczyźnie Żarnowieckiej, w Borach Tucholskich i na Pojezierzu Starogardzkim. Strefy wąwozowe urozmaicają w szczególności krajobraz Pojezierza Kaszubskiego i Bytowskiego oraz Wysoczyzny Polanowskiej. Największa ich koncentracja znajduje się pomiędzy Sierakowicami a Wejherowem w północnej części Kaszub oraz w rejonie Przywidza. Mniejsze ich kompleksy spotyka się na Wysoczyźnie Damnickiej i Żarnowieckiej oraz Pojezierzu Starogardzkim i Iławskim. Większość jezior lobeliowych, które dominują na Pojezierzu Bytowskim i Kaszubskim, spotyka się pasie centralnym województwa od Miastka do Kartuz. Niewielka ich liczba występuje także na Równinie Charzykowskiej w południowo-zachodniej części regionu i na Wysoczyźnie Żarnowieckiej w części północnej.

Odmienne od przyrodniczych kształtuje się rozkład wybranych **elementów kulturowych** (ryc.8). W wyniku wieloletnich procesów historyczno-kulturowych, skoncentrowały się one we wschodniej i północnej części województwa. Znaczna ich liczba występuje także na jego zachodnich rubieżach i na południowo-zachodzie, natomiast centralna, pojezierna część regionu, jest prawie ich pozbawiona. Najpowszechniej występującym typem uwzględnionych wartości kulturowych są zespoły dworsko-parkowe, których w Aneksie II do studium wymieniono ponad 620, a które położone są we wszystkich w/w częściach województwa, jednak szczególnie duża ich koncentracja znajduje się na Ziemi Sztumskiej, a niewiele mniejsze na Ziemi: Gdańskiej, Lęborskiej i Słupskiej oraz Kociewiu Polnym. Zabytkowych założeń urbanistycznych wymieniono 13 i prawie wszystkie z nich znajdują się w centralnej strefie województwa o przebiegu północ – południe i są związane z brzegiem Zatoki Gdańskiej (Puck, Trójmiasto), Doliną Wisły (Nowy Staw, Tczew, Gniew) lub Ziemią Starogardzką (Skarszewy, Stargard Gdański, Skórcz). Poza nimi do tej grupy zaliczono tylko Chojnice i Ustkę. W grupie zabytkowych układów ruralistycznych wymieniono 49 miejscowości, ograniczając się do tych, które rzeczywiście posiadają zachowane walory, niezależnie od faktu ich wpisania do rejestru takich układów. Dlatego wśród nich nie znalazła się np. wpisana do rejestru Krynica Morska, której walory kulturowe zostały skrajnie zdewastowane. Największa koncentracja układów ruralistycznych znajduje się na Żuławach, mniejsze na Ziemi Kościerskiej w otoczeniu jeziora Wdzydze oraz na Ziemi Słupskiej, na północny-zachód od miasta (tzw. „kraina w kratę”). Ważniejsze rozproszone układy wiejskie poza tymi regionami to: Karwieńskie Błota, Mechowo, Osiek i Gardeja. Wśród najlepiej

zachowanych krzyżackich założeń zamkowych znalazły się trzy związane z rejonem doliny Wisły: Malbork, Gniew i Kwidzyn oraz czwarty – w Bytowie. Z regionem Żuław związanych jest występowanie charakterystycznych dla nich domów podcieniowych, których zachowało się blisko 50. Pojedyncze domy tego typu zlokalizowane są także w Dolinie Dolnej Wisły i na Ziemi Kwidzyńskiej.

Ryc.8. Punktowe i małoobszarowe elementy kultury materialnej oraz najważniejsze punkty widokowe województwa pomorskiego na tle granic jednostek krajobrazowych

W całym województwie stwierdzono występowanie ponad 90 ceglanych kościołów średniowiecznych, których najwięcej poza zabytkowymi zespołami urbanistycznymi (takim jak np. Gdańsk), stwierdzono na Ziemi Sztumskiej, Żuławach, Kociewiu Polnym i na Ziemi Gdańskiej. Poza tymi regionami, najbardziej znane obiekty sakralne z tej grupy położone są w Gdyni-Oksywiu, Helu, Kartuzach, Żukowie, Prabutach, Lęborku i Słupsku. Natomiast wśród nowożytnych kościołów o konstrukcji szkieletowej, których jest blisko 60, prawie wszystkie znajdują się w zachodniej części województwa, na Ziemiach: Człuchowskiej, Sławieńskiej i Słupskiej. Najważniejszy obiekty rozsięte w pozostałej części województwa położone są w Sianowie, Mechowie, Stegnie i Czapielsku. Do obiektów unikatowych, zanikających, należą zabytkowe wiatraki, których pozostało w regionie zaledwie osiem. Największa ich koncentracja znajduje się na Żuławach (Drewnica, Palczewo, Pszczółki, Tczew), ale pojedyncze obiekty występują także na Ziemi Ostródzkiej (Stary Dzierżoń) oraz w północno-

zachodniej części województwa, w Zdrzewnie (na północ od Lęborka) oraz Swołowie i Lędowie (na północny-zachód od Słupska). Za obiekty wyróżniające się w krajobrazie uznano także porty i przystanie rybackie o historycznych wartościach, które rozmieszczone są względnie równomiernie na całym pomorskim wybrzeżu Bałtyku, od Ustki, Rowów i Łeby w części zachodniej, przez Władysławowo, Jastranię, Hel i Puck w rejonie Zatoki Gdańskiej, do Kątów Rybackich i Piasków nad Zalewem Wiślanym. Scharakteryzowane obiekty uzupełniono kilkoma rzadkimi stanowiskami archeologicznymi: unikatowym w skali europejskiej stanowiskiem w Rzucewie nad Zatoką Pucką, od którego nazwę wzięła kultura, której ślady zostały na nim udokumentowane oraz cztery stanowiska kultury gockiej, występujące w formie kurhanów i tzw. „kamiennych kręgów” w Odrach i Leśnie na Ziemi Czerskiej oraz w Węsiorach i Grzybicy na Ziemi Kartusko-Żukowskiej.

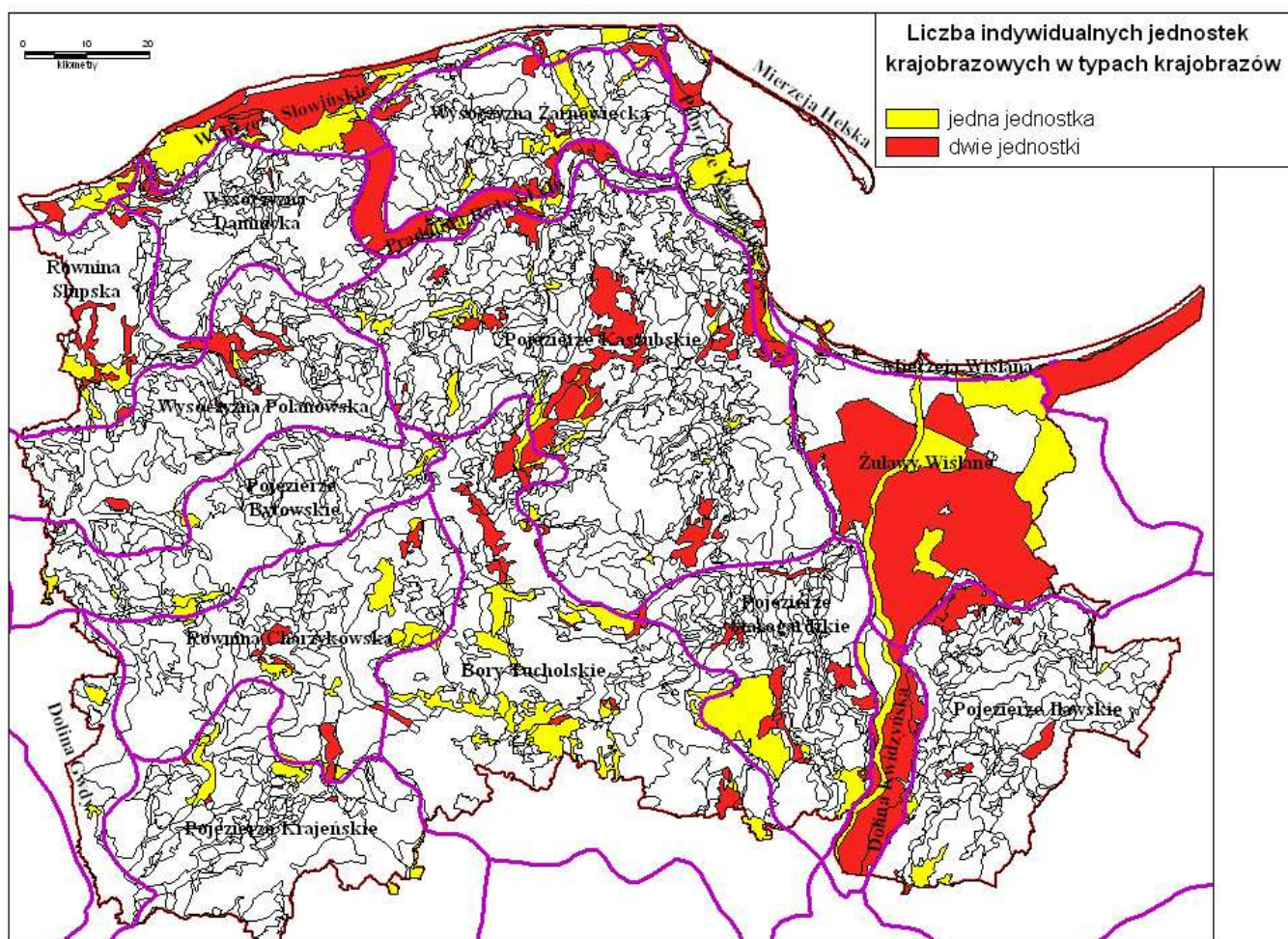
Dokonana w niniejszym rozdziale charakterystyka zasobów kulturowych województwa pomorskiego w aspekcie ich rodzaju, ilości i rozmieszczenia w regionie, wskazuje na duże bogactwo tych zasobów a równocześnie duże zróżnicowanie ich rozkładu przestrzennego. Wskazuje to na różną wartość poszczególnych regionów województwa pod względem zasobów krajobrazowych, co z kolei będzie rzutować na sposób formułowania polityk w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu.

3.2. Analiza zasobów krajobrazowych regionu

Charakterystyka zawarta w poprzednim rozdziale studium wykazała, że zasoby krajobrazowe regionu są duże i zróżnicowane przestrzennie w każdej z czterech analizowanych grup. Analiza tych zasobów może stanowić wstęp do szczegółowej oceny ich wartości zawartej w rozdziale 3.3., a także stanowić pomoc we wskazaniu regionów, które wymagają szczególnej ochrony ze względu na wysoką wartość zasobów krajobrazowych.

Analiza struktury krajobrazu zidentyfikowanej poprzez delimitację jednostek krajobrazowych, pozwala na wskazanie regionów o szczególnie unikatowym krajobrazie, a także części województwa cechujących się krajobrazem o cechach często spotykanych w wielu jego regionach. Jak wcześniej wspomniano, wśród 467 zidentyfikowanych typów jednostek przestrzennych aż 284 czyli ponad 60% to typy unikatowe (epizodyczne), czyli składające się tylko z 1 lub 2 jednostek indywidualnych. Analiza przestrzennego rozkładu tych typów (ryc.9) wykazała, że **unikatowe typy jednostek krajobrazowych** koncentrują się w czterech **mezoregionach fizycznogeograficznych**, zajmując prawie w całości ich powierzchnie. Należą do nich: **Wybrzeże Słowińskie, Pradolina Redy i Łeby, Dolina Kwidzyńska i Żuławy Wiślane**. Charakterystyczna dla tych regionów jest duża powierzchnia występujących w ich obrębie jednostek krajobrazowych, a także fakt, że są to najbardziej płaskie pod względem rzeźby i najniżej położone nad poziomem morza części województwa. Wynika z tego, że urozmaicenie krajobrazu w obrębie tych regionów pod względem cech makroprzestrzennych nie jest duże. Jednak biorąc pod uwagę fakt, że spotykane tu krajobrazy są unikatowe i nie spotykane w innych częściach województwa pomorskiego, a często także Polski (jak np. krajobraz Żuław Wiślanych oraz Pradoliny Redy i Łeby), należy uznać, że powinny one podlegać szczególnej ochronie,

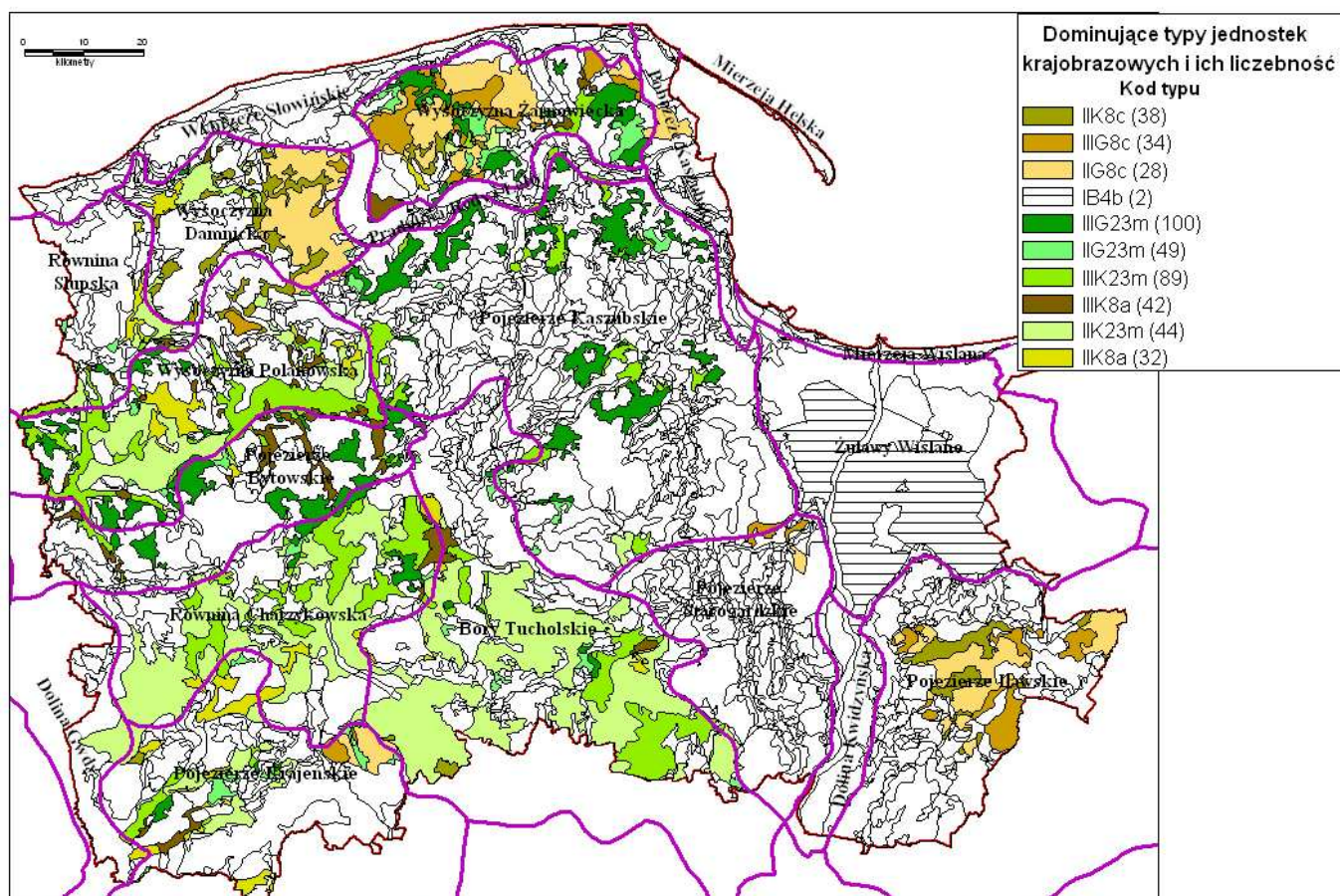
bo ich utrata może spowodować całkowity ich zanik w kraju lub Europie. Poza wymienionymi regionami, należy zwrócić uwagę na inne części województwa, cechujące się występowaniem unikatowych krajobrazów: znaczną część Pobrzeża Kaszubskiego (np. pradolina Płutnicy i Redy), centralną część Pojezierza Kaszubskiego (otoczenie Kartuz), południową część Pojezierza Starogardzkiego, fragmenty Borów Tucholskich, Równiny Charzykowskiej, Równiny Słupskiej, Wysoczyzny Żarnowieckiej i północny fragment Wysoczyzny Polanowskiej w rejonie Kołczygłów. Specyficzny i unikatowy krajobraz reprezentuje także Zalew Wiślany. Przy formułowaniu bardziej szczegółowych wytycznych dla polityki ochrony krajobrazu na poziomie gmin i powiatów niezbędne jest także zwrócenie uwagi na te mniejsze obszary o krajobrazie niepowtarzalnym w innych częściach województwa pomorskiego. Najmniej unikatowy krajobraz cechuje Wysoczyznę Damnicką oraz Pojezierza: Krajeńskie, Bytowskie i Iławskie, co oczywiście nie oznacza, że nie posiada on cech godnych ochrony. Natomiast bardzo niewiele jest tu jednostek krajobrazowych, które byłyby charakterystyczne tylko dla tych mezoregionów i nie występowały w innych częściach województwa.

Ryc.9. Unikatowe (epizodyczne) typy jednostek krajobrazowych województwa pomorskiego (reprezentowane przez 1 lub 2 jednostki indywidualne) (dominują w obrębie: Żuław Wiślanych, Doliny Dolnej Wisły, Wybrzeża Słowińskiego, Pradoliny Redy i Leby)

Jednak inne cechy krajobrazu, choćby takie jak jego mozaikowość (urozmaicenie) lub występowanie interesujących obiektów przyrodniczych lub kulturowych, mogą decydować o ogólnej wartości krajobrazu i potrzebie jego ochrony.

Logiczne jest, że rozmieszczenie regionów o krajobrazach powszechnie występujących (dominujących) w województwie pomorskim stanowi w znacznym stopniu odwrócenie wyżej opisanego rozkładu krajobrazów epizodycznych. **Do mezoregionów fizycznogeograficznych o najbardziej „standardowym” krajobrazie (ryc.10) w obrębie województwa należą: Równina Charzykowska oraz Bory Tucholskie i Wysoczyzna Polanowska** (poza ich częściami północnymi) – z dominacją krajobrazów leśnych, oraz **Wysoczyzna Żarnowiecka, Damnicka** i w mniejszym stopniu **Pojezierze Hawskie** – w zakresie krajobrazów rolnych. Powszechność w regionie tych krajobrazów przejawia się faktem, że w typie krajobrazu występuje co najmniej 30 jednostek krajobrazowych lub też powierzchnia jednostek danego typu przekracza 500 km². Powszechność krajobrazu nie oznacza, jak wyżej wspomniano, braku konieczności jego ochrony – może ona być wskazana ze względu na inne jego cechy, jednak z pewnością, np. w hipotetycznej sytuacji dotyczącej lokalizacji obiektów wpływających negatywnie na krajobraz, bardziej możliwe byłoby dopuszczenie takich inwestycji w krajobrazach powszechnie występujących, niż w krajobrazach unikatowych.

Ryc.10. Dominujące (powszechnie) ilościowo (>30 jedn. indywidualnych w typie) i powierzchniowo (obszar jednostek typu >500 km²) typy krajobrazów woj pomorskiego (dominują w Borach Tucholskich, Równ. Charzykowskiej, Wys. Polanowskiej, Żarnowieckiej)

Oprócz wyżej wymienionych krajobrazów do powszechnych zaliczono także krajobrazy typu IB4b (obszary rolne z dominacją upraw ze zwartymi żuławskimi średniowiecznymi wsiami kmiecymi w terenach płaskich na holocenijskich utworach akumulacji biogenicznej i rzecznej), występujące na Żuławach na powierzchni nieco ponad 700 km². Jest to o tyle zaskakujące, że ten sam krajobraz zaliczono równocześnie do unikatowych, ze względu na występowanie w typie tylko dwóch jednostek. Ta specyficzna sytuacja świadczy o tym, że ten rzadki typ krajobrazu jest jeszcze w naszym regionie zachowany na dość dużym obszarze, jednak nie ogranicza to w najmniejszym stopniu potrzeby jego ochrony, bo jego wartość jest tym większa, im znaczniejsze są obszary z dobrze zachowanym krajobrazem. Także w kontekście udostępniania krajobrazu dla działalności człowieka, np. w celach turystycznych, należy stwierdzić, że im większe są zasoby krajobrazowe (także w sensie obszarowym), tym większa jest atrakcyjność rekreacyjna krajobrazu. Oprócz wyżej wspomnianych mezoregionów znaczniejsze fragmenty powszechnych krajobrazów spotykane są także na Pojezierzu Kaszubskim (głównie w części centralnej i północnej), Pojezierzu Bytowskim i Krajeńskim, Równinie Słupskiej (część południowa). Natomiast niemal całkowicie pozbawione „standardowych” dla województwa krajobrazów są regiony nadmorskie: Wybrzeże Słowińskie, Pobrzeże Kaszubskie, Mierzeja Helska i Wiślana, a także dolinne: Pradolina Redy i Łeby oraz Dolina Kwidzyńska. W tym kontekście zaskakujące jest, że także na Pojezierzu Starogardzkim prawie całkowicie brak krajobrazów powszechnych w województwie. W połączeniu ze znacznym w jego obrębie udziałem krajobrazów unikatowych, informację tę należy uważać za istotny sygnał świadczący o potrzebie ochrony krajobrazu w tym regionie. Należy także podkreślić, że pomimo iż większość obszaru województwa stanowią użytki rolne, to wśród dominujących powierzchniowo typów krajobrazów regionu większość stanowią krajobrazy leśne. Potrzeba ich ochrony rzadziej wynika z ich wysokiej wartości wizualnej, jednak jest niepodważalna, ze względu na wysoką wartość przyrodniczą lasów oraz ich znaczenie dla utrzymania równowagi ekologicznej województwa.

Analizując rozmieszczenie na terenie województwa pomorskiego pozostałych elementów decydujących o wartości jego zasobów krajobrazowych, zarówno makroprzestrzennych, jak elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej, oraz mikroprzestrzennych – małoobszarowych i punktowych elementów środowiska przyrodniczego i kultury materialnej, podkreślić należy duże zróżnicowanie ich zagęszczenia i rozmieszczenia. Charakteryzując je na tle podziałów przyrodniczych województwa (ryc.11), zwrócić trzeba uwagę na ich koncentrację w kilku regionach, położonych głównie we wschodniej i północnej części województwa. Mezoregionem fizycznogeograficznym o **największym zagęszczeniu** tych elementów jest **Pojezierze Kwidzyńskie**, a niewiele mniejsze zasoby mają **Pojezierze Starogardzkie, Żuławy Wiślane i południowa część Pojezierza Kaszubskiego**. W tych regionach znaczny jest udział zarówno elementów przyrodniczych, jak i kulturowych, przy czym tych ostatnich jest nieco więcej. Szczególnie istotne jest w nich duże zagęszczenie dróg alejowych. Można uznać, że regiony te są priorytetowe dla ochrony krajobrazu ze względu na ochronę elementów mikroprzestrzennych. Obok nich wyróżniają się też regiony zajęte w

większości przez elementy ekspozycji, przede wszystkim makronętrza krajobrazowe, do których należą: **Dolina Kwidzińska, Pradolina Łeby i znaczna część Wybrzeża Słowińskiego**, w szczególności w rejonie Słowińskiego Parku Narodowego (jeziora Łebsko i Gardno wraz z otoczeniem), a także **Zalew Wiślany**.

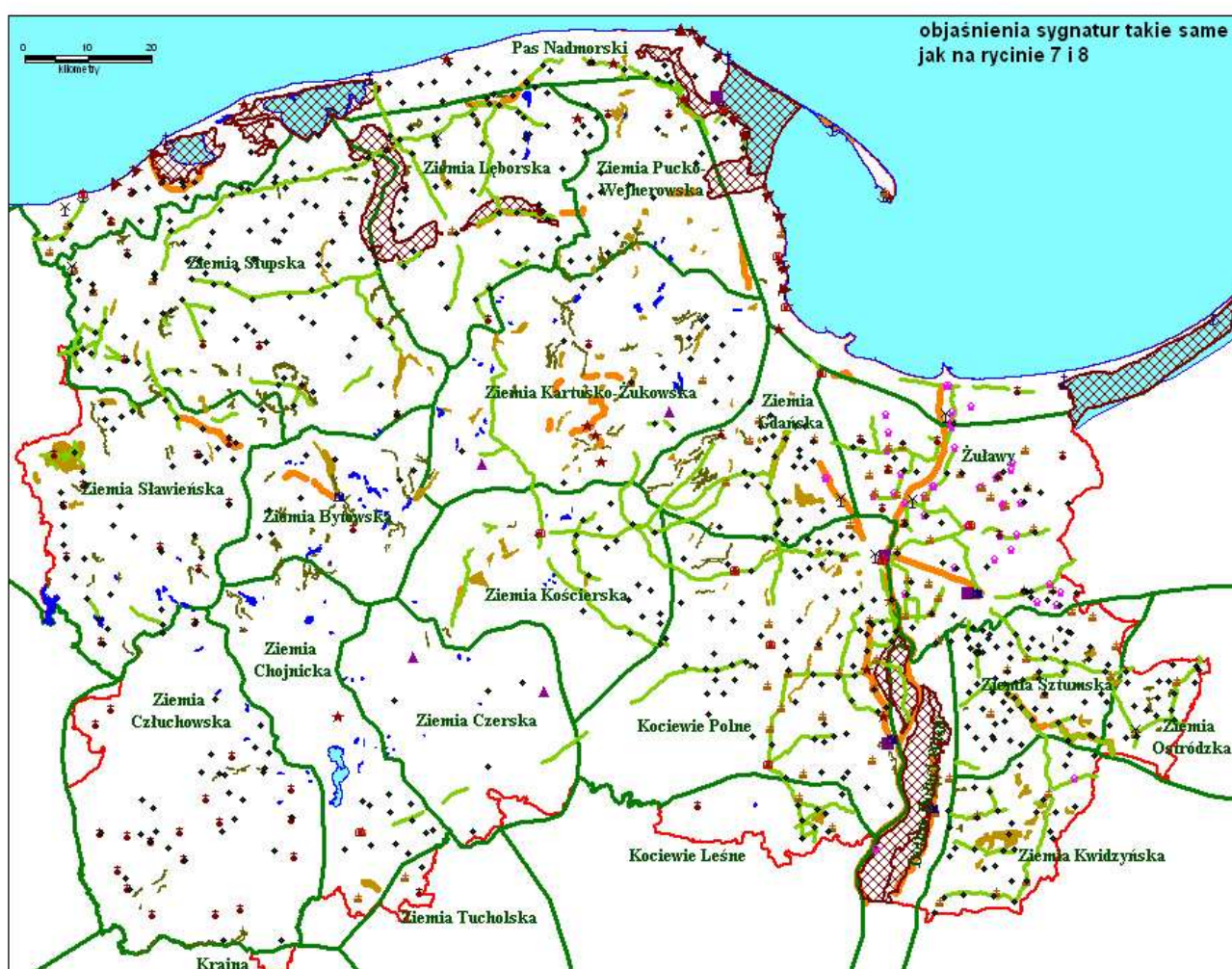

Ryc.11. Elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej oraz elementy przyrodnicze i kulturowe uoznaicające krajobraz województwa pomorskiego na tle granic regionów fizycznogeograficznych (za Kondrackim)

Mniejsze, jednak także stosunkowo znaczne zasoby elementów krajobrazowych cechują regiony położone w północnej części województwa: Równinę Słupską, Wysoczyznę Damnicką i Żarnowiecką. Przeważają w nich zasoby związane z dziedzictwem kulturowym. Natomiast na Pojezierzach: Bytowskim i Kaszubskim (część centralna i północna) oraz Wysoczyźnie Polanowskiej, o średnich zasobach elementów krajobrazotwórczych, zdecydowanie przeważają elementy przyrodnicze, których z kolei prawie zupełnie brakuje na porównywalnym pod względem ilości zasobów Pojezierzu Krajeńskim. Tu dominują wartości kulturowe. Do tej grupy regionów o średnich walorach można także zaliczyć mierzeje: Helską i Wiślana oraz Pobrzeże Kaszubskie. Natomiast południowa część województwa pomorskiego, położona w obrębie Borów Tucholskich, Równiny Charzykowskiej i Doliny Gwdy, charakteryzuje się deficytem elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji

krajobrazowej oraz drobnych obiektów przyrodniczych i kulturowych urozmaicających krajobraz. W tej części wyróżniają się tylko pojedyncze obiekty, takie jak wodna platforma widokowa jeziora Charzykowskiego czy droga alejowa Zblewo – Chojnice. Tak więc obszar ten posiada najmniejsze wartości w zakresie drobnopowierzchniowych i punktowych elementów krajobrazu, ale w związku z tym te nieliczne istniejące obiekty powinny podlegać szczególnej ochronie.

Z kolei, analizując rozkład wybranych elementów urozmaicających krajobraz województwa na tle regionów historyczno-kulturowych (ryc.12), **największe nasycenie** występuje na **Ziemiach: Sztumskiej, Kwidzyńskiej i Ostródzkiej**. Charakteryzują się one dużą liczbą obiektów kulturowych i dróg alejowych, a Ziemia Kwidzyńska także urozmaiconych form rzeźby terenu. Niewiele mniejsze zagęszczenie występuje na Żuławach, Ziemi Gdańskiej oraz na większości obszaru Kociewia Połnego.

Ryc.12. Elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej oraz elementy przyrodnicze i kulturowe urozmaicające krajobraz województwa pomorskiego na tle granic regionów historyczno-kulturowych (za Kostarczykiem)

Tu podobnie dominują elementy kulturowe oraz ekspozycji krajobrazowej, takie jak ciągi widokowe i drogi alejowe. Dolina Dolnej Wisły w większości stanowi makrownętrze krajobrazowe. Stosunkowo silnie nasycone elementami kulturowymi, i uzupełniająco elementami przyrodniczymi są Ziemi: Słupska i Sławieńska, które także cechuje wstępowanie licznych dróg alejowych (w przypadku tej

ostatniej w części północnej). Natomiast ma Ziemi Lęborskiej i w Pasie Nadmorskim nasycenie drobnymi elementami jest mniejsze, jednak istnieje większa równowaga pomiędzy ilością elementów przyrodniczych i kulturowych. Charakterystyczne dla nich jest także występowanie licznych makrowęzłów krajobrazowych. Na Ziemiach: Bytowskiej, Kartusko-Żukowskiej i Pucko-Wejherowskiej (a więc głównie w obrębie wysoczyzn glacialnych, w przewadze pojeziernych), zagęszczenie omawianych elementów jest nieco mniejsze, a dominują obiekty przyrodnicze. Stosunkowo częste są także ciągi widokowe. Stosunkowo najmniejsza jest gęstość elementów urozmaicających krajobraz w południowej części województwa. Na Ziemi Kościerskiej położonych jest kilkanaście zespołów dworsko-parkowych i kilka alei, ale głównie w jej części północno-wschodniej. Na Ziemi Człuchowskiej stosunkowo liczne są elementy kulturowe, przede wszystkim zespoły dworsko-parkowe i kościoły. Mniej jest ich na Ziemi Chojnickiej. W części południowej przeważają tu obiekty kulturowe, a w północnej – przyrodnicze. Najmniejszym bogactwem cechuje się Ziemia Czerska oraz Kociewie Leśne, chociaż w północno-wschodniej części tego ostatniego regionu znajduje się kilka obiektów dworsko-parkowych, sakralnych oraz dróg alejowych.

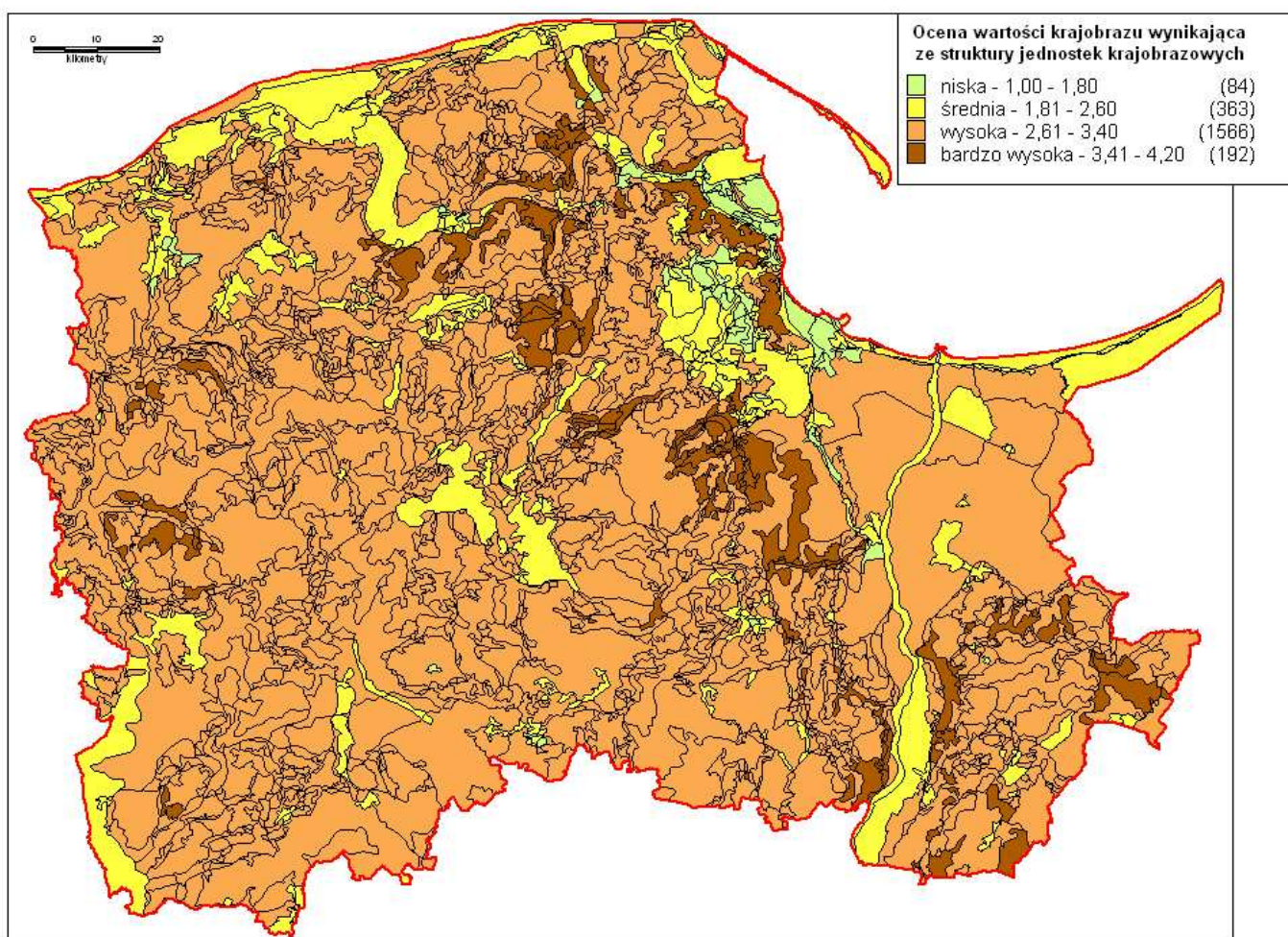
Ogólnie można stwierdzić, że obserwując rozkład elementów urozmaicających krajobraz w województwie, jego część wschodnia i północna, bogata w te elementy, wymaga przy formułowaniu zaleceń ochronnych szczególnej uwagi, ze względu na konieczność utrzymania tych walorów, które mogą zarówno podwyższać jakość życia ich mieszkańców, jak i kreować ich atrakcyjność turystyczną, która może przyczynić się do ich zrównoważonego rozwoju gospodarczego. Równocześnie jednak, nie można pomijać w programach ochronnych regionów centralnych i południowych województwa, o mniejszej liczbie elementów urozmaicających krajobraz, gdyż utrzymanie istniejących tam zasobów krajobrazowych może decydować o ich dalszym rozwoju gospodarczym, np. w kierunku turystyki, która – w przypadku utraty tych walorów w wyniku nadmiernego zainwestowania przestrzennego – może wycofywać się z tych części województwa (Pojezierze Kaszubskie, Bory Tucholskie, Równina Charzykowska) i przenosić się w inne regiony Pomorza albo w bardziej odległe części kraju.

3.3. Ocena wartości zasobów krajobrazowych regionu

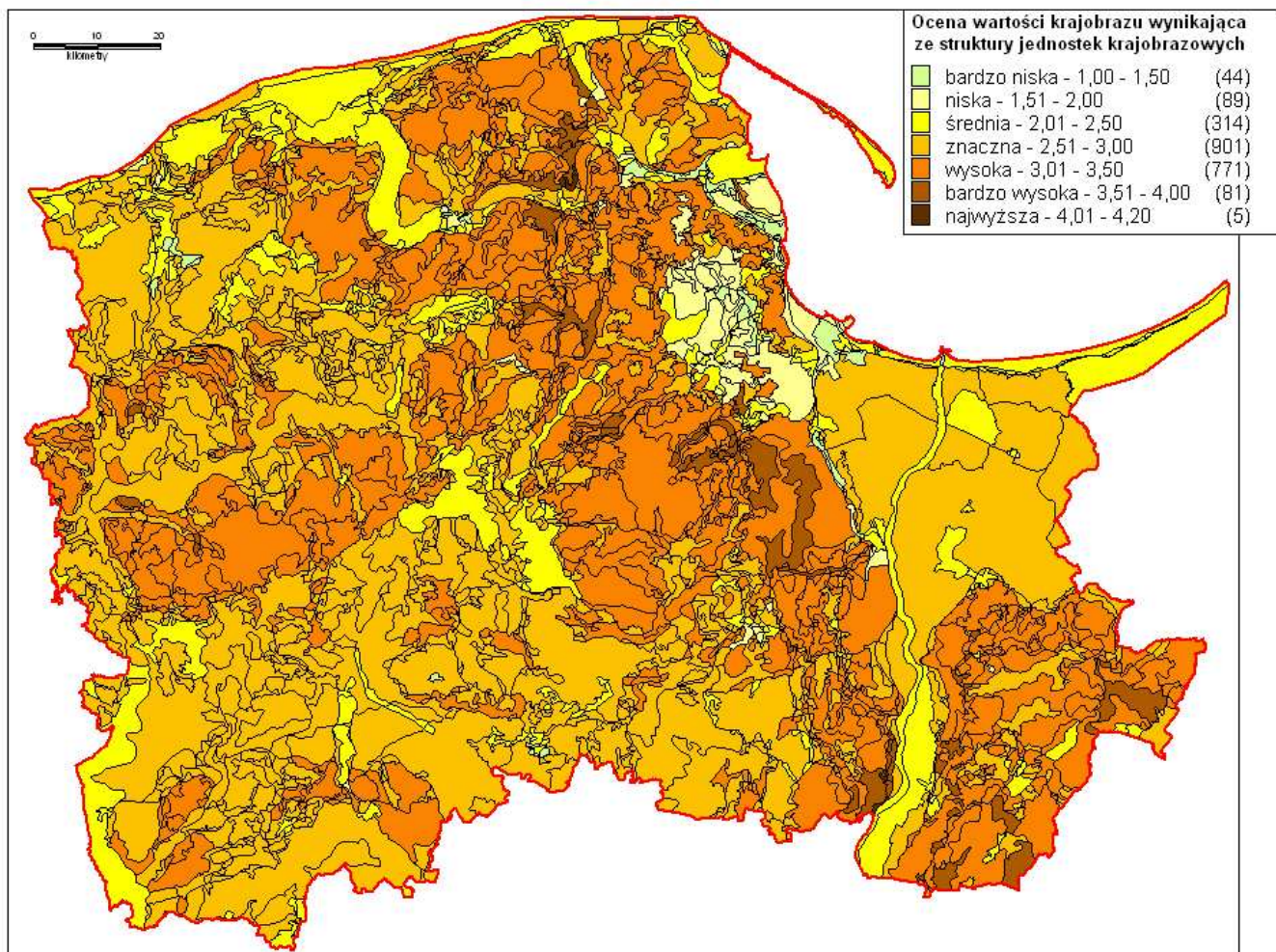
Na podstawie analizy poprzednio zidentyfikowanych zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego, w oparciu o metodykę scharakteryzowaną w rozdziale 2, przeprowadzono ocenę wartości tych zasobów na terenie regionu. Podstawowym polem oceny były jednostki krajobrazowe. Ocena wartości została przedstawiona w trzech etapach. Początkowo przeprowadzono hierarchizację jednostek, odrębnie ze względu na wartość każdej z czterech grup uwzględnionych w studium kryteriów: struktury jednostek krajobrazowych (1), elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej (2), małoobszarowych elementów przyrodniczych (3) oraz punktowych i małoobszarowych elementów kulturowych (4). Następny krok stanowiło dokonanie łącznej oceny elementów makroprzestrzennych (grupa 1 i 2), a następnie mikroprzestrzennych (grupa 3 i 4) krajobrazu, ze względu na ich odmienny charakter, gdyż różnią się one nie tylko zasięgiem i

charakterem swojego występowania, ale także sposobem, w jaki oceniono ich wartość krajobrazową. Ostatni etap polegał na przeprowadzeniu oceny zintegrowanej, uwzględniającej wszystkie wybrane kryteria, przy czym dokonano „ważenia” ocen uzyskanych w dwóch grupach na poprzednim etapie, aby ich wpływ na końcową ocenę była porównywalny i zbliżony.

Ocena wartości krajobrazowych wynikających ze struktury jednostek krajobrazowych, czyli rzeźby tereny, podłoża geologicznego, pokrycia terenu i typu osadnictwa, została przedstawiona na rycinach 13 i 14. Obie prezentują tę samą ocenę, różniąc się tylko przyjętym zakresem przedziałów klasyfikacyjnych. Na pierwszej z nich wyróżniono cztery, a na drugiej siedem przedziałów, dlatego obraz rozkładu przestrzennego oceny przedstawiony na ryc.14 jest dokładniejszy. Generalnie, z obu map wynika, że obszary o bardzo wysokiej wartości cech strukturalnych krajobrazu koncentrują się we wschodniej i centralnej części województwa pomorskiego. Najwięcej jest ich na Poj. Kaszubskim: w jego części południowej, gdzie występuje szereg urozmaicających krajobraz dolin rzecznych (np. Raduni, Reknicy, Wierzycy, Wietcisy), centralnej (na północ od Rynny Jezior Raduńskich w rejonie Lasów Mirachowskich), północnej (w strefie krawędziowej sąsiadującej z Pradolina Redy i Łeby) oraz wschodniej (strefa krawędziowa wysoczyzny na terenie aglomeracji trójmiejskiej).

Ryc.13. Ocena wartości wizualnych krajobrazu województwa pomorskiego wynikająca ze struktury jednostek krajobrazowych - wersja 4 przedziałów klasyfikacyjnych

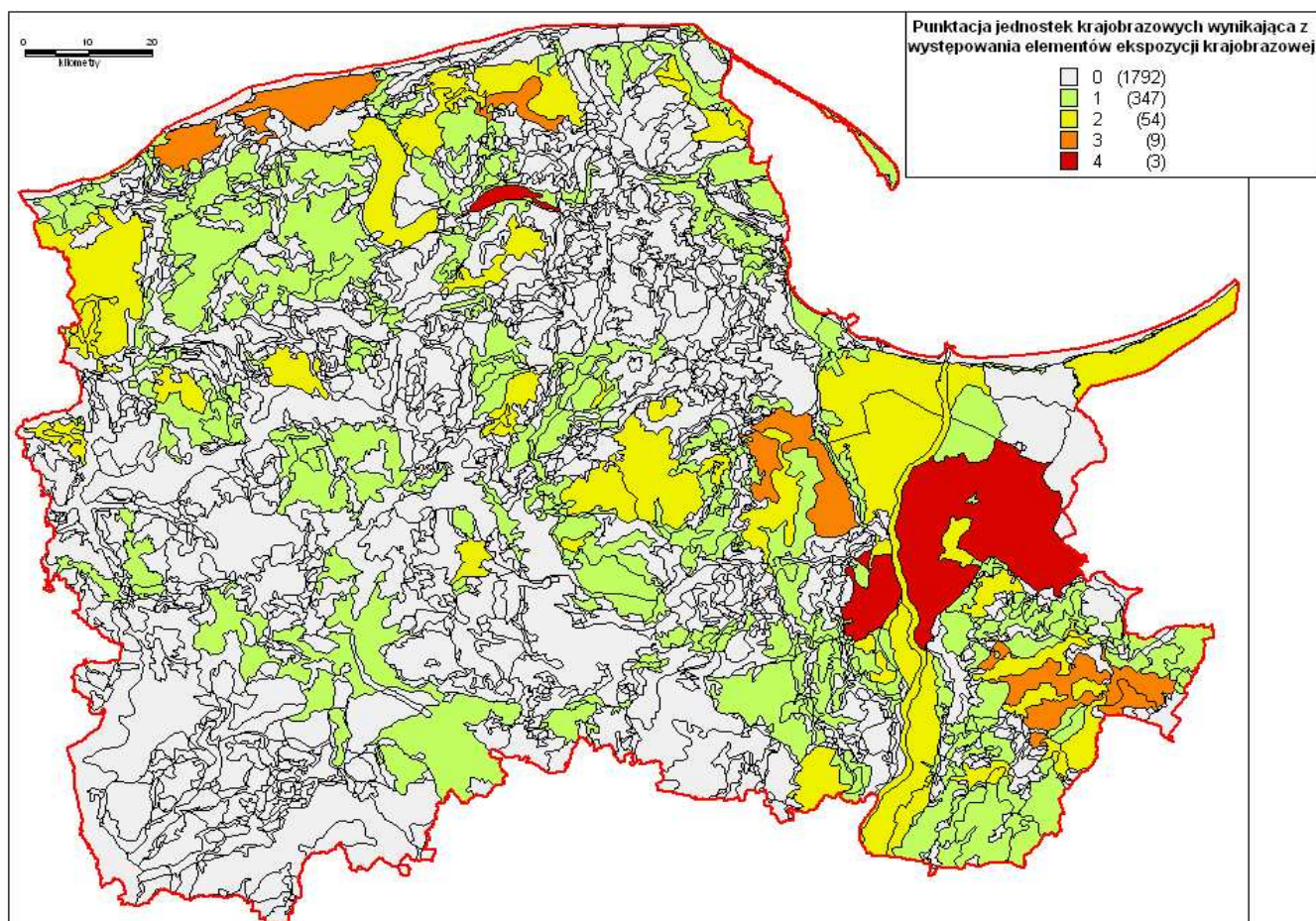

Ryc.14. Ocena wartości wizualnej krajobrazu województwa pomorskiego wynikająca ze struktury jednostek krajobrazowych - wersja 7 przedziałów klasyfikacyjnych

Bardzo wysoko oceniono także strukturę krajobrazu wielu fragmentów Pojezierza Iławskiego, szczególnie występujących na jego północnej i zachodniej krawędzi, w sąsiedztwie Doliny Kwidzyńskiej i Żuław Wiślanych. Najwyżej ocenione krajobrazy występują także na Wysoczyźnie Żarnowieckiej, w szczególności na jego południowej krawędzi w sąsiedztwie Pradoliny Redy i Łeby oraz na zboczach Rynny Żarnowieckiej. Niewielkie obszary o najwyższej wartości struktury krajobrazu reprezentowane są także na Pojezierzu Bytowskim i Wysoczyźnie Polanowskiej. Większość terytorium województwa zaliczono do obszarów o wysokiej wartości krajobrazu określonej na podstawie cech jego struktury. Wśród tych terenów wyróżniają się Pojezierze Bytowskie, północne części Wysoczyzny Polanowskiej i Pojezierza Krajeńskiego, wschodnia część Wysoczyzny Damnickiej oraz prawie całe obszary Wysoczyzny Żarnowieckiej oraz Pojezierzy: Kaszubskiego, Starogardzkiego i Iławskiego. Niższą od nich, ale wciąż stosunkowo wysoką wartość, przypisano krajobrazom przeważającej części: Równiny Słupskiej, Wysoczyzny Polanowskiej, Równiny Charzykowskiej, Borów Tucholskich i Żuław Wiślanych. Średnią wartość posiadają krajobrazy mało mozaikowate, zwykle o monotonnej, równinnej, niekiedy lekko sfałowanej rzeźbie, z reguły z

podłożem piaszczystym lub organogenicznym z rzadkim osadnictwem lub go pozbawione. Zaliczyć tu można krajobrazy Mierzei: Helskiej i Wiślanej oraz większość krajobrazów: Wybrzeża Słowińskiego, pradolin (dolnej Łeby, Płutnicy, Redy), Doliny Gwdy, Doliny Kwidzińskiej, a także północną część Borów Tucholskich i wschodnią Pojezierza Kaszubskiego, w zasięgu suburbanizacji aglomeracji trójmiejskiej. Krajobrazy o niskiej wartości, wynikającej z cech ich struktury, związane są z obszarami miejskimi (miasta aglomeracji trójmiejskiej, Słupsk, Lębork, Tczew, Stargard Gdański i niektóre mniejsze ośrodki), towarzyszącymi im obszarami wielkoprzemysłowymi, a także niektórymi strefami chaotycznej suburbanizacji, w szczególności położonymi na zachód od obwodnicy Trójmiasta oraz w strefie Pruszcz Gdański – Tczew. Generalnie można stwierdzić, że w województwie przeważają tereny o wysokiej wartości krajobrazu wynikającej z cech jego struktury, a na obniżenie wartości większy wpływ wywierają czynniki antropogeniczne (kulturowe) niż monotonia warunków przyrodniczych.

Cechy strukturalne krajobrazu, w szczególności ukształtowanie terenu, wpływają na wykształcenie specyficznych **cech ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej**, które pozwalają na obserwacje rozległych przestrzeni lub specyficznych elementów liniowych. Należą do nich: widoki panoramiczne miast, ciągi widokowe, makrownętrza krajobrazowe, wodne platformy widokowe. W przeprowadzonej ocenie ich wartości, zaprezentowanej na ryc.15, zaliczono do nich

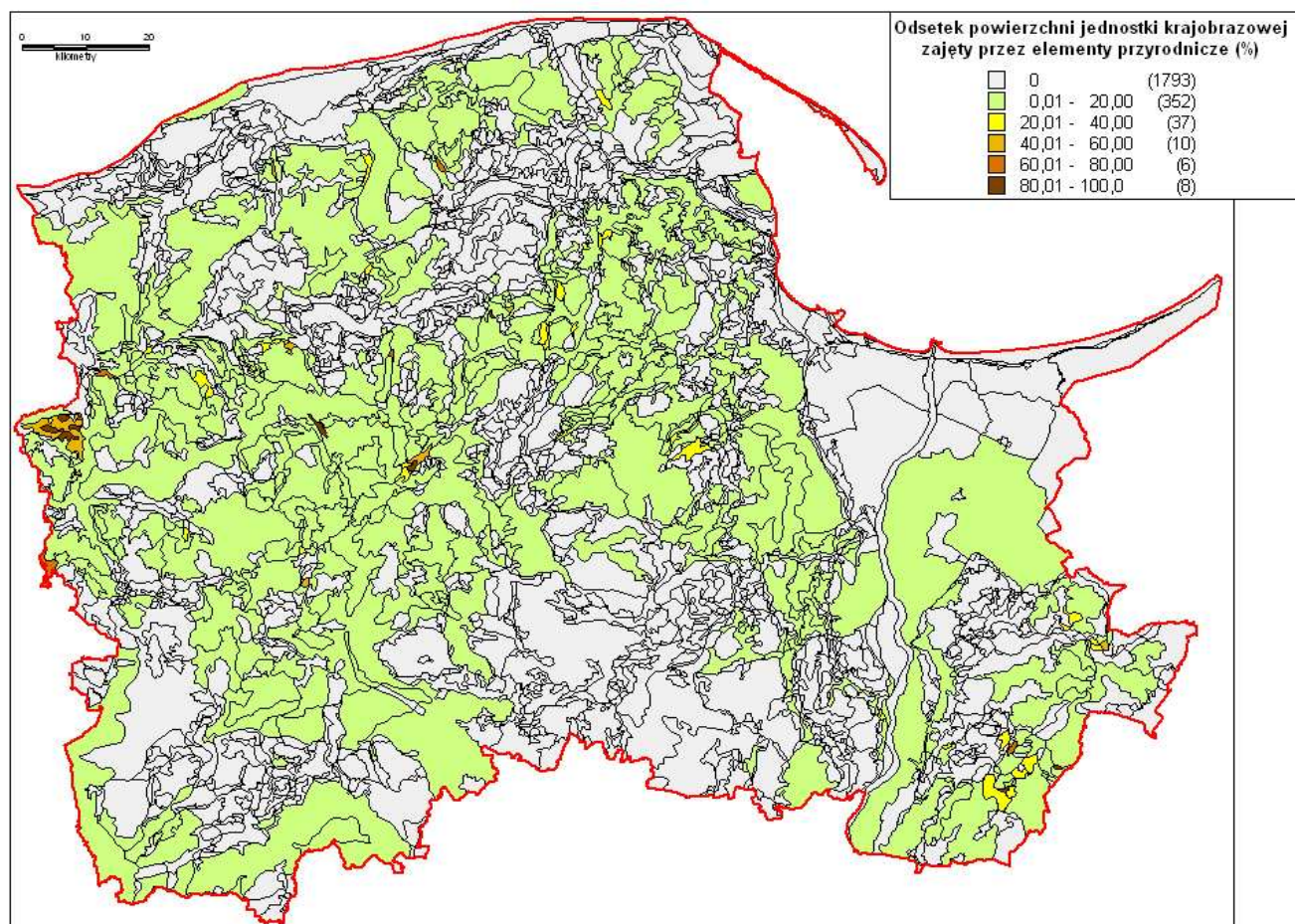
Ryc.15. Ocena wartości krajobrazu jednostek krajobrazowych wynikająca z występowania elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej (w tym wybrzeży klifowych i dróg alejowych) na terenie województwa pomorskiego

także wybrzeża klifowe, które są widoczne od strony morza z dużej odległości i które umożliwiają odległe obserwacje morskich platform widokowych oraz drogi alejowe, które są postrzegane jako wartościowe elementy kompozycji krajobrazowej. Tak więc w tej ocenie uwzględniono trzy elementy obszarowe oraz trzy liniowe. Największą wartością krajobrazu wynikającą z występowania tych elementów krajobrazu cechuje się wschodnia i północna część województwa, a więc w ogólnych zarysach rozkład oceny jest zbliżony do tej, która wynikała z cech struktury jednostek, chociaż w szczegółach zaznaczają się między nimi znaczne różnice. Najwyższą ocenę uzyskały trzy duże jednostki krajobrazowe położone na Żuławach Malborskich, w północno-wschodniej części Pojezierza Starogardzkiego oraz w Pradolinie Łeby, na wschód od Lęborka. Kolejne wysokie – lecz nieco niższe od powyższych oceny – uzyskały jednostki krajobrazowe położone na Wybrzeżu Słowińskim (na obszarze i w otoczeniu jezior Łebsko i Gardno), w południowo-wschodniej części Pojezierza Kaszubskiego (na zachód od linii Pruszcz Gdański – Tczew), na Pojezierzu Iławskim (w trójkącie Sztum – Przezmark k.Starego Dzierzgonia – Prabuty) oraz na Wysoczyźnie Żarnowieckiej pomiędzy Zwartowem, Choczewem a Tadzinem. Wśród jednostek krajobrazowych o nieco mniejszej, acz jeszcze wyróżniającej się wartości krajobrazu wynikającej z występowania makroprzestrzennych elementów ekspozycji i kompozycji warto jeszcze wymienić: znaczne powierzchnie Równiny Słupskiej na zachód od tego miasta, fragmenty Wysoczyzny Polanowskiej na zachód od Kępic i Kołczygłów oraz wokół Motarzyna, Pradolinę dolnej Łeby pomiędzy Lęborkiem a jeziorem Łebsko, znaczne obszary w północnej części Wysoczyzny Żarnowieckiej oraz zachodniej (pomiędzy Rozłazinem a Cewicami i Sierakowicami a Węsorami) i południowej (w trójkącie Kartuzy – Kościerzyna – Skarszewy oraz między Skarszewami a Trąbkami Wielkimi)) części Pojezierza Kaszubskiego, Pradolinę Redy, Żuławy Gdańskie, Zalew Wiślany, całą dolinę Wisły, a szczególnie Dolinę Kwidzyńską, okolice Kopytkowa na południu Pojezierza Starogardzkiego oraz znaczne fragmenty Pojezierza Iławskiego. Obszary o znacznie mniejszej wartości, gdzie można spotkać pojedyncze elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej, koncentrują się na Wysoczyźnie Damnickiej, Pobrzeżu Kaszubskim i Mierzei Helskiej, wschodniej części Pojezierza Kaszubskiego i wokół Jezior Raduńskich na granicy Pojezierza Kaszubskiego i Borów Tucholskich, a także w Borach Tucholskich i na Równinie Charzykowskiej w rejonie Chojnic oraz na znacznej części Pojezierzy: Starogardzkiego i Iławskiego, a także w rejonie Gdańska i w strefie krawędziowej wysoczyzny pomiędzy Sopotem a Wejherowem. Elementy urozmaicające krajobraz z ocenianej grupy występują na niespełna połowie powierzchni województwa. Ponad 50% jego obszaru jest ich pozbawione, a największe obszary ich pozbawione to: Pojezierze Krajeńskie i Dolina Gwdy, większość Borów Tucholskich i Równiny Charzykowskiej, północna część Pojezierza Kaszubskiego i południowa część Wysoczyzny Żarnowieckiej, Mierzeja Wiślana oraz Żuławy Elbląskie.

Małoobszarowe elementy przyrodnicze występują w niespełna 1/5 jednostek krajobrazowych województwa, które zajmują ponad połowę jego obszaru, jednak ich udział w powierzchni tych jednostek jest z reguły niewielki i rzadko przekracza 20% obszaru indywidualnej jednostki

krajobrazowej (ryc.16). Elementy te są spotykane częściej w centralnej oraz zachodniej i wschodniej części regionu, a rzadko w północnej – nadmorskiej i południowej – sandrowej, części województwa. Obszary ich występowania zajmują większość terytorium następujących mezoregionów fizycznogeograficznych: Pojezierzy: Kaszubskiego i Bytowskiego, Wysoczyzn: Słupskiej, Polanowskiej, Damnickiej i Żarnowieckiej. Nieco mniejszy, lecz istotny udział mają także na: Równinie Charzykowskiej, Pojezierzach: Krajeńskim, Starogardzkim i Iławskim oraz w Dolinach: Gwdy i Kwidzyńskiej. Epizodyczne jest ich występowanie w pozostałych regionach: Wybrzeżu Słowińskim, Pobrzeżu Kaszubskim, Mierzejach: Helskiej i Wiślanej, Pradolinie Redy i Łeby oraz w Borach Tucholskich. Warto zwrócić uwagę na niewielkie fragmenty województwa, gdzie drobnopowierzchniowe elementy przyrodnicze urozmaicające krajobraz występują na ponad 20% powierzchni jednostek krajobrazowych. Najwięcej takich obszarów jest na Pojezierzach: Kaszubskim, Iławskim i Bytowskim oraz na Wysoczyźnie Polanowskiej. Pojedyncze występują także na Wysoczyznach: Żarnowieckiej, Damnickiej oraz na Równinie Słupskiej. Dwie największe koncentracje jednostek najsilniej urozmaiconych przez te elementy przyrodnicze to:

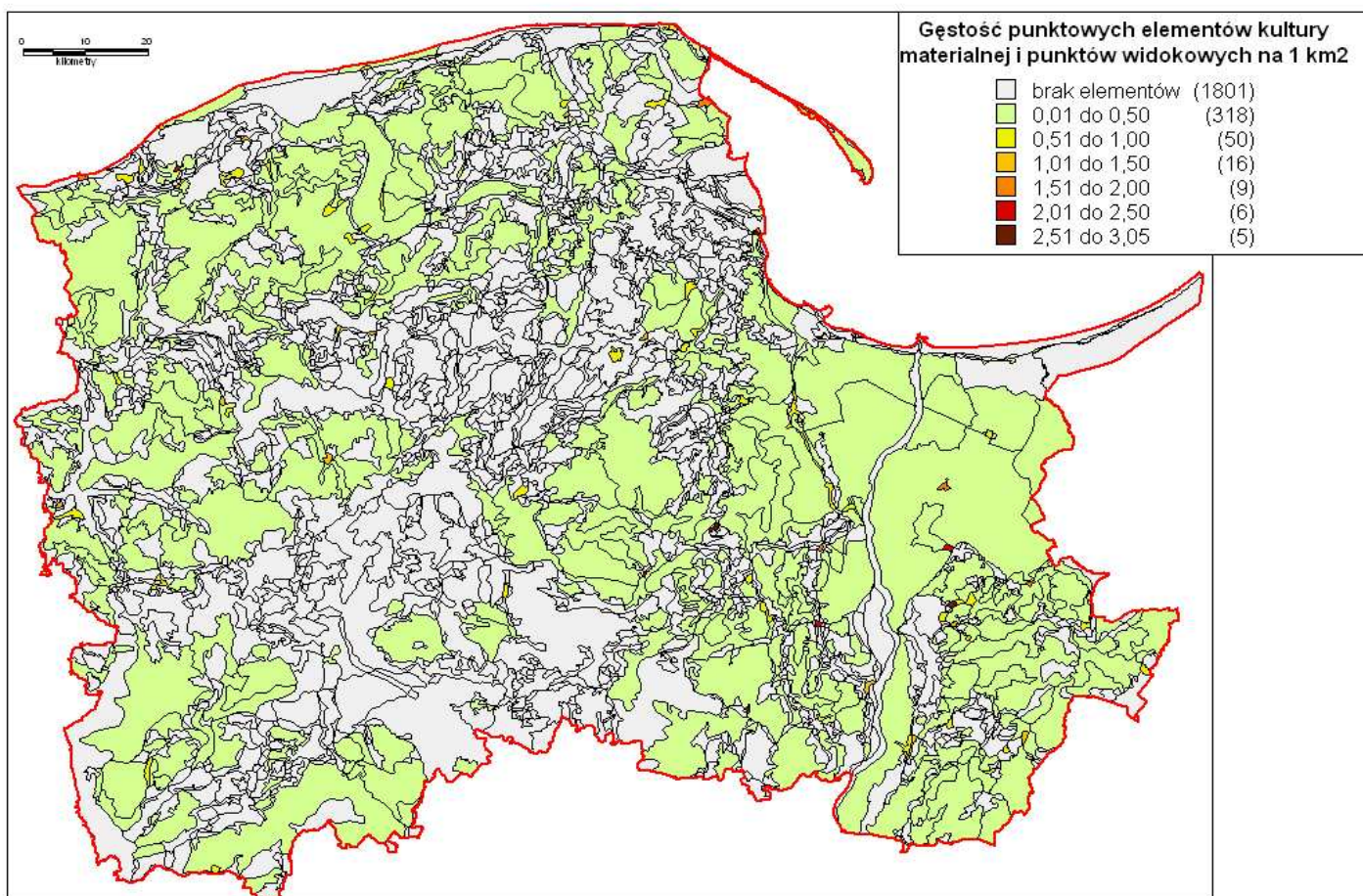
- okolice Warcina i Biesowic koło Kępic, z polami kemowymi i strefami wąwozowymi;
- obszar na zachód od Prabut z interesującą rzeźbą glacialną (pola kemowe).

Ryc.16. Ocena wartości krajobrazu wynikających z występowania małoobszarowych elementów przyrodniczych urozmaicających krajobraz województwa pomorskiego (odsetek powierzchni jednostek krajobrazowych zajęty przez te elementy)

Na blisko połowie obszaru województwa nie stwierdzono występowania wybranych do analizy elementów przyrodniczych urozmaicających krajobraz.

Podobnie jak w przypadku elementów przyrodniczych, także krajobrazotwórcze **punktowe i małoobszarowe elementy kulturowe**, które uwzględniono w studium, stwierdzono tylko w niespełna 1/5 wydzielonych jednostek krajobrazowych. Zajmują one jednak około połowy obszaru województwa, przede wszystkim w jego części wschodniej, północnej i zachodniej. Prawie pozbawiona tych obiektów jest część południowa i centralna. Pomimo znacznego zasięgu jednostek, w których stwierdzono obiekty kulturowe, z reguły ich zagęszczenie, wyrażone liczbą elementów na 1 km² jednostki krajobrazowej, jest niewielkie. W ponad 75% jednostek wynosi ono mniej niż 0,5 obiektu na 1 km². Sytuacja ta wynika jednak często z dużej powierzchni jednostek i nawet w sytuacjach, gdy na ich obszarze znajdzie się kilkanaście lub kilkadziesiąt obiektów, przy ich większej powierzchni wskaźnik zagęszczenia przyjmuje niższe wartości. Rozwiązaniem tego metodologicznego problemu mogłoby być zastosowanie równopowierzchniowych pól podstawowych oceny, np. kwadratów, jednak ich użycie wymagałoby znacznej modyfikacji zastosowanej procedury waloryzacyjnej, a pracochłonność tej metody uniemożliwiła jej zastosowanie ze względu na ograniczenia czasowe przy sporządzaniu studium.

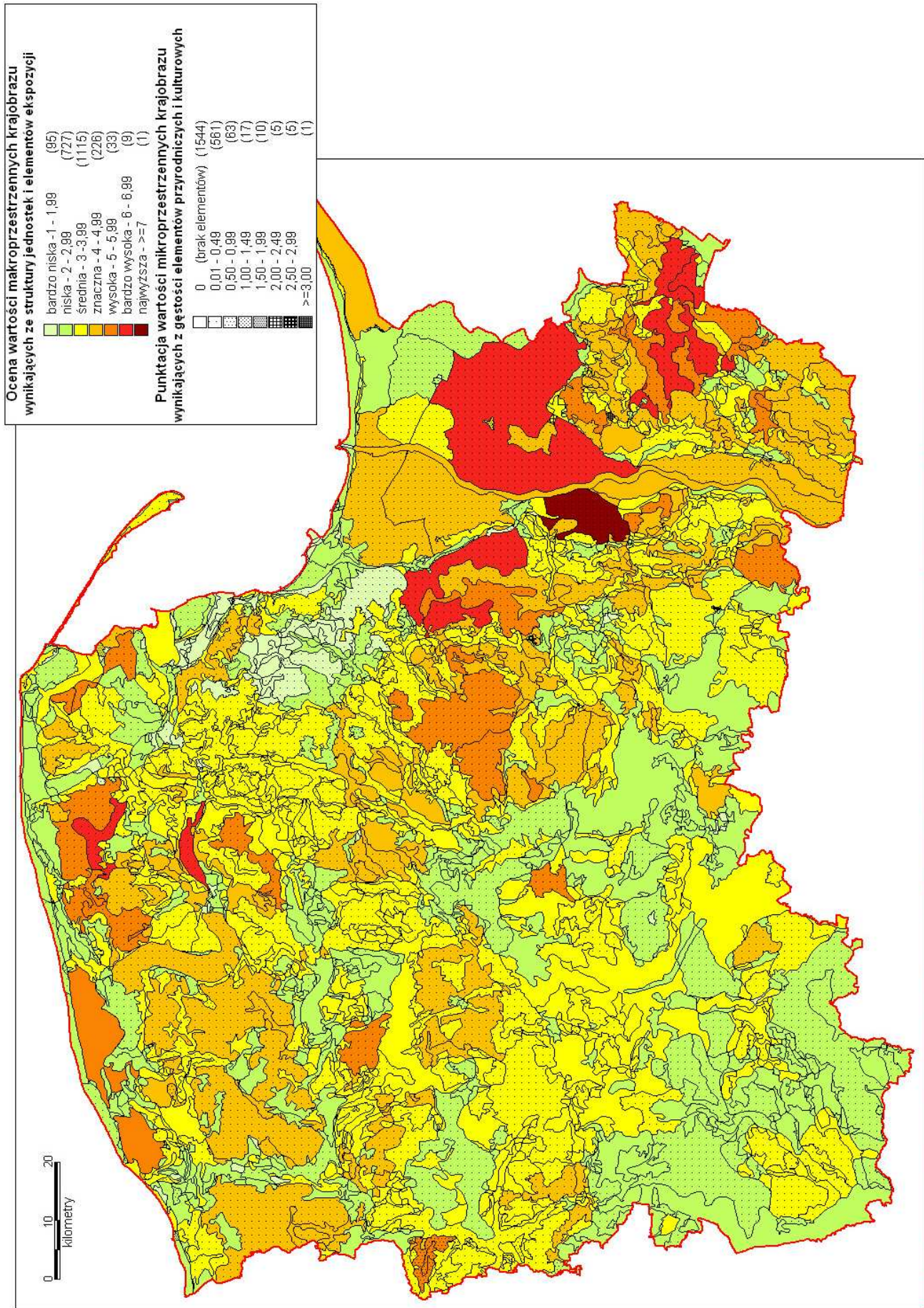

Ryc.17. Ocena wartości krajobrazu wynikająca z występowania punktowych elementów kultury materialnej i najważniejszych punktów widokowych województwa pomorskiego (gęstość elementów na 1 km² powierzchni jednostek krajobrazowych)

Pomimo tego, uzyskano względnie obiektywny obraz zagęszczenia występowania obiektów kultury materialnej, przedstawiony na ryc.17. Na jego podstawie można stwierdzić, że znaczący udział w urozmaiceniu krajobrazu mają obiekty w takich regionach historyczno-kulturowych, jak Ziemie: Słupska, Sławieńska, Człuchowska, Lęborska, Kościerska, Gdańska, Sztumska, Ostródzka i Kwidzyńska oraz Żuławy i Kociewie. Mniejszy ich udział zaznacza się, poza ośrodkami miejskimi, w Pasie Nadmorskim, na Ziemi Pucko-Wejherowskiej i Bytowskiej oraz w Dolinie Dolnej Wisły. Najmniej jednostek z udziałem elementów kulturowych urozmaicających krajobraz stwierdzono na Ziemiach: Kartusko-Żukowskiej, Czerskiej i Chojnickiej. Jednostki, w których zagęszczenie omawianych elementów jest większe (wynosi powyżej 0,5 obiektu na 1 km²) są nieliczne (około 80 na 2206) i bardzo małe powierzchniowo. To właśnie ich niewielka powierzchnia jest przyczyną dużego zagęszczenia obiektów. Szczególnie dużo w skali województwa położonych jest ich na Kociewiu Polnym (11) i w okolicach Sztumu (7). W tych rejonach lokalnie także zagęszczenie obiektów, obok Żuław, bywa największe. Wśród regionów o większej liczbie jednostek (5-6) ze znacznym zagęszczeniem obiektów kulturowych należy jeszcze wymienić Ziemie: Słupską, Lęborską i wschodnią część Kartusko-Żukowskiej. Należy przy tym pamiętać, że często największe koncentracje obiektów kulturowych występują w miastach. Oprócz Gdańska, należy wymienić tu takie większe miasta województwa pomorskiego, jak: Kwidzyn, Malbork, Lębork, Ustka, Kartuzy i Bytów, a wśród mniejszych: Skarszewy, Skórcz, Puck, Pelplin, Łeba i Nowy Staw.

Rycina 18 pokazuje **zsumowaną w dwóch grupach** punktację wyżej opisanych składników oceny – barwą **ocenę wartości makroprzestrzennych** (struktury jednostek krajobrazowych + elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej), a szrafem – **punktację** wynikająca z **zagęszczenia wartości mikroprzestrzennych** (elementów przyrodniczych i kulturowych). Uzyskany obraz potwierdza wyżej opisane zależności rozkładu przestrzennego przeprowadzonych ocen cząstkowych. W odniesieniu do wartości makroprzestrzennych, zaznacza się dominacja bardzo wysokich wartości krajobrazowych we wschodniej części województwa, w szczególności na Żuławach Malborskich (powiat malborski) i w północnej części Pojezierza Iławskiego (powiat sztumski). Po zachodniej stronie Wisły wysoką wartością krajobrazu cechują się południowa część Pojezierza Kaszubskiego (powiat gdański i zachodnia część kościerskiego) oraz wschodnia część Pojezierza Starogardzkiego (powiat tczewski). Kolejny obszar o wysokich wartościach makroprzestrzennych krajobrazu to północna część województwa, przede wszystkim w obrębie Wysoczyzny Żarnowieckiej (północne części powiatów wejherowskiego i lęborskiego) oraz środkowa część Wybrzeża Słowińskiego (Słowiński Park Narodowy). Wśród pozostałych obszarów o wysokich wartościach makroprzestrzennych należy zwrócić uwagę na Równinę Słupską i Wysoczyznę Damnicką (powiat słupski), wschodnią część Pojezierza Bytowskiego, Żuławy Gdańskie, Zalew Wiślany oraz Pojezierze Iławskie w obrębie powiatu kwidzyńskiego. Natomiast najniższe wartości makroprzestrzenne krajobrazu cechują Bory Tucholskie (zachodnia część powiatu kościerskiego i starogardzkiego oraz wschodnia chojnickiego), Pojezierze Krajeńskie i Dolina Gwdy (powiat

Ryc. 18. Łączna ocena wartości makroprzestrzennych (wynikających ze struktury jednostek krajobrazowych i występowania elementów ekspozycji krajobrazowej) oraz wartości mikroprzestrzennych (wynikających z występowania małoszarowych i punktowych elementów przyrodniczych i kulturowych) w obrębie województwa pomorskiego

człuchowski), obszary na zachodnim zapleczu Trójmiasta, a także duże obszary w powiecie puckim oraz w północno-wschodniej części Żuław w powiecie nowodworskim.

W zakresie przyrodniczych i kulturowych elementów mikroprzestrzennych urozmaicających wartość krajobrazową województwa, zróżnicowanie jest znacznie mniejsze. Elementy te są rozmieszczone względnie równomiernie na większości terytorium Pomorza, a jedynie w nielicznych jednostkach przestrzennych ich zagęszczenie jest wyraźnie większe niż średnio w województwie. Regionami, gdzie wyraźnie zaznacza się ich obecność, są położone na wschodzie województwa: Pojezierze Iławskie, Żuławy Wiślane (powiaty: nowodworski, malborski, sztumski i kwidzyński), Pojezierze Kaszubskie i Starogardzkie (powiaty: tczewski, kartuski, wschodnia część kościerskiego i starogardzkiego oraz południowa wejherowskiego), Wysoczyzna Żarnowiecka (powiaty wejherowski i lęborski), Wysoczyzna Damnicka i Równina Słupska (powiat słupski), Wysoczyzna Polanowska i Pojezierze Bytowskie (powiat bytowski) oraz Pojezierze Krajeńskie (powiat człuchowski i południowa część chojnickiego). Regionami o deficycie tych elementów są Wybrzeże Słowińskie i Mierzeja Wiślana oraz Dolina Gwdy (powiat człuchowski), Bory Tucholskie i Równina Charzykowska (powiat chojnicki oraz zachodnie części powiatów kościerskiego i starogardzkiego). Na tym tle, wysokim zagęszczeniem mikroprzestrzennych elementów przyrodniczych i kulturowych wyróżniają się niewielkie jednostki, których koncentracje można zaobserwować na zachód i południe od Kępic w powiecie słupskim i bytowskim, w okolicach Sztumu, Kwidzyna i Prabuty na Pojezierzu Iławskim, a także bardziej rozproszone jednostki krajobrazowe, położone na Wybrzeżu Słowińskim, szczególnie w otoczeniu Słowińskiego Parku Narodowego oraz na Pojezierzu Starogardzkim.

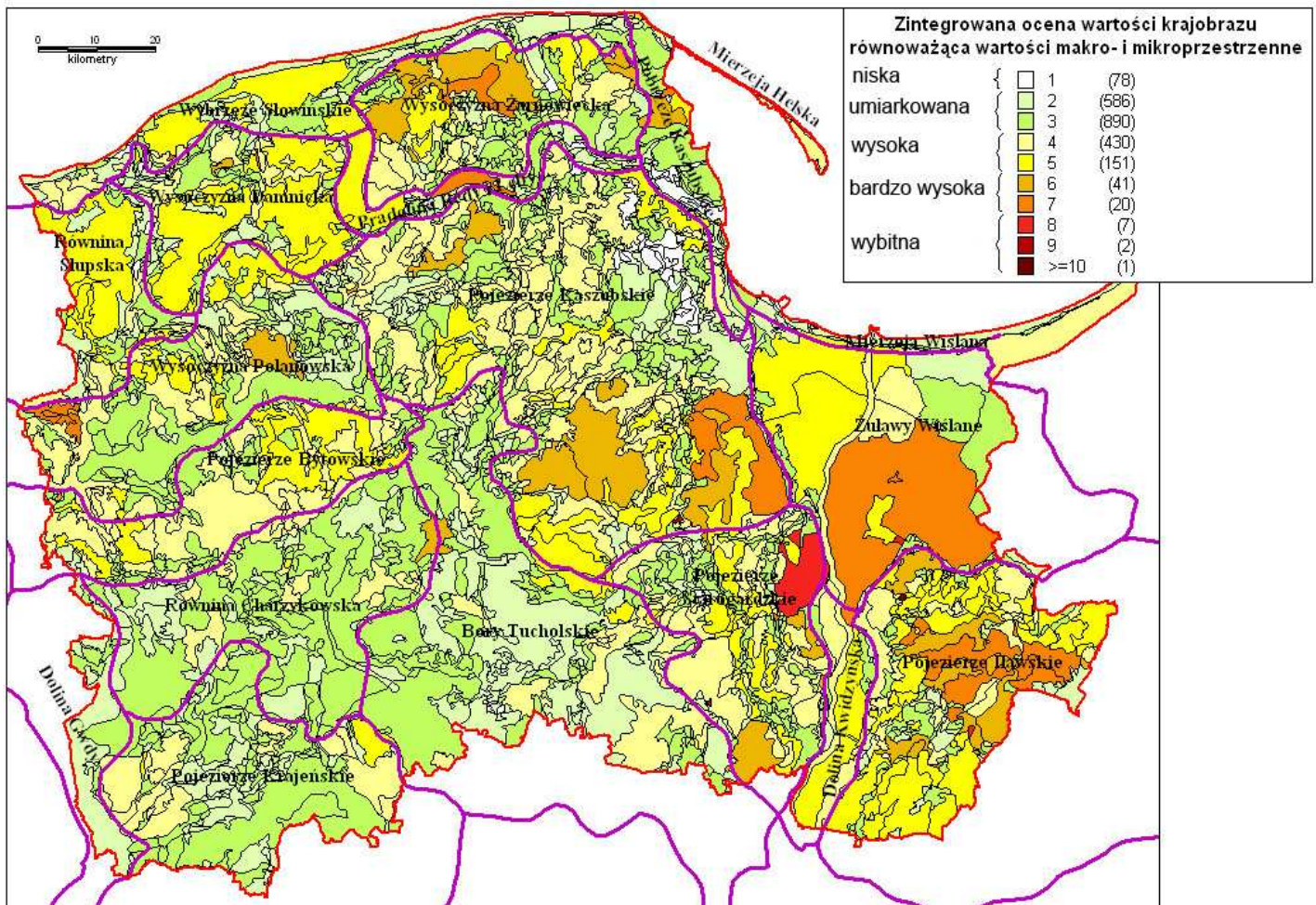
Ostatecznie przeprowadzono **zintegrowaną ocenę wartości krajobrazowych województwa**, poprzez połączenie wszystkich uwzględnionych kryteriów, poprzedzone ich „ważeniem” tak, aby końcowa ocena w zbliżonym stopniu uwzględniała wpływ wartości makro- i mikroprzestrzennych krajobrazu. Rezultaty oceny przedstawiono na tle granic regionów fizycznogeograficznych (ryc.19) granic regionów historyczno-kulturowych (ryc.20) i powiatów (ryc.21) i charakteryzując rozkład przestrzenny uzyskanych ocen odnoszono je kolejno do tych jednostek przestrzennych.

W **układzie przyrodniczym** (jednostek fizycznogeograficznych), za obszary o najwartościowszym w województwie pomorskim krajobrazie należy uznać (ryc.19):

- Żuławy Malborskie (południową i centralną część Żuław Wiślanych);
- część Pojezierza Iławskiego położoną w trójkącie Sztum – Stary Dzierżoń – Prabuty;
- południową część Pojezierza Kaszubskiego położoną pomiędzy Kościerzyną a Tczewem;
- północno-zachodnią część Wysoczyzny Żarnowieckiej;
- północno-wschodnią i południową część Pojezierza Starogardzkiego;

Poza wymienionymi obszarami, bardzo wysokie wartości krajobrazowe posiadają mniejsze fragmenty: Wysoczyzny Polanowskiej, Pradoliny Łeby i Pobrzeża Kaszubskiego.

Wysokie wartości krajobrazowe reprezentują:

Ryc.19. Zintegrowana ocena wartości krajobrazu województwa pomorskiego traktująca równoważnie wartości makro- i mikroprzestrzenne na tle regionów fizycznogeograficznych (najwyższe walory: Żuławy Wiślane, Poj. Iławskie, pd część Poj. Kaszubskiego)

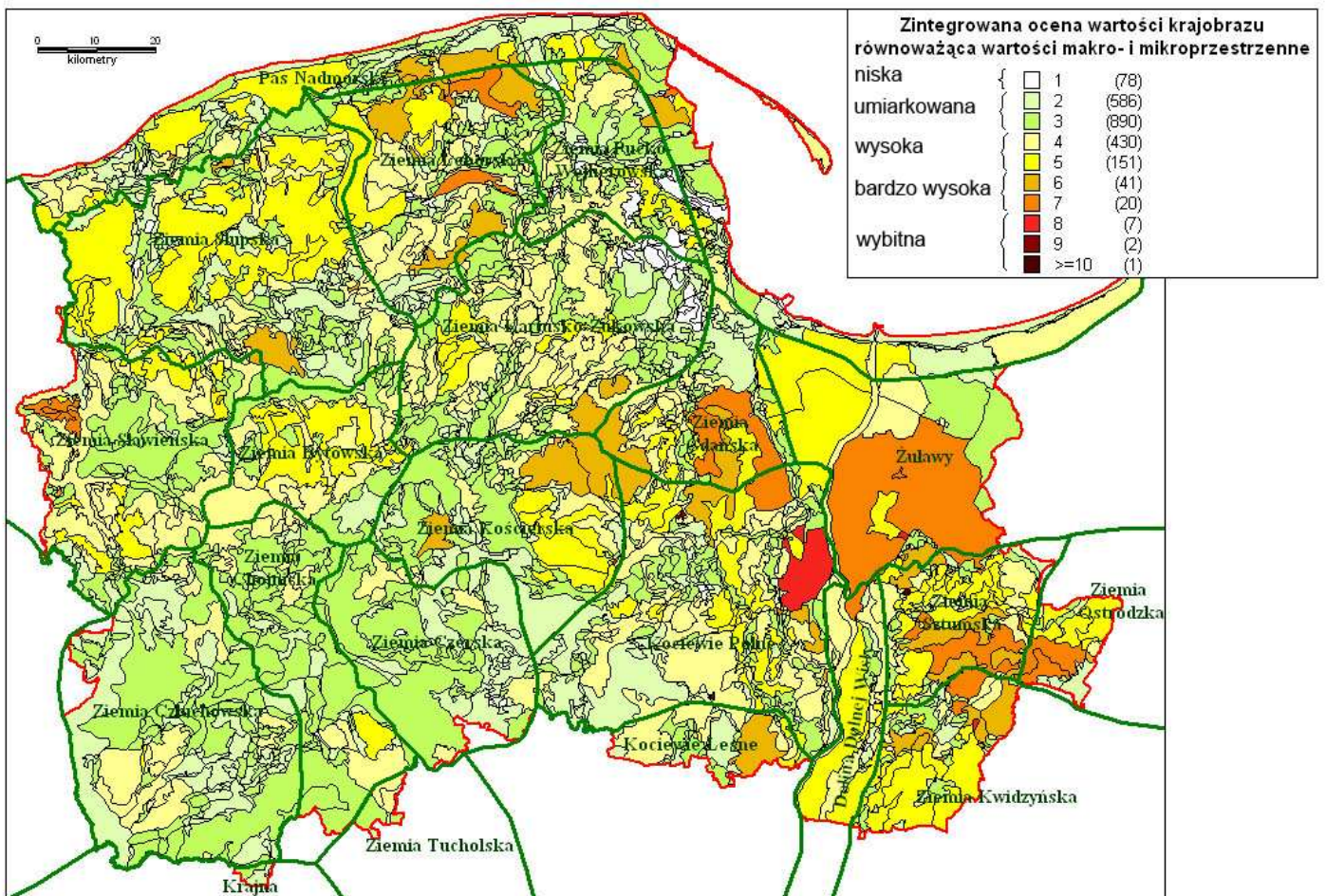
- Równina Słupska;
- Wysoczyzna Damnicka;
- Pojezierze Bytowskie;
- centralna, północna i zachodnia część Pojezierza Kaszubskiego;
- Mierzeja Helska;
- Żuławy Gdańskie (północno-zachodnia część Żuław Wiślanych);
- Zalew Wiślany;
- Dolina Kwidzyńska;
- większość obszaru Pojezierzy: Starogardzkiego i Iławskiego;
- zachodnia i wschodnia część Pojezierza Krajeńskiego (w obrębie województwa pomorskiego).

Poza nimi, większe kompleksy krajobrazów o wysokiej wartości występują w częściach Wybrzeża Słowińskiego (szczególnie w obrębie Słowińskiego Parku Narodowego), Wysoczyzn: Żarnowieckiej i Polanowskiej oraz Borów Tucholskich (część południowo-wschodnia).

Średnie wartości krajobrazowe reprezentują na większości terytorium:

- Równina Charzykowska;
- Dolina Gwdy;
- Bory Tucholskie;
- Pojezierze Krajeńskie;
- Wysoczyzna Polanowska;
- Pobrzeże Kaszubskie;
- Mierzeja Wiślana;
- Żuławy Elbląskie (w części leżącej w granicach województwa pomorskiego);
- wschodnia część Wybrzeża Słowińskiego (pomiędzy Łebą a Jastrzębią Górą);
- wschodnia część Pojezierza Kaszubskiego.

Najniższe walory krajobrazowe cechują suburbanizującą się strefę podmiejską na zachód od miast aglomeracji trójmiejskiej oraz Pradolinę Kaszubską w obrębie Gdyni i Rumi.

Ryc.20. Zintegrowana ocena wartości krajobrazu województwa pomorskiego traktująca równoważnie wartości makro- i mikroprzestrzenne na tle regionów historyczno-kulturowych (najwyższe walory: Żuławy, Ziemia Sztumska, Kwidzińska, Ostródzka, Gdańska)

W układzie historyczno-kulturowym, najcenniejszy krajobraz reprezentują (ryc.20):

- południowa i centralna część Żuław;
- Ziemia Sztumska;

- Ziemia Ostródzka;
- północna część Ziemi Kwidzyńskiej;
- północna część Kociewia Polnego;
- południowa część Ziemi Gdańskiej;
- północno-wschodnia część Ziemi Kościerskiej;
- Ziemia Lęborska.

Oprócz wymienionych regionów, bardzo wysokie wartości krajobrazowe reprezentowane są jeszcze fragmentarycznie w Pasie Nadmorskim (część środkowa między Łebą a Puckiem), na Ziemi Sławieńskiej i Słupskiej oraz na Kociewiu Leśnym.

Krajobraz o wysokiej wartości cechuje przeważające części:

- Ziemi Słupskiej;
- Ziemi Sławieńskiej;
- Ziemi Lęborskiej;
- Ziemi Bytowskiej;
- Ziemi Kartusko-Żukowskiej (poza częścią wschodnią);
- wschodnią Ziemi Kościerskiej;
- północno-zachodnią Żuław;
- Kociewia Polnego (poza częścią zachodnią);
- Doliny Dolnej Wisły;
- Ziemi Kwidzyńskiej.

Poza tymi regionami, większe fragmenty o wysokiej wartości krajobrazu występują na: Ziemi Pucko-Wejherowskiej, południu Ziemi Człuchowskiej i Chojnickiej oraz na wschodzie Pasa Nadmorskiego, Mierzei Helskiej i w rejonie ujścia Wisły.

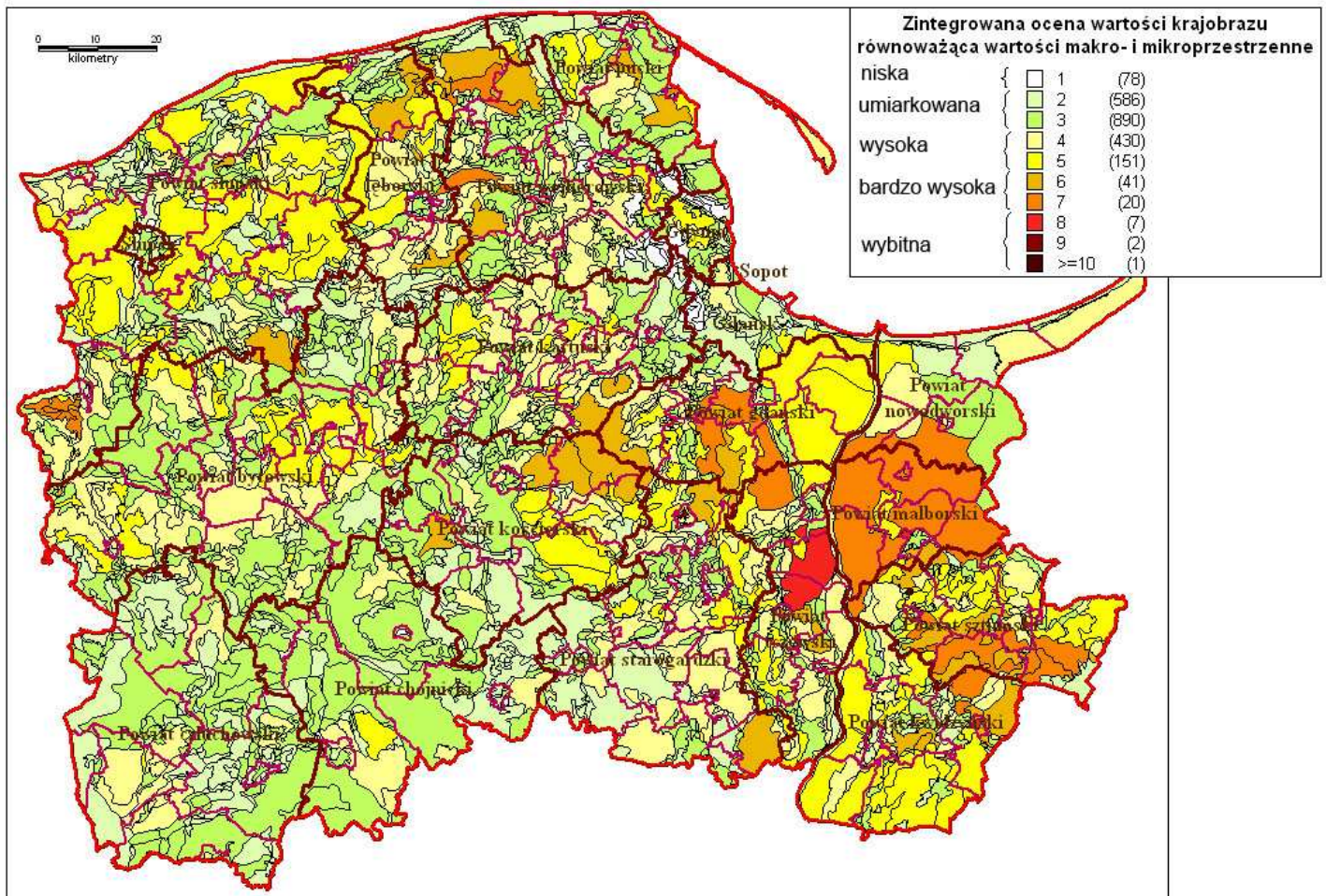
Umiarkowanymi w skali województwa walorami krajobrazowymi cechują się:

- Ziemia Czerska;
- Ziemia Chojnicka;
- Ziemia Człuchowska;
- Centralna część Ziemi Sławieńskiej;
- Zachodnia część Ziemi Kościerskiej i Kociewia Polnego;
- większość Pasa Nadmorskiego między Łebą a Mierzeją Wiślaną;
- północno-wschodnia część Żuław.

Najniższe walory krajobrazowe reprezentuje wschodnia część Ziemi Kartusko-Żukowskiej, południowo-wschodnia Ziemi Pucko-Wejherowskiej oraz część Pasa Nadmorskiego w północnej części aglomeracji trójmiejskiej.

Odnosząc się do jednostek **podziału administracyjnego** województwa (w szczególności powiatów), najbardziej wartościowe krajobrazy występują w (ryc.21):

- powiecie malborskim (w całości);
- powiecie sztumskim (gmina Mikołajki Pomorskie, częściowo Stary Dziergoń i Sztum);
- powiecie tczewskim (gmina Subkowy, częściowo Pelplin i Tczew)
- powiecie gdańskim (gmina Trąbki Wielkie, częściowo Pszczółki i Pruszcz Gdański);
- powiecie wejherowskim (częściowo gmina Choczewo, Gniewano i Łęczyce);
- powiecie lęborskim (częściowo gminy Wicko i Cewice);
- powiecie kościerskim (gmina Nowa Karczma, częściowo gmina Kościerzyna, Liniewo i Dziemiany).

Ryc.21. Zintegrowana ocena wartości krajobrazu województwa pomorskiego traktująca równoważnie wartości makro- i mikroprzestrzenne na tle granic powiatów i gmin (najwyższe walory - powiaty: malborski, sztumski, gdański, tczewski, kwidzyński)

Oprócz wymienionych jednostek administracyjnych bardzo wysoką wartość krajobrazu stwierdzono w znaczniejszych powierzchniowo częściach gmin: Smętowo Graniczne, Prabuty, Kwidzyn, Nowy Dwór Gdański, Puck, Somonino, Dębica Kaszubska, Kępice.

Wysoka wartość zasobów krajobrazowych charakteryzuje większe części:

- powiatu słupskiego (z wyjątkiem gminy Ustka i Dębica Kaszubska oraz miasta Słupska);
- powiatu bytowskiego (gminy: Miastko, Kołczygłowy, Tuchomie, Bytów i Parchowo);
- powiatu kartuskiego (gminy: Sierakowice, Chmielno, Kartuzy, Somonino, częściowo Stężyca);

- powiatu gdańskiego (gminy: Przywidz, Suchy Dąb, Cedry Wielkie, częściowo Pruszcz Gdański);
- powiatu kwidzyńskiego (większość obszaru);
- powiatu tczewskiego (częściowo gminy Morzeszczyn, Gniew i Tczew);
- powiatu starogardzkiego – część wschodnia (gminy: Skarszewy, Bobowo, Skórcz, częściowo Starogard Gdański i Osiek).

Poza tymi obszarami, krajobraz o wysokiej wartości występuje w przeważających częściach gmin: Luzino, Nowa Wieś Lęborska, Czarne, Liniewo, Stara Kiszewa, Jastarnia, Hel, Ostaszewo, Stegna i Krynica Morska.

Umiarkowanymi wartościami zasobów krajobrazowych cechują się:

- powiat człuchowski (z wyjątkiem gminy Czarne);
- powiat chojnicki (poza południową częścią gminy Chojnice);
- powiat pucki (gmina Kosakowo i częściowo gminy: Władysławowo, Krokowa oraz Puck);
- wschodnia część powiatu nowodworskiego (część gmin: Stegna, Sztutowo, Nowy Dwór Gdański);
- zachodnia część powiatu kościerskiego (gminy Lipusz, Karsin, częściowo Dziemiany i Kościerzyna);
- zachodnia część powiatu starogardzkiego (gminy Kaliska, Czarna Woda, Osieczna, częściowo Zblewo i Lubichowo).

Oprócz wymienionych jednostek administracyjnych, umiarkowana wartość krajobrazu jest także reprezentowana w przeważających częściach gmin: Czarna Dąbrówka, Trzebielino, Lipnica, Studzienice, Żukowo i Linia oraz miast: Gdańska, Gdyni, Słupska, Starogardu Gdańskiego, Lęborka, Kościerzyny.

Najniższymi zasobami krajobrazowymi cechują się: zachodnia część Gdańska, północna część Gdyni i Rumi, wschodnia część gminy Szemud oraz fragmenty gminy Wejherowo w rejonie Bieszkowic, a także Gościcina i Bolszewa.

3.4. Wskazanie i ocena zagrożeń zasobów krajobrazowych

Zasoby krajobrazowe regionu podlegają różnorodnym zagrożeniom, które w przeważającej mierze wynikają z dysharmonijnego zagospodarowania przestrzennego. Wprowadzanie do seminaturalnego lub harmonijnego krajobrazu kulturowego takich elementów jak bezładna zabudowa podmiejska, zespoły obiektów o funkcjach turystyczno-wypoczynkowych, linie energetyczne, farmy elektrowni wiatrowych, powoduje zakłócanie pozytywnie ocenianych bodźców odbieranych przez obserwatorów z krajobrazu i doprowadzają historycznie ukształtowany krajobraz kulturowy do stanu dysharmonii. Zjawiskiem, które w końcowym efekcie również często prowadzi do intensywnego zainwestowania obszarów krajobrazu otwartego, jest zmiana struktury agrarnej terenów rolnych. W jej ramach, działaniem, które wpływa na zmianę wizerunku przestrzeni, jest nadmierne rozdrabnianie geodezyjne terenu, niezgodne z historycznie ukształtowaną skalą i podziałami rozłogu wiejskiego. Podziały te są najczęściej dokonywane w celu przekwalifikowania gruntów na cele budowlane.

Transformacji ulegają szczególnie często użytki zielone (łąki i pastwiska), które w sytuacji ograniczenia hodowli, są porzucane lub przeznaczane na inne cele rolne lub pozarolnicze. Procesy te także przyczyniają się do zmiany fizjonomii ukształtowanego od stuleci krajobrazu Pomorza. W rezultacie, ingerencja w różne komponenty i elementy środowiska przyrodniczego, szczególnie te, które najsilniej wpływają na atrakcyjność wizualną terenu (rzeźba, wody powierzchniowe, szata roślinna), powoduje utratę wartości krajobrazowych. Może ona być spowodowana np.: wycinką drzew alejowych przy drogach, dyskusyjnie uzasadnianą zwiększonym ryzykiem zderzeń pojazdów z przydrożnymi drzewami; odkrywkową eksploatacją kopalin (piasku, żwiru, gliny, surowców ilastych, torfu, kredy) lub regulacją rzek, np. zabudową techniczną ich brzegów. W studium uwzględniono tylko część czynników przyczyniających się do degradacji krajobrazu, które uznano za najważniejsze i możliwe do względnie jednoznacznej kartograficznej identyfikacji i prezentacji. Ich rzeczywisty zakres jest znacznie szerszy. Pewien problem stanowił aspekt czasowy oddziaływania tych czynników na krajobraz. Niektóre z nich przestały już oddziaływać, jednak pozostawione przez nie ślady nadal obniżają wartość krajobrazu (np. wyrobiska po dawnej eksploatacji kopalin), inne z kolei działają współcześnie (np. linie energetyczne, baza turystyczna, usuwanie przydrożnych drzew), jeszcze inne mogą z dużym prawdopodobieństwem wystąpić w nieodległej przyszłości – w perspektywie kilku lat (np. lokalizacja elektrowni wiatrowych, transformacja użytków zielonych). Ze względu na brak szczegółowego rozpoznania terenowego, w studium nie wskazano czasu działania tych czynników.

Rozkład przestrzenny wymienionych wyżej **rodzajów zagrożeń krajobrazu** przedstawiono na ryc.22. Wynika z niej, iż zaznacza się wyraźna koncentracja przestrzenna zagrożeń w kilku rejonach województwa pomorskiego, w szczególności:

- na terenie i w otoczeniu miast aglomeracji trójmiejskiej (w sąsiadujących gminach wiejskich);
- w północnej części województwa, w strefie oddalonej o kilka – kilkanaście kilometrów od brzegu Bałtyku, w tym również na obszarach chronionego krajobrazu (za wyjątkiem Słowińskiego Parku Narodowego), na Równinie Słupskiej i Wysoczyźnie Żarnowieckiej;
- we wschodniej części województwa, na Żuławach Wiślanych i Pojezierzu Iławskim;
- w strefie pojeziernej, w szczególności na Pojezierzu Kaszubskim.

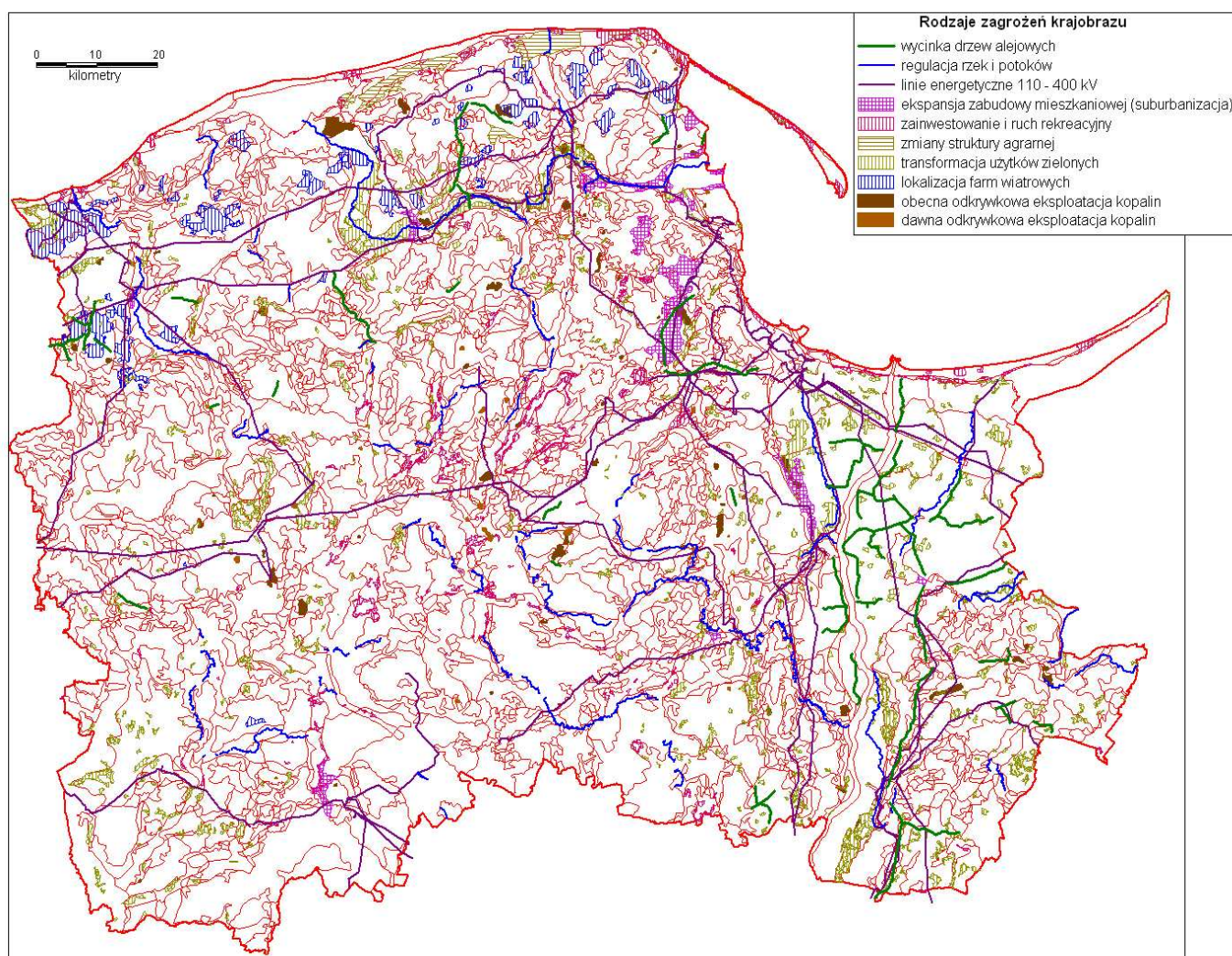
Wśród najważniejszych **dróg alejowych, zagrożonych wycinką drzew**, wymienić należy trasy:

- Gdynia – Żukowo;
- Gdańsk – Żukowo;
- Malbork – Elbląg;
- Malbork – Sztum – Kwidzyn – Gardėja;
- Nowy Staw – Nowy Dwór;
- Szymankowo – Lichnowy;
- Sławutówko - Brudzewo;
- Brudzewo – Połczyno (wycinka została już całkowicie zrealizowana);

- Trąbki Wielkie – Gołębiewo (wycinka została zrealizowana jednostronnie).

Oprócz wymienionych, zagrożona wycinką jest także większość alei przy drogach powiatowych. Koncentrują się one głównie we wschodniej części województwa, na Żuławach Wiślanych i Pojezierzu Iławskim, a w mniejszym stopniu w części północnej, szczególnie na zachód od Słupska, przy granicy z województwem zachodniopomorskim. Łączna długość dróg alejowych zagrożonych wycinką drzew wynosi blisko 400 km.

Ryc. 22. Lokalizacja elementów zagrażających wartości zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego na tle granic jednostek krajobrazowych

Regulacją zagrożonych jest większość średnich i dużych **rzek** województwa. Z informacji uzyskanych w Regionalnym Zarządzie Gospodarki Wodnej w Gdańsku wynika, że prace regulacyjne w większości przypadków mają dotyczyć udrażniania koryt rzek. Na podstawie ponagleń kierowanych z urzędów gmin, związków celowych i starostw powiatowych wynika, że w najbliższych miesiącach (2006 i 2007 rok) prace regulacyjne mogą być podjęte na następujących ciekach:

- Motława (obszar objęty Gminnym Związkiem Rolników);
- Dzierzgoń (gmina Dzierzgoń);
- Liwa (obszar działania Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych, oddział Kwidzyn);

- Wielka Święta (gminy Miłoradz i Malbork, powiat malborski);
- Tina (gmina Stare Pole);
- Łeba (gminy Łęczyce i Chmielno),
- Łupawa (gmina Czarna Dąbrówka);
- Słupia (gmina Słupsk);
- Brda;
- Zbrzyca (gmina Brusy),
- Reda (powiat wejherowski);
- Bolszewka (gmina Linia);
- Piaśnica (gmina Krokowa);
- Wierzyca (gminy Kościerzyna, Stara Kiszewa i Skarszewy);
- Więcisa (gmina Nowa Karczma);
- Wda (powiat starogardzki).

Rozmieszczenie rzek zagrożonych regulacją jest na terenie województwa względnie równomierne. Całkowita długość rzek, na których planuje się prace regulacyjne, sięga około 750 km.

Naziemne linie energetyczne wysokich napięć (110, 220 i 400 kV) koncentrują się na obszarach zurbanizowanych (aglomeracja trójmiejska i Słupsk) oraz w ich otoczeniu. Największa z linii energetycznych regionu – 400 kV przebiega równoleżnikowo od zachodniej granicy województwa w rejonie Swołowa (koło Słupska) do rejonu elektrowni szczytowo-pompowej „Żarnowiec”, a następnie na południe w kierunku Gdańska. Tam rozdziela się na dwa odcinki – jeden biegnący na wschód w kierunku Elbląga a drugi na południe do Kwidzyna i dalej. Jedna linia 220 kV biegnie równoleżnikowo od zachodniej granicy województwa (z elektrowni szczytowo-pompowej „Żydowo”) do Lnisk w okolicach Żukowa, a druga z Lnisk na południe do granicy województwa w okolicach Nowego. Regionami o największym zagęszczeniu naziemnych linii energetycznych są: Pobrzeże Kaszubskie, Równina Słupska, Pojezierze Kaszubskie i Starogardzkie, Pojezierze Bytowskie i Żuławy Wiślane. Należy zwrócić także uwagę na linie ingerujące w krajobraz wschodniej części Pojezierza Iławskiego i Pradoliny Redy – Łeby. Łączna długość uwzględnionych linii energetycznych wysokich napięć wynosi ponad 1800 km.

Suburbanizacja, polegająca na **ekspansji zabudowy mieszkaniowej i towarzyszącej** jej zabudowy usługowej, drogowej itp. na podmiejskie tereny otwarte, stanowi jedno z podstawowych zagrożeń dla krajobrazu regionu. Najbardziej narażone na ten rodzaj zagrożenia są:

- rejon aglomeracji trójmiejskiej (Koleczkowo, Bojano, Chwaszczyno, Banino, Miszewo; Reszki i Zbychowo – enklawy osadnicze w Trójmiejskim Parku Krajobrazowym; pasmo Rumia – Reda – Wejherowo – tzw. „małe Trójmiasto”; Puck – południe; Żelistrzewo, Mrzezino – położone w sąsiedztwie rezerwatu przyrody „Beka”; Rewa – Mechelinki; pasmo Pruszcz Gdański – Tczew);
- pasmo Słupsk – Kobylnica;

- pasmo Lębork – Nowa Wieś Lęborska;
- pasmo Starogard Gdański – Nowa Wieś Rzečna;
- pasmo Chojnice – Charzykowy;
- Kałdowo (zachodnie przedmieścia Malborka).

Strefy suburbanizacji o niewielkim zasięgu powstają także wokół większości pozostałych miast oraz większości wsi gminnych województwa pomorskiego, jednak uznano je za posiadające charakter lokalny i nie uwzględniono ich w niniejszym opracowaniu. W sumie powierzchnia uwzględnionych w studium terenów zagrożonych intensywnymi procesami suburbanizacji wynosi ponad 140 km².

Zainwestowanie turystyczne, które podlega koncentracji w kompleksach rekreacyjnych, przeobraża krajobraz regionu na wielu obszarach atrakcyjnych turystycznie, przede wszystkim nadmorskich i pojeziernych. Do najważniejszych stref tego zainwestowania zaliczyć można:

- pasmo nadmorskie na odcinku od Karwi do Helu;
- pasmo nadmorskie na terenie Trójmiasta;
- Mierzęję Wiślaną od Gdańska-Sobieszewa do Kątów Rybackich;
- strefy brzegowe większych jezior na Pojezierzu Kaszubskim (jeziora: raduńsko-ostrzyckie, chmieleńskie, Mausz, Gowidlińskie, Sitno i okoliczne, Kamień i Wysoka) oraz w Borach Tucholskich i na Równinie Charzykowskiej (jeziora: Wdzydzkie, Charzykowskie – wschodni brzeg, Kruszyńskie, Sudomie, Wielki Ocypel).

Oprócz wymienionych stref, zagospodarowanie turystyczne i związany z nim ruch koncentrują się w kilku izolowanych ośrodkach, których większość położona jest na wybrzeżu Bałtyku. Należą do nich: Ustka, Rowy, Łeba, Lubiatowo, Białogóra, Dębki, Krynica Morska. Pozostałe mniejsze kompleksy ośrodków wypoczynkowych i domków letniskowych położone są głównie na Pojezierzach: Kaszubskim, Starogardzkim i Bytowskim. Skala ich oddziaływania na krajobraz jest jednak znacznie mniejsza i ma z reguły charakter lokalny. Łączna dla województwa powierzchnia terenów, które uznano za wizualnie zagrożone przez zagospodarowanie turystyczne, wynosi blisko 150 km².

Zmiany pierwotnej struktury agrarnej użytków rolnych, polegające przeważnie na wtórnej parcelacji pod zabudowę nierolniczą, zachodzą na obszarze całego województwa pomorskiego, jednak w skali istotnie dewastującej wartości krajobrazu, spotyka się je w szczególności w części północnej, na Wybrzeżu Słowińskim i Wysoczyźnie Żarnowieckiej. Cztery główne obszary ich występowania to:

- zespół łąk nadmorskich w okolicy Karwi i Karwieńskich Błot;
- pasmo łąk i mokradeł nadmorskich Widowo-Białogóra, w tym: Wierzchucińskie Bagna, Łąki Karwieńskie, Żarnowieckie Łąki, Odargowskie Łąki;
- pasmo łąk i mokradeł nadmorskich na wysokości miejscowości: Lubiatowo – Kopalino – Sasino – Ulinia – Sarbsk – Nowęcín;
- okolice Jeziora Salińskiego i miejscowości Mierzynko.

Duże, historycznie ukształtowane kompleksy łąk, są tu dzielone na małe działki, z reguły przeznaczane pod zabudowę rekreacyjną. Zabudowa poprzedzona jest z reguły odwodnieniem (melioracją) terenu, zmianą podłoża glebowego i usunięciem seminaturalnej roślinności łąkowej, co skrajnie przeobraża wartości ekologiczne i krajobrazowe. Powierzchnia objęta tymi procesami wynosi ponad 80 km². Struktura agrarna ulega także zmianie w wyniku scalania gruntów, które jednak nie zachodzi tak powszechnie, jak parcelacja. Uznano, że scalanie obecnie i w najbliższej przyszłości nie powinno stanowić istotnego zagrożenia dla zasobów krajobrazowych regionu.

Podobny w charakterze do wyżej opisanego, negatywny wpływ na krajobraz, może mieć **transformacja użytków zielonych w inne użytki** rolne (grunty orne, sady), leśne lub osadnicze. Potencjalnie może ona wystąpić na wielu obszarach województwa, na których nie wprowadzono instrumentów finansowych wspierających utrzymanie łąk i pastwisk (w formie programów rolno-środowiskowych). Przyczyny transformacji użytków zielonych mogą być różne: nieopłacalność hodowli, chęć przestawienia się na uprawy przemysłowe (np. rzepak przeznaczany na biopaliwa), okopowe lub zbożowe, zalesienie w celu uzyskania profitów finansowych z tego tytułu, presja osadnictwa w atrakcyjnych dla niego terenach podmiejskich i turystycznych. Największe kompleksy łąk i pastwisk, które w najbliższych latach mogą ulec transformacji, położone są na terenie:

- Pradoliny Redy i Łeby;
- Żuław Gdańskich i Malborskich, szczególnie na wschód od Pruszcza Gdańskiego i północ od Tczewa);
- wschodniej części Doliny Kwidzyńskiej;
- Pojezierza Bytowskiego w rejonie doliny Kamienicy.

Szereg mniejszych kompleksów łąkowo-pastwiskowych zagrożonych transformacją znajduje się także na Równinie Słupskiej i na Pojezierzach: Kaszubskim, Krajeńskim, Starogardzkim i Iławskim. Łącznie na terenie województwa zajmują one ponad 450 km².

W najbliższej przyszłości (do roku 2010) znaczącym zagrożeniem dla krajobrazu województwa mogą stać się **farmy elektrowni wiatrowych**, skupiające od kilku do kilkudziesięciu turbin. Od początku obecnej dekady samorządy gminne ustalają w swoich dokumentach planistycznych tereny pod lokalizację tych instalacji. Na razie powstało niewiele z nich (np. w rejonie Ustki), jednak sprzyjający klimat dla inwestowania w tym kierunku, a także duża presja zachodnioeuropejskich producentów turbin wiatrowych wskazuje, że ruch inwestycyjny może ulec znacznemu przyśpieszeniu. Prawie wszystkie potencjalne lokalizacje farm wiatrowych znajdują się w północnej części regionu, na Równinie Słupskiej oraz Wysoczyznach: Damnickiej i Żarnowieckiej oraz w mniejszym stopniu na Wybrzeżu Słowińskim i Pobrzeżu Kaszubskim, ze względu na objęcie większości ich terytoriów przyrodniczymi obszarami chronionymi. Najwięcej wskazań lokalizacyjnych dla elektrowni położonych jest na terenie gmin:

- Ustka, Kobylnica i Głowczyce;

- Krokowa, Puck i Gniewino.

Nieco mniejsze obszary pod ich lokalizację znajdują się także w gminach:

- Smołdzino, Słupsk, Damnica i Dębica Kaszubska;
- Nowa Wieś Lęborska, Wicko, Choczewo i Łęczyce.

Niewielki teren wskazany pod lokalizację wiatraków położony jest także w gminie Przechlewo na granicy Pojezierza Krajeńskiego i Równiny Charzykowskiej. W sumie strefy potencjalnej lokalizacji ferm wiatrowych zajmują w województwie aż ponad 250 km².

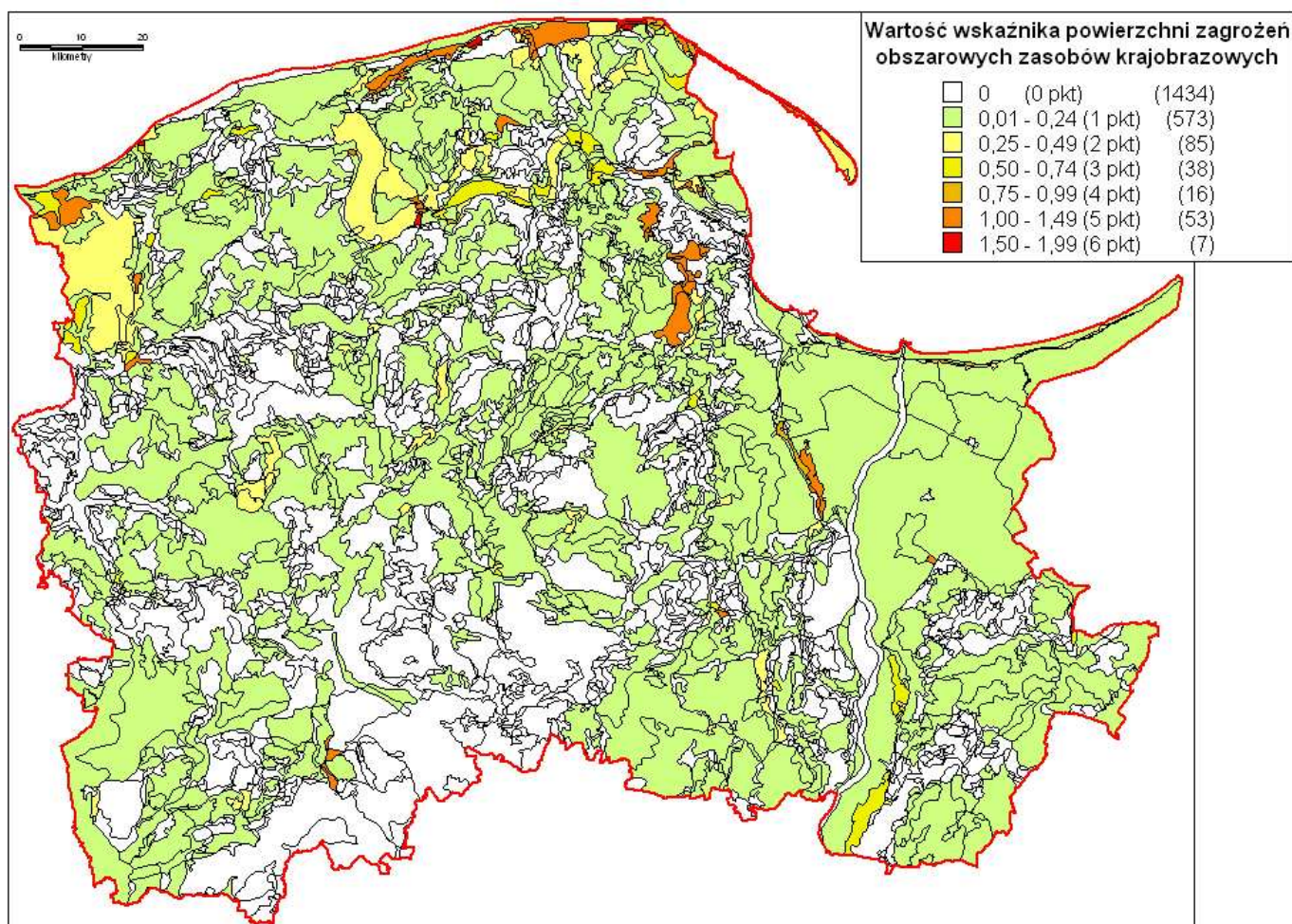
Do silnego przekształcenia walorów estetyczno-wizualnych krajobrazu (jak i jego struktury przyrodniczej), przyczynia się **odkrywkowa eksploatacja surowców mineralnych**, która w naszym regionie odbywa się głównie tą metodą. Większość obszarów przemysłowej eksploatacji kopalni, zarejestrowanych w 2003 roku, koncentruje się w północnej i centralnej części województwa. Na ryc.22 uwzględniono 76 takich obszarów o łącznej powierzchni około 51 km². Kopalnie kredy rozsiane są na całym terytorium województwa, przy czym największe z nich znajdują się w rejonie Postolin – Cygusy na południe od Sztumu (Pojezierze Iławskie) oraz Zapcienia w gminie Lipnica na Równinie Charzykowskiej. Razem zajmują one około 10 km². Podobnie rozproszone w regionie są nieliczne kopalnie torfu, zajmujące razem podobną powierzchnię jak kredy. Jednak większość ilość powierzchni wydobycia koncentruje się na złożu Krakulice-Gać, położonym w północnej części Pradoliny Łeby na granicy z Wybrzeżem Słowińskim. Najliczniejsze w regionie są kopalnie kruszywa naturalnego (złożonego z piasku, żwiru, gładów) i – jak się wydaje – ich funkcjonowanie najsilniej przekształca krajobraz regionu. Zidentyfikowano 56 takich obiektów, zajmujących łącznie prawie 30 km². Najwięcej z nich występuje na Pojezierzu Kaszubskim, stosunkowo dużo także na Równinie Słupskiej, Pobrzeżu Kaszubskim, Pojezierzu Iławskim. Największe kopalnie kruszywa naturalnego to Borowiec koło Gdańska, Linia, Mirowo koło Skarszew, Niedamowo-Barkoczyn koło Kościerzyny, Ostrowie koło Lipnicy i Przymuszewo koło Stężycy. Surowce ilaste ceramiki budowlanej wydobywane są w czterech kopalniach: w Gniewie (największa), Opaleniach, Lęborku i Werblini (gmina Puck), na łącznej powierzchni niespełna 3 km².

Dysonans w krajobrazie stanowią także **nieeksploatowane obecnie wyrobiska**, które nie zostały zrehabilitowane, albo też rekultywacja ich nie była dostateczna lub nie przeprowadzono jej w pełni poprawnie. W pomorskim zidentyfikowano 42 obiekty tego typu, łącznie zajmujące powierzchnię około 8 km². Koncentrują się one głównie w centralnych rejonach województwa, na Pojezierzu Kaszubskim i Bytowskim, a w mniejszej ilości w rejonie Słupska, na Pobrzeżu Kaszubskim, w północnej części Borów Tucholskich oraz na Pojezierzach: Starogardzkim i Iławskim. Największe nieczynne wyrobiska znajdują się w okolicach Kościerzyny, w Rybakach i Nowym Barkoczynie.

Wyjątkowo silnie na degradację wizualnych wartości krajobrazu wpływają **formy architektoniczne** wprowadzanego zainwestowania. Pomimo, że w skali województwa wydają się być

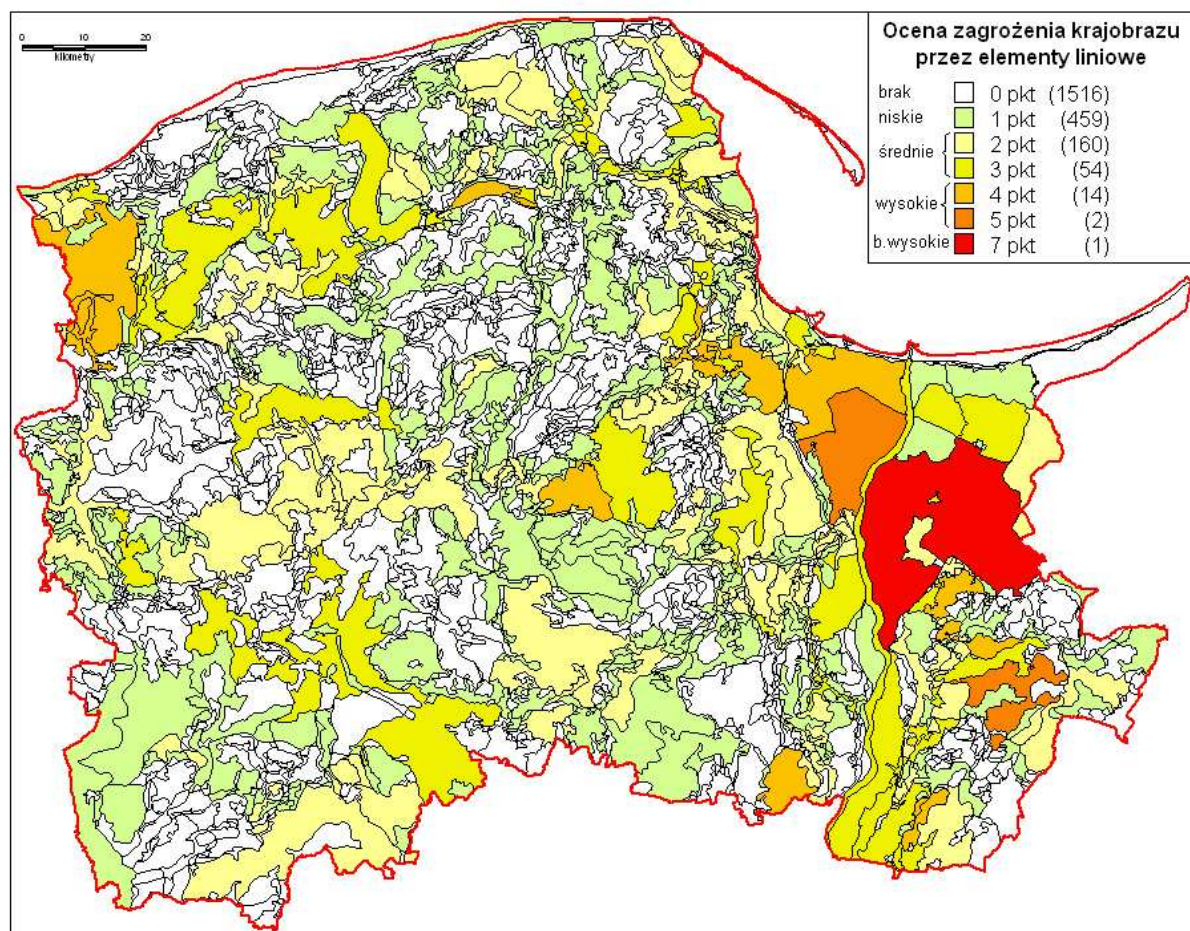
drobnym elementem przestrzennym, to jednakże intensywność i zasięg ich pojawiania się stwarza nową, tym razem silnie odbieraną w makroprzestrzeni jakość. Niestety, pojawiające się współcześnie formy architektoniczne i sposoby zagospodarowania otoczenia zabudowy, z różnych powodów, nie spełniają warunku harmonijnego wkomponowania w istniejące walory krajobrazowe. Najczęstszym jest stosowanie zbyt zindywidualizowanej formy architektury, gdzie architekt, często realizując wprost życzenie inwestora-nieprofesjonalisty, stara się wykorzystać wszystkie znane mu rozwiązania formalne. Daje to efekt neo-eklektyzmu dzisiejszych czasów, zaś w krajobrazie tworzy chaos wizualny. Dostępność na rynku wszelkich nowych technologii, opracowanych dla innych regionów Europy czy nawet świata, powoduje powstawanie na tle tutejszego krajobrazu wrażenia sztuczności i teatralności i zaciera indywidualność i niepowtarzalność krajobrazu kulturowego kolejnych regionów.

Biorąc pod uwagę **siedem** wymienionych **zagrożeń krajobrazu o charakterze obszarowym** (suburbanizacja, zainwestowanie turystyczne, zmiany struktury agrarnej, transformacja łąk i pastwisk, lokalizacja elektrowni wiatrowych, aktualna i dawna odkrywkowa eksploatacja kopalin) dla każdej jednostki krajobrazowej obliczono **wskaźnik występowania zagrożeń obszarowych** (ryc.23).

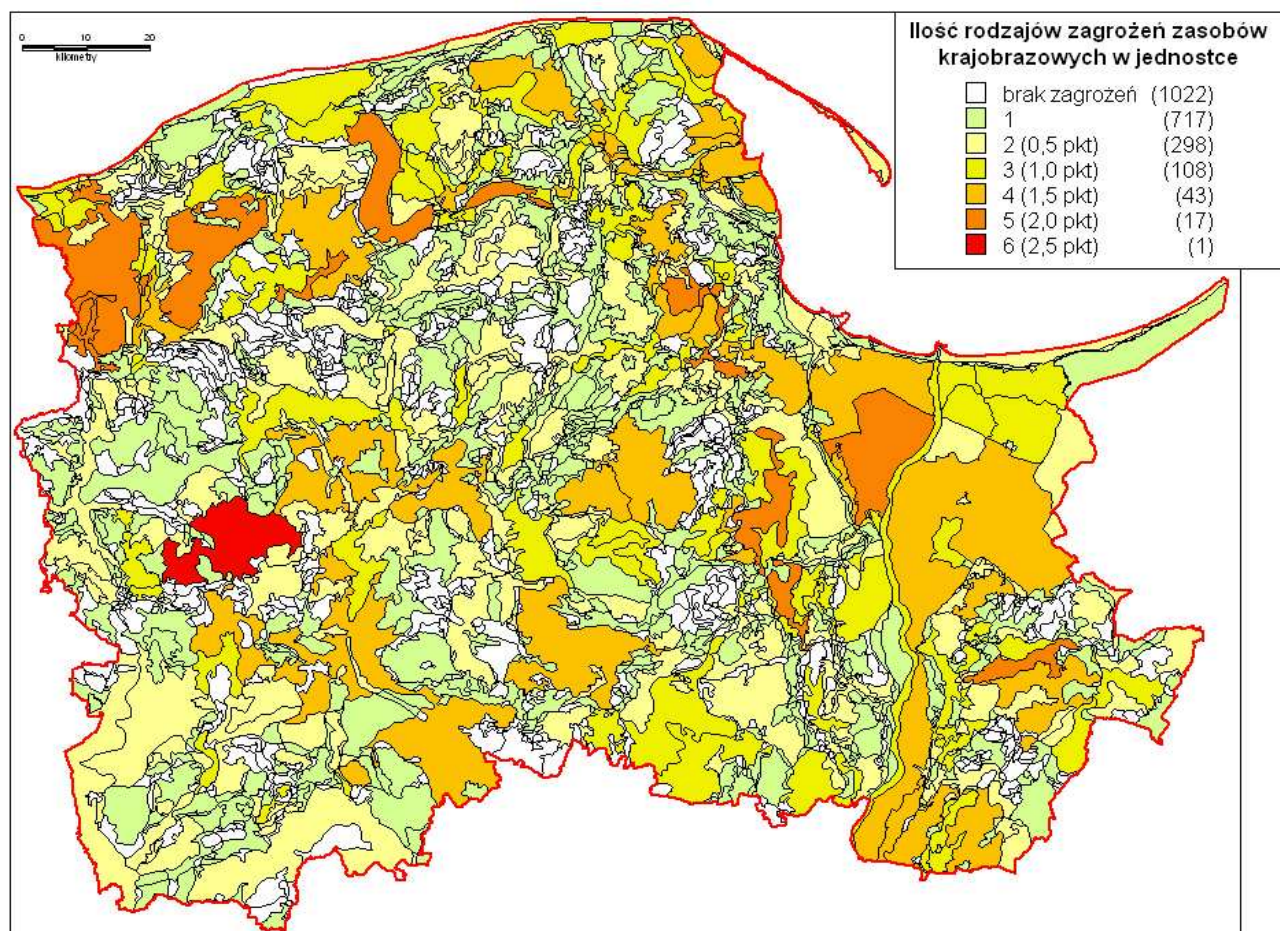
Ryc.23. Rozkład wartości wskaźnika zasięgu zagrożeń obszarowych dla zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego (suma powierzchni zagrożeń obszarowych w jednostce / powierzchnia jednostki krajobrazowej)

W ponad 1400 jednostkach (65% ich liczby), zajmujących około 1/3 powierzchni województwa, nie stwierdzono występowania zagrożeń obszarowych. W stosunku do powierzchni jednostek, największe natężenie występowania tych zagrożeń (sumaryczna powierzchnia zagrożeń przekracza powierzchnię jednostki, w której one występują), stwierdzono w pasie nadmorskim od Łeby na zachodzie do Jastarni na wschodzie oraz w rejonie Stegny, a także w podmiejskich strefach podlegających suburbanizacji, na zachód od aglomeracji trójmiejskiej, w otoczeniu Rumi, Redy i Wejherowa, Lęborka, Słupska, Malborka i Starogardu Gdańskiego oraz w strefie Pruszcz Gdański – Tczew. Wskaźnik ten przyjmuje także wysokie wartości w strefie Chojnice – Charzykowy oraz na południowo-wschodnim brzegu jeziora Charzykowskiego. Przeciętne wartości wskaźnika zagrożeń obszarowych charakterystyczne są dla Równiny Słupskiej, Pradoliny Redy i Łeby, południowo-zachodniej i północno-wschodniej części Wysoczyzny Żarnowieckiej, wschodniej krawędzi Doliny Kwidzyńskiej, okolic Bytowa, Skórcza i nasady Mierzei Helskiej. Zagrożenia zajmujące poniżej 1/4 powierzchni jednostek występują na większości obszaru północnej i wschodniej części województwa oraz Doliny Gwdy, Poj. Bytowskiego, Krajeńskiego i Iławskiego. Zagrożeń obszarowych pozbawiona jest większość Borów Tucholskich, Równiny Charzykowskiej i Trójmiasta, oraz wschodnia część Wysoczyzny Polanowskiej.

Ryc.24. Ocena zagrożeń zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego wynikających z występowania elementów liniowych (wycinka drzew alejowych, regulacja cieków, lokalizacja linii energetycznych 110 - 400 kV)

Największe zagęszczenie **liniowych zagrożeń krajobrazu** (wycinka alei przydrożnych, regulacja cieków, linie energetyczne) (ryc.24), występuje we wschodniej części województwa, w szczególności na Żuławach Malborskich i Gdańskich. Poza tym obszarem znacznie większą ich liczebność charakteryzuje część Pojezierza Iławskiego między Mikołajkami Pomorskimi a Dzierzganiami oraz Malborkiem a Starym Targiem, Równiną Słupską, Pradolinią Łeby w rejonie Łęczyc, zachodnie peryferia Gdańska w strefie granicznej z gminami Żukowo i Kolbudy Górne, strefę między Kościerzyną a Nową Karczmą oraz okolice Smętowa Granicznego i Sadlinek. Obszary o średnim zagrożeniu krajobrazu degradacją o charakterze liniowym rozproszone są w całym województwie, koncentrując się na Wysoczyźnie Damnickiej, Pradolini Redy i Łeby, Pobrzeżu Kaszubskim, Pojezierzu Bytowskim, południowej części Pojezierza Kaszubskiego, w Dolinie Kwidzyńskiej oraz na Żuławach Elbląskich. Także w całym regionie rozmieszczone są jednostki krajobrazowe z pojedynczymi zagrożeniami liniowymi. Najwięcej jest ich w Borach Tucholskich i na Równinie Charzykowskiej, gdzie z reguły wynikają z planów regulacji rzek i lokalizacji linii energetycznych. W ponad 1500 (69%) jednostek krajobrazowych regionu, zajmujących około 40% jego powierzchni, nie stwierdzono występowania liniowych zagrożeń krajobrazu. Koncentrują się one na Wybrzeżu Słowińskim, Mierzejach: Helskiej i Wiślanej, Wysoczyźnie Polanowskiej oraz w północnej i zachodniej części Pojezierza Iławskiego.

Ryc.25. Liczba rodzajów zagrożeń zasobów krajobrazowych występujących w jednostkach krajobrazowych województwa pomorskiego

Różne części województwa pomorskiego wykazują znaczne zróżnicowanie pod względem **liczby rodzajów zagrożeń** występujących w jednostkach krajobrazowych (ryc.25). Waha się ona od 0 do 6. W blisko połowie jednostek nie występują żadne zagrożenia, jednak są to z reguły jednostki małe, zajmujące łącznie tylko około 10% obszaru regionu. Najwięcej z nich położonych jest na: Wysoczyźnie Polanowskiej oraz Pojezierzach: Kaszubskim, Starogardzkim i Iławskim. Najwięcej – sześć – rodzajów zagrożeń, charakteryzuje tylko jedną dużą jednostką położoną na Pojezierzu Bytowskim, na południe od Tuchomia. Po pięć rodzajów zagrożeń cechuje większość jednostek na Równinie Słupskiej i w Pradolinie Łeby oraz część obszaru Wysoczyzny Damnickiej, wschód Pojezierza Kaszubskiego na zapleczu Trójmiasta, Żuławy Gdańskie i niewielkie fragmenty Pojezierzy: Starogardzkiego oraz Iławskiego. Po trzy – cztery rodzaje zagrożeń występują najczęściej w dużych jednostkach, położonych głównie w obrębie: Wysoczyzn: Damnickiej i Żarnowieckiej, Pobrzeża Kaszubskiego, Borów Tucholskich, południowej i wschodniej części Pojezierza Kaszubskiego, Żuław Malborskich i Elbląskich oraz Doliny Kwidzyńskiej, jak i Pojezierza Iławskiego. Najmniejsza liczba rodzajów zagrożeń krajobrazu charakteryzuje przeważającą część takich regionów jak: Wybrzeże Słowińskie, Mierzeje: Helska i Wiśłana, Wysoczyzna Polanowska, Równina Charzykowska, Dolina Gwdy, Pojezierza: Krajeńskie, Kaszubskie i Starogardzkie.

W oparciu o zintegrowaną analizę trzech wyżej scharakteryzowanych cząstkowych ocen zagrożenia krajobrazu regionu, dokonano **syntetycznej oceny zagrożeń zasobów krajobrazowych** województwa pomorskiego (ryc.26). Skala tej oceny wynosiła od 0 do 10. Obszary bardzo silnie zagrożone koncentrują się we wschodniej (Żuławy Wiślane, fragmenty Pojezierza Iławskiego i Doliny Kwidzyńskiej) oraz północno-zachodniej (Równina Słupska) części województwa. W **układzie przyrodniczym** (jednostek fizycznogeograficznych), za główne obszary o bardzo silnie i silnie zagrożonym krajobrazie należy uznać:

- Żuławy Wiślane;
- Równinę Słupską;
- Pradolinę Redy - Łeby;
- Dolinę Kwidzyńską;
- Pobrzeże Kaszubskie.

Poza nimi, znaczne obszary silnych zagrożeń spotykane są na większym terytorium w obrębie:

- Wysoczyzny Damnickiej;
- centralnej i wschodniej części Pojezierza Bytowskiego;
- wschodniej i południowej części Pojezierza Kaszubskiego;
- centralnej i południowej części Pojezierza Iławskiego (w obrębie województwa pomorskiego).

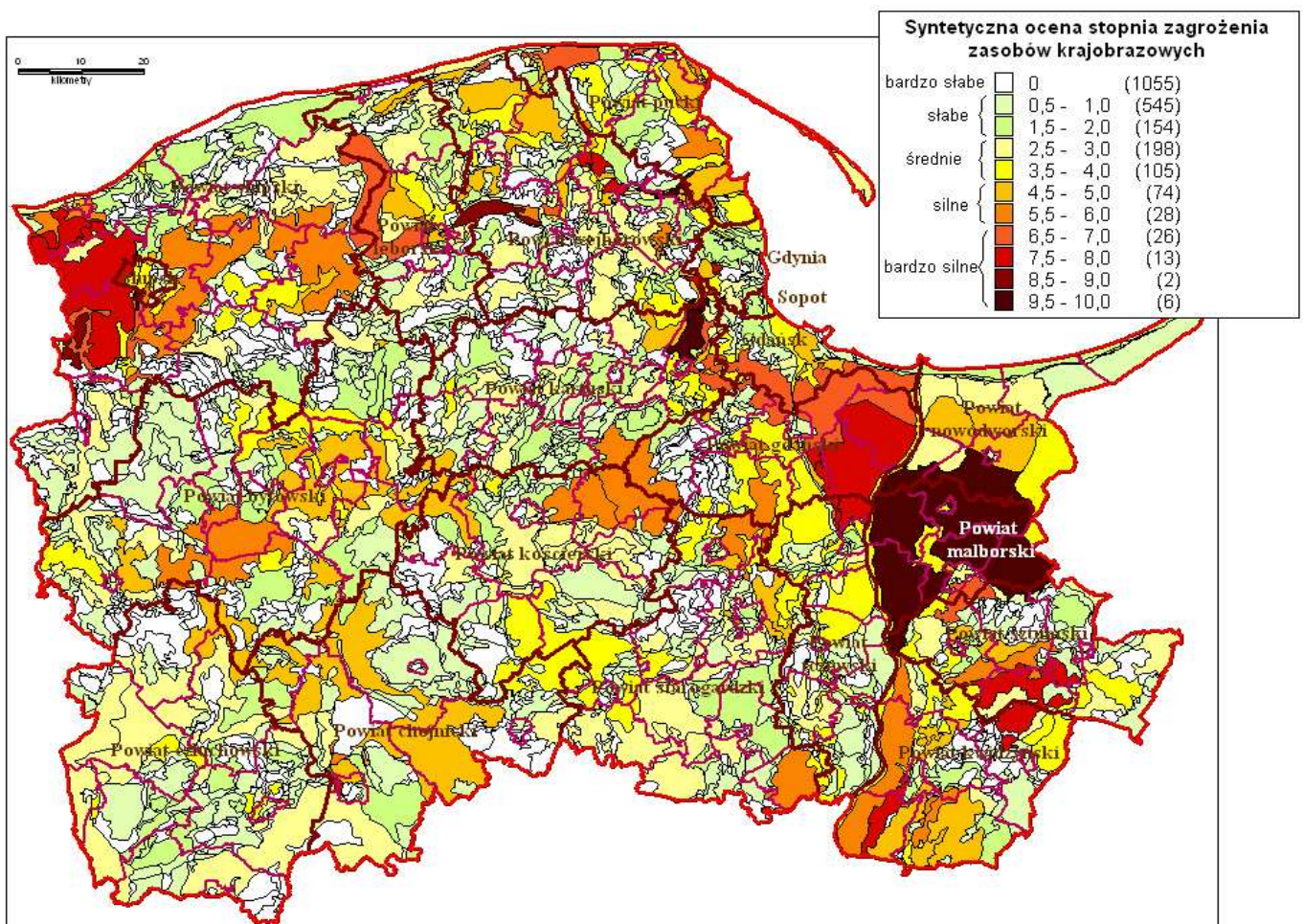
Zagrożenia o średniej sile występują w szczególności na terenie:

- Doliny Gwdy;
- Borów Tucholskich;

- Mierzei Helskiej;
- północnej części Pojezierza Kaszubskiego;
- Pojezierza Starogardzkiego;
- wschodniej części Pojezierza Iławskiego (w obrębie województwa).

Słabe zagrożenie lub ich brak cechują większość takich regionów jak:

- Wysoczyzna Polanowska;
- Pojezierze Krajeńskie;
- Mierzeja Wiślana (poza okolicami Stegny i Krynicy Morskiej);
- Pojezierze Kaszubskie (część centralna, północna i zachodnia).

Ryc. 26. Syntetyczna ocena zagrożeń zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego na tle granic powiatów i gmin (najsilniejsze zagrożenia - powiaty: malborski, gdański, kwidziński, nowodworski, pucki, słupski)

W układzie regionów historyczno-kulturowych, najsilniejsze zagrożenia występują na:

- Żuławach;
- Dolinie Dolnej Wisły;
- centralnej i zachodniej części Ziemi Słupskiej;
- Ziemi Sztumskiej (poza częścią północną);
- Ziemi Kwidzyńskiej (część południowa w obrębie województwa pomorskiego).

Poza nimi, znacznie większe obszary silnych zagrożeń występują jeszcze w obrębie Ziemi Łęborskiej i Bytowskiej, zachodniej części Ziemi Kartusko-Żukowskiej oraz północno-zachodniej Ziemi Kościerskiej, a także w Pasie Nadmorskim pomiędzy Łebą a Gdynią. Średnimi zagrożeniami krajobrazu charakteryzują się w znacznych częściach takie regiony jak:

- Kociewie Polne i Leśne (w części położonej w województwie pomorskim);
- Ziemia Kościerska;
- Ziemia Ostródzka,

a słabą siłą zagrożeń lub ich brakiem:

- Ziemia Sławieńska;
- Ziemia Człuchowska;
- Ziemia Czerska;
- Pas Nadmorski między Ustką a Łebą oraz we wschodniej części województwa;
- Ziemia Pucko-Wejherowska (poza Pradolina Redy);
- południowo-wschodnia część Kociewia Polnego.

W odniesieniu do **podziału administracyjnego** (przede wszystkim powiatów), najsilniej zagrożone zasoby krajobrazowe regionu znajdują się na terenie:

- powiatu malborskiego (w całości);
- powiatu gdańskiego (gminy: Suchy Dąb, Cedry Wielkie, Pruszcz Gdański);
- powiatu kwidzińskiego (gminy Sadlinki, Gardeja, częściowo Kwidzyn);
- powiatu słupskiego (gminy: Słupsk, Kobylnica, częściowo: Ustka, Potęgowo, Damnica);
- powiatu sztumskiego (gmina Mikołajki Pomorskie, częściowo Stary Targ);

Oprócz wymienionych, do silniej zagrożonych należy także krajobraz na przeważających obszarach gmin: Władysławowo, Jastarnia, Puck, Kosakowo, Nowa Wieś Łęborska, Żukowo, Bytów, Tuchomie, Nowa Karczma, Smętowo Graniczne, jak i na znacznych terenach w gminach: Wicko, Choczewo, Krokowa, Gniewino, Łęczyce, Miastko, Czersk, Przywidz, Trąbki Wielkie, Skarszewy, Starogard Gdański, Nowy Dwór Gdański, Stegna i w mieście Gdańsku. Średni poziom zagrożenia krajobrazu reprezentują w znacznych części:

- powiat nowodworski (gminy: Ostaszewo, Krynica Morska);
- powiat człuchowski (miasto Czarne, gminy: Rzeczenica, Przechlewo);
- powiat starogardzki (miasto Czarna Woda, gminy: Osieczna, Osiek, Lubichowo, Kaliska);
- powiat tczewski (gminy: Tczew, Subkowy, Morzeszczyn).

Poza wymienionymi jednostkami administracyjnymi, średnie zagrożenia krajobrazu dominują w gminach: Głównicyce, Szemud, Wejherowo, Miastko, Kościerzyna, Liniewo, Przdokowo, Pszczółki, Sztum i Stary Dzierżoń.

Do obszarów o relatywnie niskim i bardzo niskim zagrożeniu krajobrazu można zaliczyć:

- w powiecie słupskim gminy: Smołdzino, Kępice i Dębica Kaszubska;

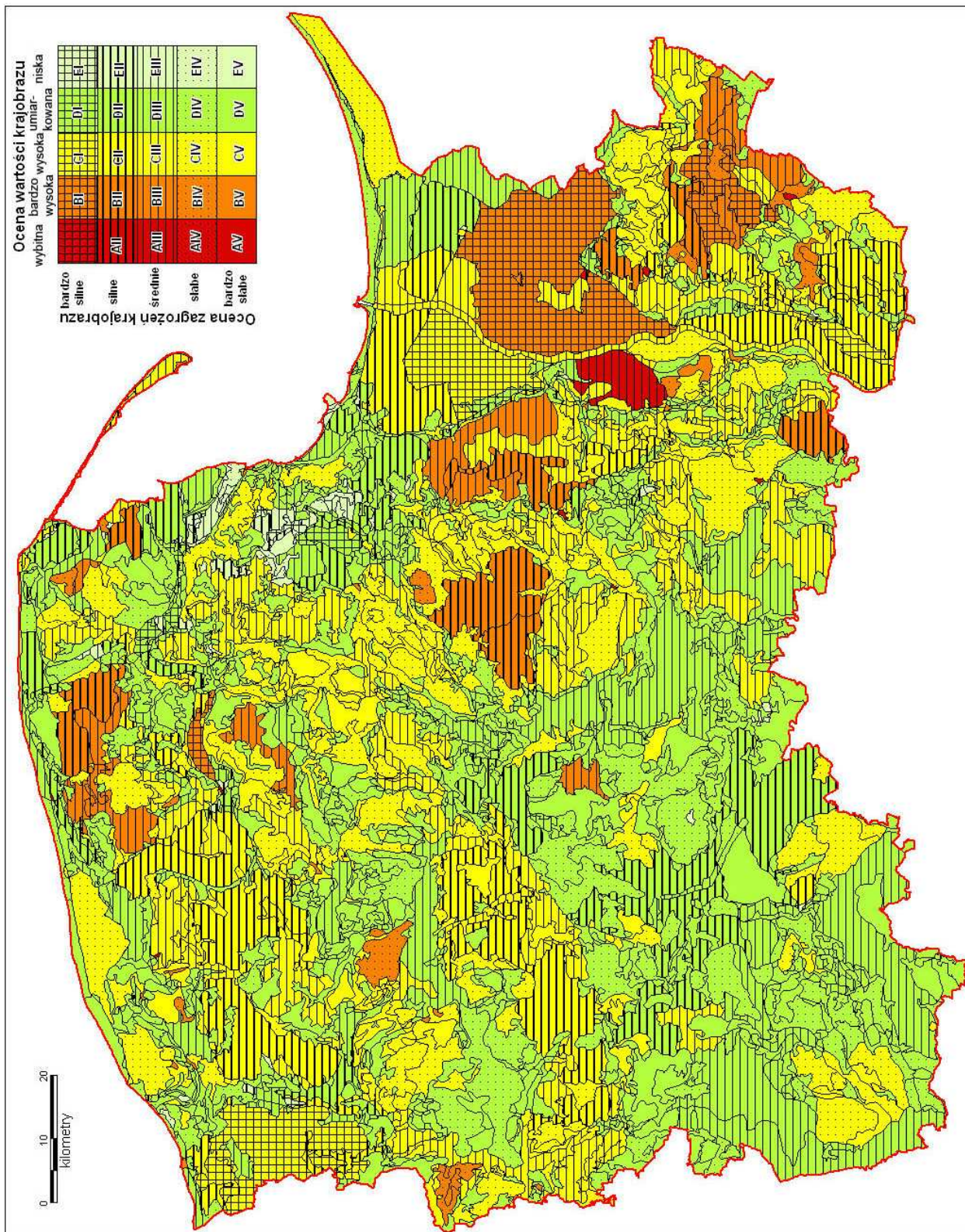
- w powiecie lęborskim gminę Cewice;
- w powiecie wejherowskim gminę Linia;
- w powiecie bytowskim gminy: Trzebielino, Kołczygłowy i Czarna Dąbrówka;
- w powiecie kartuskim wszystkie gminy poza Żukowem i Przdokowem oraz częściowo gminami Somonino i Sulęcyno;
- w powiecie kościerskim gminy: Dziemiany, Karsin i Stara Kiszewa;
- w powiecie człuchowskim gminy: Koczała, Człuchów i Debrzno;
- w powiecie chojnickim gmina Brusy;
- w powiecie gdańskim większość gmin Przywidz i Kolbudy;
- w powiecie starogardzkim gminy: Zblewo, Bobowo i Skórcz;
- w powiecie tczewskim gminy Pelplin i Gniew;
- w powiecie nowodworskim gmina Krynica Morska.

Dokonana charakterystyka i ocena zagrożeń krajobrazu województwa pomorskiego, w połączeniu z oceną wartości zasobów krajobrazowych, posłuży w początkowej części kolejnego rozdziału do wskazania obszarów priorytetowych dla realizacji działań z zakresu ochrony i kształtowania krajobrazu, a w dalszej jego części do formułowania zakresu i zasad ochrony zasobów krajobrazu.

3.5. Strefy i obszary priorytetowe oraz metody ochrony i kształtowania zasobów krajobrazowych

Ostatnia część studium odnosząca się do całego województwa pomorskiego ma wskazać metody, dzięki którym scharakteryzowane wcześniej wartości krajobrazowe będą mogły zostać utrzymane bądź przywrócone, lub też możliwa będzie minimalizacja ich degradacji, pomimo oddziaływania zidentyfikowanych czynników degradacyjnych. Aby te metody mogły zostać odniesione do konkretnej przestrzeni, wymagającej zastosowania zróżnicowanych polityk i instrumentów w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu, konieczne było zidentyfikowanie obszarów różniących się wartością zasobów krajobrazowych oraz ilością i intensywnością oddziaływania czynników degradujących te zasoby. Obszary te zidentyfikowano w następujący sposób:

- na ryc.27 zestawiono wcześniej dokonane kompleksowe oceny wartości zasobów krajobrazowych (ryc.19-21) i stopnia zagrożenia tych zasobów (ryc.26), w wyniku czego uzyskano teoretycznie 25 klas (poprzednie oceny były 5-stopniowe) terenów posiadających określoną ocenę wartości i zagrożeń krajobrazu. W praktyce na terenie województwa występują 24 klasy;
- w wyniku analizy zasięgu 24 wydzielonych klas, zidentyfikowano rozkład przestrzenny siedmiu typów stref priorytetowych, w obrębie których powinno się różnicować politykę przestrzenną w odniesieniu do ochrony i kształtowania krajobrazu. Sposób delimitacji tych stref oraz ogólne wskazania w zakresie zalecanej polityki krajobrazowej, przedstawiono w rozdziale metodycznym (str. 27-29). Zasięg stref przedstawiono na ryc. 28;

Ryc. 2.7. Synteza informacji o ocenie wartości i zagrożenia zasobów krajobrazowych województwa pomorskiego jako wstęp do wskazania obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu wizualnego

- w oparciu o zasięg typów stref priorytetowych i proporcje rozmieszczenia ich powierzchni w różnych częściach województwa, uzupełniony informacją o występowaniu krajobrazów epizodycznych (unikatowych), wydzielono 49 obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu (ryc.28), w których działania z tego zakresu powinny posiadać priorytet, rozumiany jako: szybkie tempo ich podjęcia, znaczny zakres prowadzonych działań, duża intensywność działań ochronnych.

Obszary priorytetowe wydzielono w szczególności ze względu na:

- występowanie cennych zasobów i walorów krajobrazowych;
- występowanie licznych i intensywnych zagrożeń w stosunku do zasobów i walorów krajobrazu;
- położenie w sąsiedztwie obszarów o silnie przekształconym krajobrazie, np. na zapleczu aglomeracji trójmiejskiej;
- występowanie krajobrazów epizodycznych, a więc spotykanych bardzo rzadko w regionie.

Zestawienie oceny wartości i zagrożeń krajobrazu (ryc.27) wskazuje na bardzo duże zróżnicowanie przestrzenne w regionie współwystępowania obu tych zmiennych, przy czym krajobrazy o umiarkowanych i stosunkowo niskich wartościach zajmują aż około 2/3 powierzchni województwa pomorskiego, część z nich jest jednak bardzo silnie i silnie zagrożona procesami degradacyjnymi, co może stanowić bodziec do przeciwdziałania tym procesom, w celu powstrzymania jeszcze większej degradacji krajobrazu. Charakterystykę zidentyfikowanych 24 typów zawarto w tabeli 7. Wynika z niej, że najcenniejsze, a równocześnie najsilniej zagrożone krajobrazy regionu (AII, BI, BII), koncentrują się we wschodniej i północnej części województwa. Za najważniejszy z nich uznano krajobraz zamku krzyżackiego obserwowany z Malborka – Kałdowa, podlegający silnym zagrożeniom w związku z postępującym zainwestowaniem tego terenu. Inne najcenniejsze i silnie zagrożone krajobrazy cechują bardziej rozległe obszary na Żuławach Malborskich, Pojezierzu Iławskim między Sztumem, Dzierzgoniem a Prabutami, w Pradolinie Łeby koło Łęczyc, w południowych częściach Pojezierzy: Kaszubskiego i Starogardzkiego, na Wysoczyźnie Żarnowieckiej w rejonie Gniewina i Choczewa oraz na Kępie Puckiej.

Tabela 7. Charakterystyka frekwencji występowania i położenia obszarów jednakowych pod względem oceny wartości zasobów krajobrazowych i oceny zagrożenia tych zasobów

Typ	Wartość krajobrazu	Zagrożenia krajobrazu	Liczba jednostek	Powierzchnia(km ²)	Obszar występowania w województwie pomorskim
AI	wybitna	bardzo silne	-	-	-
AII	wybitna	silne	1	1,5	Malbork-Kałdowo
AIII	wybitna	umiarkowane	4	86,0	Strefa Pelplin -Tczew, Koniecwałd k.Sztumu, Skarszewy, Lębork
AIV	wybitna	dość słabe	1	0,4	Sasino
AV	wybitna	bardzo słabe	4	3,2	Prabuty, Skórcz, okol. Głowczyc, Dln. Maliki k. Starej Kiszewy
BI	bardzo wysoka	bardzo silne	3	650,4	Żuławy Malborskie, Pojez. Iławskie między Dzierzgoniem a Prabutami, Pradolina Łeby k. Łęczyc

BII	bardzo wysoka	silne	8	552,8	pd. część Poj. Kaszubskiego i Starogardzkiego Poj. Iławskie, Wys. Żarnowiecka, Kępa Pucka
BIII	bardzo wysoka	umiarkowane	15	480,9	Pojez. Iławskie, Wysocz. Żarnowiecka, Pojez. Kaszubskie, okol. Dziemian
BIV	bardzo wysoka	dość słabe	17	172,3	Pojez. Iławskie, Pojez. Bytowskie, Pobrzeże Kaszubskie, Wysoczyzna Damnicka
BV	bardzo wysoka	bardzo słabe	18	36,0	Poj. Bytowskie, Poj. Iławskie, Wys. Damnicka Pojez. Starogardzkie, Pobrzeże Kaszubskie
CI	wysoka	bardzo silne	5	457,4	Równina Słupska, Żuławy Gdańskie, pd. Dol. Kwidzyńskiej, Wybrz. Słowińskie k. Ustki
CII	wysoka	silne	39	1580,8	Poj. Bytowskie, Wys. Damnicka, Pradolina Łeby, Dolina Kwidzyńska, Poj. Iławskie, Żuławy Gdańskie, Wysoczyzna Żarnowiecka
CIII	wysoka	umiarkowane	119	2213,4	Pojez.: Starogardzkie, Kaszubskie, Iławskie, Bory Tucholskie, Żuławy Malborskie, Wys.: Polanowska, Damnicka, Żarnowiecka
CIV	wysoka	dość słabe	224	2545,8	Poj. Starogardzkie i Kaszubskie, Wyb. Słowińskie, Poj. Krajeńskie i Iławskie, Wysocz. Żarnowiecka i Polanowska
CV	wysoka	bardzo słabe	194	864,2	Wys. Polanowska, Poj.: Kaszubskie, Starogardzkie, Iławskie, Wys. Damnicka, Równ. Charz.
DI	umiarkowana	bardzo silne	9	75,5	Pradolina Redy na zach. od Wejherowa, strefy: Żukowo-Chwaszczyno, Pruszcz Gd. – Tczew, Chojnice – Charzykowy
DII	umiarkowana	silne	59	1102,5	Pob. Kaszubskie, Wyb. Słowińskie, Pradol. Redy-Łeby, wsch. część Równiny Charzykowskiej i Poj. Kaszubskiego
DIII	umiarkowana	umiarkowane	156	2344,6	Bory Tucholskie, Dol. Gwdy, Poj. Krajeńskie, Równ. Charzykowska, Poj. i Pob. Kaszubskie
DIV	umiarkowana	dość słabe	437	2420,7	Równ. Charzykowska, Bory Tucholskie, Mierzeja Wiślana, Poj. Krajeńskie, okol. Trójmiasta
DV	umiarkowana	bardzo słabe	815	2445,5	całe województwo (z wyjątkiem: Żuław, Doliny Kwidzyńskiej i Mierzei Helskiej)
EI	niska (krajobr. zdekompon.)	bardzo silne	4	12,8	okol. Chwaszczyna, Bojana, Tuchomia, Kobylnicy k. Słupska
EII	niska (krajobr. zdekompono-wany)	silne	21	54,6	okol. Zbychowa, Chwaszczyna, Gościcina, Bolszewa, Lęborka, Redy, Starogardu, Chojnic, Żukowa, Słupska
EIII	niska (krajobr. zdekompon.)	umiarkowane	9	49,7	strefa Bojano-Leżno, SE Żarnowiec, okol. Pucka, Mechelinki, Rumia, Gdańsk-Stogi
EIV	niska (krajobr. zdekompon.)	dość słabe	20	52,5	wsch. Poj. Kaszubskiego, Gdynia Port, Poddąbie, Starogard, Tczew, Kwidzyn, Czersk
EV	niska (krajobr. zdekompon.)	bardzo słabe	24	33,5	okol. Chwaszczyna, Gdańsk-Port, Rumia, Reda Puck, Ciepłowo, Słupsk, Czersk, Brusy, Nw. Dwór

Obszary o najmniej wartościowym krajobrazie – przede wszystkim ze względu na jego silne przeobrażenie – których jest stosunkowo niewiele – koncentrują się na niektórych fragmentach aglomeracji trójmiejskiej i na jej zachodnim zapleczu. Podlegają one procesom degradacyjnym o zróżnicowanym zakresie i sile – od najsłabszych do bardzo intensywnych, stąd też w ich obrębie także zaproponowano zastosowanie określonych polityk w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu.

W dalszej kolejności przeprowadzono delimitację typów stref priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu (ryc.28). Syntetyczną charakterystykę tych stref przedstawiono w tabeli 8.

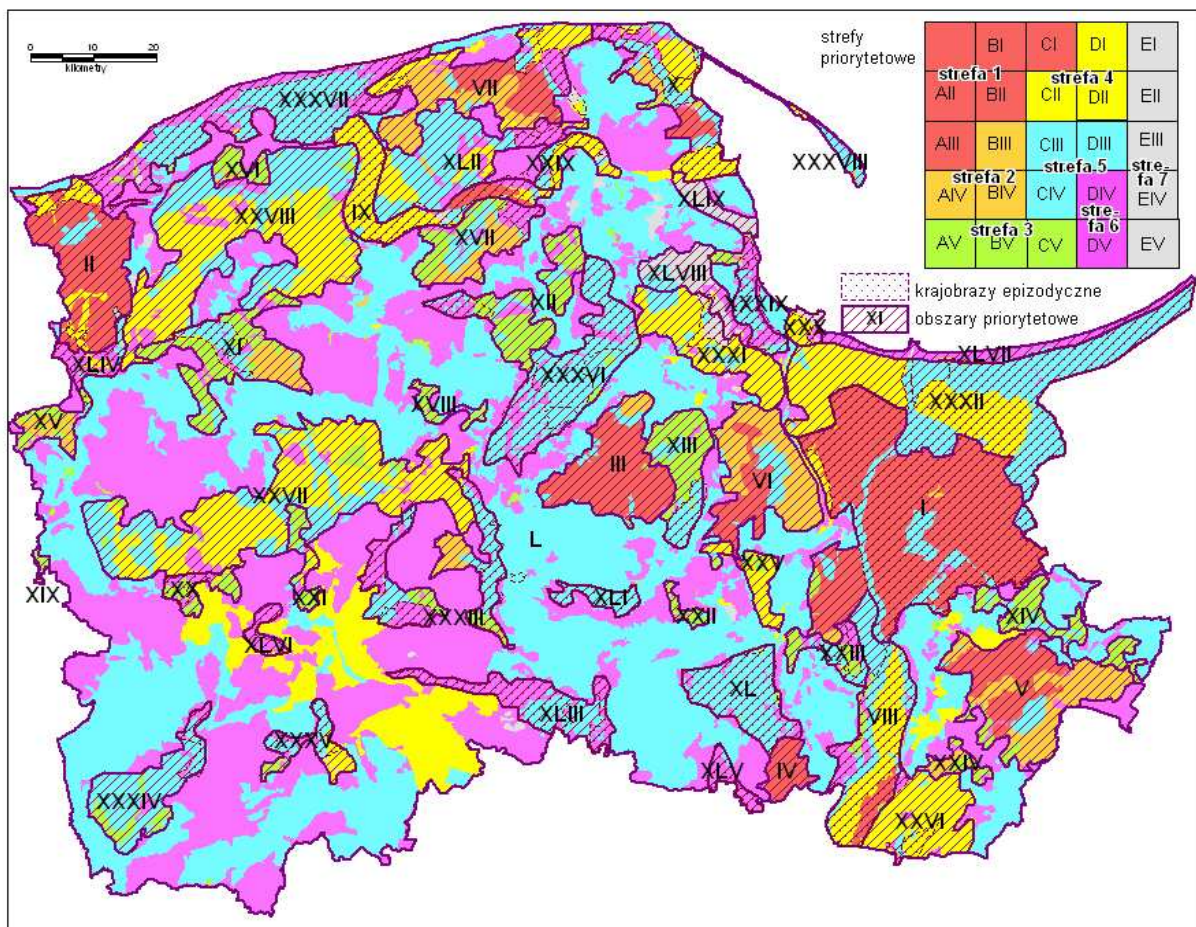
Tabela 8. Syntetyczna charakterystyka stref priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu województwa pomorskiego

Strefa	Wartość krajobrazu	Zagrożenia krajobrazu	Liczba jednostek	Powierzchnia(km ²)	Obszar występowania w województwie pomorskim
1	wybitna, b.wysoka lub wysoka	bardzo silne, silne lub umiarkowane	15	1290,7	Żuławy Malborskie i pd. część Gdańskich (pow.malborski, gm. Cedry Wlk, Suchy Dąb), Poj. Starogardzkie (gm. Subkowy, Pelplin, Smętowo Gran.), pd. część Poj.Kaszubskiego (gm.Nw.Karczma, Somonino, Liniewo, Skarszewy), Równ.Słupska (gm.Kobylnica, Ustka, Słupsk), Poj. Iławskie (Sztum, Mikołajki Pom., Sadlinki), fragm. gmin: Choczewo, Gniewino, Łęczyce, Puck
2	wybitna lub b. wysoka	umiarkowane lub dość słabe	33	653,6	większe fragm. gmin: Kępice, Kołczygłowy, Dębica Kasz., Czarne, Bytów, Cewice, Linia, Sierakowice, Kartuzy, Przywidz, Trąbki Wlk., Stary Targ, Dzierzgoń, Stary Dzierzgoń
3	wybitna, b. wysoka lub wysoka	bardzo słabe	216	903,4	Poj. Iławskie (gm.Mikołajki Pom., Stary Dzierzgoń), pd. część Poj. Kaszubskiego (gm. Tczew, Pszczółki, Pruszcz Gd., Trąbki Wlk.), Wys.Żarnowiecka (gm.Wicko, Choczewo), fragm. gmin: Dębica Kasz., Puck, Łęczyce, Cewice, Dziemiany, Kępice)
4	wysoka lub umiarkowana	bardzo silne lub silne	107	2758,8	znaczne obszary, głównie w zach. i pn. części wojew., gł. na: Poj.Bytowskim, Wys.Damnickiej, Prad. Redy-Łeby, Równ.Charzykowskiej, Wyb.Słowińskim, Pob.Kaszubskim oraz pn. Żuławach, Dol.Kwidzińskiej i Poj.Iławskim
5	wysoka lub umiarkowana	umiarkowane lub dość słabe	499	7103,8	Strefa zajmuje ok. 40% obszaru województwa, rozproszona na całym jego terytorium, największe koncentracje w: Borach Tucholskich, Poj. Krajeńskim, Poj. Kaszubskim i Starogardzkim, M. Helskiej, na Wys. Polanowskiej, Dol.Gwdy
6	umiarkowana	dość słabe lub bardzo słabe	1252	4866,2	Strefa zajmuje ponad 25% obszaru regionu, gł. w części zach. (Wys.Polanowska, Równina Charzykowska, Poj. Krajeńskie) i pn. (Wyb. Słowińskie, Wys.Żarnowiecka,Mierz. Wiślana)
7	niska – krajobraz zdekomponowany	od b. silnych do b. słabych	78	203,1	Pradolina Kaszubska (Gdynia, Rumia), strefa Chwaszczyno-Żukowo na zach. od aglomeracji trójmiejskiej, peryferia Lęborka, Słupska, Starogardu, Czerska, Port Gdański, SE Żarnowiec

Trzy pierwsze typy stref, najważniejsze dla ochrony i kształtowania krajobrazu, zajmują około 15% powierzchni województwa i koncentrują się w jego części wschodniej: na Żuławach Wiślanych i Pojezierzu Iławskim, części północnej: na Równinie Słupskiej, pn.-wsch. części Wysoczyzny Polanowskiej oraz na Wysoczyźnie Żarnowieckiej. Ostatni rejon ich koncentracji to południowa część Pojezierza Kaszubskiego i fragmenty Pojezierza Starogardzkiego. W wymienionych częściach województwa, w których występują najcenniejsze zasoby krajobrazowe, podjęcie działań jest najpilniejsze. W niektórych przypadkach wynika to z powodu dużego zagrożenia krajobrazu (strefa 1) i tam należy podjąć nie tylko działania ochronne, ale także redukować czynniki zagrażające krajobrazowi i odtwarzać przekształcone jego fragmenty, w innych rola czynników degradacyjnych jest mniejsza (strefa 3 i część 2) i tam należy koncentrować się na działaniach ochronnych

powstrzymujących rozwój źródeł degradacji krajobrazu i powstrzymujących jego przekształcenia. Na redukcji źródeł degradacji krajobrazu należy także skoncentrować się w strefie 4, gdzie co prawda zasoby krajobrazowe posiadają nieco niższą wartość niż w strefach 1-3, jednak podlegają silnemu oddziaływaniu czynników antropogenicznych. Ma to miejsce szczególnie na młodoglacjalnych terenach w zachodniej części województwa, jak i na jego północy w strefie przymorskiej, łącznie z północną częścią Żuław, jak i w dolnie Kwidzyńskiej i południowej części Pojezierza Iławskiego (w obrębie województwa pomorskiego – gminy Gardeja i Sadlinki). Na pozostałych obszarach regionu, polityka ochrony i kształtowania krajobrazu może być nieco mniej restrykcyjna, co nie oznacza, że zakres proponowanych działań jest znacznie mniejszy niż na wcześniej wymienionych obszarach. Uwagę należy także zwrócić na strefę 7, w której co prawda zasoby krajobrazowe, głównie ze względu na ich zniszczenie, są aktualnie relatywnie najniższe w województwie, jednak położenie tej strefy przede wszystkim na zapleczu (i częściowo w obrębie) aglomeracji trójmiejskiej i niektórych innych większych miast województwa implikuje konieczność poprawy stanu jej krajobrazu, który stanowi istotną składową warunków jakości życia jej mieszkańców. A właśnie w tym obszarze aktualnie powstają i będą powstawać w przyszłości dalsze tereny mieszkalne dla ludności aglomeracji. Od sposobu ich realizacji zależy możliwość zachowania pozostałości walorów krajobrazowych.

Ryc.28. Strefy i obszary priorytetowe dla ochrony i kształtowania krajobrazu województwa pomorskiego

W celu syntetycznego i przejrzystego wskazania części województwa, w których najpilniejsze jest podjęcie różnorodnych działań z zakresu ochrony i kształtowania krajobrazu, przeprowadzono analizę zasięgu stref priorytetowych, uzupełniając ją o informacje o rozmieszczeniu krajobrazów unikatowych, określonych w rozdz. 3.2., której efektem było wydzielenie 49 (I – XLIX) obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu (ryc.28). Zajmują one około połowy obszaru województwa i z racji rozkładu wartości i zagrożeń krajobrazu koncentrują się we wschodniej i północnej części województwa pomorskiego, chociaż pojedyncze obszary priorytetowe położone są także w pozostałych częściach regionu. Numeracja obszarów nawiązuje do priorytetu dla zalecanych w ich obrębie działań, jednak ze względu na dużą liczbę i różnorodność obszarów, nie było możliwe i celowe dokładne wskazanie, na których działania są pilniejsze do podjęcia w stosunku do innych.

Wszystkie obszary priorytetowe zostały szczegółowo scharakteryzowane w katalogu zamieszczonym w aneksie 1 do studium. Charakterystyka ta obejmuje zagadnienia opisane w poprzednich rozdziałach, a także podaje zestawy działań z zakresu ochrony i kształtowania krajobrazu, zalecane ze względu na specyfikę obszaru, należących do grup przedsięwzięć wymienionych wcześniej w rozdziale 2. Lista ta obejmuje następujące działania:

1. zakaz lub zdecydowane ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linii przesyłowych wysokiego napięcia, masztów telefonii komórkowej i siłowni wiatrowych);
2. konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
3. zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
4. zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
5. zachowanie ekspozycji zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
6. konieczność wykonania studium krajobrazowego dla wnętrza krajobrazowego, pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
7. bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego;
8. konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
9. ochronę ekspozycji bądź poprawę wyeksponowania obiektów zabytkowych;
10. ochronę ekspozycji bądź poprawę wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
11. utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
12. kontynuację zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
13. zachowanie i rewitalizację śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego;
14. zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;

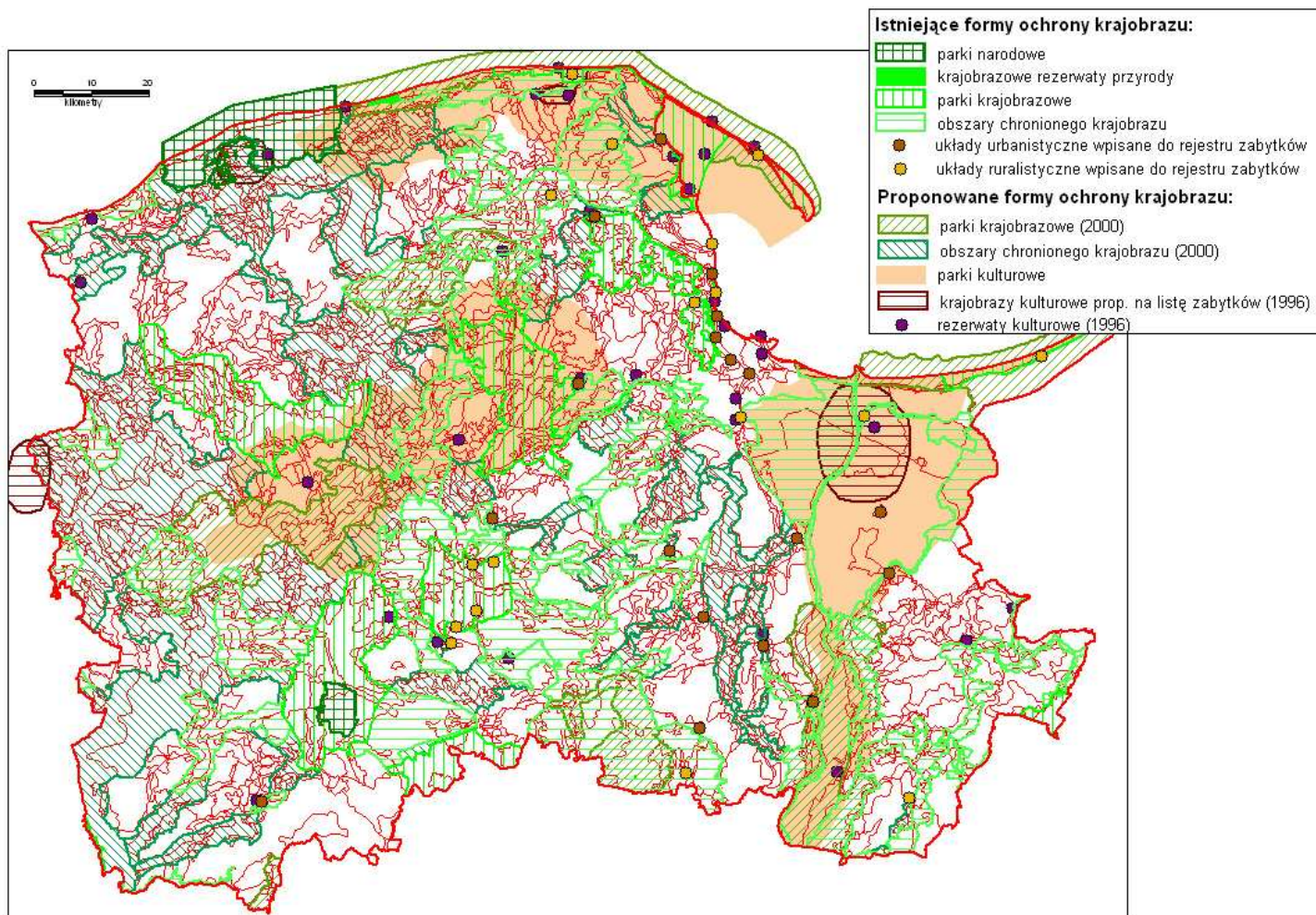
15. zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
16. zakaz lub silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
17. zakaz lub silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
18. ochronę, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
19. ochronę, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
20. wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
21. zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Ostatni punkt katalogu obszarów priorytetowych zawiera informacje dotyczące propozycji w zakresie konserwatorskiej ochrony krajobrazu opartych na przepisach ustawy o ochronie przyrody lub ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Aby, obok wyżej zaproponowanych działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu, zaproponować także obszarowe formy jego ochrony, wynikające z rozpoznania dokonanego w niniejszym studium, konieczne było:

- zidentyfikowanie istniejących i wcześniej proponowanych w innych opracowaniach obszarowych form ochrony krajobrazu przyrodniczo-kulturowego (ryc.29);
- skonfrontowanie tych istniejących i poprzednio proponowanych form z zasięgiem obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu, w celu potwierdzenia zgodności zasięgu wcześniej ustanowionych lub proponowanych form z priorytetami ochrony lub też stwierdzenia braków w istniejącej lub postulowanej sieci obszarów ochrony krajobrazu (ryc.30);
- potwierdzenie wcześniejszych (jeśli występowały na obszarach priorytetowych) lub sformułowanie nowych propozycji obszarów ochrony krajobrazu w zakresie form wymienionych w wyżej podanych ustawach, ewentualnie innych specyficznych obszarowych instrumentów ochrony krajobrazu (ryc.31 – 33).

Wśród form ochrony krajobrazu przyrodniczego uwzględniono: parki narodowe (chroniące całość przyrody, w tym krajobraz), wybrane rezerwy przyrody (dla których głównym przedmiotem ochrony jest krajobraz), parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu oraz zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Dodatkowo uwzględniono strefy priorytetowe krajowego programu rolno-środowiskowego, którego realizacja także przyczynia się do zachowania przyrodniczych elementów otwartych krajobrazów rolniczych (wiejskich). Stref tych nie umieszczono na mapie 29, aby nie zacierać ich treści, jednak ich zasięg podano w dalszej części tego rozdziału. Wśród form krajobrazu kulturowego uwzględniono parki kulturowe, wpisy obszarowe do rejestru zabytków układów urbanistycznych (miejskich) i ruralistycznych (wiejskich), a także rezerwy kulturowe, proponowane w latach 90. na podstawie poprzednio obowiązującej ustawy o ochronie dóbr kultury, nie uwzględnione jednak przez aktualnie obowiązującą ustawę. Dodatkowo zaproponowano strefy ochrony ekspozycji krajobrazowej i powiązań widokowych, jako szczególny sposób ochrony

krajobrazu, który można uregulować np. wpisami do dokumentów planistycznych: studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, wojewódzkiego i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, jak również planów ochrony parków narodowych, krajobrazowych lub rezerwatów przyrody.

Ryc. 29. Istniejące i proponowane formy ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w województwie pomorskim na tle jednostek krajobrazowych

Analiza rodzajowa i powierzchniowa form ochrony krajobrazu wskazuje na zdecydowaną dominację form utworzonych na podstawie ustawy o ochronie przyrody na formami uwzględnionymi w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (ryc.29). Wśród tych ostatnich istnieją tylko obszarowe wpisy do rejestru zabytków zespołów urbanistycznych i ruralistycznych, natomiast nie utworzono żadnego parku kulturowego, a wcześniej rezerwatu kulturowego. Na przeszkodzie tym działaniom stały jednak m.in. czynniki niezależne od administracji ochrony zabytków, jak brak aktów wykonawczych pozwalających na powoływanie w/w form ochrony krajobrazu kulturowego. Zdecydowana większość wpisanych do rejestru zabytków układów koncentruje się na terenie dawnego województwa gdańskiego, w strefie nadmorskiej oraz na Pojezierzu Starogardzkim i w Borach Tucholskich. Nieliczne położone są także na Żuławach Malborskich i na Pojezierzu Iławskim. Całkiem odmiennie przedstawia się zasięg form ochrony krajobrazu utworzonych w oparciu o ustawę o

ochronie przyrody. Są one reprezentowane przez dwa parki narodowe: Słowiński i Borów Tucholskich, 9 parków krajobrazowych (Nadmorski, Mierzeja Wiślana, Trójmiejski, Kaszubski, Dolina Słupi, Wdzydzki, Zaborski oraz we fragmentach: Tucholski i Pojezierza Iławskiego), 13 krajobrazowych rezerwatów przyrody, 44 obszary chronionego krajobrazu, 11 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Największe ich zagęszczenie występuje w centralnym pasie województwa oraz w strefie nadmorskiej. Wyraźny niedobór form ochrony krajobrazu przyrodniczego zaznacza się w całej zachodniej części regionu (poza Parkiem Krajobrazowym Dolina Słupi) oraz w części wschodniej (poza Parkiem Krajobrazowym Mierzeja Wiślana) – szczególnie na Żuławach Wiślanych i Pojezierzu Iławskim. Nieznacznej ochronie podlega także Pojezierze Starogardzkie i znaczna część Wysoczyzny Żarnowieckiej. W województwie pomorskim utworzono 3 strefy priorytetowe krajowego programu rolno-środowiskowego: w części północnej Pobrzeża Słowińskiego i Gdańskiego (gminy: Choczewo, Główny, Gniewino, Kosakowo, Krokowa, Łeba, Puck, Smołdzino, Wicko, Władysławowo), w centrum województwa - Centralną Pojezierną (gminy: Chmielno, Kartuzy, Kościerzyna, Nowa Karczma, Sierakowice, Somonino, Stężyca) i – na południu Borów Tucholskich i Równiny Charzykowskiej (gminy: Brusy, Chojnice, Czernik, Czarna Woda, Dziemiany, Kaliska, Karsin, Lipusz Osieczna, Osiek, Stara Kiszewa). Większość terytorium tych stref pokrywa się z wcześniej wymienionymi obszarami ochrony przyrody.

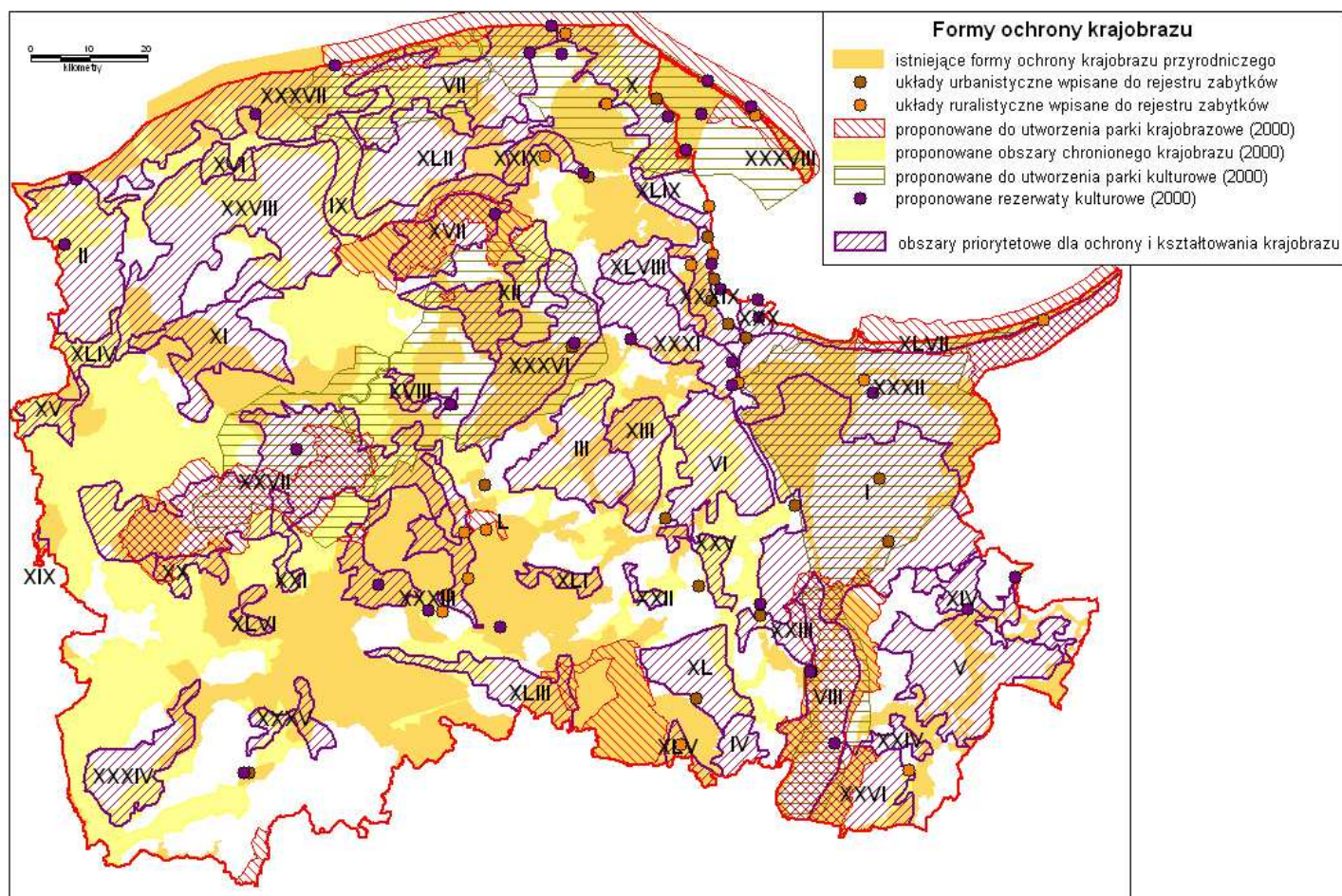
Różne opracowania i dokumenty (m.in. plan zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego) zawierają liczne propozycje utworzenia nowych obszarów ochrony krajobrazu. Pokazano je na także na ryc. 29. Duży zasięg przestrzenny posiadają proponowane parki kulturowe: Łeba i Zatoka Pucka – w północnej części województwa, Kaszuby i Ziemia Bytowska – w części centralnej oraz Żuławy i Powiśle – w części wschodniej. Oprócz nich zaproponowano także 33 rezerваты kulturowe, które to obszary obecnie można chronić w postaci wpisów obszarowych do rejestru zabytków. Propozycje te są rozmieszczone w całym województwie, jednak większość z nich koncentruje się wokół Zatoki Gdańskiej i w strefie nadmorskiej, a jedynie 1/3 położona jest na obszarze dawnych województw: słupeckiego, bydgoskiego i elbląskiego, które weszły w skład województwa pomorskiego. Jeszcze bardziej rozległe propozycje dotyczą form ochrony krajobrazu przyrodniczego. Proponuje się utworzenie 4 nowych parków krajobrazowych: Bytowskiego, Lęborskiego, Doliny Wdy i Doliny Dolnej Wisły, przy czym większość z nich (poza Bytowskim) ma powstać na terenie aktualnie istniejących obszarów chronionego krajobrazu. Z kolei planuje się prawie dwukrotne zwiększenie powierzchni obszarów chronionego krajobrazu, przy czym większość z nich ma zostać utworzona w zachodniej części województwa, która prawie w całości ma podlegać tej formie ochrony. Mają one także objąć nowe tereny w Pradolinie Łeby, na Wysoczyznach: Damnickiej i Żarnowieckiej oraz na Pojezierzach: Kaszubskim i Starogardzkim. Natomiast minimalne są propozycje dotyczące utworzenia nowych OChK na Żuławach Wiślanych i Pojezierzu Iławskim. Mogło by się więc wydawać, że przy rozległości już istniejącej sieci obszarów ochrony krajobrazu w regionie, zajmujących około 1/3 jego powierzchni oraz przy realizacji chociaż części planów

dotyczących powołania nowych obiektów (kiedy to powierzchnia chroniona zajęłaby prawdopodobnie ponad połowę województwa), ochrona obszarowa krajobrazu w województwie pomorskim stanowi skuteczny instrument przeciwdziałania jego degradacji. Niestety, doświadczenia ostatniego 15-lecia pokazują, że kluczową kwestią dla ochrony krajobrazu jest skuteczność działań, wynikająca m.in. z zakresu przepisów prawnych, które umożliwiają prowadzenie konkretnych działań na rzecz ochrony i kształtowania krajobrazu. Sukcesywne ograniczanie instrumentów prawnych z zakresu ochrony środowiska, przyrody, planowania zagospodarowania przestrzennego i budownictwa, które mogłyby sprzyjać ochronie krajobrazu, jak i nieskuteczność egzekucji tych już ograniczonych przepisów, powodują w ostatnich latach, pomimo dużego zasięgu obszarów chronionych, stale postępującą dewastację krajobrazu, zarówno na terenach miejskich, podmiejskich, jak i na otwartych terenach rolniczych, szczególnie tych właśnie najbardziej atrakcyjnych krajobrazowo (wizualnie), przyciągających inwestorów mieszkalnictwa i zabudowy rekreacyjnej, a następnie całej związanej z tymi inwestycjami infrastruktury towarzyszącej (transport, usługi, itp.). Z powyższego wynika, że w najbliższych latach działania w zakresie ochrony krajobrazu powinny się w dominującym stopniu koncentrować na zmianie obowiązujących przepisów prawnych a następnie ich pełnym egzekwowaniu, jak i na poprawie jakości projektowania w zakresie planowania przestrzennego i architektonicznego. Nie oznacza to oczywiście rezygnacji z prób powołania kolejnych obszarów chronionych, szczególnie na podstawie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, których jest zdecydowanie za mało.

Konfrontacja zasięgu obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu z zasięgiem utworzonych i proponowanych form ochrony krajobrazu (ryc.30) ujawniła, że w bardzo wielu przypadkach – szczególnie w odniesieniu do obszarów o najwyższym priorytecie – nie były one dotychczas objęte żadnymi formami konserwatorskiej ochrony krajobrazu, a często także nie planowano ich ochrony w przyszłości. Do takich obszarów, które w ogóle nie są chronione lub tylko w niewielkim stopniu ochrona obszarowa krajobrazu obejmuje je lub jest w ich obrębie planowana, należą obszary priorytetowe: II – Równiny Słupskiej, III – Południowokaszubski, IV – Kopytkowski, V – Sztumsko-Prabucki, VI – Trąbkowski, XIV – Dzierżoński. Wśród obszarów o niższym priorytecie należą do nich także: XXII – Zachodniostarogardzki, XXIII – Pelpliński, XXIV – Wschodniokwidzyński, XXVIII – Wysoczyzny Damnickiej, XXXI – Przdokowsko-Straszyński, XXXIV – Krajeński, XL – Lubichowsko-Skórski i XLII – Lęborsko-Zwartowski. Z powyższego wynika, że sieć proponowanych obszarów ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego wymaga istotnych uzupełnień, szczególnie w północnej i wschodniej części województwa pomorskiego, a także na zachód i południowy-zachód od aglomeracji trójmiejskiej.

Na pozostałych obszarach priorytetowych sieć istniejących lub wcześniej proponowanych obszarów chronionych jest w przewadze wystarczająca. Dotyczy to w szczególności takich dużych obszarów priorytetowych jak: I – Żuławsko - Kociewskiego (z wyjątkiem objętych nim fragmentów Pojezierzy: Starogardzkiego i Iławskiego), VII – Wicko – Choczewskiego, VIII – Doliny Kwidzyńskiej i Walichnowskiej, IX – Pradoliny Łeby, X – Ziemi Puckiej, XII – Mirachowskiego,

XIII – Przywidzko-Skarszewskiego, XVII – Cewicko-Rozłazińskiego, XXVII – Miasteczko-Bytowskiego, XXXIII – Wdzydzko-Somińskiego, XXXVI – Kartusko-Stężyckiego, XXXVII – Słowińskiego, XXXVIII – Mierzei Helskiej, XLVII – Mierzei Wiślanej. Na tych, i niektórych mniejszych obszarach, można wykorzystać wcześniej zgłoszone propozycje form ochrony krajobrazu.

Ryc.30. Istniejące i dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego w województwie pomorskim na tle zasięgu obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu

W związku z koniecznością uzupełnienia sieci obszarów konserwatorskiej ochrony krajobrazu o formy możliwe do utworzenia na podstawie ustawy o ochronie przyrody oraz ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, kierując się propozycjami wcześniej przedstawionymi przez innych autorów oraz formułując własne propozycje, stworzono listę obszarów postulowanych do ochrony krajobrazu. Lista ta obejmuje 157 pozycji (tabela 9), wśród których znalazły się propozycje utworzenia w całości lub powiększenia istniejących:

- parków krajobrazowych (10);
- otulin parków krajobrazowych (1);
- obszarów chronionego krajobrazu (35);
- zespołów przyrodniczo-krajobrazowych (6);
- parków kulturowych (21);

- rezerwatów kulturowych (25);
- wpisów obszarowych do rejestru zabytków (54);
- stref ochrony ekspozycji i powiązań widokowych;
- stref priorytetowych Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego (5).

Poszczególne formy ochrony krajobrazu proponowane w oparciu o ustawę o ochronie przyrody, ustawę o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz strefy priorytetowe KPRŚ, mogą się wzajemnie nakładać. Aby wzmocnić możliwości ochrony krajobrazu przyrodniczego i kulturowego, w tym otwartego (rolniczego), możliwe jest współwystępowanie na jednym obszarze trzech lub nawet czterech form ochrony krajobrazu, tak jak np. za Żuławach Wiślanych i w Dolinie Kwidzyńskiej, gdzie równocześnie zaproponowano utworzenie parku krajobrazowego lub obszaru chronionego krajobrazu, parku kulturowego (oraz wpisy obszarowe do rejestru zabytków), jak i stref priorytetowych KPRŚ. Zasięg przestrzenny proponowanych obszarów chronionych, z wyjątkiem stref ochrony ekspozycji i powiązań widokowych, których względnie precyzyjna lokalizacja wymaga wykonania bardziej szczegółowych studiów krajobrazowych, został przedstawiony w formie kartograficznej na tle granic regionów fizycznogeograficznych (ryc.31), regionów historyczno-kulturowych (ryc.32) oraz powiatów i gmin (ryc.33).

Tabela 9. Wykaz proponowanych form ochrony krajobrazu w województwie pomorskim

Lp	Forma ochrony kraj.	Nazwa	Obszar (km ²)	Gminy	Obszar prioryt.
1	PK	powiększenie PK Dolina Słupi	77.08	Dębica Kaszubska, Czarna Dąbrówka	XI
2	PK	Kępicki	116.16	Kępice	XV
3	PK	Lęborski	252.55	Cewice, Łęczyce, Nowa Wieś Lęborska, Luzino, Linia	XVII, IX
4	PK	Bytowski	508.42	Miastko, Tuchomie, Bytów, Studzienice, Lipnica, Koczała Kołczygłowy, Parchowo	XXVII, XX, XXI
5	PK	Zalewu Wiślanego	317.91	Krynica Morska, Sztutowo	XXXII
6	PK	powiększenie Zaborskiego PK	7.04	Studzienice	XXXIII
7	PK	powiększenie Nadmorskiego PK	419.10	Obszar wód terytorialnych Bałtyku i Zatoki Puckiej	VII, X, XXXVIII
8	PK	Doliny Wdy	212.21	Lubichowo, Osiek, Osieczna, Czarna Woda, Kaliska	XLIII, L
9	PK	powiększenie PK Mierzei Wiślanej	155.96	Obszar wód terytorialnych Bałtyku	XLVII
10	PK	Nadwiślański	577.69	Sadlinki, Kwidzyn, Ryjewo, Gniew, Sztum, Gardeja, Pelplin, Subkowy, Miłoradz	VIII, I, XXIII, XXVI
11	Otulina PK	otulina Zaborskiego PK	17.73	Chojnice m. i gm.	XXXV
12	OChK	powiększenie OChK Jeziora Dzierzgoń	12.45	Stary Dzierzgoń, Mikołajki Pomorskie	V
13	OChK	powiększenie OChK Jeziora Dzierzgoń	5.69	Mikołajki Pomorskie	V
14	OChK	powiększenie Morawskiego OChK	11.56	Prabuty	V
15	OChK	powiększenie Morawskiego OChK	6.37	Prabuty	V
16	OChK	Słowiński	412.92	Smołdzino, Główny, Wicko, Choczewo, Ustka	XXXVII, VII, IX,

					XVI
17	OChK	Pradoliny Kaszubskiej	35.05	Puck, Kosakowo	X
18	OChK	Pradoliny Płutnicy	34.11	Puck, Krokowa	X
19	OChK	Trójmiejsko-Lęborski OChK	118.47	Luzino, Szemud, Wejherowo, Linia	XII XXXVI
20	OChK	powiększenie OChK Rzeki Dzierzgoń	14.13	Dzierzgoń, Stary Targ	XIV
21	OChK	powiększenie OChK Rzeki Dzierzgoń	11.36	Stary Dzierzgoń, Dzierzgoń	XIV
22	OChK	powiększenie Gowidlińskiego OChK	9.86	Sulęcyno	XVIII
23	OChK	poszerzenie OChK Źródłiskowy Obszar Brdy i Wieprzy na wschód od Miastka	27.12	Koczała, Lipnica	XX
24	OChK	Borów Tucholskich Zachodnich	53.43	Lipnica	XXI
25	OChK	powiększenie OChK Doliny Wierzycy	21.04	Starogard Gdański, Zblewo	XXII
26	OChK	powiększenie Morawskiego OChK	12.52	Gardeja, Kwidzyn	XXIV
27	OChK	Kociewski	645.91	Trąbki Wlk., Tczew, Pszczółki Pruszcz Gd., Kolbudy, Skar- szewy, Starogard Gd. m.i gm. Pelplin, Subkowy, Bobowo Morzeszczyn, Gniew	I, VI, XIII, XXV, XL
28	OChK	OchK Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy	64.01	Parchowo, Studzienice, Bytów	XXVII
29	OChK	poszerzenie OChK Źródłiskowy Obszar Brdy i Wieprzy na wschód od Miastka	75.35	Miastko m. i gm.	XXVII
30	OChK	Równiny Słupskiej	379.77	Kobylnica, Słupsk, Ustka, Kępice	II XLIV
31	OChK	Dolnej Łupawy	170.95	Główczyce, Słupsk, Damnica Potęgowo, Dębica Kaszubs.	XVI XXVIII
32	OChK	powiększenie Otomińskiego OChK	4.84	Żukowo	XXXI
33	OChK	Żuław Malborskich	718.52	Nowy Dwór Gdański m. i gm.	
34	OChK	Kościerski	68.88	Nowy Staw, Lichnowy, Mal- bork, Miłoradz, Ostaszewo, Stare Pole, Stary Targ, Stegna Sztum	I XXXII
35	OChK	Krajeński	63.85	Czarne, Debrzno, Człuchów	XXXIV
36	OChK	Człuchowski	10.30	Człuchów	XXXV
37	OChK	Doliny Dolnej Łeby	166.75	Nowa Wieś Lęborska, Wicko, Główczyce, Potęgowo	IX XXVIII XLII
38	OChK	powiększenie OChK Borów Tucholskich Wsch.	104.01	Czersk, Brusy, Karsin	XLIII, L
39	OChK	Południowokaszubski	213.08	Nowa Karczma, Somonino, Liniewo, Kościerzyna, Przywidz	III
40	OChK	Krokowski OChK	30.61	Krokowa	L
41	OChK	OChK Łupawy i Bukowiny	506.97	Czarna Dąbrówka, Parchowo, Potęgowo, Studzienice, Dam- nica, Smółdzino, Główczyce, Wicko, Sierakowice	L
42	OChK	OChK Zlewni Wieprzy	588.18	Kępice, Trzebielino, Miastko, Kończygłowy, Borzytuchom	L
43	OChK	OChK Borów Tucholskich Zachodnich	529.66	Rzeczenica, Koczała, Czarne, Przechlewo, Konarzyny, Miastko, Debrzno	L
44	OChK	Człuchowski OChK	110.26	Człuchów, Debrzno, Przechlewo	L
45	OChK	powiększenie Polaskzowskiego OChK	26.57	Kościerzyna, Nowa Karczma	L
46	OChK	powiększenie Polaskzowskiego OChK	41.82	Liniewo, Stara Kiszewa	L
47	ZP-K	Motława i jej otoczenie	3.01	Suchy Dąb, Tczew, Pruszcz Gd	I
48	ZP-K	Skarpa Wiślana w Gorzędzieju	0.74	Subkowy	I
49	ZP-K	Kopytkowski	14.16	Smętowo Graniczne	IV

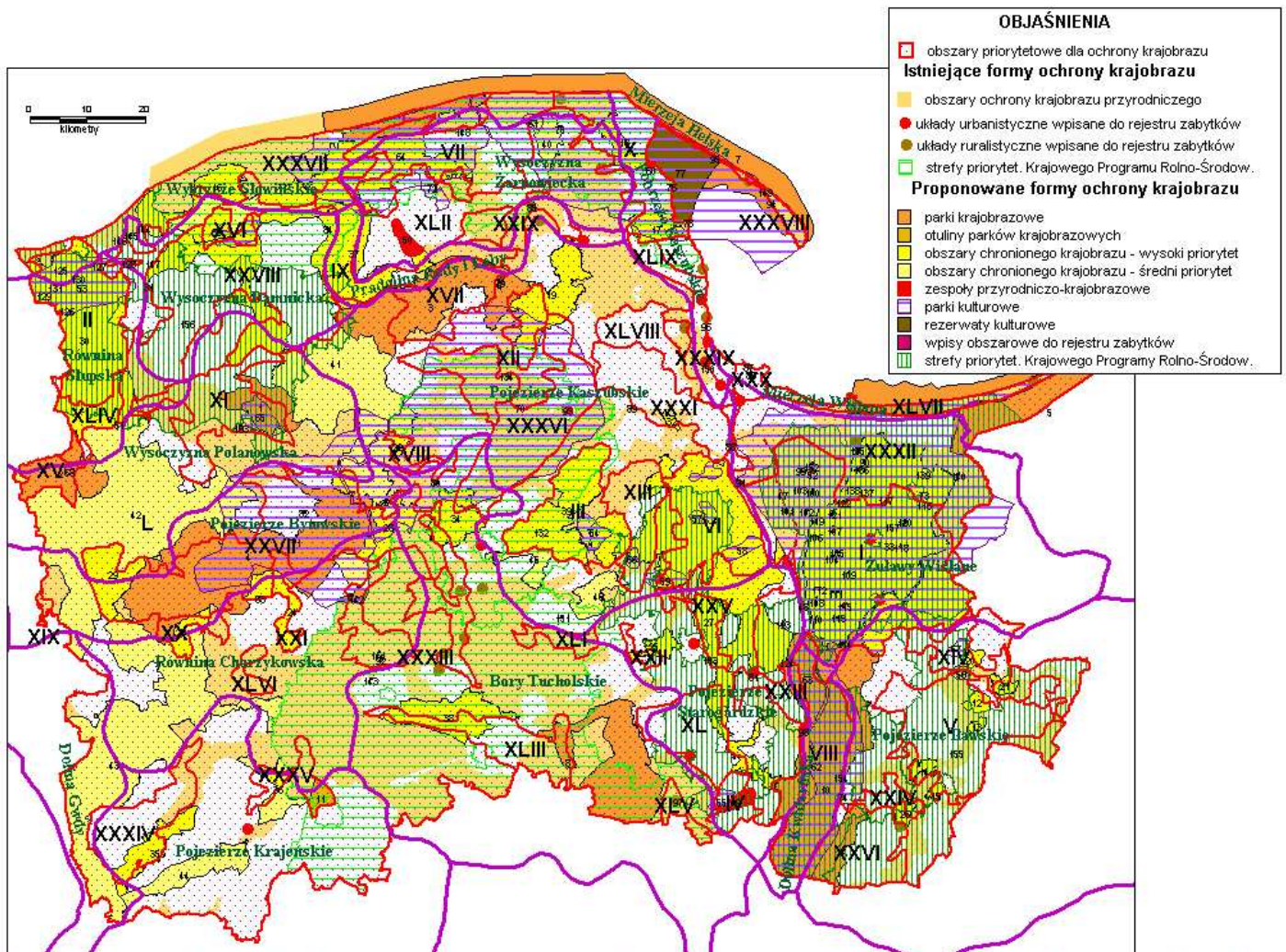
50	ZP-K	między Łebieniem a Strzelęcinem	16.38	Nowa Wieś Lęborska	XLII
51	ZP-K	między Korzybiem a Objezierzem	21.35	Kępice, Kobylnica, Trzebielino	XLIV
52	ZP-K	Las koło Cedrów Wielkich	0.25	Cedry Wielkie	I
53	PKul	"Kraina w Kratę"	136.65	Ustka, Słupsk	II
54	PKul	Południowokaszubski	21.66	Nowa Karczma, Przywidz	III
55	PKul	systemu agrarnego majątków Stara Jania, Leśna Jania i Kopytkowo	13.47	Smętowo Graniczne	IV
56	PKul	systemu agrarnego majątku rolnego Waplewo Wielkie	6.63	Stary Targ	V, XIV
57	PKul	Historycznego Krajobrazu wsi Trąbki Wielkie	5.08	Trąbki Wielkie	VI
58	PKul	otwartego krajobrazu rolniczego	31.72	Tczew, Pruszcz Gdański, Trąbki Wielkie	VI
59	PKul	Historycznego Krajobrazu otoczenia miasta Skarszewy	18.57	Skarszewy m. i gm.	VI
60	PKul	Ziemi i Zatoki Puckiej	903.37	Puck, Krokowa, Władysławowo, Jastarnia, Hel, Gniewino, Kosakowo, Wejherowo	X, VII, XXXVIII
61	PKul	Zespół klasztorny i kompozycja krajobrazowa w Żarnowcu	5.80	Krokowa	VII
62	PKul	Powiśla	281.32	Sadlinki, Kwidzyn, Ryjewo, Sztum, Miłoradz	VIII I
63	PKul	krajobrazu osiedleńczo-rolniczego wsi kolonijnych Doliny Walichnowskiej	58.54	Gniew, Pelplin, Subkowy	VIII
64	PKul	Łeba	413.06	Wicko, Choczewo, Łeba, Smołdzino, Główny	VII, IX, XXXVI, XLII
65	PKul	systemu agrarnego majątków rolnych	29.82	Dębica Kaszub., Kołczygłowy	XI
66	PKul	rozłóg średniej własności ziemskiej zespołu dworskiego w Szczodrowie	6.05	Skarszewy	XIII
67	PKul	system agrarny majątków rolnych Telkwice i Trankwice	7.12	Stary Targ	XVII
68	PKul	zespół rezydencjonalny pałacowo-parkowy z folwarkiem i wsią w Warcinie	1.58	Kępice	XV
69	PKul	system agrarny majątków rolnych	23.28	Główny	XVI
70	PKul	Kaszuby	1052.46	Chmielno, Kartuzy, Linia, Parchowo, Przodkowo, Sierakowice, Sulęczyno, Stężycza, Szemud, Somonino, Cewice	XII, XVII, XVIII, XXVII, XXXVI
71	PKul	Ziemi Bytowskiej	615.39	Bytów, Borzytuchom, Czarna Dąbrówka, Studzienice, Tuchomie, Parchowo	XXVII XXXIII
72	PKul	system agrarny majątków rolnych Zwartowo, Zwartówko, Gościęcino, Świchowo, Świchówko	18.14	Choczewo, Łęczycze	XLII
73	PKul	Żuławy Wiślane	1480.35	Cedry Wlk, Suchy Dąb, Tczew Gdańsk, Pruszcz Gd., Stegna, Sztutowo, Krynica Morska, Ostaszewo, Nowy Dwór Gd., Lichnowy, Nowy Staw, Sztum, Miłoradz, Malbork, Stare Pole	I XXXII XLVII
74	RK	zespół zamkowy w Kwidzynie	0.57	Kwidzyn m.	VIII
75	RK	założenie rezydencjonalno-parkowe w Krokowej	0.81	Krokowa	L
76	RK	archeologiczny kultury rzucewskiej i założenia rezydencjonalnego w Rzucewie	0.31	Puck	X
77	RK	Zatoka Pucka i jej tonie	105.09	Zatoka Pucka	X
78	RK	wieś rybacka Rewa	0.06	Kosakowo	X
79	RK	Paraszyno - kompozycja krajobrazowa zespołu dworskiego w dolinie Łeby	1.38	Łęczycze	XVII (w sąsiedz.)

80	RK	archeologiczny kultury gockiej w Węsiarach	0.44	Sulęczyno	XVIII (w sąsiedz.)
81	RK	zespół katedralno-klasztorny w Pelplinie	0.41	Pelplin m.	I, XXIII
82	RK	zespół zamkowy w Bytowie	0.28	Bytów m.	XXVII
83	RK	drewniany kościół i ciągłość tradycji rodowej w Borzyszkowych	0.15	Lipnica	XXVII
84	RK	zespół pałacowo-parkowy w miejscowości Wolinia	0.20	Główczyce	XXVIII
85	RK	przeźwyci rolniczej rozłogu XVIw. wsi "oleęderskiej" Kniewskie Błota	1.99	Wejherowo	XXIX
86	RK	Twierdza Wisłoujście w Gdańsku	0.26	Gdańsk	XXX
87	RK	pole bitwy Westerplatte w Gdańsku	0.49	Gdańsk	XXX
88	RK	sanktuarium Św. Wojciecha w Gdańsku-Świętym Wojciechu	0.58	Gdańsk	XXXI
89	RK	zespół kościelno-klasztorny w Żukowie	0.14	Żukowo m.	XXXI
90	RK	archeologiczny, warsztaty bursztyńnicze w miejscowości Niedźwiedziówka	0.29	Stegna	XXXII
91	RK	Kanał Raduni Pruszcz Gdański - Gdańsk	0.68	Pruszcz Gdański	XXXII
92	RK	archeologiczny, cmentarzysko kurhanowe w Leśnie	0.33	Brusy	XXXIII
93	RK	zespół kościelno-klasztorny w Kartuzach	0.20	Kartuzy m.	XXXVI
94	RK	wieś rybacka Jastania-Bór	0.22	Hel	XXXVIII
95	RK	wieś rybacka Kuźnica	0.19	Jastarnia	XXXVIII
96	RK	międzywojenne modernistyczne osiedla mieszkaniowe w Gdyni - Orłowie	0.18	Gdynia	XXXIX
97	RK	historyczny układ ruralistyczny i zabudowa wsi kociewskiej Osiek	0.55	Osiek	XLV
98	RK	układ urbanistyczny oraz zespół zamkowy i pałacowy w Gniewie	1.75	Gniew m.	VIII
99	RZ	Trutnowy	0.51	Cedry Wielkie	I
100	RZ	Giemlice	0.25	Cedry Wielkie	I
101	RZ	Krzywe Koło	0.30	Suchy Dąb	I
102	RZ	Steblewo	0.35	Suchy Dąb	I
103	RZ	Osice	0.19	Suchy Dąb	I
104	RZ	Lichnówki	0.24	Lichnowy	I
105	RZ	Lichnowy	0.44	Lichnowy	I
106	RZ	Boręty	0.45	Lichnowy	I
107	RZ	Pordenowo	0.42	Lichnowy	I
108	RZ	Bystrze	0.35	Miłoradz	I
109	RZ	Starynia	0.33	Lichnowy	I
110	RZ	Mątowy Wielkie	0.29	Miłoradz	I
111	RZ	Gnojewo	0.29	Miłoradz	I
112	RZ	Kończewice	0.53	Miłoradz	I
113	RZ	Miłoradz	0.53	Miłoradz	I
114	RZ	Pogorzała Wieś	0.32	Miłoradz	I
115	RZ	Stara Kościelnica	0.40	Miłoradz	I
116	RZ	Kmiecin	0.23	Nowy Dwór Gdański	I
117	RZ	Lubieszewo	0.55	Nowy Dwór Gdański	I
118	RZ	Świerki	0.26	Nowy Staw	I
119	RZ	Palczewo	0.28	Ostaszewo	I
120	RZ	Marynowy	0.44	Nowy Dwór Gdański	I
121	RZ	Nowa Cerkiew	0.46	Ostaszewo	I
122	RZ	Gniazdowo	0.24	Ostaszewo	XXXII
123	RZ	Subkowy	0.38	Subkowy	I
124	RZ	Wielki Garc	0.14	Pelplin	I

125	RZ	Duninowo	0.26	Ustka	II
126	RZ	Swołowo	0.12	Słupsk	II
127	RZ	Charnowo	0.52	Ustka	II
128	RZ	Machowino	0.21	Ustka	XXXVII
129	RZ	Możdżanowo	0.20	Ustka	II
130	RZ	Pęplino	0.21	Ustka	II
131	RZ	Starkowo	0.11	Ustka	II
132	RZ	Rekownica	0.06	Nowa Karczma	III
133	RZ	zespołu elektrowni wodnych w Gałęźni	0.60	Kołczygłowy	XI
134	RZ	zespół dworsko-folwarczny w Mirachowie	0.28	Kartuzy	XII
135	RZ	Żuławki	0.92	Stegna	XXXII
136	RZ	Nowa Kościelnica	0.56	Ostaszewo	XXXII
137	RZ	Jeziernik	0.47	Ostaszewo	XXXII
138	RZ	Ostaszewo	0.43	Ostaszewo	XXXII
139	RZ	Żelichowo	0.24	Nowy Dwór Gdański	XXXII
140	RZ	Marzęcino	0.57	Nowy Dwór Gdański	XXXII
141	RZ	Leśno	0.34	Brusy	XXXIII
142	RZ	Sominy	0.16	Studzienice	XXXIII
143	RZ	Czapiewice	0.09	Brusy	L
144	RZ	Objazda	0.41	Ustka	XXXVII
145	RZ	Machowinko	0.26	Ustka	XXXVII
146	RZ	Wytowno	0.42	Ustka	XXXVII
147	RZ	Karzcino	0.15	Słupsk	XXVIII
148	RZ	Osieki Lęborskie	0.17	Choczewo	VII
149	RZ	historyczny układ urbanistyczny miejscowości letniskowej Jurata	0.43	Jastarnia	XXXVIII
150	RZ	założenia rezydencjonalne przy ul. Polanki w Oliwie - ciąg krajobrazowy	0.18	Gdańsk	XXXIX
151	RZ	Wilcze Błota Kościerskie	0.19	Stara Kiszewa	L
152	RZ	Cedry Wielkie	0.71	Cedry Wielkie	I
153	SP KPRŚ	Kociewska	970.04	Trąbki Wlk, Skarszewy, Starogard Gd., Subkowy, Pelplin, Bobowo, Skórcz, Smętowo	I, , IV, VI, XIII, XXII, XXIII, XXIII, XXV, XL
154	SP KPRŚ	Doliny Dolnej Wisły	609.43	Gniew, Kwidzyn, Ryjewo, Sadlinki,	VIII, XXIV, XXVI
155	SP KPRŚ	Pojezierza Iławskiego	805.45	Gardeja, Mikołajki Pomorskie, Prabuty, Stary Dzierzgoń, Stary Targ	V, XIV, XXVI
156	SP KPRŚ.	Słupska	1413.74	Damnica, Dębica Kaszubska, Kobylnica, Potęgowo, Słupsk, Ustka	II, XI, XXVIII, XXXVII, XLIV
157	SP KPRŚ	Żuławska	1224.68	Cedry Wlk, Suchy Dąb, Stegna Sztutowo, Ostaszewo, Nowy Dwór Gd., Lichnowy, Nowy Staw, Miłoradz, Malbork, Stare Pole	I, XXXII, XLVII

PK – parki krajobrazowe, OChK – obszary chronionego krajobrazu, ZP-K – zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, PKul – parki kulturowe, RK – rezerваты kulturowe, RZ – wpisy obszarowe do rejestru zabytków, SP KPRŚ – strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego

Na podstawie tabeli 9 oraz analizy zasięgu przestrzennego proponowanych obszarów ochrony krajobrazu przedstawionego na ryc. 31 – 33 można stwierdzić, że najwięcej propozycji tych obszarów koncentruje się na terenach o najwyższych i bardzo wysokich walorach krajobrazowych, podlegających równocześnie największym zagrożeniom antropogenicznym.

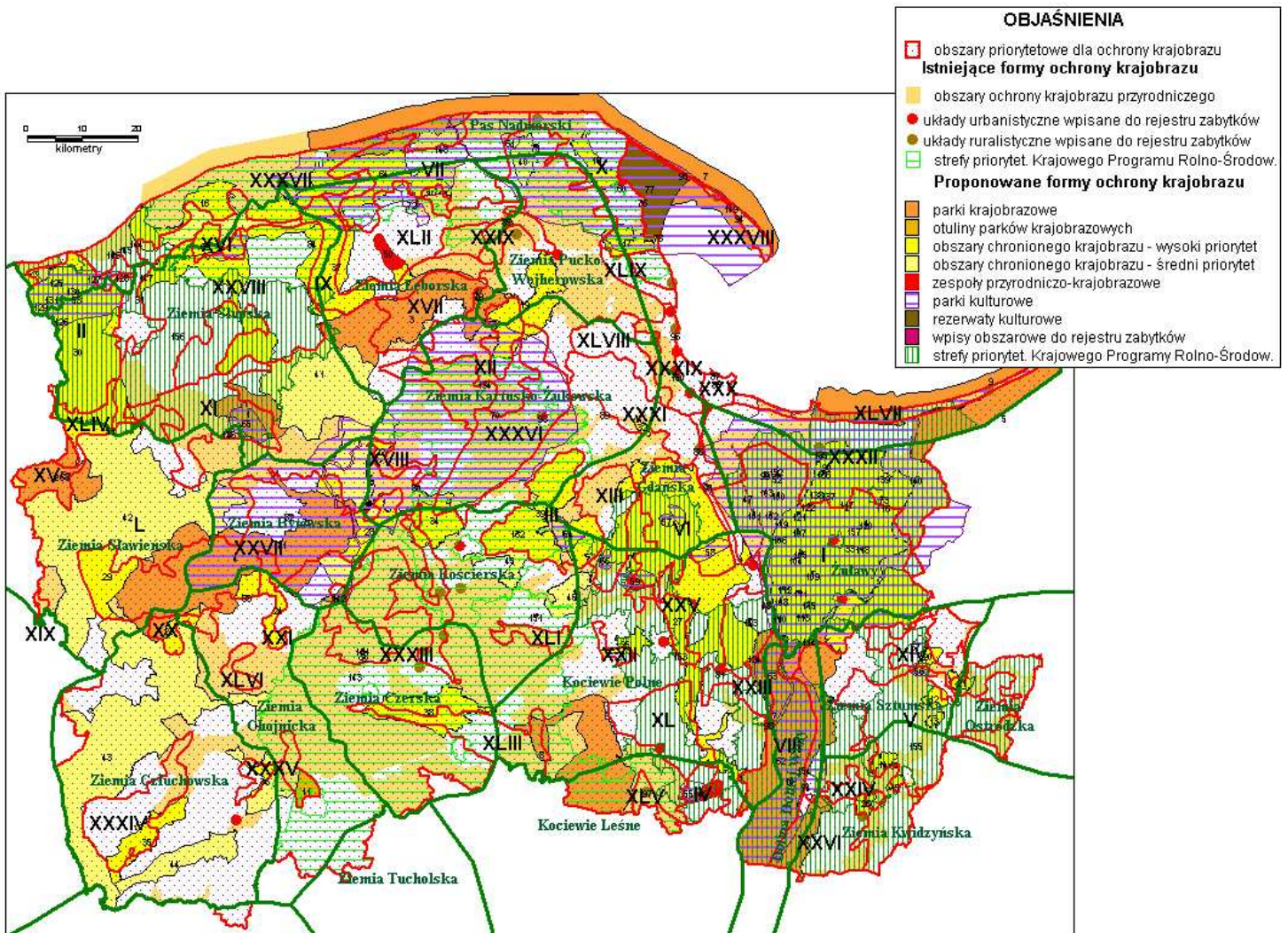

Ryc.31. Proponowane formy ochrony krajobrazu w województwie pomorskim na tle obszarów priorytetowych oraz regionów fizycznogeograficznych

I tak, w układzie regionów fizycznogeograficznych najwięcej proponowanych obszarów chronionych koncentruje się na:

- Żuławach Wiślanych (obszar chronionego krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, park kulturowy, liczne obszarowe wpisy do rejestru zabytków, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Dolinie Kwidzyńskiej i Walichnowskiej (park krajobrazowy, park kulturowy, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Równinie Słupskiej (obszar chronionego krajobrazu, w północnej części park kulturowy, liczne obszarowe wpisy do rejestru zabytków, strefa priorytetowa KPRŚ);
- południowej części Pojezierza Kaszubskiego (obszary chronionego krajobrazu, strefa priorytetowa KPRŚ, enklawy parków i rezerwatów kulturowych);

- Pojezierzu Starogardzkim (częściowo obszar chronionego krajobrazu, zespół przyrodniczo-krajobrazowy, strefa priorytetowa KPRŚ, obszarowe wpisy do rejestru zabytków);
- Pojezierzu Iławskim (enklawowo obszary chronionego krajobrazu, strefa priorytetowa KPRŚ, obszarowe wpisy do rejestru zabytków);
- Pojezierzu Bytowskim (park krajobrazowy, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Wysoczyźnie Damnickiej (enklawowo obszary chronionego krajobrazu, strefa priorytetowa KPRŚ).

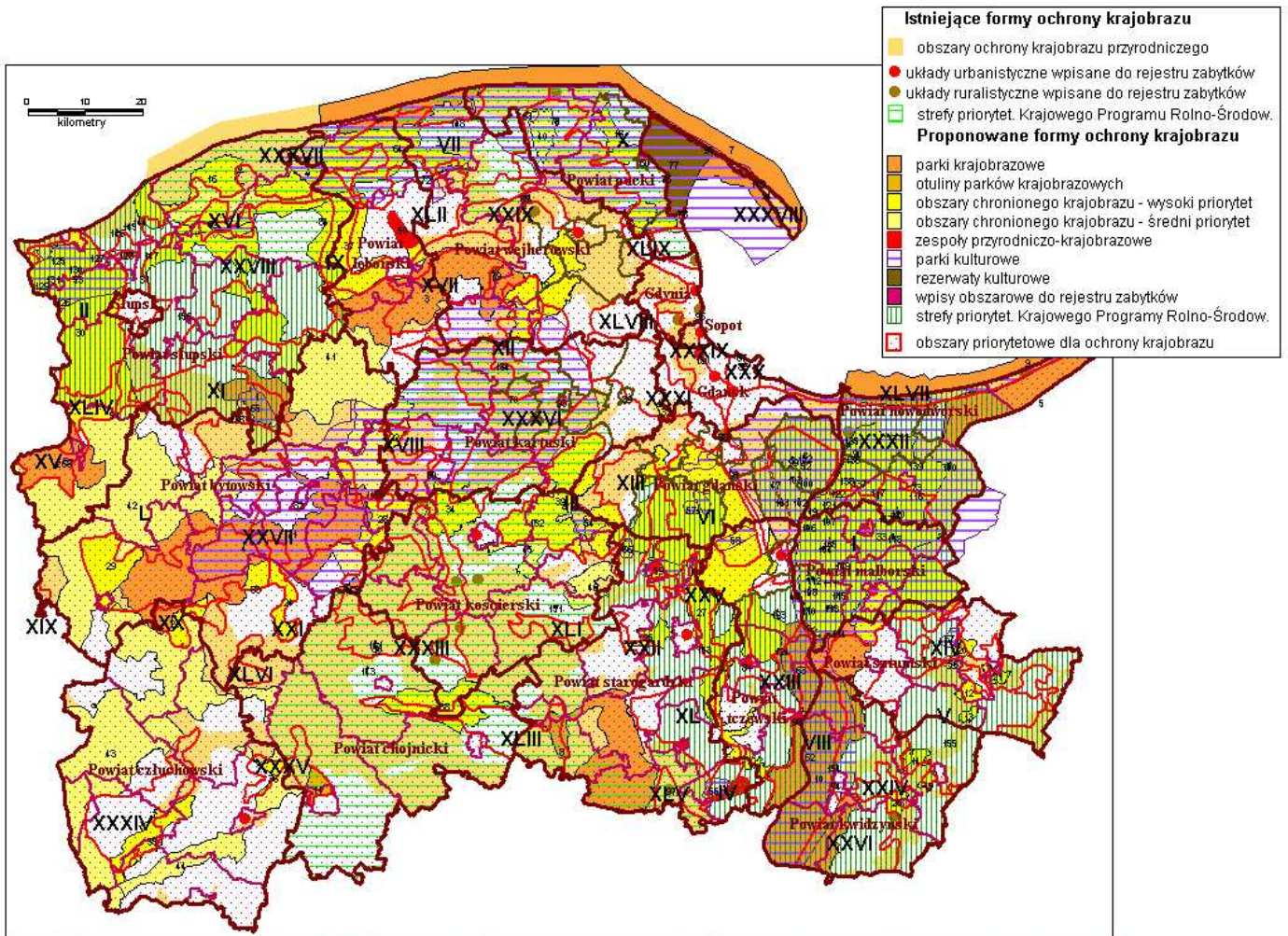

Ryc.32. Proponowane formy ochrony krajobrazu w województwie pomorskim na tle obszarów priorytetowych oraz regionów historyczno-kulturowych

W odniesieniu do regionów historyczno-kulturowych, najczęściej propozycji znajduje się na terenie:

- Żuław (obszar chronionego krajobrazu, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, park kulturowy, liczne obszarowe wpisy do rejestru zabytków, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Doliny Dolnej Wisły (park krajobrazowy, park kulturowy, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Ziemi Słupskiej (powiększenie parku krajobrazowego, obszar chronionego krajobrazu, w pn.-zach. części park kulturowy, obszarowe wpisy do rejestru zabytków, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Pasa Nadmorskiego (parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, parki kulturowe, rezerваты kulturowe, obszarowe wpisy do rejestru zabytków, strefy priorytetowe KPRŚ);

- Ziemi Kwidzyńskiej i Sztumskiej (obszary chronionego krajobrazu, enklawowo park kulturowy, strefa priorytetowa KPRŚ);
- Ziemi Bytowskiej (park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, park kulturowy);
- Ziemi Lęborskiej (park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, zespół przyrodniczo-krajobrazowy, w północnej części park kulturowy);
- Kociewia Leśnego (park krajobrazowy, zespół przyrodniczo-krajobrazowy, mały park kulturowy, strefa priorytetowa KPRŚ).

Ryc.33. Proponowane formy ochrony krajobrazu w województwie pomorskim na tle obszarów priorytetowych oraz granic powiatów i gmin

W układzie jednostek administracyjnych, największa powierzchnia i liczba proponowanych obszarów ochrony krajobrazu przyrodniczo-kulturowego, znajdują się w powiatach:

- malborskim (wszystkie gminy powiatu);
- nowodworskim (w wyjątku gminy Krynica Morska);
- słupskim (wszystkie gminy powiatu – najmniej propozycji w gminach Smołdzino i Główny);
- bytowskim (głównie gminy: Bytów, Miastko, Tuchomie, Studzienice, Parchowo);
- wejherowskim (głównie gminy: Lina, Łęczycze, Choczewo);
- gdańskim (Trąbki Wielkie, Cedry Wielkie, Suchy Dąb);

- tczewskim (wszystkie gminy powiatu);
- starogardzkim (gminy: Skarszewy, Smętowo Graniczne);
- kwidzyńskim (wszystkie gminy powiatu);
- sztumskim (w szczególności gminy: Mikołajki Pomorskie, Sztum, Stary Targ, Dzierzgoń).

Najmniej propozycji utworzenia nowych obszarów ochrony krajobrazu dotyczy miast aglomeracji trójmiejskiej i Słupska, a także powiatów: chojnickiego, człuchowskiego oraz kościerskiego (poza jego częścią wschodnią), a także takich gmin poza terenem tych powiatów, jak: Żukowo, Kaliska, Zblewo, Trzebielino i Kołczygłowy. Brak lub nieliczne propozycje na tych obszarach wynikają bądź to ze stosunkowo niskiej wartości i małego zagrożenia ich krajobrazu, bądź z wcześniejszego utworzenia w ich obrębie obszarów chronionych, których celem jest zachowanie zasobów krajobrazu.

3.6. Syntetyczna charakterystyka krajobrazowa obszarów województwa pomorskiego wraz z określeniem działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu

Rozdział niniejszy zawiera syntezę rezultatów opracowania, zawartych w poprzednich czterech rozdziałach studium, służącą w szczególności przeniesieniu i wykorzystaniu jego ustaleń w opracowaniach strategicznych i planistycznych (strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego, studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego), sporządzanych na szczeblu powiatów i gmin. Zawarto w nim, stosując układ zdelimitowanych wcześniej obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu, charakterystykę tych obszarów w zakresie:

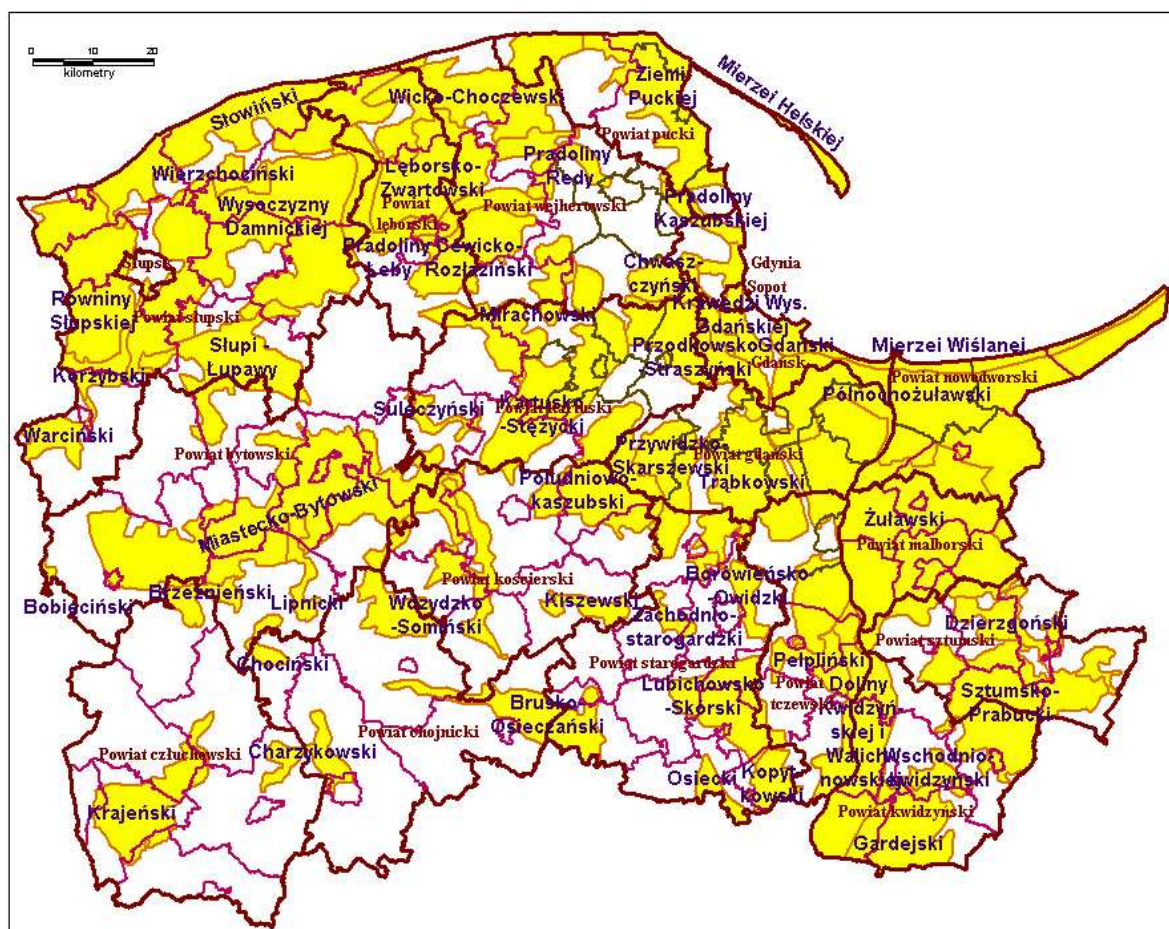
- ich powierzchni i położenia;
- dominujących typów krajobrazu;
- zasobów krajobrazowych wpływających na wartość krajobrazu;
- oceny wartości krajobrazu;
- czynników zagrażających wartości krajobrazu wraz z oceną stopnia natężenia tych zagrożeń;
- priorytetów w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu;
- istniejących i dotychczas proponowanych form obszarowych ochrony krajobrazu;
- propozycji dotyczących ochrony i kształtowania krajobrazu;
- obszarowych form ochrony krajobrazu proponowanych do utworzenia na podstawie ustaleń studium.

Jak wcześniej zaznaczono, skuteczna ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego jest możliwa tylko przy zastosowaniu pełnego zakresu dostępnych w tym celu instrumentów. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że środki ochrony konserwatorskiej, polegające w szczególności na ustanawianiu ochrony obszarowej na podstawie ustawy o ochronie przyrody lub ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, nie przynoszą pożądanych skutków, zarówno ze względu na zbyt słabe rygory ochronne wynikające z przepisów prawnych, jak i zbyt słabe egzekwowanie obowiązujących zakazów i zaleceń. Stąd też w kolejnych latach powinna nastąpić

koncentracja na instrumentach planistycznych. Dzięki racjonalnym - z punktu widzenia ochrony krajobrazu - zapisom studiów i planów przestrzennych, szanse na utrzymanie jego wartościowych cech mogą znacznie się zwiększyć. Wydaje się jednak, że nie będzie to możliwe bez prokrajobrazowych zmian w przepisach prawnych dotyczących szczególnie zagospodarowania przestrzennego, bez zmian w dotychczasowej praktyce planistycznej i projektowej urbanistów, ruralistów i architektów, którzy niejednokrotnie przyczyniają się do negatywnych zmian w krajobrazie, jak i bez szerokiej edukacji, która uświadomi społeczeństwu, że jakość krajobrazu stanowi jeden z głównych elementów wysokiej jakości środowiska życia człowieka. Bez wymienionych, jak i wielu innych działań, szanse na wdrożenie w Polsce zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, wydają się nikłe.

KATALOG OBSZARÓW PRIORYTETOWYCH DLA OCHRONY I KSZTAŁTOWANIA KRAJOBRAZU

Ryc.40. Obszary priorytetowe dla ochrony i kształtowania na tle granic powiatów i gmin województwa pomorskiego

Numer i nazwa: I. ŻUŁAWSKO-KOCIEWSKI

Powierzchnia: 960 km²

Dominujące typy krajobrazu: holocenijskie równiny akumulacji rzecznej z uprawowymi terenami rolnymi i zwartym osadnictwem żuławskich średniowiecznych wsi kmiecych; tereny faliste na podłożu plejstoceńskich glin z enklawami piaszczysto-żwirowymi i organogenicznymi z uprawowymi terenami rolnymi i zwartym osadnictwem żuławskich średniowiecznych wsi kmiecych lub wielkiej własności ziemskiej; płaskie dno doliny Wisły z utworami akumulacji rzecznej i użytkami zielonymi pozbawione osadnictwa; holocenijskie równiny akumulacji rzecznej z uprawowymi terenami rolnymi i rozproszonym osadnictwem żuławskich wsi jednodworczych. Większość to krajobrazy unikatowe (epizodyczne) dla województwa pomorskiego.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Żuławy Wiślane (część pd. i centralna), Pojezierze Starogardzkie (część pn.-wsch.), Pojezierze Iławskie (skraj pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Żuławy, Kociewie Polne (część pn.-wsch.), Ziemia Sztumska (skraj pn.).
- **powiaty:** malborski, gdański (część pd.-wsch.), nowodworski (część pd.), tczewski (część środkowa), sztumski (skraj pn.).
- **gminy:** Lichnowy, Malbork (m. i gm.), Miłoradz, Nowy Staw (m. i gm.), Stare Pole, Cedry Wielkie, Suchy Dąb, Ostaszewo (część pd.), Nowy Dwór Gdański (część pd.), Subkowy, Tczew (część pn.-wsch.), Pelplin (część pn.), Sztum (część pn.), Stary Targ (część pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** liczne ciągi widokowe na Żuławy i dolinę Wisły (Łęgowo – Tczew, Knybawa – Rybaki, Lisewo – Malbork) oraz z koryta Wisły na otoczenie; punkt widokowy w Gorzędzieju; unikatowe widoki panoramiczne miast: Malborka i Tczewa.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe w rejonie Gorzędzieja, Małej Słońcy i Kraśniewa.
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe, zabytkowe zespoły ruralistyczne, drogi alejowe, domy podcieniowe, ceglane kościoły średniowieczne; zespół urbanistyczny Nowego Stawu; zamek krzyżacki w Malborku; wiatraki w Pszczółkach i Palczewie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna i unikatowa, w części pn.-zach. bardzo wysoka, wynikająca szczególnie z elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej oraz elementów kulturowych, w nieco mniejszym stopniu z cech struktury krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: na wielu odcinkach wycinka drzew przy drogach alejowych; regulacja rzek: Wisły, Motławy, Świętej, Tiny; napowietrzne linie energetyczne; suburbanizacja w strefie Pruszcz Gd. – Tczew, Malbork – Kałdowo; eksploatacja w rejonie Różyn i Pszczółek, miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo silne, silne (na pd. od Malborka) i średnie (część pd.-zach. w obrębie Kociewia).

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: bardzo wysoki - podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz

kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Żuławski, Środkowożuławski, Rzeki Nogat: układy urbanistyczne Malborka i Nowego Stawu.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Kulturowy Żuław i Mierzei Wiślanej, Park Kulturowy Powiśla; Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły (skraj pd.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i dróg lokalnych, w tym bezwzględnie na obszarze Żuław Wiślanych (wraz z zachowaniem gatunku osadzenia);
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów folwarków żuławskich osadnictwa rozproszonego na obszarze Żuław Wiślanych oraz zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych w gminach Subkowy, Pelplin, Sztum i Stary Targ, jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza doliny Wisły pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągów widokowych Łęgowo – Tczew, Knybawa – Rybaki, Lisewo – Malbork;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego w Gorzędzieju pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca ze szczególnym zwróceniem uwagi na obszary położone na prawym brzegu Wisły;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w tym szczególnie widoków na zespół zamkowy w Malborku z trasy wodnej rzeki Nogat oraz tras kołowych i trasy kolejowej, na zespół staromiejski w Tczewie z trasy wodnej rzeki Wisły oraz tras kołowych (także z mostu w Knybawie) i trasy kolejowej, na pojedyncze obiekty budownictwa szkieletowego w gminie Pszczółki i Tczew;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych wszystkich średniowiecznych wsi lokacyjnych na Żuławach Wiślanych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego, szczególnie dla relikwów żuławskiego osadnictwa na „terpach”;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych dla wszystkich średniowiecznych wsi lokacyjnych na Żuławach Wiślanych oraz średniowiecznych wsi lokacyjnych gmin Subkowy i Pelplin;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;

- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym, w przypadku Żuław Wiślanych zachowanie, w porozumieniu ze służbami melioracyjnymi, szpalerowych obsadzeń rowów melioracyjnych wierzba;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Żuław Malborskich (w całości), Kociewski OChK (część lewobrzeżna Wisły).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: enklawa leśna koło Cedr Wielkich; (2) koryto rzeki Motławy i jego najbliższe otoczenie; (3) wąwozy i skarpa wiślana wraz z historyczną zielenią parku dawnej przystani oraz parku dworskiego w Gorzędzieju.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): całość obszaru (zarówno Żuław Wiślanych jak i części lewobrzeżnej Wisły).
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): całość obszaru Żuław Wiślanych oraz rozłóg wielkiej własności ziemskiej części lewobrzeżnej Wisły.
- F. Rejestr zabytków: wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznych układów ruralistycznych średniowiecznych wsi kmiecych: A) na Żuławach Gdańskich: Cedry Wielkie, Trutnowy, Giemlice, Krzywe Koło, Osice, Steblewo; B) na Wielkich Żuławach Malborskich: Boręty, Lichnowy, Lichnówki, Pordenowo, Starynia, Bystrze, Gnojewo, Kończewice, Mątowy Wielkie, Miłoradz, Pogorzała Wieś, Stara Kościelnica, Świerki, Kmiecín, Lubieszewo, Marynowy, Gniazdowo, Nowa Cerkiew, Palczewo; C) Powiśle: Subkowy oraz Wielki Garc.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Żuławska.

Numer i nazwa: II. RÓWNINY SŁUPSKIEJ**Powierzchnia:** 310 km²**Dominujące typy krajobrazu:** równiny faliste z plejstocénskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacialnych i organogenicznych, uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; na pozostałych obszarach przeważa rzeźba płaska lub falista z plejstocénskimi glinami glacialnymi albo utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, tereny uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych albo łąkowo-pastwiskowo-bagiennie lub leśne pozbawione osadnictwa; północną część obszaru zajmują krajobrazy unikatowe (epizodyczne).**Położenie:**

- **regiony fizycznogeograficzne:** Równina Słupska (część wsch.), Wybrzeże Słowińskie (fragment).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Słupska (część zach.), Pas Nadmorski (skraj zach).
- **powiaty:** słupski (część zach.).
- **gminy:** Ustka (m. i gm.), Słupsk, Kobylnica (części zachodnie).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa k. Strzelinka; obszar urozmaiconej rzeźby k. Reblina.
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe (16) i drogi alejowe; ceglane kościoły średniowieczne (5) i szkieletowe kościoły nowożytny (3); 6 zabytkowych układów ruralistycznych („krajna w kratę”); wiatraki w Swołowie i Lędowie; historyczny zespół urbanistyczny Ustki, port rybacki w Ustce.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania dróg alejowych i punktowych oraz małoobszarowych elementów kulturowych tworzących „Krajnę w Kratę”.**Zagrożenia krajobrazu:** na wielu odcinkach wycinka drzew przy drogach alejowych; regulacja rzeki Słupi; liczne napowietrzne linie energetyczne; bardzo rozległe powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Ustki; eksploatacja w rejonie Bruskowa, Tczewa i Zagórek, miejscami transformacja użytków zielonych.**Ocena zagrożeń krajobrazu:** bardzo silne.**Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:** bardzo wysoki - podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.**Istniejące formy ochrony krajobrazu:** Obszar Chronionego Krajobrazu Pas pobraża na zachód od Ustki (skraj pn.).**Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu:** powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Pas pobraża na zachód od Ustki (skraj pn.), utworzenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Dolina Dolnej Słupi, rezerwaty kulturowe: Ustka i Swołowo; Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (fragment Parku).**Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:**

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych (we wszystkich gminach obszaru);
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania zespołu zabytkowych obiektów we wsiach „Krainy w Kratę” - Charnowo, Możdżanowo, Peplino, Duninowo, Gąbino, Niestkowo, Starkowo, Wodnica, Swołowo, Runowo, Sierakowo Słupskie i innych podobnych miejscowości;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych: „Krainy w Kratę” - Charnowo, Możdżanowo, Peplino, Duninowo, Gąbino, Niestkowo, Starkowo, Wodnica, Swołowo, Runowo, Sierakowo Słupskie i innych podobnych miejscowości;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz lub silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz lub silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Równiny Słupskiej (prawie cały obszar).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): dla wybranych obszarów rozłogu wielkiej własności ziemskiej oraz historycznych wsi kmięcych, w szczególności wsi „Krainy w Kratę” ze zwróceniem uwagi na możliwości połączenia z funkcją agroturystyczną.
- F. Rejestr zabytków: wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznych układów ruralistycznych średniowiecznych wsi kmięcych: Swołowo, Charnowo, Duninowo, Machowino, Możdżanowo, Peplino, Starkowo.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Słupska.

Numer i nazwa: III. POŁUDNIOWOKASZUBSKI

Powierzchnia: 254 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalne pagórkowate z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi mozaikowate z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym, miejscami leśne z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część pd.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kościerska (część pn.-wsch.), Ziemia Kartusko-Żukowska (część pd.-wsch.), Ziemia Gdańska (skraj pd.-zach.), Kociewie Polne (skraj pn.-zach.).
- **powiaty:** kościerski (część pn.-wsch.), kartuski (część pd.-wsch.), gdański (część zach.).
- **gminy:** Nowa Karczma, Somonino, Kościerzyna (część wsch.), Liniewo (część pn.), Przywidz (część zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** odcinki lokalnych dróg pejzażowych w rejonie miejscowości Skrzydłowo, Szatarpy, Szumleś.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe Czarna Huta – Połęczyno – Szpon; obszar urozmaiconej rzeźby k. Nowego Wieca; dwa jeziora lobeliowe (Dobrogoszcz).
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe (9) i drogi alejowe, w tym unikatowa aleja lipowa przy drodze lokalnej Egiertowo - Nowa Karczma; ceglany kościół średniowieczny w Mierzeszynie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz elementów przyrodniczych i dróg alejowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drodze alejowej Rekownica - Zielenin; regulacja rzek: Wietcisy i Wierzycy; trzy napowietrzne linie energetyczne; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Grabówka; eksploatacja w rejonie Połęczyna, niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne, z wyjątkiem części pn., gdzie są słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: bardzo wysoki - podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Kaszubski Park Krajobrazowy (skraj zach.), Obszary Chronionego Krajobrazu: Przywidzki (część wsch.), Dolina Wietcisy (fragm. pd.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Przywidzkiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (część pn. i pd.); kulturowe – brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych ze szczególnym wskazaniem lokalnej drogi alejowej Egiertowo – Nowa Karczma;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych w szczególności zespoły Borcz, Wyczechowo, Będomin (!);
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych Hopowo – kościół, Hopowo - chałupa szkieletowa (!);
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych jednodworczego kaszubskiego osadnictwa rozproszonego (tzw. „pustek”);
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Południowokaszubski OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych w szczególności dla majątku Będomin, Wielki Klińcz oraz wsi Rekownica.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): obszar majątku Będomin w oryginalnych, historycznych granicach katastralnych a także dla wybranych obszarów rozłogu, w szczególności w rejonie miejscowości Szumleś Królewski, Szumleś Szlachecki, Szatarpy, Skrzydłowo.
- F. Rejestr zabytków: wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznego układu ruralistycznego wsi Rekownica.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: IV. KOPYTKOWSKI

Powierzchnia: 56 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, z dominacją upraw polowych i zwartym osadnictwem o charakterze wielkiej własności ziemskiej.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Starogardzkie (część pd.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Kociewie Leśne (część pn.-wsch.).
- **powiaty:** starogardzki (część pd.-wsch.).
- **gminy:** Smętowo Graniczne.

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak
- **elementy przyrodnicze:** obszar urozmaiconej rzeźby Smętówko – Frąca.
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe (6) i drogi alejowe (w tym unikatowa kompozycja alejowa dróg lokalnych układu pól majątków: Stara Jania, Leśna Jania, Kopytkowo); ceglany kościół średniowieczny w Lalkowych.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania dróg alejowych i małoobszarowych elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy trzech drogach alejowych; dwie napowietrzne linie energetyczne; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: bardzo wysoki - podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: **brak.**

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych w szczególności alei Stara Jania - Leśna Jania - Kopytkowo;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko- i pałacowo-parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;

- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz lub silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: Kopytkowski ZP-K.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): w ramach komponowanego krajobrazu rolniczego majątków Stara Jania, Leśna Jania i Kopytkowo.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy systemu agrarnego majątków rolnych Stara Jania, Leśna Jania i Kopytkowo wraz z tak zwanym upięszonym krajobrazem rolniczym ich rozłogu.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: V. SZTUMSKO-PRABUCKI

Powierzchnia: 356 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych albo piaszczysto-zwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi, niekiedy w typie mozaikowym, ze zwartym osadnictwem o charakterze wielkiej własności ziemskiej.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Iławskie (część pn.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Sztumska (część pd.), Ziemia Kwidzyńska (część pn.), Ziemia Ostródzka (część pd.-zach.).
- **powiaty:** sztumski (część pd.), kwidzyński (część pn.).
- **gminy:** Mikołajki Pomorskie, Prabuty (m. i gm.) (część pn.), Stary Dzierzgoń (część pd.), Sztum (część pd.-wsch.), mniejsze fragmenty: Stary Targ, Dzierzgoń, Ryjewo.

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciąg widokowy na odcinku Barlevice – Mikołajki Pomorskie – Górkki.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa k. Przezmarka; obszary urozmaiconej rzeźby k. Prabuty i Linek.
- **elementy kulturowe:** bardzo liczne zespoły dworsko-parkowe (34) i liczne drogi alejowe; 5 ceglanych kościołów średniowiecznych (m.in. w Prabutach); wiatrak w Starym Dzierzgoniu; żuławski dom podcieniowy w Obrzynowie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, na południu unikatowa, na którą składają się elementy z wszystkich grup kryteriów oceny wartości krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy trzech drogach alejowych; regulacja rzeki Liwy; dwie napowietrzne linie energetyczne; eksploatacja w rejonie Cygusów i Waplewa, miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne (część śrdk. i pn.-zach.), średnie (część pd.-wsch.).

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: bardzo wysoki - podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Jeziora Dzierzgoń (część śrdk.), Rzeki Liwy (skraj pd.), Morawski (skraj pd.), Rzeki Dzierzgoń (skraj wsch.)

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Rezerwat Kulturowy – zespół pałacowo-parkowy z folwarkiem w Waplewie;

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Barlevice – Mikołajki Pomorskie – Górki;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności miejscowości Krasna Łąka;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: poszerzenie OChK Jeziora Dzierzgoń i Morawskiego.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych ze szczególnym uwzględnieniem zespołu pałacowo-parkowego z folwarkiem i wsią folwarczną w Waplewie Wielkim.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy systemu agrarnego majątku rolnego Waplewo Wielkie wraz z tak zwanym „upiększonym krajobrazem rolniczym” jego rozłogu.
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Kwidzyńska.

Numer i nazwa: VI. TRĄBKOWSKI

Powierzchnia: 270 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowe lub uprawowe z enklawami leśnymi mozaikowate, ze zwartym osadnictwem o charakterze wielkiej własności ziemskiej.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część pd.-wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Gdańska (część pd.), Kociewie Polne (część pn.).
- **powiaty:** gdański (część śrdk.), starogardzki (część pn.), tczewski (część pn.).
- **gminy:** Pruszcz Gdański (część zach.), Trąbki Wielkie (część wsch.), Pszczółki (część zach.), Skarszewy (m. i gm.) (część pn.-wsch.), Tczew (część pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciąg widokowy na odcinku Kleszczewo – Straszyn.
- **elementy przyrodnicze:** obszary urozmaiconej rzeźby Kłodawa – Łoguszewo, k. Godziszewa, wsi Turze i Lubiszewa.
- **elementy kulturowe:** bardzo liczne zespoły dworsko-parkowe (32); cztery drogi alejowe; ceglane kościoły średniowieczne w Skarszewach i Lubiszewie Tczewskim; historyczny zespół urbanistyczny Skarszew; zabytkowy zespół ruralistyczny Trąbek Wielkich.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, wynikająca z cech struktury krajobrazu oraz występowania punktowych i małoobszarowych elementów kulturowych, a mniejszym stopniu elementów ekspozycji wizualnej.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drodze alejowej Trąbki Wielkie- Gołębiewo; regulacja rzeki Więcisy; trzy napowietrzne linie energetyczne; eksploatacja w rejonie Wymysłowa i Zaskoczyna, dawna eksploatacja k. Gołębiewa, niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne (część śrdk. i pd.-zach.), średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: bardzo wysoki - podjęcie działań zmierzających do zahamowania oddziaływania czynników degradujących krajobraz oraz kształtowanie krajobrazu zmierzające do odtworzenia i utrzymania walorów krajobrazowych w celu ich ochrony.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu Dolina Wierzycy (skraj pd.); układ urbanistyczny Skarszew; układ ruralistyczny wsi Trąbki Wielkie;

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Skarszewski Obszar Chronionego Krajobrazu (część zach.), Kociewski OChK (część śrdk.); kulturowe – brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;

- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Kleszczewo – Straszyn w kierunku wschodnim;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych wnętrza zespołu ruralistycznego Trąbek Wielkich;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych, w szczególności miejscowości Malenin, Trąbki Wielkie a także historycznego zespołu urbanistycznego Skarszew;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Kociewski OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): obszar położony na wschód od drogi Kleszczewo - Straszyn a także dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): dla wybranych obszarów rozłogu wielkiej własności ziemskiej, w szczególności Park Kulturowy Historycznego Krajobrazu wsi Trąbki Wielkie (1) i system Parków Kulturowych otwartego krajobrazu rolniczego dla miejscowości Żuława, Arciszewo, Wojanowo, Będzieszyn, Świncz, Szczerbięcín a także Bolesławowo, oraz wybranych historycznych wsi kmiecych, w szczególności miejscowości Malenin, Mieścín, Trąbki Małe i Kaczki (2) oraz Park Kulturowy Historycznego Krajobrazu otoczenia miasta Skarszewy (3).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Kociewska.

Numer i nazwa: VII. WICKO-CHOCZEWSKI

Powierzchnia: 345 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi ze zwartym osadnictwem o charakterze wielkiej własności ziemskiej lub leśne z enklawami rolnymi z bardzo rzadkimi osadami; holoceniowe równiny z utworami akumulacji biogenicznej, łąkowo-pastwiskowo-(bagienne) ze zwartym osadnictwem o charakterze wielkiej własności ziemskiej lub pozbawione osadnictwa; rynny glacialne z holoceniowymi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, wypełnione jeziorami; w części wschodniej obszaru liczne krajobrazy unikatowe.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wysoczyzna Żarnowiecka (część pn.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Łębska (część pn.), Pas Nadmorski (część śrdk.).
- **powiaty:** wejherowski, łębski, pucki (części północne).
- **gminy:** Choczewo, Gniewino (część pn.), Wicko (część wsch.), Krokowa (część pn.-zach.), Nowa Wieś Łębska (mały fragment pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkt widokowy z okolic Rybna w kierunku południowym na dolinę rzeki Łęby; ciąg widokowy na odcinku Przebędowo – Lublewo z ekspozycją Morza Bałtyckiego.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Przebędówka, Zwartowa, Choczewka; dwa jeziora lobeliowe: Choczewskie i Salińskie.
- **elementy kulturowe:** bardzo liczne zespoły dworsko-parkowe (35); cztery drogi alejowe; ceglany kościół średniowieczny w Żarnowcu; wiatrak w Zdrzewnie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, w części pn.-wsch. wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu, a w nieco mniejszym stopniu z pozostałych walorów, szczególnie zespołów dworsko-parkowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy dwóch drogach alejowych; regulacja rzeki Piaśnicy; napowietrzna linia energetyczna; rozległe powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Sasina, Białogóry, Dębek, Nadola; eksploatacja w rejonie Perlina; zmiana struktury agrarnej terenów rolnych gł. na Równinie Błot Przymorskich.

Ocena zagrożeń krajobrazu: w przewadze silne (szczególnie część pn.-wsch.) i średnie, miejscami słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: bardzo wysoki - po podjęciu stosunkowo ograniczonych działań z zakresu pielęgnacji oraz ograniczania skutków oddziaływania niektórych czynników degradujących, wartości powinny podlegać ochronie.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Nadmorski Park Krajobrazowy (część pn.-wsch.), Obszary Chronionego Krajobrazu: Nadmorski (część pn.-wsch.), Choczewsko-Saliński (część pd.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Nadmorskiego Parku krajobrazowego, utworzenie Słowińskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu; Park Kulturowy Łeba,

Park Kulturowy Ziemi Puckiej (fragment Parku); Rezerwat Kulturowy - zespół klasztorny i kompozycja krajobrazowa w Żarnowcu.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych, szczególnie majątków Ciekocino, Kurowo, Lublewo, Prusiewo;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Przebędowo – Lublewo;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego w okolicy Rybna (patrz także zespół 29 i 42) pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności zespołu klasztornego i dworsko-parkowego w Żarnowcu;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie w aktualnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Słowiński OChK (część zach. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych – w szczególności dla zespołu majątków Sasino, Ciekocino, Jackowo, Choczewko i Kurowo oraz majątku Prusiewo; ochrona ekspozycji w kierunku południowym na dolinę rzeki Łeby z punktu widokowego w okolicach Rybna; ochrona ekspozycji

w kierunku północnym z ciągu widokowego na odcinku Przebędowo – Lublewo z ekspozycją Morza Bałtyckiego.

- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Łeba (1); Park Kulturowy Ziemi Puckiej (fragment Parku) (2); Rezerwat Kulturowy - zespół klasztorny i kompozycja krajobrazowa w Żarnowcu (3).
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): Osieki Lęborskie.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją

Numer i nazwa: VIII. DOLINY KWIDZYŃSKIEJ I WALICHNOWSKIEJ

Powierzchnia: 300 km²

Dominujące typy krajobrazu: holocenijskie płaskie dna dolin rzecznych z utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, uprawowe z rozproszonym nowożytnym osadnictwem kolonijnym; holocenijskie dna dolin rzecznych z utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, łąkowo-pastwiskowe ze zwartymi żuławskimi średniowiecznymi wsiami kmiecymi albo pozbawione osad; młodoglacjalne pagórkowate z silnie mozaikowatym kompleksem różnogenetycznych utworów holocenijskich i plejstoceńskich w podłożu, mozaikowate leśne z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; prawie wszystkie krajobrazy obszary należą do unikatowych (epizodycznych).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Dolina Kwidzyńska, Pojezierze Starogardzkie (fragment).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Dolina Dolnej Wisły, Kociewie Polne (część pd.-wsch.).
- **powiaty:** kwidzyński (część zach.), tczewski (część wsch.).
- **gminy:** Sadlinki, Kwidzyn, Ryjewo (części zachodnie), Gniew, Pelplin, Subkowy (części wschodnie)

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkt widokowy z zamku w Kwidzynie; ciągi widokowe: z koryta Wisły na otoczenie, na dolinę Kwidzyńską na odcinku Gurcz – Okrągła Łąka; makronętrza krajobrazowe Doliny Kwidzyńskiej i Doliny Walichnowskiej; unikatowy widok panoramiczny miasta Gniew.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Ciepłego, Tymawy i Podzamcza.
- **elementy kulturowe:** zespół dworsko-parkowy w Małym Garcu i Opaleniu, droga alejowa Wielki Garc – Małe Walichnowy; żuławski dom podcieniowy w Kaniczkach; ceglane kościoły średniowieczne w Gniewie i Kwidzynie; krzyżackie założenia zamkowe w Gniewie i Kwidzynie; historyczny zespół urbanistyczny Gniewa.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej oraz z istnienia założeń zamkowych w Gniewie i Kwidzynie.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drodze alejowej Małe Walichnowy - Kotło; regulacja rzeki Wisły i Liwy; dwie napowietrzne linie energetyczne; eksploatacja w Opaleniach i Rozpędzinach; miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo silne i silne w Dolinie Kwidzyńskiej, słabe w Dolinie Walichnowskiej.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Nadwiślański, Doliny Kwidzyńskiej, Gniewski (część zach.), Ryjewski (skraj wsch.); układ urbanistyczny Gniewu.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły; Park Kulturowy Powiśla; Rezerwat Kulturowy – układ urbanistyczny oraz zespół zamkowy i

pałacowy w Gniewie; Rezerwat Kulturowy – zespół zamkowy w Kwidzynie (strefa graniczna z obszarem 50).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza krajobrazowego Doliny Kwidzyńskiej (patrz także zespół 26) i Doliny Walichnowskiej (patrz także zespół 23) pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na oba wnętrza;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego wodnego rzeki Wisły oraz lądowego Gurcz – Okrągła Łąka;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego panoramy z punktu widokowego z zamku w Kwidzynie pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych zespołu zamkowego i staromiejskiego w Gniewie oraz zespołu zamkowego i staromiejskiego w Kwidzynie;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności położonych w Dolinie Kwidzyńskiej (Jarzębina, Janowo i Gniewskie Pole, Nowy Dwór, Kaniczki, Nebrowo, Rusinowo, Bronisławowo) i w Dolinie Walichnowskiej (Wielkie i Małe Walichnowy, Polskie Gronowo);
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego w obrębie doliny Wisły;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy na obszarach poza doliną Wisły;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Nadwiślański Park Krajobrazowy
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona ekspozycji panoramicznej krajobrazu z punktu widokowego z zamku w Kwidzynie; ścisła ochrona ekspozycji panoramy miasta Gniew; ochrona ekspozycji historycznego krajobrazu osiedleńczego wsi kolonijnych i na dolinę Kwidzyńską na odcinku trasy kołowej Gurcz – Okrągła Łąka; ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji krajobrazowej makrownętrza krajobrazowego Doliny Walichnowskiej.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Powiśla (część prawobrzeżna Wisły) (1); Park Kulturowy krajobrazu osiedleńczego rolniczego wsi kolonijnych w Dolinie Walichnowskiej (2) (część lewobrzeżna Wisły); Rezerwat Kulturowy – układ urbanistyczny oraz zespół zamkowy i pałacowy w Gniewie (1); Rezerwat Kulturowy – zespół zamkowy w Kwidzynie (2) (strefa graniczna z obszarem 50).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Doliny Dolnej Wisły.

Numer i nazwa: IX. PRADOLINY ŁEBY**Powierzchnia:** 185 km²

Dominujące typy krajobrazu: płaskie dna pradolin z holocenijskimi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, łąkowo-pastwiskowe bez lub z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartych średniowiecznych wsi kmiecych albo pozbawione osad; młodoglacjalny o rzeźbie krawędziowej z kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-zwirowych z głazami w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; wszystkie krajobrazy obszaru są unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pradolina Redy i Łeby (część śrdk. i zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Łęberska (część śrdk.), Ziemia Słupska (skraj wsch.).
- **powiaty:** łęberski (część śrdk.-zach.), wejherowski (część zach.), słupski (skraj wsch.).
- **gminy:** Łębork, Nowa Wieś Łęberska (część śrdk. i zach.), Łęczycze (część śrdk.), Wicko (część pd.-zach.), Głównicyce (skraj wsch.), Potęgowo (skraj pn.-wsch.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkt widokowy z Poraju na dolinę Łeby; ciąg widokowy na odcinku Ługi – Bożepole; makrownętrza krajobrazowe pradolin na odcinku Łębork – Chabrowo i Mosty – Strzebielino.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa k. Będzimina.
- **elementy kulturowe:** 9 zespołów dworsko-parkowych; trzy drogi alejowe; ceglany kościół średniowieczny w Łęborku; szkieletowy kościół nowożytny w Bożympolu Wielkim.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna w części wschodniej, bardzo wysoka w zachodniej, wynikająca głównie z elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej i w mniejszym stopniu z cech struktury krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew alejowych koło Łęczycy; regulacja rzeki Łeby i Redy; liczne napowietrzne linie energetyczne; powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych k.Cecenowa; suburbanizacja w rejonie Łęborka; zainwestowanie rekreacyjne nad jez. Lubowidzkiem; eksploatacja w rejonie Krakulic, Łęborka i Strzebielina, rozległa transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Pradoliny Redy – Łeby i Fragment pradolin Łeby i wzgórze morenowe na pd.od Łęborka (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu: Pradoliny Redy – Łeby (część zach. i śrdk.); Słowiński Obszar Chronionego Krajobrazu (skraj pn.), Park Kulturowy Łeba (skraj pn.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrz krajobrazowych pradoliny rzeki Łeby na odcinku Lębork – Chabrowo i Mosty – Strzebielino pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Ługi – Bożepole;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego z Poraju na dolinę Łeby pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Doliny Dolnej Łeby.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ochrona ekspozycji krajobrazu doliny Łeby z punktu widokowego w Poraju oraz z ciągu widokowego na odcinku Ługi – Bożepole.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Łeba (fragment Parku).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: X. ZIEMI PUCKIEJ

Powierzchnia: 240 km²

Dominujące typy krajobrazu: płaskie dna pradolin z holocenijskimi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, łąkowo-pastwiskowo-bagiennie bez lub z enklawami leśnymi pozbawione osadnictwa lub z rozproszonym nowożytnym osadnictwem kolonijnym; plejstocenijskie wysoczyzny morenowe płaskie lub faliste z glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacialnych i organogenicznych w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi, ze zwartym osadnictwem o charakterze wielkiej własności ziemskiej; plejstocenijskie wysoczyzny morenowe faliste z glinami glacialnymi w podłożu, uprawowe z osadnictwem o charakterze zwartych średniowiecznych wsi kmiecych; krajobrazy dolinne obszaru mają charakter unikatowy.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pobrzeże Kaszubskie (część śrdk. i pn.), Wybrzeże Słowińskie (skraj wsch.), Wysoczyzna Żarnowiecka (skraj pn.-wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski (część śrdk.), Ziemia Pucko-Wejherowska (skraj pn.-wsch.).
- **powiaty:** pucki
- **gminy:** Władysławowo, Puck (m. i gm.) (poza częścią zach.), Krokowa (część wsch.), Kosakowo (część pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkty widokowe: z Rozewia na Bałtyk i wybrzeże, ze Zdrady na Pradolinę Płutnicy; ciąg widokowy na odcinku Zdrada – Połczynno; makrownętrza krajobrazowe: Pradoliny Kaszubskiej, Pradoliny Płutnicy wraz z Bielawskimi Błotami, Małej Zatoki Puckiej; unikatowy widok panoramiczny Pucka.
- **elementy przyrodnicze:** liczne wybrzeża klifowe: jastrzębskie, rozewskie, chłapowskie, puckie, osłonińskie; strefy wąwozowe k. Zdrady.
- **elementy kulturowe:** 13 zespołów dworsko-parkowych w tym zespół zamkowo-parkowy z krajobrazowym parkiem romantycznym w Krokowej oraz neogotycka rezydencja pałacowo-parkowa w Rzucewie; cztery cenne aleje (pomnikowe aleje lipowe: Żarnowiec-Krokowa, Rzucewo – Osłonino (kontraleja ! 400-letnia !), Starzyński Dwór (aleje z kompozycji układu pól majątku); ceglany kościół średniowieczny w Pucku, szkieletowy kościół nowożytny w Mechowie; zabytkowy zespół ruralistyczny Karwieńskich Błot; historyczny zespół urbanistyczny Pucka, porty rybackie we Władysławowie i Pucku; stanowisko pradziejowej kultury rzucewskiej w Rzucewie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka w części pn. i pd., wybitna w środkowej i zach., wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej, a w mniejszym stopniu z elementów przyrodniczych (klify) oraz kulturowych (zespoły dworsko-parkowe).

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drodze alejowej Połczynno-Sławutowo i Rzucewo-Osłonino; regulacja rzeki Redy; dwie napowietrzne linie energetyczne; bardzo rozległe powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych; suburbanizacje w rejonie Pucka, Brzezina, Redy, Rewy; intensywne zainwestowanie rekreacyjne w strefie Karwia – Władysławowa

oraz w Pucku, Osłoninie, Rewie; liczne miejsca obecnej i dawnej eksploatacji kopalin; rzadziej transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: w przewadze silne, miejscami średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Rezerwaty krajobrazowe: Przylądek Rozewie, Wąwóz Chłapowski, Nadmorski Park Krajobrazowy (część pn.), Nadmorski Obszary Chronionego Krajobrazu (część pn.); układ urbanistyczny miasta Puck, układy ruralistyczne wsi Karwieńskie Błota i Mechowo.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Dolina Płutnicy (część śrdk.), powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu: Pradoliny Redy – Łeby (część pd.); Park Kulturowy Ziemi Puckiej (wraz z Zatoką Pucką); Rezerwat Kulturowy Wieś Karwieńskie Błota (ostatecznie ten zabytkowy układ ruralistyczny został wpisany do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego), Rezerwat Kulturowy – założenie rezydencjonalno-parkowe wraz z romantycznym parkiem krajobrazowym w Krokowej (strefa graniczna z obszarem 50); Rezerwat Kulturowy – archeologiczny kultury rzucewskiej i założenia rezydencjonalnego z komponowanym krajobrazem w Rzucewie; Rezerwat Kulturowy – Zatoka Pucka i jej tonie (patrz także obszar 38); Rezerwat Kulturowy – wieś rybacka Rewa;

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych w szczególności alei: Żarnowiec-Krokowa, Rzucewo – Osłonino, lokalnie w Starzyńskim Dworze;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi szczególnie w rejonie majątków Sulicice – Kłanino – Starzyński Dwór;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych w szczególności majątków Sulicice, Kłanino, Starzyński Dwór;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrz Pradoliny Kaszubskiej, Pradoliny Płutnicy wraz z Bielawskimi Błotami oraz Małej Zatoki Puckiej, pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wnętrze;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Zdrada – Połczyńno oraz Żarnowiec - Krokowa;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktów widokowych z Rozewia na Bałtyk i wybrzeże, z miejscowości Zdrada na Pradolinę rzeki Płutnicy, a także dla unikatowego widoku panoramicznego Pucka, pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca, również dla punkty widokowego koło Goszczyna w kierunku wschodnim (patrz także zespół 50);

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności ekspozycji sylwety miasta Pucka oraz ekspozycji i udostępnienia rezerwatu archeologicznego kultury rzucewskiej w Rzucewie;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych (z wyłączeniem „olęderskiej” wsi Karwieńskie Błota);
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja osadnictwa rozproszonego tak zwanych „poniatówek”;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz lub silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz lub silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Pradoliny Kaszubskiej i Pradoliny Płutnicy.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji krajobrazu z punktu widokowego na latarni morskiej w Rozewiu w kierunku łądu; ścisła ochrona ekspozycji krajobrazowej otwarcia widokowego z punktu widokowego w rejonie miejscowości Zdrada i z ciągu widokowego na odcinku Zdrada – Połczyno na Pradolinę rzeki Płutnicy; ścisła ochrona punktu widokowego w kierunku południowo-wschodnim na historyczną panoramę Pucka poprzez wody Zatoki Puckiej.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Ziemi Puckiej (wraz z Zatoką Pucką) (1); Rezerwat Kulturowy – założenie rezydencjonalno-parkowe wraz z romantycznym parkiem krajobrazowym w Krokowej (1) (strefa graniczna z obszarem 50); Rezerwat Kulturowy – archeologiczny kultury rzucewskiej i założenia rezydencjonalnego z komponowanym krajobrazem w Rzucewie (2); Rezerwat Kulturowy – Zatoka Pucka i jej tonie (3) (patrz także obszar 38); Rezerwat Kulturowy – wieś rybacka Rewa (4).
- F. Wpis (alternatywnie) do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) założenia rezydencjonalno-parkowego wraz z romantycznym parkiem krajobrazowym w Krokowej.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XI. SŁUPI - ŁUPAWY

Powierzchnia: 230 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami liniastymi i organogenicznymi w podłożu, łąkowo-pastwiskowe z enklawami leśnymi i bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny silnie pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi w podłożu, leśne z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; w centralnej części obszaru krajobrazu unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wysoczyzna Polanowska (część pn.), Równina Słupska (skraj pd.-wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Słupska (część pd.), Ziemia Sławieńska (skraj pn.-wsch.).
- **powiaty:** słupski (część pd.), bytowski (fragm. pn.).
- **gminy:** Dębica Kaszubska, Kołczygłowy (część pn.), Kobylnica (fragm.), Potęgowo (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciąg widokowy na odcinku Starkówko – Barnowo.
- **elementy przyrodnicze:** liczne strefy wąwozowe k. Gałęźni, Krzyni, Kotowa, Jaworów; obszary urozmaiconej rzeźby k. Podwilczyna i Cetynia.
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe (14); trzy drogi alejowe; ceglany kościół średniowieczny w miejscowości Budowo; szkieletowe kościoły nowożytnie w Dobieszewie i Kołczygłowach.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: przeważnie bardzo wysoka, wybitna w części wschodniej, wynikająca z cech struktury krajobrazu oraz elementów przyrodniczych, w mniejszym stopniu kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew alejowych w Niepogłędziu; regulacja rzeki Słupi; napowietrzna linia energetyczna; eksploatacja w rejonie Wieliszewa.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe (część śrdk. i pd.-wsch.) i bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - po podjęciu stosunkowo ograniczonych działań z zakresu pielęgnacji oraz ograniczania skutków oddziaływania niektórych czynników degradujących, powinny podlegać bezwzględnej ochronie.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Dolina Słupi.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;

- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Starkówko – Barnowo;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych, w szczególności kościołów szkieletowych w miejscowościach Dobieszewo i Kołczygłowy;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: powiększenie parku krajobrazowego Dolina Słupi.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych; ochrona ekspozycji krajobrazowej z ciągu widokowego drogi kołowej Starówko – Barnowo.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy systemu agrarnego majątków rolnych Budowo, Kotowo, Łabiszewo, Motarzyno, Niepogłędzie, wraz z tak zwanym upiększonym krajobrazem rolniczym ich rozłogu.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) zespołu elektrowni wodnych w Gałęźni (zabytek techniki).
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Słupska.

Numer i nazwa: XII. MIRACHOWSKI

Powierzchnia: 185 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowaty leśny z enklawami rolnymi (i/lub jeziornymi) i bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowe z enklawami leśnymi, czasem w podtypie mozaikowatym, z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; w zachodniej części obszaru krajobrazy unikatowe.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część centralna).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kartusko-Żukowska (część pn.), Ziemia Pucko-Wejherowska (skraj pd.-zach.), Ziemia Lęborska (skraj pd.).
- **powiaty:** kartuski (część pn.), wejherowski (część pd.), lęborski (skraj pd.).
- **gminy:** Sierakowice (część pn.), Kartusy (część zach.), Linia (część wsch.), Luzino (część pd.), Cewice (część pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** liczne strefy wąwozowe, głównie na zboczach dolin Łeby i Bolszewki; obszary urozmaiconej rzeźby k. Kamienicy Królewskiej, Mirachowa, Smażyna; trzy jeziora lobeliowe.
- **elementy kulturowe:** 4 zespoły dworsko-parkowe, szkieletowy kościół nowożytny w Bukowinie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: zainwestowanie rekreacyjne w rejonie jezior Potęgowskich; nieliczna transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe i słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Rezerваты krajobrazowe: Lubygość, Staniszewskie Zdroje, Kaszubski Park Krajobrazowy (część zach.), Obszary Chronionego Krajobrazu: Fragment pradoliny Łeby i wzgórze morenowe na pd. od Lęborka (skraj zach.), Dolina Łeby (fragm. środk.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Trójmiejsko-Lęborski Obszar Chronionego Krajobrazu (część wsch.), Obszar Chronionego Krajobrazu Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (skraj zach.); Park Kulturowy Kaszuby.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności zespołu dworskiego w Mirachowie;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności zespołu ruralistycznego miejscowości Mirachowo;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja osadnictwa rozproszonego (na północ i wschód od Mirachowa);
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Trójmiejsko-Lęborski OChK (część wsch. obszaru), OChK Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (skraj zach. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Kaszuby; Rezerwat Kulturowy - Zespół Dworu Kaszubskiego w Mirachowie wraz z tradycyjnym krajobrazem wsi Mirachowo i jej rozłogiem.
- F. Wpis (alternatywnie) do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) zespołu dworsko-folwarcznego w Mirachowie.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XIII. PRZYWIDZKO-SKARSZEWSKI

Powierzchnia: 143 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty lub silnie pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowaty leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi i osadnictwem mieszanym; młodoglacjalny pagórkowaty lub silnie pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi i rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; w południowej części obszaru krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część pd.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Gdańska (część pd.), Kociewie Polne (część pn.-zach.).
- **powiaty:** gdański (część zach.), starogardzki (skraj pn.)
- **gminy:** Przywidz, Trąbki Wielkie (część zach.), Skarszewy (część pn.-zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** liczne strefy wąwozowe, głównie na zboczach rynnny jez. Przywidzkiego, dolin Reknicy i Wietcisy oraz k. Szczodrowa; obszar urozmaiconej rzeźby k. Klonowa i Buszkowych.
- **elementy kulturowe:** jeden zespół dworsko-parkowy; cztery drogi alejowe; ceglany kościół średniowieczny w Mierzeszynie; szkieletowy kościół nowożytny w Czapielsku.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca w przewadze z cech struktury krajobrazu oraz występowania elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Wietcisy; napowietrzna linia energetyczna; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Przywidza.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe, średnie w części pd.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości, a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Rezerwat krajobrazowy Wyspa na Jeziorze Przywidz, Obszary Chronionego Krajobrazu: Przywidzki (część pn.), Dolina Wietcisy (część pd.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Skarszewski Obszary Chronionego Krajobrazu (część śrdk.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;

- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych wg potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja jednodworczego kaszubskiego osadnictwa rozproszonego w rejonie miejscowości Szatarpy, Szumleś Królewski i Szlachecki, Grabowska Huta, Starkowa Huta;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Kociewski OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): nie przewiduje się szczególnych form ochrony, ewentualnie dla obszaru rozłogu średniej własności ziemskiej zespołu dworskiego w miejscowości Szczodrowo.
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Kociewska.

Numer i nazwa: XIV. DZIERZGOŃSKI

Powierzchnia: 110 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego lub uprawowy z enklawami leśnymi, czasem w podtypie mozaikowatym, z osadnictwem zwartym w typie wielkiej własności ziemskiej; młodoglacjalny pagórkowaty z kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-żwirowych z głazami w podłożu rolny z dominacją uprawowego i z osadnictwem zwartym w typie wielkiej własności ziemskiej.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Iławskie (część pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Sztumska (część pn.).
- **powiaty:** sztumski (część pn.)
- **gminy:** Stary Targ (część śrdk.), Dzierzgoń (m. i gm.) (część śrdk.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wązozowe koło Nowego Folwarku i Lubuchowa; obszar urozmaiconej rzeźby k. Dzierzgonia.
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe (20); cztery drogi alejowe; cztery ceglane kościoły średniowieczne (m.in. w Dzierzgoniu).

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z występowania punktowych i małoobszarowych elementów przyrodniczych i kulturowych, w mniejszym stopniu z cech struktury krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew alejowych w Waplewie; regulacja rzeki Dzierzgoń; eksploatacja w rejonie Dzierzgonia.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe i słabe (k. Dzierzgonia średnie).

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Rzeki Dzierzgoń (część śrdk. i skraj wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Rezerwat kulturowy Waplewo Wielkie; Rezerwat Kulturowy – archeologiczny w dolinie rzeki Dzierzgoń w miejscowościach Bągart-Święty Gaj.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;

- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych w szczególności założenia pałacowo-parkowego z folwarkiem w Waplewie;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności miejscowości Bągart i Jasna;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych;

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: poszerzenie OChK Rzeki Dzierżoń.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): nie przewiduje się szczególnych form ochrony za wyjątkiem wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy systemu agrarnego majątków rolnych Telkwice i Trankwice wraz z tak zwanym upiększonym krajobrazem rolniczym ich rozłogu oraz elementami wielkiej kompozycji parkowej (zwierzyńiec, cmentarze rodowe).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Pojezierza Iławskiego.

Numer i nazwa: XV. WARCIŃSKI

Powierzchnia: 60 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi lub plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, leśne z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wysoczyzna Polanowska (część centralna).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Sławieńska (część śrdk.).
- **powiaty:** słupski (część pd.-zach.).
- **gminy:** Kępice (m. i gm.) (część zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa na zboczu doliny Wieprzy; duży obszar urozmaiconej rzeźby między Kępicami a Podgórami.
- **elementy kulturowe:** trzy zespoły dworsko-parkowe w tym unikatowy zespół rezydencjonalny w Warcinie; liczne drogi alejowe; szkieletowe kościoły nowożytnie w Ciecholubiu i Osowie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, wynikająca głównie z występowania punktowych i małoobszarowych elementów przyrodniczych i kulturowych, a w pewnej mierze z cech struktury krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: napowietrzna linia energetyczna.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe i bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - po podjęciu stosunkowo ograniczonych działań z zakresu pielęgnacji oraz ograniczania skutków oddziaływania niektórych czynników degradujących, powinny podlegać bezwzględnej ochronie.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Jezioro Łętowskie i okolice Kępic (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Zlewni Wieprzy; zabytkowy krajobraz kulturowy Polanów (część zach.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych oraz ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności zespołu rezydencjonalnego w Warcinie;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz lub silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Kępicki Park Krajobrazowy
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla unikatowego zespołu rezydencjonalnego w Warcinie zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy – zespół rezydencjonalny pałacowo-parkowy z folwarkiem i wsią folwarczną w Warcinie oraz historycznym rozłogiem.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XVI. WIERZCHOCIŃSKI

Powierzchnia: 40 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny płaski, falisty lub pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi, uprawowy z enklawami leśnymi i z osadnictwem zwartym w typie wielkiej własności ziemskiej; młodoglacjalny falisty z kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-żwirowych z głazami w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi i z osadnictwem zwartym typu wielka własność ziemska.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wysoczyzna Damnicka (część pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Słupska (część pn.), Pas Nadmorski (fragm.).
- **powiaty:** słupski (część pn.)
- **gminy:** Głównicyce (część pn.), Smołdzino (skraj pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa k. Będziechowa.
- **elementy kulturowe:** 6 zespołów dworsko-parkowych; droga alejowa Żelkowo – Rumsko.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, fragmentami wybitna, wynikająca głównie z występowania liniowych i małoobszarowych elementów kulturowych, a w mniejszym stopniu z cech struktury krajobrazu oraz elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: drobne powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Słowiński Obszar Chronionego Krajobrazu, Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (fragment Parku).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- bezwzględne zachowanie przedpoła ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Wierzchocino - Choćmirówko;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego na górze Rowokół pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Słowiński OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy systemu agrarnego majątków rolnych Równy, Rumsko oraz Choćmirowo, Choćmirówko i Będziechowo wraz z tak zwanym upięszonym krajobrazem rolniczym ich rozłogu (1); Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (2) (fragment Parku).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XVII. CEWICKO-ROZŁAZIŃSKI

Powierzchnia: 170 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; młodoglacjalny pagórkowaty lub silnie pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny o rzeźbie krawędziowej z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych albo kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-żwirowych z głazami w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; na fragmencie obszaru w części północno-wschodniej występują krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Łęborska (część pd.).
- **powiaty:** wejherowski (część zach.), łęborski (część pd.-wsch.).
- **gminy:** Łęczyce (część pd.), Cewice (część pn.-wsch.), N. Wieś Łęborska (fragm.), Linia (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** widoki z krawędzi wysoczyzny na dolinę Łeby.
- **elementy przyrodnicze:** dwa jeziora lobeliowe k. Zakrzewa.
- **elementy kulturowe:** 7 zespołów dworsko-parkowych; trzy drogi alejowe w tym okazowa aleja Nawcz-Dzięcielec.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka w części pn., wybitna w części pd., wysoka w części wsch., wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz elementów ekspozycji wizualnej.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drodze alejowej Łebunia-Okalice; regulacja rzeki Łeby; napowietrzna linia energetyczna; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Dąbrówki Wielkiej; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: w przewodzie słabe i bardzo słabe, w pd. części średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - po podjęciu stosunkowo ograniczonych działań z zakresu pielęgnacji oraz ograniczania skutków oddziaływania niektórych czynników degradujących, powinny podlegać bezwzględnej ochronie.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: OChK: Fragment pradoliny Łeby i wzgórza morenowe na pd. od Łęborka (część zach.), Pradoliny Redy-Łeby (część pn.), Dolina Łeby (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Łęborski Park Krajobrazowy; Park Kulturowy Kaszuby (skraj pd.-wsch.), rezerwat kulturowy Paraszyno.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;

- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych w szczególności ochrona alei Nawcz-Dzięcielec;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla wnętrza doliny rzeki Łeby pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego z krawędzi wysoczyzny na dolinę Łeby;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według lokalnych potrzeb;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Lęborski Park Krajobrazowy.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych ze szczególnym uwzględnieniem wchodzącego w skład obszaru problemowego fragmentu wielkiej kompozycji krajobrazowej w Paraszynie; ochrona ekspozycji na ciągu widokowym z krawędzi wysoczyzny na dolinę Łeby.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Kaszuby (skraj pd.-wsch.); Rezerwat Kulturowy Paraszyno – wielka kompozycja krajobrazowa związana z zespołem dworskim w dolinie Łeby (fragment zachodni).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XVIII. SULĘCZYŃSKI

Powierzchnia: 30 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi), uprawowy z enklawami leśnymi i z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kartusko-Żukowska (część zach.),
- **powiaty:** kartuski (część zach.).
- **gminy:** Sulęcyno (część śrdk.), Steżycza (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** obszar urozmaiconej rzeźby k. Borka Kamiennego; 6 jezior lobeliowych.
- **elementy kulturowe:** zespół dworsko-parkowy w Sulęcynie; dwie drogi alejowe; stanowisko archeologiczne kultury gockiej w Węsiarach.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Sulęcyna.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe i słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Gowidliński Obszar Chronionego Krajobrazu (część śrdk.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (część zach.); Park Kulturowy Kaszuby, Rezerwat Kulturowy – archeologiczny kultury gockiej w Węsiarach.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych ze szczególnym uwzględnieniem ekspozycji i udostępnienia rezerwatu archeologicznego w miejscowości Węsiory;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;

- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych kaszubskiego jednodworczego osadnictwa rozproszonego w rejonie miejscowości Podjazy i okolicach Jez. Gowidlińskiego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (część zach. obszaru) lub poszerzenie Gowidlińskiego OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Kaszuby (fragment), Rezerwat Kulturowy – archeologiczny kultury gockiej w Węsiarach.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XIX. BOBIĘCIŃSKI

Powierzchnia: 8 km²

Dominujące typy krajobrazu: rynny glacialne z plejstoceniowymi glinami glacialnymi w podłożu, wypełnione jeziorami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Bytowskie (część zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Sławieńska (część pd.).
- **powiaty:** bytowski (skraj zach.).
- **gminy:** Miastko (skraj zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa na Skibskiej Górze, dwa jeziora lobeliowe: Bobięcińskie Wielkie i Małe.
- **elementy kulturowe:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca z występowania elementów przyrodniczych (duże jezioro lobeliowe).

Zagrożenia krajobrazu: brak.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Jezioro Bobięcińskie Wielkie ze Skibską Górą.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według lokalnych potrzeb;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XX. BRZEŹNIEŃSKI

Powierzchnia: 50 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-żwirowych z głazami w podłożu albo z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi), czasem z enklawami gliniastymi i organogenicznymi, mozaikowate uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; blisko połowę obszaru zajmują krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Bytowskie (część pd.), Równina Charzykowska (fragm.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Człuchowska (część pn.), Ziemia Chojnicka (skraj pn.-zach.).
- **powiaty:** człuchowski (część pn.), bytowski (część pd.).
- **gminy:** Koczała (część pn.), Lipnica (część zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Brzeźna Szlacheckiego; dwa jeziora lobeliowe.
- **elementy kulturowe:** zespół dworsko-parkowy w Pietrzykowie; szkieletowy kościół nowożytny w Pietrzykowie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wysoka w części pn., wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: brak.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Źródłkowy obszar Brdy i Wieprzy na wsch.od Miastka (część zach.), Fragment Borów Tucholskich (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Bytowski Park Krajobrazowy (część zach.), Obszar Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich Zachodnich (część śrdk.), Park Kulturowy Ziemi Bytowskiej (fragment Parku); Rezerwat Kulturowy – drewniany kościół parafialny z pocz. XVIII w. i ciągłość tradycji rodowej w miejscowości Borzyszkowy.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według lokalnych potrzeb;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Bytowski Park Krajobrazowy (część zach. obszaru).
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Borów Tucholskich Zachodnich (część śrdk. obszaru) lub poszerzenie OChK Źródłiskowy Obszar Brdy i Wieprzy na E od Miastka.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXI. LIPNICKI

Powierzchnia: 45 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowate uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Równina Charzykowska (część pn.), Pojezierze Bytowskie (fragm.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Chojnicka (część pn.), Ziemia Bytowska (skraj pd.).
- **powiaty:** bytowski (część pd.).
- **gminy:** Lipnica (część wsch.), Bytów (skraj pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Wojska; 6 jezior lobeliowych.
- **elementy kulturowe:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka w części pn. i pd., wysoka w części śrdk., wynikająca z cech struktury krajobrazu i występowania elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: eksploatacja w rejonie Zapcenia.

Ocena zagrożeń krajobrazu: w większości bardzo słabe, w centralnej części silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Bytowski Park Krajobrazowy (część pn.); Obszar Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich Zachodnich (część śrdk.); Park Kulturowy Ziemi Bytowskiej (część pn.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;

- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Bytowski Park Krajobrazowy (część pn. obszaru).
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Borów Tucholskich Zachodnich (część śrdk. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Ziemi Bytowskiej (część pn.).
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXII. ZACHODNIOSTAROGARDZKI

Powierzchnia: 20 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowate uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Starogardzkie (część pn.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Kociewie Polne (część zach.).
- **powiaty:** starogardzki (część pn.).
- **gminy:** Zblewo (część pn.), Starogard Gdański (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** trzy zespoły dworsko-parkowe.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca z cech struktury krajobrazu i częściowo z elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: brak.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Doliny Wierzycy (część śrdk.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności miejscowości Pinczyn oraz otaczających go miejscowości kolonijnych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;

- zachowanie i rewitalizacja osadnictwa rozproszonego kolonijnego wokół miejscowości Pinczyn;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: poszerzenie OChK Doliny Wierzycy.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ochrona ekspozycji krajobrazowej panoramy miejscowości Pinczyn.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXIII. PELPLIŃSKI

Powierzchnia: 67 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z utworami akumulacji zastoiskowej w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; równinny z holoceniowymi utworami akumulacji biogenicznej w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; fragmenty obszaru należą do krajobrazów unikatowych (epizodycznych).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Starogardzkie (część wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Kociewie Polne (część wsch.).
- **powiaty:** tczewski (część śrdk.)
- **gminy:** Pelplin (m. i gm.) (część pd.), Gniew (część pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkty widokowe na Dolinę Walichnowską w Rudnie i Szprudowie; ciąg widokowy na Dolinę Walichnowską na odcinku Rudno – Ciepłe.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** zabytkowy zespół urbanistyczny w Pelplinie (strefa graniczna z obszarem 50), cztery zespoły dworsko-parkowe; trzy drogi alejowe; ceglane kościoły średniowieczne w Lignowych i Wielkim Garcu; zabytkowy układ ruralistyczny Wielkiego Garca.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: zróżnicowana (wybitna - bardzo wysoka – wysoka), wynikająca głównie z występowania elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej oraz cech struktury krajobrazu, w mniejszym stopniu z elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Wierzyicy; dwie napowietrzne linie energetyczne; eksploatacja w rejonie Gniewa, niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe i bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - powinny być bezwzględnie chronione przed zmianą ich aktualnej wartości a także na których nie powinny być realizowane żadne działania, które mogą spowodować obniżenie tych walorów (degradację krajobrazu).

Istniejące formy ochrony krajobrazu: układ urbanistyczny Pelplina.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Nadwiślański Park Krajobrazowy (część wsch.), Kociewski Obszar Chronionego Krajobrazu (fragm. śrdk. i zach.); Rezerwat Kulturowy – zespół katedralno-klasztorny w Pelplinie.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;

- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla wnętrza Doliny Walichnowskiej (patrz także zespół 8) pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego na Dolinę Walichnowską na odcinku Rudno – Ciepłe;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego na Dolinę Walichnowską w rejonie miejscowości Rudno i Szprudowo, a także z zespołu dworsko-parkowego w Lignowach, pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności średniowiecznego kościoła w Lignowach oraz innych obiektów według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności miejscowości Rudno i Wielki Garc;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Nadwiślański Park Krajobrazowy (część wsch. obszaru).
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona ekspozycji w punkcie widokowego w Rudnie oraz z ciągu widokowego Rudno-Lignowy w kierunku wschodnim na Dolinę Walichnowską.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy – zespół katedralno-klasztorny w Pelplinie.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Doliny Dolnej Wisły (część wsch. obszaru), Strefa Kociwska (część zach. obszaru).

Numer i nazwa: XXIV. WSCHODNIOKWIDZYŃSKI

Powierzchnia: 36 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem w typie wielkiej własności ziemskiej.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Iławskie (część zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kwidzyńska (część pn.-zach.).
- **powiaty:** kwidzyński (część śrdk.).
- **gminy:** Kwidzyn (część pd.-wsch.), Gardeja (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** obszary urozmaiconej rzeźby k. Otoczyna i Gilwy.
- **elementy kulturowe:** 5 zespołów dworsko-parkowych; dwie drogi alejowe; ceglany kościół średniowieczny w Rakowcu.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wybitna, fragmentami bardzo wysoka, wynikająca z cech struktury krajobrazu, występowania dróg alejowych oraz innych elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: brak.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: wysoki - po podjęciu stosunkowo ograniczonych działań z zakresu pielęgnacji oraz ograniczania skutków oddziaływania niektórych czynników degradujących, powinny podlegać bezwzględnej ochronie.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Morawski Obszar Chronionego Krajobrazu (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych zgodnie z lokalnymi potrzebami;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;

- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego w rejonie miejscowości Otoczyn;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: poszerzenie Morawskiego OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych;
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Doliny Dolnej Wisły.

Numer i nazwa: XXV. BORÓWIENSKO-OWIDZKI

Powierzchnia: 60 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, mozaikowaty leśny z enklawami rolnymi z bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, mozaikowate uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem w typie wielkiej własności ziemskiej; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, leśne pozbawione osadnictwa.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Starogardzkie (część pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Kociewie Polne (część śrdk.).
- **powiaty:** starogardzki (część pn.-wsch.).
- **gminy:** Starogard Gdański (część wsch.), Skarszewy (część pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** obszary urozmaiconej rzeźby k. Jam i Barchnowych.
- **elementy kulturowe:** dwa zespoły dworsko-parkowe; droga alejowa w Ciecholewach.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Wierzycy; dwie napowietrzne linie energetyczne; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Szpegawska; eksploatacja w rejonie Borówna i Owidza; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne, miejscami bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Kociewski Obszary Chronionego Krajobrazu.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych zgodnie z potrzebami lokalnymi;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Kociewski OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Kociewska.

Numer i nazwa: XXVI. GARDEJSKI

Powierzchnia: 190 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi lub rolne z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem w typie wielkiej własności ziemskiej; młodoglacjalny pagórkowaty z silnie mozaikowym kompleksem różnogenetycznych utworów holoceniowych i plejstoceniowych, leśne pozbawione osadnictwa; młodoglacjalny falisty z silnie mozaikowatym kompleksem różnogenetycznych utworów holoceniowych i plejstoceniowych, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem w typie wielkiej własności ziemskiej; na pd. obszarze występują krajobrazy unikatowe.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Iławskie (część pd.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kwidzińska (część zach.), Dolina Dolnej Wisły (skraj wsch.).
- **powiaty:** kwidziński (część pd.).
- **gminy:** Gardeja, Sadlinki (część wsch.), m. Kwidzyn (część pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciąg widokowy na Dolinę Kwidzińską na odcinku Sadlinki – Okrągła Łąka.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa k. Dankowa; obszary urozmaiconej rzeźby k. Nowej Wioski i Rozajnow.
- **elementy kulturowe:** 11 zespołów dworsko-parkowych; dwie drogi alejowe; ceglane kościoły średniowieczne w Gardeji i Czarnym Dolnym; zabytkowe układy ruralistyczne Gardeji i Nowej Wioski.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania punktowych i małoobszarowych elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: na trzech odcinkach wycinka drzew przy drogach alejowych; regulacja rzeki Liwy; trzy napowietrzne linie energetyczne; niewielkie zainwestowanie rekreacyjne; dawna eksploatacja w rejonie Sadlinek; miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Sadliński (część zach.), Morawski (część wsch. i pd.); układ urbanistyczny dawnego miasta Gardeja (ob. wieś), układ ruralistyczny Nowej Wioski.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Nadwiślański Park Krajobrazowy (część zach.), powiększenie Morawskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (część wsch. i pd.); Park Kulturowy Powiśle (skraj zach.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla wnętrza Doliny Kwidzyńskiej (patrz także zespół 8) pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego na Dolinę Kwidzyńską na odcinku Sadlinki – Okrągła Łąka;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych zabytkowego zespołu folwarcznego w Nowej Wiosce oraz innych elementów według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności miejscowości Gardeja oraz Nowa Wioska;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Nadwiślański Park Krajobrazowy (część wsch. obszaru).
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ochrona ekspozycji krajobrazowej z ciągu widokowego trasy kołowej Sadlinki – Okrągła Łąka na Dolinę Kwidzyńską oraz dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Powiśle (skraj zach.).

- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Doliny Dolnej Wisły (część wsch. obszaru), Strefa Pojezierza Iławskiego.

Numer i nazwa: XXVII. MIASTECKO-BYTOWSKI

Powierzchnia: 730 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi, często w podtypie mozaikowym i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, leśny z enklawami rolnymi, czasem w podtypie mozaikowym z bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi), leśny z enklawami rolnymi z bardzo rzadkimi osadami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Bytowskie, Wysoczyzna Polanowska (fragm.), Bory Tucholskie (skraj pn.-zach.), Równina Charzykowska (skraj pn.-wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Bytowska, Ziemia Sławieńska (część pd.-wsch.), Ziemia Chojnicka (część pn.), Ziemia Kościerska (część pn.-zach.), Ziemia Kartusko-Żukowska (skraj pd.-zach.).
- **powiaty:** bytowski (część śrdk.), kościerski (część pn.-zach.), kartuski (skraj pd.-zach.).
- **gminy:** Bytów (m. i gm.), Tuchomie, Miastko (m. i gm.) (część śrdk. i wsch.), Lipnica (część pn.), Borzytuchom (część wsch.), Studzienice (część pn. i wsch.), Parchowo (część pd.), Lipusz (część pn.), Kościerzyna (skraj zach.), Sulęczyń (skraj pd.-zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciąg widokowy na odcinku Borzytuchom – Bytów.
- **elementy przyrodnicze:** liczne strefy wązozowe, głównie w rejonie Bytowa, Tuchomia, Czarnej Dąbrowy, Parchowa, Brzeźna Szlacheckiego; obszar urozmaiconej rzeźby k. Pomyska Wielkiego i jez. Mausz; 28 jezior lobeliowych.
- **elementy kulturowe:** 10 zespołów dworsko-parkowych; drogi alejowe Miastko - Świeszyno; ceglany kościół średniowieczny w Bytowie; 4 szkieletowe kościoły nowożytnie; krzyżackie założenie zamkowe w Bytowie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka i wysoka w części wschodniej, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania małoobszarowych elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drodze alejowej Miastko-Świeszyno; regulacja rzeki Wdy; trzy napowietrzne linie energetyczne; niewielkie zainwestowanie rekreacyjne; eksploatacja w rejonie Podgórza, Borzyszkowych, Gliśna i Niezabyszewa; miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne i średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Dolina Słupi (skraj pn.), Obszary Chronionego Krajobrazu: Źródłiskowy obszar Brdy i Wieprzy na wsch. od Miastka (część zach.), Fragment Borów Tucholskich (skraj pd.), Gowidliński (skraj wsch.), Lipuski (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Bytowski Park Krajobrazowy, Obszary Chronionego Krajobrazu: Zlewnia Wieprzy (część zach.), Borów Tucholskich Zachodnich (fragm. pd.), Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (część wsch.); Park Kulturowy Ziemia Bytowska (część śrdk.), Park Kulturowy Kaszuby (część wsch.), Rezerwat Kulturowy – zespół zamkowy w Bytowie.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Borzytuchom – Bytów a także wybranych fragmentów ciągu Bytów – Miastko;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Bytowski Park Krajobrazowy.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Zlewnia Wieprzy (część zach. obszaru) lub poszerzenie OChK Źródłiskowy Obszar Brdy i Wieprzy na E od Miastka, OChK Borów Tucholskich Zachodnich (fragm. pd. obszaru), OChK Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (część wsch. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.

- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ochrona obustronnej ekspozycji krajobrazowej z ciągu widokowego na drodze kołowej Borzytuchom – Bytów.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Ziemia Bytowska (część śrdk.) (1), Park Kulturowy Kaszuby (część wsch.) (2); Rezerwat Kulturowy – zespół zamkowy w Bytowie (1), Rezerwat Kulturowy – drewniany kościół parafialny z pocz. XVIII w. i ciągłość tradycji rodowej w miejscowości Borzyszkowy (2).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXVIII. WYSOCZYNY DAMNICKIEJ**Powierzchnia:** 680 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi w podłożu, wśród których czasem występują enklawy utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych, uprawowy z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem w typie wielkiej własności ziemskiej; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, leśny z enklawami rolnymi z bardzo rzadkimi osadami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wysoczyzna Damnicka, Równina Słupska (skraj pd.-wsch.), Wysoczyzna Polanowska (skraj pn.-wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Słupska.
- **powiaty:** słupski (część śrdk. i wsch.).
- **gminy:** Damnica, Potęgowo, Słupsk (część wsch.), Kobylnica (część wsch.), Główczyce (część pd.), Dębica Kaszubska (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wawozowe k. Krępy Słupskiej i Pobłocia; obszary urozmaiconej rzeźby k. Grapic, Darżyna i Lulemina.
- **elementy kulturowe:** bardzo liczne zespoły dworsko-parkowe (54) i drogi alejowe (8); szkieletowe kościoły nowożytne w Dębicy Kaszubskiej i Stowiecinie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka i wysoka w część pn.-zach i pd.-zach., wynikająca z cech struktury krajobrazu oraz liniowych i punktowych elementów kulturowych, a w mniejszym stopniu z przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy dwóch drogach alejowych; regulacja rzek Słupi i Łupawy; cztery napowietrzne linie energetyczne; rozległe powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych; suburbanizacja w rejonie Kobylnicy k. Słupska; eksploatacja w rejonie Malczkowa; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne, w części pn. średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Dolina Słupi (część pd.-zach.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Zlewni Wieprzy (część pd.-zach.), Doliny Dolnej Słupi (część pn.-zach.), Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (część śrdk.), Słowiński (część pn.-wsch.), Pradoliny Redy – Łeby (powiększenie) (część wsch.), Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (fragment Parku); Rezerwat Kulturowy – zespół pałacowo-parkowy w miejscowości Wolinia;

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;

- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych – szczególnie powiązanych ze sobą kompozycją krajobrazową majątków: Cecenowo, Wolinia, Stowięcino, Górzynom, Rzuszcze, Ciemino, Skórzyno, Klęcino Rzechcino, Warblino, Wykosowo, Rumsko, Choćmirówko, Będziechowo, Żelkowo, Żoruchowo, Karzcino;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza krajobrazowego pradoliny Łeby (patrz także zespół 9) pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych wg potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Zlewni Wieprzy (część pd.-zach. obszaru), OCHK Doliny Dolnej Słupi (część pn.-zach. obszaru), OChK Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy (część śrdk. obszaru), Słowiński OChK (część pn.-wsch. obszaru), Pradoliny Redy – Łeby (powiększenie) (część wsch. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych ze szczególnym uwzględnieniem zespołu pałacowo-parkowego w Wolinii.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (fragment Parku); Rezerwat Kulturowy – zespół pałacowo-parkowy w miejscowości Wolinia.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Słupska

Numer i nazwa: XXIX. PRADOLINY REDY**Powierzchnia:** 55 km²

Dominujące typy krajobrazu: płaskie dna pradolin z holocenijskimi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, łąkowo-pastwiskowe z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym wielkiej własności ziemskiej albo pozbawione osad; młodoglacjalny pagórkowaty lub o rzeźbie krawędziowej z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, mozaikowaty leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami o charakterze wielkiej własności ziemskiej; płaskie dna pradolin z piaszczysto-zwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, łąkowo-pastwiskowe z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym wielkiej własności ziemskiej albo pozbawione osad; większość krajobrazów obszaru to krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pradolina Redy i Łeby (część wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Pucko-Wejherowska (część zach.), Ziemia Lęborska (skraj wsch.).
- **powiaty:** wejherowski (część śrdk.).
- **gminy:** Wejherowo (m. i gm.) (część zach.), fragmenty: Gniewino, Luzino, Łęczyce.

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** czytelnie zarysowane wnętrza krajobrazowe pradolin Łeby.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** zespoły dworsko-parkowe w Chynowie i Gościcinie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: w niektórych partiach wysoka, bardzo wysoka w części zach., wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzek Redy i Bolszewki; trzy napowietrzne linie energetyczne; suburbanizacja na zachód od Wejherowa; eksploatacja w rejonie Kniewa, Góry i Strzebielina; rozległa transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo silne i silne, słabe w części zach.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Pradoliny Redy-Łeby.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych;

- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza pradoliny Łeby pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego na pradolinę Łeby wzdłuż ciągu widokowego Warszkowo – Kniewskie Błota – Zamostne – Żelewo – Kębłowski Młyn – Platen-Zamek oraz Zielnowo – Chynowiec – Słuszewo - Rybska Karczma;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego na południe od miejscowości Rybno (patrz także zespół 7 i 42) pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych w szczególności „olęderskiej” wsi rządowej Kniewskie Błoto;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych (z wyłączeniem „olęderskiej” wsi Kniewskie Błoto);
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja wtórnego osadnictwa rozproszonego w okolicy „olęderskiej” wsi rządowej Kniewskie Błoto;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych;

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona ekspozycji unikatowego makrownętrza krajobrazowego pradoliny Łeby z historycznym rozłogiem XVI-wiecznej wsi „olęderskiej” Kniewskie Błota;
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy organizacji przestrzeni rolniczej w postaci geometrii rozłogu XVI-wiecznej wsi „olęderskiej” Kniewskie Błota.
- F. Wpis (alternatywnie) do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznego układu ruralistycznego wraz z rozłogiem wsi „olęderskiej” Kniewskie Błota.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieje w części zach. obszaru.

Numer i nazwa: XXX. GDAŃSKI

Powierzchnia: 30 km²

Dominujące typy krajobrazu: płaskie lub faliste równiny z holoceniowymi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu ze zurbanizowanymi terenami przemysłowymi; płaskie równiny z holoceniowymi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, leśne i pozbawione osadnictwa; częściowo krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Mierzeja Wiślana (fragm.), Żuławy Wiślane (fragm.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski (fragm.).
- **powiaty:** Gdańsk.
- **gminy:** m. Gdańsk (część pn-wsch.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** widoki na specyficzne elementy zagospodarowania miasta charakterystyczne dla funkcji portowej i przemysłu stoczniowego (dominanty w postaci wyraźnie eksponowanych urządzeń stoczniowo – portowych) oraz widoki na wody Zatoki Gdańskiej.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** historyczne założenie urbanistyczne Gdańska.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, za wyjątkiem unikatowej wartości urbanistycznego krajobrazu kulturowego Gdańska oraz możliwości ekspozycyjnych ze wzgórz morenowych.

Zagrożenia krajobrazu: liczne napowietrzne linie energetyczne; instalacje przemysłowe.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: stosunkowo wysoki - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz; wskazane jest kontynuowanie poddania krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Zespół urbanistyczny Starego Miasta w Gdańsku (rejestr zabytków).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Rezerwat Kulturowy – Twierdza Wisłoujście; Rezerwat Kulturowy – pole bitwy Westerplatte w Gdańsku.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktów widokowych eksponujących tkankę miejską historyczną i współczesną miasta pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tych miejsc;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych;

- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych w siatce urbanistycznej na wybranych obszarach miasta;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): uczytelnienie i rewitalizacja i następnie ścisła ochrona, historycznych punktów widokowych na wody Zatoki Gdańskiej a także (od poł. XIX wieku) na specyficzne elementy zagospodarowania miasta charakterystyczne dla funkcji portowej i przemysłu stoczniowego.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy – Twierdza Wisłoujście (1); Rezerwat Kulturowy – pole bitwy Westerplatte w Gdańsku (2).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXXI. PRZODKOWSKO-STRASZYŃSKI

Powierzchnia: 205 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, urbanizujące się podmiejskie tereny wiejskie, czasem w podtypie mozaikowym; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-zwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, mozaikowate urbanizujące się podmiejskie tereny wiejskie; młodoglacjalny falisty z utworami akumulacji zastoiskowej w podłożu, urbanizujące się podmiejskie tereny wiejskie; w części środkowej obszaru krajobrazu unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kartusko-Żukowska (część wsch.), Ziemia Gdańska (część pn.).
- **powiaty:** kartuski (część wsch.), Gdańsk (część zach.), gdański (część pn.), wejherowski (skraj pd.).
- **gminy:** Żukowo (m. i gm.) (część śrdk. i pn.), Przodkowo (część wsch.), m. Gdańsk (część pd.-zach.) Kolbudy (część pn.), Pruszcz Gdański (skraj pn.), Szemud (skraj pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Warzenka i Kczewa; obszar urozmaiconej rzeźby k. Tokar.
- **elementy kulturowe:** 12 zespołów dworsko-parkowych; ceglany kościół średniowieczny w Żukowie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, wartość wynika głównie z elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy dwóch drogach alejowych; bardzo liczne napowietrzne linie energetyczne; rozległa strefa suburbanizacji na zach. od Gdańska; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie jezior: Tuchomskiego, Wysoka, Otomińskiego; eksploatacja w rejonie Barniewic (Borowiec); niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne i bardzo silne, miejscami średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Doliny Raduni (część pd.-zach.), Otomiński (część śrdk.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Otomińskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu, Rezerwat Kulturowy – sanktuarium Św. Wojciecha w miejscowości Gdańsk-Święty Wojciech; Rezerwat Kulturowy – zespół kościelno-klasztorny w Żukowie.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- zachowanie i rewitalizacja kaszubskiego jednodworczego osadnictwa rozproszonego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych, zwłaszcza form osadnictwa jednodworczego;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych, zwłaszcza form osadnictwa jednodworczego;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych oraz jej kontynuowanie w sąsiedztwie form zagospodarowania, które zachowały cechy regionalne;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych;

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronione Krajobrazu: powiększenie Otomińskiego OChK.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów otoczenia historycznych układów ruralistycznych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy – sanktuarium Św. Wojciecha w miejscowości Gdańsk-Święty Wojciech; Rezerwat Kulturowy – zespół kościelno-klasztorny w Żukowie.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXXII. PÓLNOCNOŻUŁAWSKI

Powierzchnia: 690 km²

Dominujące typy krajobrazu: holocenijskie równiny akumulacji rzecznej z uprawowymi terenami rolnymi i rozproszonym żuławskim osadnictwem jednodworczym lub nowożytnym osadnictwem kolonijnym; holocenijskie równiny akumulacyjne z lagunami (zalewami) przybrzeżnymi; holocenijskie równiny akumulacji rzecznej z uprawowymi terenami rolnymi i zwartym osadnictwem żuławskich średniowiecznych wsi kmiecych; holocenijskie równiny akumulacji rzecznej z łąkami i pastwiskami, pozbawione osadnictwa; większość to krajobrazy unikatowe (epizodyczne) dla województwa pomorskiego.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Żuławy Wiślane (część pn.), Zalew Wiślany.
- **regiony historyczno-kulturowe:** Żuławy (część pn.), Pas Nadmorski (część wsch.).
- **powiaty:** nowodworski, gdański (część pn.-wsch.), Gdańsk (część wsch.), malborski (fragm. wsch.)
- **gminy:** pozamierzejowa część gmin: Stegna, Sztutowo, Krynica Morska, Nowy Dwór Gdański (m. i gm.) (poza częścią pd.-zach.), Ostaszewo (poza częścią pd.), Cedry Wielkie (część pn.), Pruszcz Gdański (część wsch.), m. Gdańsk (część wsch.), Stare Pole (część pn.-wsch.), Suchy Dąb (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciągi widokowe: na Stare Miasto w Gdańsku z okolic Przejazdowa i rafinerii oraz z koryta Wisły na otoczenie; makrownętrze krajobrazowe oraz wodna platforma widokowa Zalewu Wiślanego.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** 7 zespołów dworsko-parkowych; pięć dróg alejowych; ceglane kościoły średniowieczne w Komarówce i Żelichowie; szkieletowe kościoły nowożytne we Wróblewie, Stegna i Marzęcinie; 12 żuławskich domów podcieniowych; wiatrak w Drewnicy.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wysoka w części wsch., wynikająca głównie z występowania elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej oraz elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy dwóch drogach alejowych; regulacja rzek Motławy i Świętej; bardzo liczne napowietrzne linie energetyczne; suburbanizacja w rejonie Pruszcza Gdańskiego; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Wyspy Sobieszewskiej i Junoszyna; rozległa transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo silne w części zach., silne i średnie w części wsch.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - działania zmierzające do poprawy stanu krajobrazu powinny polegać głównie na eliminowaniu czynników degradujących krajobraz, a w niektórych przypadkach wskazane może być poddanie krajobrazu szczególnym formom ochrony konserwatorskiej.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Żuław Gdańskich (część zach.), Środkowożuławski (część śrdk.), Rzeki Szkarpany (część wsch.), Rzeki Nogat (część wsch.); układ ruralistyczny Żuławki-Drewnica.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy nad Zalewem Wiślanym; Park Kulturowy Żuławy, Rezerwat Kulturowy – archeologiczny, warsztaty bursztyńnicze w

miejsowości Niedźwiedziówka (Niedźwiedzica), Rezerwat Kulturowy – Kanał Raduni Pruszcz Gdański – Gdańsk (fragment Kanału na wysokości Ciepława).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów folwarków żuławskich osadnictwa rozproszonego jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza krajobrazowego Zalewu Wiślanego pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu obserwowanych brzegów;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego na Stare Miasto w Gdańsku z okolic Przejazdowa i rafinerii oraz ciągu wodnego z koryta Wisły na otoczenie;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla wodnej platformy widokowej Zalewu Wiślanego pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu brzegów Zalewu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych, w szczególności żuławskich domów podcieniowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych, w szczególności pozostałych żuławskich średniowiecznych wsi kmiecych znajdujących się częściowo w tym zespole;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego szczególnie dla relikwów żuławskiego osadnictwa na „terpach”;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym, w przypadku Żuław Wiślanych zachowanie w porozumieniu ze służbami melioracyjnymi szpalerowych obsadzeń rowów melioracyjnych wierzwą;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Park Krajobrazowy Zalewu Wiślanego (lub powiększenie Parku Krajobrazowego Mierzeja Wiślana).
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ochrona ekspozycji krajobrazowej z ciągów widokowych na: Główne Miasto (tzw. „starówkę”) w Gdańsku z okolic Przejazdowa i rafinerii; dla wybranych obszarów historycznych układów ruralistycznych charakterystycznych dla nowożytnego osadnictwa żuławskiego (wsie kolonijne i osadnictwo rozproszone) oraz ścisła ochrona ekspozycji panoram miejscowości średniowiecznego osadnictwa kmiecego - Nowa Kościelnica, Ostaszewo i Jeziernik).
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Żuławy, Rezerwat Kulturowy – archeologiczny, warsztaty bursztynnicze w miejscowości Niedźwiedziówka (Niedźwiedzica) (1), Rezerwat Kulturowy – Kanał Raduni Pruszcz Gdański – Gdańsk (fragment Kanału na wysokości Cieplewa) (2).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznych układów ruralistycznych wsi na Żuławach Szkarpańskich: Żuławki, Nowa Kościelnica, Jeziernik, Ostaszewo, Marzęcino, Żelichowo.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Żuławska.

Numer i nazwa: XXXIII. WDZYDZKO-SOMIŃSKI

Powierzchnia: 220 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, jeziorno-uprawowy ze zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; rynien jeziornych z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, jeziorno – leśno – uprawowy z bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi), uprawowy z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceńskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolne z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; większość to krajobrazy unikatowe.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Bory Tucholskie (część zach.), Równina Charzykowska (część wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kościerska (część zach.), Ziemia Czerska (część pn.).
- **powiaty:** kościerski (zach.), chojnicki (część pn.), bytowski (fragm. pd.-wsch.)
- **gminy:** Kościerzyna (część zach.), Dziemiany (część pn.-wsch.), Karsin (część śrdk.), Lipusz (fragm.), Brusy (część pn.), Studzienice (fragm.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** ciąg widokowy na odcinku Kalisz – Dziemiany.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wązozowe k. Leśna i Radunia; obszary urozmaiconej rzeźby k. Schodna, Łubiany i Sycowej Huty; jedno jezioro lobeliowe.
- **elementy kulturowe:** zespół dworsko-parkowy w Cisewie; trzy drogi alejowe; trzy zabytkowe układy ruralistyczne; stanowisko archeologiczne kultury gockiej w Leśnie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka i bardzo wysoka w przewadze, fragmentami wybitna, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzek Wdy i Zbrzycy; rozległe obszary zainwestowania rekreacyjnego; eksploatacja w rejonie Łubiany; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: średnie w części wsch. i słabe w części zach.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Wdzydzki Park Krajobrazowy (część wsch.), Zaborski Park Krajobrazowy (część zach.), Obszary Chronionego Krajobrazu: Północny (część pd.), Lipuski (część pn.); układy ruralistyczne: Wąglikowice, Wdzydze Tucholskie, Przytarnia.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich Wschodnich (część pn.); Park Kulturowy Ziemia Bytowska (skraj pn.-zach.), Rezerwat Kulturowy – archeologiczny, cmentarzysko kurhanowe w Leśnie.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych w szczególności śródleśnych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla wnętrza doliny rzeki Zbrzycy pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Kalisz – Dziemiany oraz wzdłuż rzeki Zbrzycy;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych zgodnie z potrzebami lokalnymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych Sominy, Leśno, Wąglikowice, Juszeki.
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji: poszerzenie Zaborskiego PK w części pn.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: powiększenie OChK Borów Tucholskich Wschodnich (część pn. obszaru) lub utworzenie Kościerskiego OChK
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.

- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona ekspozycji panoramicznej w kierunku wschodnim z ciągu widokowego trasy kołowej Kalisz – Dziemiany.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy – archeologiczny, cmentarzysko kurhanowe w Leśnie.
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznego układu ruralistycznego wsi Leśno, Sominy, Czapiewice.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XXXIV. KRAJEŃSKI

Powierzchnia: 190 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi, uprawowy z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem w typie wielkiej własności ziemskiej; młodoglacjalny pagórkowaty z kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-żwirowych z głazami w podłożu albo z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi, leśny z enklawami rolnymi z bardzo rzadkimi osadami; rynien jeziornych z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, jezioro – leśno – uprawowy z bardzo rzadkimi osadami; w północno-wschodniej części obszaru krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Krajeńskie (część pn.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Człuchowska (część śrdk.).
- **powiaty:** człuchowski (część centralna)
- **gminy:** Czarne, Rzeczynica (część pd.-wsch.), fragmenty: Człuchów, Debrzno, Przechlewo.

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Skowarnek i Wygonek.
- **elementy kulturowe:** 8 zespołów dworsko-parkowych; 8 szkieletowych kościołów nowożytnych.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wysoka w części pn.-wsch., wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu oraz występowania elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: napowietrzna linia energetyczna; niewielkie zainwestowanie rekreacyjne; dawna eksploatacja w rejonie Biernatki; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe i średnie w części pn.-wsch.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Okolice Jezior Krępsko i Szczytno (część pn.-wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Krajeński Obszar Chronionego Krajobrazu (część pd.), Obszar Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich Zachodnich (skraj zach.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;

- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności nowożytnych kościołów o konstrukcji szkieletowej w zabudowie wsi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Krajeński OChK (część pd. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXXV. CHARZYKOWSKI

Powierzchnia: 70 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi z osadnictwem zwartym w typie wielkiej własności ziemskiej; rynien jeziornych z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami piasków eolicznych w podłożu, wypełnione jeziorami; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi lub z kompleksem utworów czołowomorenowych gliniasto-piaszczysto-żwirowych z gładzami w podłożu, rolny z dominacją uprawowego i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami piasków eolicznych w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; większość obszary stanowią krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Krajeńskie (część pn.), Równina Charzykowska (część pd.-wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Człuchowska (część wsch.), Ziemia Chojnicka (część zach.).
- **powiaty:** chojnicki (część zach.), człuchowski (część wsch.).
- **gminy:** Chojnice (część zach.), m. Chojnice (skraj pn.), Człuchów (część pn.-wsch.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** wodna platforma widokowa jezior: Charzykowskiego i Karskiego, punkt widokowy „Psia Góra”.
- **elementy przyrodnicze:** stosunkowo nieliczne elementy przyrodnicze kreujące unikatową wartość krajobrazu, poza dużymi jeziorami.
- **elementy kulturowe:** zespoły dworsko-parkowe w Kiełpinie, Jarcewie i Czartolomiu; szkieletowe kościoły nowożytnie w Polnicy i Kiełpinie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka i bardzo wysoka, wartość wynika głównie z cech struktury krajobrazu i występowania krajobrazów unikatowych.

Zagrożenia krajobrazu: trzy napowietrzne linie energetyczne; suburbanizacja w rejonie Chojnic; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie jez. Charzykowskiego; eksploatacja w rejonie Jarcewa; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: bardzo silne, silne i średnie w części wsch., słabe w części zach.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczyć zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Zaborski Park Krajobrazowy (część wsch.), w sąsiedztwie również Park Narodowy Bory Tucholskie graniczący z obszarem od zachodu.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Człuchowski Obszar Chronionego Krajobrazu (część śrdk.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza krajobrazowego jezior: Charzykowskiego i Karsińskiego pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu obserwowanych brzegów;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego „Psia Góra” oraz widokowej platformy wodnej jezior Charzykowskiego i Karsińskiego pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu brzegów z tych miejsc;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: poszerzenie Zaborskiego Parku Krajobrazowego lub jego otuliny na obszar między Charzykowymi a Chojnicami.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Człuchowski OChK (część śrdk. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona ekspozycji krajobrazowej w kierunku południowym na jeziora: Karsińskie oraz Charzykowskie z punktu widokowego „Psia Góra”.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieje w części wsch.

Numer i nazwa: XXXVI. KARTUSKO-STEŻYCKI

Powierzchnia: 310 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego lub uprawowy z enklawami leśnymi i jeziornymi z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; młodoglacjalny pagórkowaty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi) w podłożu, mozaikowate leśne z enklawami rolnymi i jeziornymi oraz bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi) w podłożu, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi i z rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; rynny jeziorne z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych albo z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi (sandrowymi) w podłożu, wypełnione jeziorami; prawie wszystkie krajobrazu obszaru zaliczono do unikatowych w skali województwa pomorskiego.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część śrdk.), Bory Tucholskie (część pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kartusko-Żukowska (część centralna).
- **powiaty:** kartuski (część śrdk.), wejherowski (część pd.), kościerski (skraj pn.).
- **gminy:** Chmielno, Steżyca, Kartuszy (m. i gm.) (część śrdk.), Przdokowo (część zach.), Somonino (skraj pn.-zach.), Szemud (część pd.-zach.), Kościerzyna (skraj pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkty widokowe na: Złotej Górze, Jastrzębiej Górze w Ostrzycach, na Wieżycy; liczne ciągi widokowe: Przewóz – Ręboszewo – Chmielno, okolice Łączyna i Miechucina, Ostrzyce, Cieszenie – Łapalice, makronętrza krajobrazowe zespołu Jezior Raduńskich.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Goręczyna, Nowych Czapli, Pomieczyńskiej Huty; liczne obszary urozmaiconej rzeźby głównie w rejonie jezior raduńsko-ostrzyckich i Kartuz.
- **elementy kulturowe:** zespoły dworsko-parkowe w Kartuzach i Kobysewie; droga alejowa Klukowa Huta – Skorzewo; ceglany kościół średniowieczny w Kartuzach.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z występowania elementów ekspozycji i kompozycji krajobrazowej oraz w mniejszym stopniu z cech struktury krajobrazu i elementów przyrodniczych.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Łeby; trzy napowietrzne linie energetyczne; rozległe zainwestowanie rekreacyjne, gł. nad jeziorami; eksploatacja w rejonie Delowa, Łączyna i Kobysewa; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe i średnie (w części zach. i pn.).

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Kaszubski Park Krajobrazowy, Kartuski Obszar Chronionego Krajobrazu (część wsch.); układ urbanistyczny Kartuz.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Trójmiejsko-Lęborski Obszar Chronionego Krajobrazu (skraj pn.), powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich Wschodnich (skraj pd.); Park Kulturowy Kaszuby (lub Park Kulturowy Kartusko-Mirachowski (fragment Parku); Rezerwat Kulturowy – zespół kościelno-klasztorny w Kartuzach.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makrownętrza krajobrazowego zespołu Jezior Raduńskich pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu obserwowanych brzegów;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągów widokowych: Przewóz – Ręboszewo – Chmielno, okolice Łączyna i Miechucina, Ostrzyce, Cieszenie – Łapalice;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktów widokowych na Złotej Górze, Jastrzębiej Górze w Ostrzycach oraz na Wieżycy pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych kaszubskiego jednodworczego osadnictwa rozproszonego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;

- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Trójmiejski-Lęborski OChK (skraj pn. obszaru), powiększenie OChK Borów Tucholskich Wschodnich (skraj pd. obszaru) lub utworzenie Kościerskiego OChK
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji krajobrazowej na charakterystyczny krajobraz pojezierny z punktów widokowych na Złotej Górze, Jastrzębiej Górze oraz w Ostrzycach a także ścisła ochrona ekspozycji krajobrazowej z ciągu widokowego tzw. „Pętli Kaszubskiej”: Przewóz – Ręboszewo – Chmielno, okolice Łączyna i Miechucina, Ostrzyce, Cieszenie – Łapalice; wprowadzenie szczególnych uwarunkowań dla mpzp obszarów znajdujących się w zasięgu panoramicznej ekspozycji krajobrazowej z punktu widokowego na wieży widokowej na Wieżycy.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Kaszuby (lub Park Kulturowy Kartusko-Mirachowski) (duża część Parku); Rezerwat Kulturowy – zespół kościelno-klasztorny w Kartuzach.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XXXVII. SŁOWIŃSKI

Powierzchnia: 415 km²

Dominujące typy krajobrazu: holocenijskie równiny akumulacji biogenicznej, jeziorno – łąkowo-pastwiskowo – leśne (lub bagiennie) z bardzo rzadkimi osadami; holocenijskie równiny akumulacji biogenicznej, leśne z enklawami łąkowo-pastwiskowymi i bagiennymi, z bardzo rzadkimi osadami; holocenijskie faliste mierzeje z piaskami akumulacji eolicznej w podłożu, leśne z enklawami wydmowymi, leśne lub wydmore, pozbawione osadnictwa; holocenijsko-plejstocenijskie równiny akumulacji zastoiskowej, uprawowe z enklawami leśnymi i zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; całość obszaru charakteryzuje się występowaniem krajobrazów unikatowych (epizodycznych).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wybrzeże Słowińskie, Wysoczyzna Damnicka (skraj pn.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski (część zach.), Ziemia Słupska (skraj pn.-wsch.), Ziemia Łęborska (skraj pn.-zach.).
- **powiaty:** słupski (część pn.), łęborski (część pn.), wejherowski (skraj pn.-zach.).
- **gminy:** Smołdzino, Ustka (część wsch.), Głównicyce (część pn.), Łeba, Wicko (część pn.), Choczewo (skraj pn.-zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkty widokowe z latarni morskich w Czołpinie i Stilo (Osetniku); ciąg widokowy na jezioro Gardna i okolice na odcinku Dębina – Objazda – Gardna Wielka; makrownętrza krajobrazowe jezior: Łebsko i Gardno i ich otoczenia; wodne platformy widokowe jezior: Łebsko i Gardno.
- **elementy przyrodnicze:** wybrzeże klifowe między Orzechowem a Rowami, jezioro lobeliowe Dołgie Duże.
- **elementy kulturowe:** 9 zespołów dworsko-parkowych; droga alejowa Łeba – Charbrowo; szkieletowe kościoły nowożytnie w Objeździe i Wytownie; zabytkowy układ ruralistyczny w Machowinie; port rybacki w Łebie.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka w centrum, wysoka na obrzeżach, wynikająca głównie z występowania elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej oraz z unikatowości krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Łeby i Słupi; planowana lokalizacja elektrowni wiatrowych; zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Ustki, Dębiny, Rowów i Łeby; eksploatacja w rejonie Krakulic; niewielka transformacja użytków zielonych i zmiany w strukturze agrarnej.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczyć zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Słowiński Park Narodowy (część śrdk.), rezerwat krajobrazowy Mierzeja Sarbska, Obszar Chronionego Krajobrazu Pas pobraża na wschód od Ustki (część zach.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Słowiński Obszar Chronionego Krajobrazu (część pd.); Park Kulturowy Łeba (część wsch), Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (fragment Parku); Rezerwat Kulturowy – osada rybacka i rezerwat archeologiczny w Łebie.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makronętrz krajobrazowych jezior: Łebsko i Gardno i ich otoczenia pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu obserwowanych brzegów;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Dębina – Objazda – Gardna Wielka na jezioro Gardno i okolice;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktów widokowych z latarni morskich w Czołpinie i Stilo (Osetniku) oraz wodnych platform widokowych jezior: Łebsko i Gardno, pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych, w szczególności obiektów budownictwa szkieletowego w miejscowościach Objazda, Wytowno i Machowino oraz według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych Objazda, Wytowno, Machowino, Osieki Słupskie, Kluki, Izbica, Gać;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne ?) wewnątrz nowych jednostek osadniczych;

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Słowiński OChK (część pd. obszaru)

- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji krajobrazowej w stronę lądu z punktów widokowych z latarni morskich w Czołpinie i Stilo (Osetniku); ochrona ekspozycji krajobrazowej z ciągu widokowego na jezioro Gardno i okolice z drogi kołowej Dębina – Objazda – Gardna Wielka; ochrona ekspozycji dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych ze szczególnym uwzględnieniem miejscowości Objazda, Machowinko, Wytowno, Karzcin, Osieki Słupskie.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Ziemi Białogardzkiej (fragment Parku) (1); Park Kulturowy Łeba (2);
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznego układu ruralistycznego wsi Objazda, Machowinko, Wytowno, Karzcin,.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XXXVIII. MIERZEI HELSKIEJ

Powierzchnia: 31 km²

Dominujące typy krajobrazu: holoceńskie faliste mierzeje z piaskami akumulacji eolicznej w podłożu, leśne lub wydymowe, pozbawione osadnictwa lub z bardzo rzadkimi osadami; holoceńskie równiny akumulacji biogenicznej, w przewadze zurbanizowane.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Mierzeja Helska.
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski (część śrdk.).
- **powiaty:** pucki
- **gminy:** Hel, Jastarnia, Władysławowo (część wsch.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkt widokowy z latarni morskiej w Helu; ciąg widokowy na Zatokę Pucką z jej brzegu na odcinku Chałupy – Jurata.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** ceglany kościół średniowieczny w Helu; zabytkowy układ ruralistyczny Jastarni; porty rybackie w Jastarni i Helu.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z występowania elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej oraz punktowych i małoobszarowych elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: zainwestowanie rekreacyjne większości obszaru mierzei; transformacja użytków zielonych w Kuźnicy i Jastarni.

Ocena zagrożeń krajobrazu: średnie, miejscami silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczyć zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Nadmorski Park Krajobrazowy; zespół ruralistyczny dawnej wsi rybackiej Jastarni (ob. miasto).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Kulturowy Zatoka Pucka, Rezerwat Kulturowy – wieś rybacka Jastania-Bór; Rezerwat Kulturowy – wieś rybacka Kuźnica; Rezerwat Kulturowy – Zatoka Pucka i jej tonie (patrz także obszar 10).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- bezwzględne zachowanie przedpoła ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego Chałupy – Jurata, umożliwiające obserwację wód Zatoki Puckiej i jej brzegów;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego z latarni morskiej w Helu pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania wszystkich obiektów zabytkowych w miejscowościach Hel, Jastarnia (Pucka i Bór), Kuźnica i Chałupy;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych z wodnej platformy widokowej Zatoki Puckiej;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: poszerzenie Nadmorskiego Parku Krajobrazowego na pas wód oblewających całą Mierzeję Helską.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji krajobrazu w kierunku Półwyspu Helskiego oraz wybrzeża z punktu widokowego z latarni morskiej w Helu; ścisła ochrona ekspozycji krajobrazowej z ciągu widokowego na Zatokę Pucką z odcinka drogi kołowej Chałupy – Jurata.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Zatoka Pucka, Rezerwat Kulturowy – wieś rybacka Jastania-Bór (1); Rezerwat Kulturowy – wieś rybacka Kuźnica (2); Rezerwat Kulturowy – Zatoka Pucka i jej tonie (3) (patrz także obszar 10).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego) historycznego układu urbanistycznego z okresu międzywojennego miejscowości letniskowej Jurata.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XXXIX. KRAWĘDZI WYSOCZYNY GDAŃSKIEJ

Powierzchnia: 80 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny krawędziowy z silnie mozaikowym kompleksem różnogenetycznych utworów holocenijskich i plejstocenijskich, leśny pozbawiony osadnictwa; młodoglacjalny krawędziowy z silnie mozaikowym kompleksem różnogenetycznych utworów holocenijskich i plejstocenijskich, silnie zurbanizowany z zabudową wielkomiejską; młodoglacjalny falisty z holocenijskimi utworami akumulacji biogenicznej i rzecznej lub z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, silnie zurbanizowany z zabudową wielkomiejską; prawie w całości należą one do krajobrazów unikatowych (epizodycznych) w skali regionu.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (skraj wsch.), Pobrzeże Kaszubskie (część pd.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski, Ziemia Gdańska (część pn.), Ziemia Kartusko-Żukowska (skraj wsch.).
- **powiaty:** Gdańsk (część pn.), Sopot (część zach.), Gdynia (część pd.).
- **gminy:** m. Gdańsk, m. Sopot, m. Gdynia.

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkt widokowy z Pachotka w Oliwie; ciąg widokowy z obwodnicy trójmiejskiej na jej północnym odcinku.
- **elementy przyrodnicze:** wybrzeże klifowe w Redłowie i Orłowie; strefa wąwozowa w rejonie Kacka.
- **elementy kulturowe:** zabytkowe założenia urbanistyczne Gdyni i Sopotu, zabytkowy układ urbanistyczny Oliwy z ciągiem Potoku Jelitkowskiego.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka i wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu, w tym z unikatowości krajobrazów.

Zagrożenia krajobrazu: dość liczne napowietrzne linie energetyczne, wnikanie zabudowy mieszkalnej w sąsiedztwo obszaru.

Ocena zagrożeń krajobrazu: stosunkowo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: rezerwat krajobrazowy Kępa Redłowska, Trójmiejski Park Krajobrazowy; układy urbanistyczne: Gdynia – Kamienna Góra (rej. zab.), Gdańsk – Oliwa, Gdańsk – Wrzeszcz – Jaśkowa Dolina (rej. zab.); układy ruralistyczne: Gdynia – Orłowo, Gdynia – Wielki Kack (rej. zab.). Rezerwat Kulturowy – miasto Sopot; Rezerwat Kulturowy – zespół kościelno-klasztorny oraz pałacowo-parkowy w Gdańsku-Oliwie.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: rezerwat kulturowy Gdynia – Orłowo.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej), wykluczenie lokalizacji siłowni wiatrowych;
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg i ulic;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego: ciąg widokowy z obwodnicy trójmiejskiej na jej północnym odcinku;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego: punkt widokowy z Pachołka w Oliwie pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych zgodnie z potrzebami lokalnymi;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji (w każdym kierunku !) z punktu widokowego na wzgórzu Pachołek w Oliwie.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy modernistycznych osiedli mieszkaniowych z okresu międzywojennego w Gdyni – Orłowie.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): zespołu założeń rezydencjonalnych przy ulicy Polanki w Gdańsku-Oliwie jako ciągu krajobrazowego.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XL. LUBICHOWSKO-SKÓRSKI

Powierzchnia: 170 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, rolny z dominacją uprawowego z osadnictwem mieszanym; młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych albo z piaszczysto-zwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi ze zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; całość obszaru zajmują krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Starogardzkie (część zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Kociewie Polne (część pd.), Kociewie Leśne (skraj pn.).
- **powiaty:** starogardzki (część wsch.), tczewski (skraj zach.).
- **gminy:** Skórcz (m. i gm.), Bobowo, Lubichowo (część wsch.), Smętowo Graniczne (skraj pn.), Morzeszczyń (skraj zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** obszar urozmaiconej rzeźby k. Bobowa.
- **elementy kulturowe:** 4 zespoły dworsko-parkowe; 3 drogi alejowe; 5 ceglanych kościołów średniowiecznych; historyczne założenie urbanistyczne Skórcza.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z unikatowości krajobrazu oraz występowania punktowych i liniowych elementów kultury materialnej.

Zagrożenia krajobrazu: dawna eksploatacja w rejonie Bobowa; miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Kociewski Obszar Chronionego Krajobrazu (część wsch.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;

- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych w szczególności zabytkowych kościołów we wsiach Bobowo, Pączewo, Dąbrówka, Nowa Cerkiew;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania w szczególności sylwety panoramicznej historycznego założenia urbanistycznego Skórcza oraz sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych miejscowości Dąbrówka, Bobowo, Pączewo i Nowa Cerkiew;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: Kociewski OChK (część pn.wsch.).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych a także dla ekspozycji z wybranych miejsc panoramy miasta Skórcz;
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: Strefa Kociewska.

Numer i nazwa: XLI. KISZEWSKI

Powierzchnia: 40 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z mozaikowym kompleksem utworów fluwioglacjalno (sandrowo) – organogenicznych w podłożu, mozaikowaty uprawowy z enklawami leśnymi i rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; cały obszar zajmują krajobrazy unikatowe.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Bory Tucholskie (część pn.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kościerska (część pd.-wsch.).
- **powiaty:** kościerski (część pd.-wsch.).
- **gminy:** Stara Kiszewa (część śrdk.-pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** 3 zespoły dworsko-parkowe; droga alejowa Stara Kiszewa – Struga.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka, wynikająca głównie z cech struktury krajobrazu, w tym jego unikatowości.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Wierzycy; eksploatacja w rejonie Ciągardła.

Ocena zagrożeń krajobrazu: średnie.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszary Chronionego Krajobrazu: Doliny Wierzycy (część pn.), Borów Tucholskich (część pd.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych – szczególny przypadek współczesny budynek plebani i zabytkowy kościół w Starej Kiszewie;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych, w szczególności miejscowości Stara Kiszewa;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;

- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja osadnictwa rozproszonego kolonialnego (m.in. Wilcze Błota) koło miejscowości Stare Polaszki;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): historycznego układu ruralistycznego majątku i wsi Wilcze Błota.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XLII. LĘBORSKO-ZWARTOWSKI

Powierzchnia: 275 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi ze zwartym osadnictwem wielkiej własności ziemskiej lub średniowiecznych wsi kmiecych; młodoglacjalny falisty z plejstoceniowymi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych albo z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi ze zwartym osadnictwem średniowiecznych wsi kmiecych; nieliczne krajobrazy unikatowe na wsch. obszarze.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Wysoczyzna Żarnowiecka (część pd.-zach.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Lęborska (część pn.).
- **powiaty:** lęborski (część śrdk.), wejherowski (część śrdk.-zach.).
- **gminy:** Nowa Wieś Lęborska (część pn.), Wicko (część pd.-wsch.), Łęczyce (część pn.-zach.), Choczewo (część pd.-zach.), Gniewino (część śrdk.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefy wąwozowe k. Gęsi i Łebienia; obszary urozmaiconej rzeźby k. Janisławca i Zwartówka; lobeliowe jezioro Czarne.
- **elementy kulturowe:** liczne zespoły dworsko-parkowe (14); trzy drogi alejowe.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: bardzo wysoka i wysoka w części wsch., wynikająca z cech struktury krajobrazu oraz występowania elementów przyrodniczych, a w mniejszym stopniu kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy dwóch drogach alejowych; cztery napowietrzne linie energetyczne; rozległe powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych; suburbanizacja na pn. od Lęborka; miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe i średnie, miejscami silne (szczególnie w części pd. i zach.).

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Choczewsko-Saliński Obszar Chronionego Krajobrazu (część wsch.)

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Pradoliny Redy-Łeby (skraj zach. i pd.); Park Kulturowy Łebski (skraj pn.).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;

- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych, w szczególności drogi alejowej Łęczyce – Świchowo – Świchówko - Zwartowo;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- bezwzględne zachowanie przedpoła ekspozycyjnego wzdłuż ciągu widokowego drogi kołowej Łęczyce – Zwartowo;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych, ze zwróceniem uwagi na zabudowę miejscowości Brzeźno Lęborskie, Kaczkowo, Świetlino i Wysokie oraz relikty wiatraka „holendra” w miejscowości Puzyce;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych, w szczególności miejscowości Brzeźno Lęborskie, Kaczkowo, Świetlino, Wysokie i Chrzanowo;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Doliny Dolnej Łeby (zach. i pd. skraj obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: obszar między Łebieniem a Strzeżęcinem.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): dla wybranych obszarów zgodnie z wytycznymi ewidencji konserwatorskiej dla zabytkowych zespołów dworsko-parkowych i zabytkowych układów ruralistycznych.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy systemu agrarnego majątków rolnych Zwartowo, Zwartówko, Gościęcino, Świchowo, Świchówko wraz z ich rozłogiem.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją w części wsch.

Numer i nazwa: XLIII. BRUSKO-OSIECZAŃSKI**Powierzchnia:** 160 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z utworami akumulacji biogenicznej w podłożu, łąkowo-pastwiskowy z enklawami leśnymi i rozproszonym kaszubskim osadnictwem jednodworczym; młodoglacjalny falisty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, leśny z enklawami rolnymi i bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny falisty z mozaikowym kompleksem utworów fluwioglacjalno (sandrowo) – organogenicznych w podłożu, mozaikowy uprawowy z enklawami leśnymi z osadnictwem mieszanym; młodoglacjalny falisty z plejstocenijskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi z osadnictwem mieszanym; na większości obszaru występują krajobrazy unikatowe (epizodyczne).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Bory Tucholskie (część centralna).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Czerska (część śrdk.-wsch.), Kociewie Polne (część pd.-zach.).
- **powiaty:** chojnicki (część wsch.), starogardzki (część pd.-zach.), kościerski (skraj pd.).
- **gminy:** Czersk (część wsch.), Brusy (część pd.-wsch.), Osieczna (część zach.), m.Czarna Woda (część wsch.), Karsin (skraj pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** droga alejowa Czersk – Czarna Woda, uwaga – także rezerwat archeologiczny w miejscowości Odry w strefie granicznej z obszarem 50.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, wartość wynika głównie z unikatowości krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Wdy; dwie napowietrzne linie energetyczne.

Ocena zagrożeń krajobrazu: średnie (część wsch.) i słabe (część zach.).

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski - pożądane, ale nie zawsze konieczne, jest utrzymanie obecnych cech krajobrazu; nie jest konieczne wprowadzanie specjalnych form ochrony krajobrazu. Potrzeby w zakresie ich kształtowania powinny być określane lokalnie (indywidualnie), w zależności od specyfiki obszarów, na których występują.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich (część wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Doliny Wdy (skraj wsch.), powiększenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich Wschodnich (część zach.), a także w strefie granicznej z obszarem 50 - Rezerwat Kulturowy – archeologiczny kultury gockiej – kręgi kamienne, w miejscowości Odry.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych, ze szczególnym uwzględnieniem ekspozycji i udostępnienia rezerwatu archeologicznego w miejscowości Odry;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja form osadnictwa rozproszonego w rejonie miejscowości Osowo oraz na południe od miejscowości Odry;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Park Krajobrazowy Doliny Wdy (skraj wsch. obszaru).
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: poszerzenie OChK Borów Tucholskich Wschodnich (część zach. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieją.

Numer i nazwa: XLIV. KORZYBSKI

Powierzchnia: 54 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z utworami akumulacji biogenicznej lub plejstoceńskimi piaskami i glinami rzecznyymi w podłożu, leśny z enklawami rolnymi z bardzo rzadkimi osadami; młodoglacjalny falisty z utworami akumulacji biogenicznej w podłożu, uprawowy z enklawami leśnymi i osadnictwem zwartym średniowiecznych wsi kmiecych; prawie wszystkie krajobrazy obszaru należą do unikatowych (epizodycznych).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Równina Słupska (część pd.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Słupska (część pd.-zach.), Ziemia Sławieńska (fragm.).
- **powiaty:** słupski (część zach.).
- **gminy:** Kobylnica (część pd.-zach.), Kępice (część pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** strefa wąwozowa i obszar urozmaiconej rzeźby k. Barwina.
- **elementy kulturowe:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, wartość wynika głównie z unikatowości krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: napowietrzna linia energetyczna; niewielkie powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: w większości bardzo słabe, fragmentami silne.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski - pożądane, ale nie zawsze konieczne, jest utrzymanie obecnych cech krajobrazu; nie jest konieczne wprowadzanie specjalnych form ochrony krajobrazu. Potrzeby w zakresie ich kształtowania powinny być określane lokalnie (indywidualnie), w zależności od specyfiki obszarów, na których występują.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Zlewni Wieprzy.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;

- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Równiny Słupskiej.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: obszar między Korzybiem a Objezierzem.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XLV. OSIECKI

Powierzchnia: 32 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty z mozaikowym kompleksem utworów fluwioglacjalno (sandrowo) – organogenicznych w podłożu, mozaikowate jeziorno – uprawowe lub mozaikowate uprawowe z enklawami leśnymi czy bagiennymi z osadnictwem mieszanym; całość obszaru położona w obrębie krajobrazów unikatowych (epizodycznych).

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Bory Tucholskie (część wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Kociewie Leśne (część pn.).
- **powiaty:** starogardzki (część pd.).
- **gminy:** Osiek (część pd.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** jedno jezioro lobeliowe.
- **elementy kulturowe:** zabytkowy układ ruralistyczny Osieka.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, wartość wynika głównie z unikatowości krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: zainwestowanie rekreacyjne w rejonie Osieka.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe i bardzo słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski - pożądane, ale nie zawsze konieczne, jest utrzymanie obecnych cech krajobrazu; nie jest konieczne wprowadzanie specjalnych form ochrony krajobrazu. Potrzeby w zakresie ich kształtowania powinny być określane lokalnie (indywidualnie), w zależności od specyfiki obszarów, na których występują.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Borów Tucholskich; układ ruralistyczny Osieka.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych, ze szczególnym uwzględnieniem zabudowy tradycyjnej wsi Osiek;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwety panoramicznej historycznego zespołu ruralistycznego miejscowości Osiek;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego w szczególności na terenach enklaw osadniczych śródleśnych;

- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona ekspozycji krajobrazowej, w szczególności panoram z różnych kierunków historycznego chronionego układu ruralistycznego wsi Osiek.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Rezerwat Kulturowy historycznego układu ruralistycznego i zabudowy wsi kociewskiej Osiek.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: istnieje.

Numer i nazwa: XLVI. CHOCIŃSKI

Powierzchnia: 46 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalny falisty lub pagórkowaty z piaszczysto-żwirowymi utworami fluwioglacjalnymi z enklawami gliniastymi i organogenicznymi w podłożu, łąkowo – pastwiskowy z bardzo rzadkim osadnictwem zwartym; w całości krajobrazy unikatowe.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Równina Charzykowska (część śrdk.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Chojnicka (część pn.).
- **powiaty:** bytowski (część pd.), chojnicki (część pn.-zach.).
- **gminy:** Lipnica (część pd.), Konarzyny (część pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** nie posiadające szczególnej wartości krajobrazotwórczej.
- **elementy kulturowe:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, wartość wynika głównie z unikatowości krajobrazu.

Zagrożenia krajobrazu: niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski - pożądane, ale nie zawsze konieczne, jest utrzymanie obecnych cech krajobrazu; nie jest konieczne wprowadzanie specjalnych form ochrony krajobrazu. Potrzeby w zakresie ich kształtowania powinny być określane lokalnie (indywidualnie), w zależności od specyfiki obszarów, na których występują.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Obszar Chronionego Krajobrazu Fragment Borów Tucholskich.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Kulturowy Ziemi Bytowskiej (fragment Parku).

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- zachowanie i rewitalizacja osadnictwa rozproszonego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;

- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XLVII. MIERZEI WIŚLANEJ

Powierzchnia: 86 km²

Dominujące typy krajobrazu: holoceńskie faliste mierzeje z piaskami akumulacji eolicznej w podłożu, leśne lub leśno-wydmowe, pozbawione osadnictwa lub z bardzo rzadkimi osadami.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Mierzeja Wiślana.
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski (część wsch.)
- **powiaty:** nowodworski (część pn.), Gdańsk (część pn.-wch.).
- **gminy:** część mierzejowa: Stegna, Sztutowo, Krynica Morska, m. Gdańsk (część pn.-wch.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkt widokowy - latarnia morska w Krynicy Morskiej.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone, nie posiadające szczególnej wartości krajobrazotwórczej.
- **elementy kulturowe:** dwie drogi alejowe; porty rybackie w Kątach Rybackich i Piaskach.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: wysoka, wartość wynika głównie z występowania elementów kulturowych.

Zagrożenia krajobrazu: rozległe tereny zainwestowania rekreacyjnego.

Ocena zagrożeń krajobrazu: słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: średni - należy starać się ograniczać zasięg i intensywność oddziaływania czynników degradujących, a w niektórych sytuacjach (szczególnie, gdy sąsiadują one z krajobrazami bardziej wartościowymi), można poddawać je ochronie o charakterze konserwatorskim.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Mierzei Wiślanej (część śrdk. i wsch.), Obszar Chronionego Krajobrazu Wyspy Sobieszewskiej (część zach.); układ ruralistyczny Krynicy Morskiej (rejestr zabytków).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Kulturowy Żuławy.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- zakaz wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla makronętrza krajobrazowego Zalewu Wiślanego pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu obserwowanych brzegów (patrz także zespół 32);
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż lokalnego ciągu widokowego Mikoszewo – Kąty Rybackie na Żuławy Wiślane i Kąty Rybackie – Krynica Morska na Zalew Wiślany i Krynica Morska – Piaski na Morze Bałtyckie;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego z latarni morskiej w Krynicy Morskiej pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych, w szczególności historycznej zabudowy kuracyjnej w Krynicy Morskiej oraz według potrzeb lokalnych w innych miejscowościach;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: powiększenie Parku Krajobrazowego Mierzei Wiślanej na strefę od Mikoszewa do Sztutowa oraz na otoczenie morskie mierzei.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): ścisła ochrona panoramicznej ekspozycji krajobrazowej w kierunku Mierzei Wiślanej oraz wybrzeża nad Zalewem Wiślanym z punktu widokowego w latarni morskiej w Krynicy Morskiej.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Żuławy (fragment parku).
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XLVIII. CHWASZCZYŃSKI

Powierzchnia: 105 km²

Dominujące typy krajobrazu: młodoglacjalne faliste lub pagórkowate z plejstoceńskimi glinami glacialnymi z enklawami utworów fluwioglacjalnych i organogenicznych w podłożu, urbanizujące się podmiejskie tereny wiejskie.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pojezierze Kaszubskie (część wsch.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Ziemia Kartusko-Żukowska (część pn.-wsch.), Ziemia Pucko-Wejherowska (skraj pd.-wsch.).
- **powiaty:** wejherowski (część pd.-wsch.), Gdynia (część zach.), Gdańsk (część pn.-zach.), kartuski (skraj pn.-wsch.).
- **gminy:** Szemud (część wsch.), m.Gdynia (część zach.), m.Gdańsk (część pn.-zach.), Żukowo (skraj pn.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** lokalne ciągi widokowe, punkt widokowy na wzniesieniu „Góra Donas”.
- **elementy przyrodnicze:** jedno jezior lobeliowe (Wysoka).
- **elementy kulturowe:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: krajobraz zdekomponowany – krajobraz dynamicznie przekształcany z uwagi na ekspansję suburbiów.

Zagrożenia krajobrazu: cztery napowietrzne linie energetyczne; suburbanizacja na zach. od Gdyni; zainwestowanie rekreacyjne nad jez. Marchowo i Kamień; niewielka transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne i średnie, miejscami słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski - lokalnie powinny być podejmowane działania ochronne; tam gdzie krajobraz nie został jeszcze zdewastowany, jeśli podlega silnemu oddziaływaniu czynników zagrażających, powinien zostać utrzymany, szczególnie w sąsiedztwie intensywnie przekształconych obszarów zurbanizowanych.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Trójmiejski Park Krajobrazowy (skraj pd.-wsch.).

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego na Górze Donas pod kątem ochrony i uatrakcyjnienia ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych według potrzeb lokalnych w historycznych miejscowościach, w szczególności: Sopieszynie, Nowym Dworze Wejherowskim, Bieszkowicach, Zbychowie, Reszkach, Łężycach (dwór!), Kielnie (centrum wsi), Chwaszczynie (zespół kościelny);

- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych wszystkich historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;
- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja kaszubskiego jednodworczego osadnictwa rozproszonego;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: brak propozycji.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): w mpzp wyznaczenie strefy kształtowania wizualnego w panoramicznej ekspozycji krajobrazowej z lokalnego punktu widokowego „Góra Donas”.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: XLIX. PRADOLINY KASZUBSKIEJ

Powierzchnia: 45 km²

Dominujące typy krajobrazu: płaskie dna pradolin z holocenijskimi utworami akumulacji biogenicznej lub rzecznej w podłożu, silnie zurbanizowane z zabudową wielkomiejską lub intensywną zabudową przemysłową albo urbanizujące się wiejskie tereny podmiejskie.

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** Pobrzeże Kaszubskie (część śrdk.).
- **regiony historyczno-kulturowe:** Pas Nadmorski (fragm.), Ziemia Pucko-Wejherowska (skraj wsch.).
- **powiaty:** Gdynia (część pn.), wejherowski (część wsch.), pucki (skraj pd.).
- **gminy:** Gdynia (część pn.), Rumia (część wsch.), Reda (część wsch.), Kosakowo (skraj zach.).

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** brak.
- **elementy przyrodnicze:** ograniczone w zakresie wartości krajobrazotwórczych.
- **elementy kulturowe:** ceglany kościół średniowieczny w Gdyni – Oksywiu.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: krajobraz zdekomponowany – krajobraz dynamicznie przekształcany z uwagi na ekspansję suburbiów.

Zagrożenia krajobrazu: regulacja rzeki Redy; bardzo liczne napowietrzne linie energetyczne; suburbanizacja w rejonie Gdyni, Rumi i Redy; miejscami transformacja użytków zielonych.

Ocena zagrożeń krajobrazu: silne i średnie, miejscami słabe.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski - lokalnie powinny być podejmowane działania ochronne; tam gdzie krajobraz nie został jeszcze zdewastowany, jeśli podlega silnemu oddziaływaniu czynników zagrażających, powinien zostać utrzymany, szczególnie w sąsiedztwie intensywnie przekształconych obszarów zurbanizowanych.

Istniejące formy ochrony krajobrazu: brak.

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: brak.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu:

- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg lokalnych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla punktu widokowego przy zabytkowym kościele na Oksywiu pod kątem uatrakcyjnienia ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych szczególnie dla otoczenia zabytkowego kościoła na Oksywiu
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: brak propozycji.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: OChK Pradoliny Kaszubskiej (skraj pn. obszaru).
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji.

- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): brak propozycji.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): brak propozycji.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): brak propozycji.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

Numer i nazwa: L. POZOSTAŁE OBSZARY WOJEWÓDZTWA

Powierzchnia: 8800 km²

Dominujące typy krajobrazu: bardzo zróżnicowane

Położenie:

- **regiony fizycznogeograficzne:** większość mezoregionów: Borów Tucholskich, Równiny Charzykowskiej, Wysoczyzny Polanowskiej, Pojezierza Krajeńskiego; zach., pn.-wsch. i pd.-zach. część Pojezierza Kaszubskiego, wsch. część Wysoczyzny Żarnowieckiej, większe fragmenty Pojezierza Starogardzkiego i Pojezierza Iławskiego.
- **regiony historyczno-kulturowe:** większość regionów: Ziemi Człuchowskiej, Ziemi Chojnickiej, Ziemi Czerskiej, Ziemi Sławieńskiej, Ziemi Pucko-Wejherowskiej; pd.-wsch. część Ziemi Słupskiej, większe fragmenty Ziemi Kościerskiej, Kociewia Polnego, Ziemi Kartusko-Żukowskiej.
- **powiaty:** w większości: człuchowski, chojnicki, kościerski, starogardzki; bytowski (część pn.), wejherowski (część wsch.), pucki (część zach.), kartuski (część zach.), kwidziński (część wsch.).
- **gminy:** prawie w całości: Czarna Dąbrówka, Debrzno, Kaliska, Trzebielino, Przechlewo; w większej części: Kępice, Kołczygłowy, Koczała, Człuchów, m.Czarne, Chojnice, Brusy, Czersk, Sierakowice, Wejherowo, Zblewo, Lubichowo, Liniewo, m.Słupsk, m.Starogard Gdański.

Zasoby krajobrazowe będące podstawą oceny wartości krajobrazu:

- **elementy ekspozycji i kompozycji wizualnej:** punkty widokowe: Goszczyno k.Krokowej, Psia Góra k.Swornychgaci; ciąg widokowy na odcinku Reda – Wejherowo i Suchorze – Jezierze k.Kołczygłów.
- **elementy przyrodnicze:** wybrzeże klifowe Kępy Oksywskiej; strefy wąwozowe, szczególnie w rejonie Miłoszewa, Przetoczyna, Parchowa; obszary urozmaiconej rzeźby w rejonie Lubocina, Dąbrówki, Otnogi – Rokitek, ponad 50 jezior lobeliowych, szczególnie w rejonie Zaborskiego Parku Krajobrazowego i zlewni Gościciny.
- **elementy kulturowe:** zróżnicowane, szczególnie urozmaicone w rejonie Chojnic, Miastka, Starogardu Gdańskiego, Sztumu, Przechlewa, Kolbud.

Ocena krajobrazu pod względem wartości kulturowych, przyrodniczych i wizualnych: w przewadze wysoka i umiarkowana, miejscami bardzo wysoka – szczególnie na Pojezierzu Kaszubskim, Wysoczyźnie Polanowskiej, Pojezierzu Starogardzkim i Pojezierzu Iławskim.

Zagrożenia krajobrazu: wycinka drzew przy drogach alejowych na odcinkach Warcimino-Kozin i Sztum-Kwidzyn; regulacja rzek Brdy, Wdy, Wierzycy; napowietrzne linie energetyczne, szczególnie w rejonie Tczewa, Kwidzyna, Chojnic; powierzchnie przeznaczone pod lokalizację elektrowni wiatrowych, szczególnie we wsch. części Wysoczyzny Żarnowieckiej; suburbanizacja w rejonie Zbychowa w TPK; zainwestowanie rekreacyjne, szczególnie w rejonie Lubiatowa, Borkowa, Łapina, Swornychgaci; eksploatacja w rejonie Niedomowa i Nowej Cerkwi; transformacja użytków zielonych, szczególnie na Pojezierzu Krajeńskim i w rejonie Tuchomia.

Ocena zagrożeń krajobrazu: w przewadze słabe i bardzo słabe, miejscami średnie, szczególnie na Pojezierzu Krajeńskim, Pojezierzu Kaszubskim i w Borach Tucholskich.

Priorytet w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu: niski

Istniejące formy ochrony krajobrazu: Park Narodowy Borów Tucholskich, rezerваты krajobrazowe; Szczyt Wieżyca, Gołębia Góra, Jar Rzeki Raduni, Jar Rzeki Reknicy, Krzywe Koło w Pętli Gwdy,

Dolina Gwdy; Parki Krajobrazowe: Dolina Słupi (część pd. i wsch.), Zaborski (za wyjątkiem części pn. i pd.), Wdzydzki (część pd.-zach. i wsch.), Tucholski (w obrębie woj. pomorskiego), Trójmiejski (kompleks pn.), Pojezierza Iławskiego (w obrębie woj. pomorskiego); Obszary Chronionego Krajobrazu (w większości): Puszczy Darżlubskiej, Doliny Łeby, Gowidliński, Okolice Jezior Krępsko i Szczytno, Fragment Borów Tucholskich, Chojnicko-Tucholski, Borów Tucholskich, Gniewski, Szarlocki, Polaszkowski, Doliny Wierzycy, Białej Góry, Dolina rzeki Debrzynki, Doliny Raduni; układy urbanistyczne: Człuchowa, Kościerzyny, Sportu, Starogardu Gdańskiego, Tczewa, Wejherowa; układy ruralistyczne: Juszki, Wiele, Góra Pomorska, Święty Wojciech;

Dotychczas proponowane formy ochrony krajobrazu: Park Krajobrazowy Doliny Wdy; Obszary Chronionego Krajobrazu: Doliny Dolnej Słupi, Trójmiejsko-Lęborski (część wsch.), Górnej Słupi, Bukowiny i Łupawy, Zlewni Wieprzy, Polaszkowski (powiększenie), Doliny Wierzycy (powiększenie) Borów Tucholskich Zachodnich, Człuchowski; Park Kulturowy Kaszuby (część zach.); Park Kulturowy Ziemi Puckiej (rejon miejscowości Lubiatowo, Kopalino, Białogóra); rezerwaty kulturowe: Rezerwat Kulturowy Kalwarii w Wielu, rezerwat archeologiczny w miejscowości Odry, Rezerwat Kulturowy – miasto Wejherowo – układ urbanistyczny, Kalwaria Wejherowska oraz zespół pałacowo-parkowy w Wejherowie; Rezerwat Kulturowy – założenie dworsko-parkowe i krajobrazowe w Krokowej; Rezerwat Kulturowy – założenie dworsko-parkowe i krajobrazowe w Paraszynie dolinie Łeby; Rezerwat Kulturowy – kalwaria w miejscowości Wiele; Rezerwat Kulturowy – sanktuarium Św. Wojciecha w miejscowości Gdańsk-Święty Wojciech; Rezerwat Kulturowy – Kanał Raduni Pruszcz Gdański – Gdańsk.

Proponowane działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu – w zależności od uwarunkowań lokalnych należy przyjąć wybrane działania:

- zakaz lub silne ograniczenie wprowadzania wysokościowych elementów – dominant technicznych (linie przesyłowe wysokiego napięcia, maszty telefonii komórkowej i siłownie wiatrowe);
- konieczność wykonania szczegółowego studium krajobrazowego dla nowych elementów wysokościowych i kubaturowych o dużej skali;
- zachowanie ciągów alejowych dróg powiatowych i lokalnych;
- zachowanie czytelności lokalnych wnętrz krajobrazowych i ich powiązań drogami alejowymi;
- zachowanie ekspozycji zespołów dworsko i pałacowo parkowych jako dominant krajobrazowych we wnętrzach krajobrazowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla istotnych wnętrz krajobrazowych pod kątem ochrony istniejących wartości wizualnych krajobrazu oraz ochrony przedpola ekspozycyjnego na wewnątrz;
- bezwzględne zachowanie przedpola ekspozycyjnego wzdłuż istotnych ciągów widokowych;
- konieczność wykonania studium krajobrazowego dla istotnych punktów widokowych pod kątem ochrony istniejącej ekspozycji krajobrazu z tego miejsca;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania obiektów zabytkowych;
- ochrona ekspozycji bądź poprawa wyeksponowania sylwet panoramicznych historycznych zespołów ruralistycznych;
- utrzymanie zwartości wizualnej w krajobrazie historycznych jednostek osadniczych;

- kontynuacja zwartości wizualnej w krajobrazie we współczesnych planach zagospodarowania;
- zachowanie i rewitalizacja śladów osadniczych osadnictwa rozproszonego – jeśli takie występuje;
- zachowanie specyfiki formy geometrii przestrzeni poprzez kontynuację tradycyjnej skali i formy podziałów geodezyjnych;
- zachowanie i kontynuowanie specyfiki historycznego typu rozplanowania jednostek osadniczych;
- zakaz lub silne ograniczenie rozpraszania miejsc lokalizacji zespołów nowej zabudowy;
- zakaz lub silne ograniczenie stosowania dowolnych form architektonicznych w nowej zabudowie;
- ochrona, zachowanie i kontynuowanie historyczno-regionalnej skali zabudowy wiejskich jednostek osadniczych;
- ochrona, zachowanie i wprowadzanie zieleni śródpolnej w otwartym krajobrazie rolniczym;
- wprowadzenie komponowanej zieleni publicznej wewnątrz nowych jednostek osadniczych;
- zachowanie bądź wprowadzenie drobnych elementów naturalnych (enklawy, korytarze ekologiczne) wewnątrz nowych jednostek osadniczych.

Formy ochrony krajobrazu proponowane do utworzenia:

- A. Parki Krajobrazowe: Park Krajobrazowy Doliny Wdy w gminach: Lubichowo, Osiek, Osieczna; Park Krajobrazowy Doliny Dolnej Wisły w gminach: Sztum i Ryjewo; Lęborski Park Krajobrazowy w gminach: Cewice i Nowa Wieś Lęborska; poszerzenie Nadmorskiego Parku Krajobrazowego w gminie Choczewo, poszerzenie Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego w gminie Kościerzyna, poszerzenie Parku Krajobrazowego Dolina Słupi w gminie Dębica Kaszubska.
- B. Obszary Chronionego Krajobrazu: szczególnie w zachodniej części województwa w gminach: Rzeczenica, Czarne, Debrzno, Człuchów, Przechlewo, Koczała, Miastko, Kępice, Trzebielino, Lipnica, Parchowo, Czarna Dąbrówka, a także w gminach: Liniewo, Tczew, Krokowa.
- C. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: brak propozycji (wymagają szczegółowszego rozpoznania).
- D. Strefy ochrony ekspozycji i powiązań widokowych (osi, otwarć i zamknięć widokowych): strefy ochrony rozpatrywane indywidualnie, zgodnie z istniejącymi walorami wymienionych wyżej elementów ekspozycji i kompozycji wizualnej.
- E. Parki Kulturowe (ochrona form tradycyjnego historycznego krajobrazu osiedleńczego miejskiego i wiejskiego oraz otwartego krajobrazu rolniczego): Park Kulturowy Kaszuby (część zach.); Park Kulturowy Ziemi Puckiej (rejon miejscowości Lubiatowo, Kopalino, Białogóra); Rezerwat Kulturowy Kalwarii w Wielu, Rezerwat Kulturowy - rezerwat archeologiczny w miejscowości Odry, Rezerwat Kulturowy – miasto Wejherowo – układ urbanistyczny, Kalwaria Wejherowska oraz zespół pałacowo-parkowy w Wejherowie; Rezerwat Kulturowy – założenie dworsko-parkowe i krajobrazowe w Krokowej; Rezerwat Kulturowy – założenie dworsko-parkowe i krajobrazowe w Paraszynie w dolinie rzeki Łeby; Rezerwat Kulturowy – kalwaria w miejscowości Wiele; Rezerwat Kulturowy – sanktuarium Św. Wojciecha w miejscowości Gdańsk-Święty Wojciech; Rezerwat Kulturowy – Kanał Raduni Pruszcz Gdański – Gdańsk.
- F. Wpis do rejestru zabytków Województwa Pomorskiego (w formie wpisu obszarowego): indywidualnie rozpatrzone obszary o istotnych wartościach historycznego krajobrazu wymienione wcześniej.
- G. Strefy priorytetowe Krajowego Programu Rolno-Środowiskowego: brak propozycji.

4. WARTOŚCI, ZAGROŻENIA I METODY OCHRONY ZASOBÓW KRAJOBRAZOWYCH

METROPOLII TRÓJMIEJSKIEJ

4.1. Modyfikacja metody dla potrzeb studiów metropolitalnych

Ostatnia część opracowania stanowi rozwinięcie i uszczegółowienie problematyki poruszanej w dotychczasowej części studium w odniesieniu do obszaru metropolii trójmiejskiej. Nie polemizując z zasadnością stosowania terminu „metropolia” w odniesieniu do Trójmiasta i jego otoczenia, przyjęto obszar metropolii za „Raportem o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa pomorskiego” (2005), uwzględniając trzy podstawowe strefy metropolii:

- centrum metropolii (Gdańsk, Gdynia, Sopot);
- pozostały obszar metropolii (Rumia, Reda, Wejherowo, Pruszcz Gdański, Tczew, Żukowo i gminy wiejskie: Kosakowo, Wejherowo, Szemud, Żukowo, Kolbudy i Pruszcz Gdański);
- otoczenie metropolii (miasta: Puck, Kartuzy i gminy wiejskie: Puck, Luzino, Przodkowo, Kartuzy, Somonino, Przywidz, Trąbki Wielkie, Tczew, Pszczółki, Suchy Dąb, Cedry Wielkie i Stegna).

Zasięg metropolii został dla potrzeb niniejszego studium nieco zmodyfikowany. Wyłączono z niej skrajnie zachodnią część gminy Kartuzy, w rejonie Staniszewa i Mirachowa (z dominacją lasów), uznając, że nie podlega ona istotnemu oddziaływaniu Trójmiasta, a włączono Władysławowo i gminy Mierzei Helskiej: Jastarnię i Hel, ze względu na zachodzące tam silne procesy transformacji krajobrazu związane głównie z zainwestowaniem turystycznym, odbywające się w znacznym stopniu ze względu na bliskość aglomeracji trójmiejskiej.

Przedstawiony podział wewnętrzny metropolii ma charakter administracyjny i nie jest przystosowany do analiz dotyczących krajobrazu, którego cechy są słabo zależne od przebiegu granic miast i gmin wiejskich. Dlatego, dla potrzeb opracowania konieczna była modyfikacja sposobu wewnętrznego podziału metropolii na strefy, którą przeprowadzono kierując się przede wszystkim występowaniem aktualnych i potencjalnych funkcji pełnionych przez różne części tego obszaru, ze szczególnym naciskiem na funkcje transurbacyjne (zabudowa mieszkalna i jej towarzysząca) oraz na funkcje rekreacyjne spełniane na terenach otwartych. Przyjęto istnienie czterech głównych stref:

1. zurbanizowanej (miejskiej) – obejmującej historyczne tereny centrów miast oraz ich zainwestowane otoczenie, jak i zwarte kompleksy zabudowy na peryferiach miast zrealizowane do końca ubiegłego stulecia;
2. aktualnej suburbanizacji – obejmujące obszary na peryferiach miast oraz w sąsiadujących z miastami gminach wiejskich, w których w ostatnich dwóch dekadach następują procesy mniej lub bardziej intensywnego zainwestowania, głównie o charakterze mieszkaniowym i usługowym;
3. potencjalnej suburbanizacji – na których w ostatnich kilku latach pojawiają się pierwsze sygnały o rozpoczynających się procesach rozlewania zabudowy, w postaci podziałów gruntów rolnych i ich przekwalifikowywania na działki budowlane, a także powstawania inicjalnej nowej zabudowy;
4. rolniczo-leśno-rekreacyjnej – w której przeważające obszary zajmują lasy, grunty rolne dobrej jakości (podlegające ochronie), duże kompleksy jeziorne, tereny mokradłowe, przyrodnicze obszary chronione o wysokim reżimie ochronnym; na większości z nich możliwy jest aktywny wypoczynek, przy czym nie powinny one w przewadze podlegać intensywnemu zagospodarowaniu, zarówno o charakterze osadniczym, jak i turystycznym.

W celu delimitacji tych stref konieczne było przeprowadzenie uszczegółowionej analizy obszaru metropolii, którą przeprowadzono w oparciu o mapy topograficzne w skali 1:50.000 w układzie 1992, zaktualizowane w początku obecnej dekady, a tam gdzie ich nie opracowano, dokonano tego na podstawie map w skali 1:10.000. W trakcie analizy zwrócono uwagę na takie strukturalne elementy przyrodnicze obszaru jak: doliny głównych cieków, jeziora, lasy, najbardziej żyzne gleby rolnicze, mokradła – obszary te, o ile jeszcze dotychczas nie zostały zainwestowane, uznano za konieczne do utrzymania aktualnie pełnionych funkcji i w większości włączono do IV z wymienionych wyżej stref. Wzięto także pod uwagę tereny zabudowane, szczególnie te zrealizowane w ostatniej dekadzie, gdyż większość z nich położona jest na peryferiach miast i w sąsiadujących gminach, będąc świadectwem zachodzącej tam suburbanizacji. Tam, gdzie jeszcze dotychczas przejawy zainwestowania są słabe, a warunki przyrodnicze w szczególności sposób nie ograniczają możliwości zabudowy (tereny są równinne, bezleśne, ze słabymi glebami mineralnymi i nie podlegające szczególnym reżimom ochronnym) uznano, że możliwa jest transformacja krajobrazu (oczywiście prowadzona według określonych zasad i posiadająca ograniczenia, które podano w dalszej części rozdziału) i zaliczono je do strefy III – potencjalnej suburbanizacji. Wydzielone strefy przedstawiono na ryc.34 i 39.

Ze względu na potrzebę bardziej szczegółowego ujęcia problematyki wartości, zagrożeń i ochrony krajobrazu w obrębie obszaru metropolitalnego, niż to uczyniono dla całego województwa, kryteria oceny tych aspektów zostały w pewnym stopniu zmodyfikowane, przede wszystkim uzupełnione. W zakresie elementów przyrodniczych, dodatkowo uwzględniono występowanie:

- kompleksów leśnych o powierzchniach nie mniejszych niż 10 ha;
- jezior zajmujących nie mniej niż 1 ha powierzchni;
- wyraźnie zaznaczających się w fizjonomii terenu dolin rzecznych.

O ile w skali całego województwa kompleksy leśne nie zostały ocenione jako posiadające szczególnie wysoką wartość wizualno-estetyczną w krajobrazie, ze względu na swoją monotonię, to na obszarze metropolii – w sytuacji gdy większość jej obszaru podlega intensywnym procesom transformacji krajobrazu, zachodzącej głównie pod wpływem suburbanizacji – uznano, że lasy są istotnym elementem urozmaicającym krajobraz, podwyższającym jego wartość. Podobnie jeziora – wśród których w całym województwie uwzględniono tylko jeziora lobeliowe, podczas gdy w metropolii w ocenie wartości walorów krajobrazowych uwzględniono wszystkie zbiorniki o powierzchni ponad 1 ha. Ponieważ uznano za niemożliwą, ze względu na ograniczenia czasowe, szczegółową analizę rzeźby terenu, która by prowadziła do oceny jej atrakcyjności krajobrazowej, w metropolii ograniczono się do wyznaczenia najbardziej czytelnych w krajobrazie dolin rzecznych, które można uznać za kreujące atrakcyjność krajobrazu ze względu na ukształtowanie terenu.

W odniesieniu do elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej, dodatkowo w stosunku do cech uwzględnionych dla całego województwa, kryteria oceny wartości krajobrazu poszerzono o:

- dobrze zachowane dolinne wnętrza krajobrazowe na krawędzi wysoczyzny Pojezierza Kaszubskiego
- drogi pejzażowe (dodatkowe ciągi widokowe);
- punkty widokowe i historyczne komponowane lunety widokowe.

Podobnie jak w przypadku elementów przyrodniczych, także te wyżej wymienione, o ile ich skala była zbyt mała w stosunku do obszaru całego województwa, to w obrębie metropolii ich znaczenie jest

znacznie większe. Doliny na krawędzi wysoczyzny mało wyróżniały się w obrębie typów rzeźby zdelimitowanych w skali całego regionu, jednak w obrębie metropolii, a szczególnie aglomeracji trójmiejskiej ich znaczenie krajobrazowe jest powszechnie uznawane i niepodważalne. Także miejsca położone wyżej lub ciągi, z których można obserwować rozległe widoki, wśród których w części ogólnowojewódzkiej uwzględniono tylko najważniejsze obiekty, w skali metropolii wymagały uszczegółowienia. Ostatnia grupa elementów, o które poszerzono kryteria oceny wartości zasobów krajobrazowych metropolii, to komponowane zespoły przestrzenne, które nie należały do żadnego z typów obiektów kulturowych uwzględnionych dla całego województwa, a w skali metropolii, zdaniem autorów, wymagały bezdyskusyjnie uwzględnienia. Należą do nich zespoły rezydencjonalne, pałacowo-parkowe czy kalwaryjne (ryc.35).

Występowanie wymienionych wyżej grup elementów wpływa na modyfikację, z reguły podwyższenie, oceny wartości zasobów krajobrazowych. Podobnie jak w całym województwie, podstawowe pole tej oceny stanowiły jednostki krajobrazowe, których liczba w metropolii ogranicza się do około 478, podczas pełna ich liczba w regionie wynosiła ponad 2200. W metropolii w celach oceny posługiwano się tymi samymi jednostkami, co w całym województwie. W celu modyfikacji oceny wartości zasobów krajobrazowych, do wcześniej określonej oceny (ryc.19-21), dodawano punkty wynikające z występowania uzupełniających kryteriów: gdy w jednostce wystąpił las, jezioro lub dolina rzeczna. Za każdą z tych cech dodawano po jednym punkcie, natomiast gdy wystąpiły elementy ekspozycji lub kompozycji krajobrazowej czy też komponowane zespoły przestrzenne, za każdy obiekt spośród nich ocena wzrastała o jeden. Całkowita suma punktów może wynosić nawet dwadzieścia lub więcej, jednak w praktyce nie przekroczyła ona w obrębie metropolii 10 punktów, a więc wartość najatrakcyjniejszych krajobrazów na obszarze metropolii jest mniejsza niż w najbardziej atrakcyjnych krajobrazowo fragmentach województwa. Należy też pamiętać, że ze względu na zastosowanie dodatkowych kryteriów, możliwości porównania oceny wartości zasobów krajobrazowych dokonanych dla województwa i metropolii, są częściowo ograniczone. Otrzymany zakres punktów, wynoszący od 1 do 10, został ze względów praktycznych podzielony na pięć zagregowanych przedziałów oceny wartości zasobów krajobrazowych, według następujących zasad:

- 1-2 punkty – niskie zasoby krajobrazowe (E);
- 3-4 punkty – umiarkowane zasoby krajobrazowe (D);
- 5-6 punktów – wysokie zasoby krajobrazowe (C);
- 7-8 punktów – bardzo wysokie zasoby krajobrazowe (B);
- 9-10 punktów – wybitne zasoby krajobrazowe (A).

Jeszcze raz trzeba podkreślić, że określenia te odnoszą się do skali samej metropolii, a nie całego regionu. Rezultaty dokonanej według zaprezentowanych zasad oceny przedstawiono na ryc.36.

Podobnie uznano, że pewnej modyfikacji powinna także podlegać ocena zagrożeń krajobrazu metropolii, jednak nie podjęto próby identyfikacji kolejnych czynników zagrażających krajobrazowi, poszerzającej ich zakres wzięty pod uwagę dla całego województwa. Uznano natomiast, że głównym czynnikiem zagrażającym krajobrazowi tego obszaru jest zainwestowanie, realizowane przede wszystkim w ramach procesów suburbanizacji, a także stopień rozwoju tkanki osadniczej i infrastrukturalnej. Uznano, że wcześniej zdelimitowane cztery główne strefy metropolii cechują się względnym wewnętrznym podobieństwem aktualnego przebiegu tych procesów i w związku z tym

uznano, że największe zagrożenia dla zasobów krajobrazowych występują w strefie II – aktualnej suburbanizacji, nieco niższe w strefie I – miejskiej, jeszcze niższe w strefie III – potencjalnej suburbanizacji, a najniższe w strefie IV. Uwzględnienia tych procesów w ocenie zagrożeń krajobrazu na obszarze metropolii dokonano w ten sposób, że do końcowej oceny zagrożeń sformułowanej na poziomie studiów prowadzonych dla całego województwa (ryc.26) dodano 3 punkty w jednostkach krajobrazowych występujących w strefie II, 2 punkty dla jednostek ze strefy I, a 1 punkt ze strefy III. Dla jednostek krajobrazowych położonych w strefie IV, czyli rolniczo-leśno-rekreacyjnej, ocena pozostała taka sama, jaką sformułowano na poziomie całego regionu. W związku z uwzględnieniem tego kryterium, ocena zagrożenia zasobów krajobrazowych znacznie wzrosła – dla całego regionu wynosiła maksymalnie 8, a w metropolii 11, przy czym podobnie jak przy ocenie wartości zasobów krajobrazowych należy pamiętać, że możliwości porównania ocen dokonanych dla metropolii i całego regionu są bardzo ograniczone. Stopień zagrożenia krajobrazu określono docelowo także w pięciu klasach, w następujący sposób:

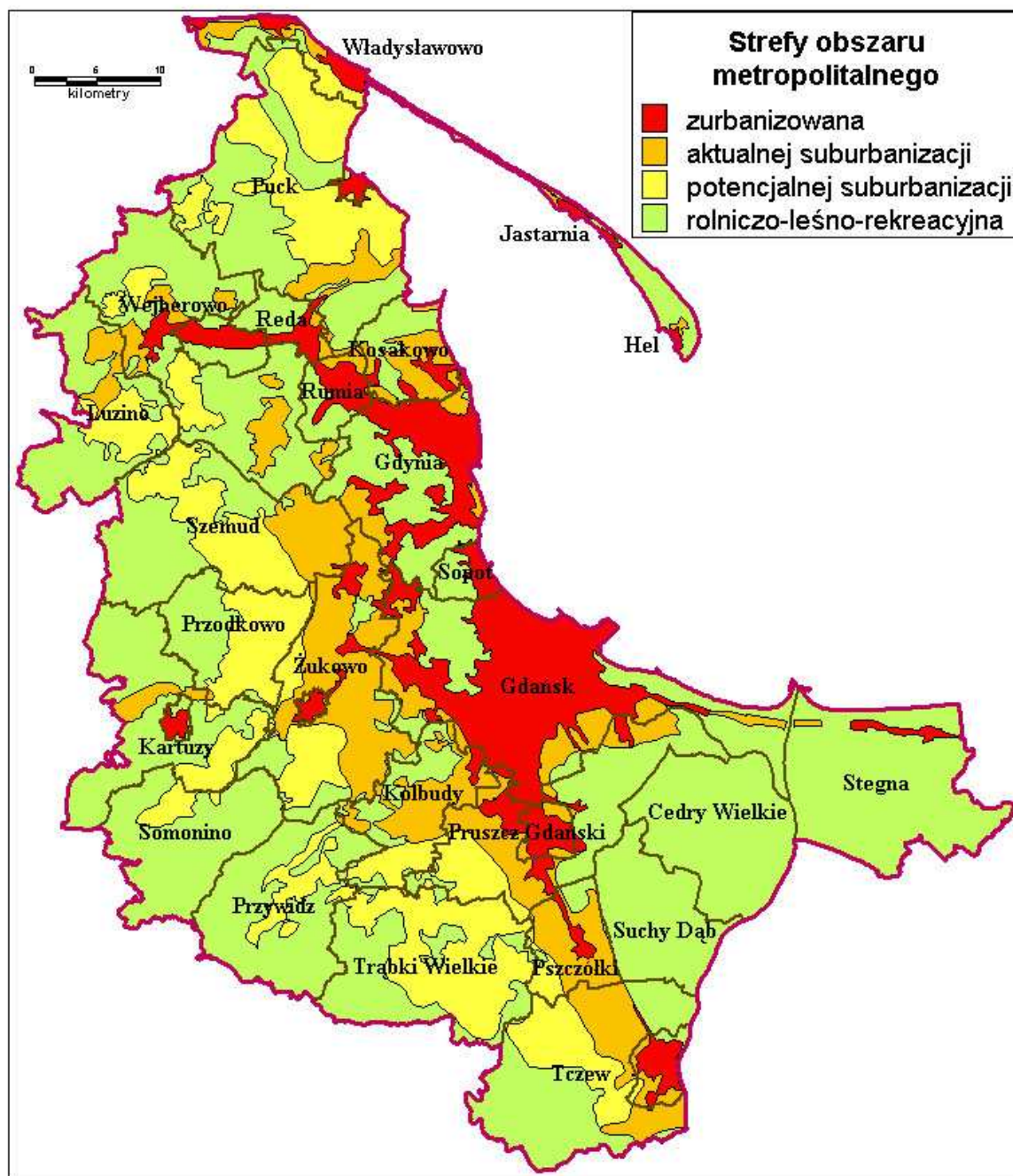
- 0 punktów – zagrożenie bardzo słabe lub brak (V);
- 1-2 punkty – zagrożenie słabe (IV);
- 3-4 punkty – zagrożenie umiarkowane (III);
- 5-7 punktów – zagrożenie silne (II);
- 8-11 punktów – zagrożenie bardzo silne (I).

Następnym krokiem, podobnie jak w części studium dotyczącej całego województwa, było skonstruowanie matrycy, według schematu przedstawionego w tabeli 1 w rozdziale 2, w której zestawiono w pięciu przedziałach oceny wartości zasobów krajobrazowych (od A – wybitnych do E – niskich) z wielkością zagrożeń krajobrazu, także ujętą w pięciu powyższych klasach (od I – zagrożeń bardzo silnych do V – bardzo słabych). W ten sposób uzyskano teoretycznie 25 typów stref o zróżnicowanej wartości zasobów krajobrazowych i natężeniu ich procesów degradacyjnych. W praktyce na obszarze metropolii nie wystąpiły trzy z tych typów: tak jak w całym województwie typ AI, czyli o najwartościowszym i najsilniej zagrożonym krajobrazie, a dodatkowo także typ AV, z najwartościowszym ale najsłabiej zagrożonym krajobrazem, a także typ BI. Typy te, jak w tabeli 1, zostały połączone według kryterium podobieństwa, w siedem kategorii, które odpowiadają strefom, w których powinna być realizowana zróżnicowana polityka ochrony i kształtowania krajobrazu.

Ostatnia część studium odnosząca się do obszaru metropolii dotyczy sposobów kształtowania i ochrony krajobrazu w jej obrębie. Zalecenia sformułowano w układzie wymienionych na początku tego rozdziału czterech głównych stref funkcjonalnych metropolii, gdyż w zależności od stopnia rozwoju struktury zagospodarowania przestrzennego, zakres działań powinien być zróżnicowany. Podjęto także próbę sformułowania zakresu działań ochronnych odnoszących się do poszczególnych części metropolii (tabela 10), nawiązujących do siedmiu wymienionych stref polityk w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu, przy czym pominięto zalecenia dla obszarów o najmniejszej wartości zasobów krajobrazowych. Wskazano też obszary, które ewentualnie mogą być przeznaczone pod zainwestowanie, jednak przy zachowaniu zasad przedstawionych w rozdziale 4.3.

4.2. Wartości i zagrożenia zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej

Zdelimitowane na podstawie wyżej przedstawionych przesłanek strefy funkcjonalne metropolii trójmiejskiej zajmują zróżnicowaną powierzchnię. Ogólnie strefy 1-3 związane z aktualną i potencjalną urbanizacją zajmują niespełną połowę jej obszaru (45,3%), a strefa 4 – rolniczo-leśno-rekreacyjna położona jest na 54,7% obszaru metropolii. (ryc.34). Najmniejsza z tych stref

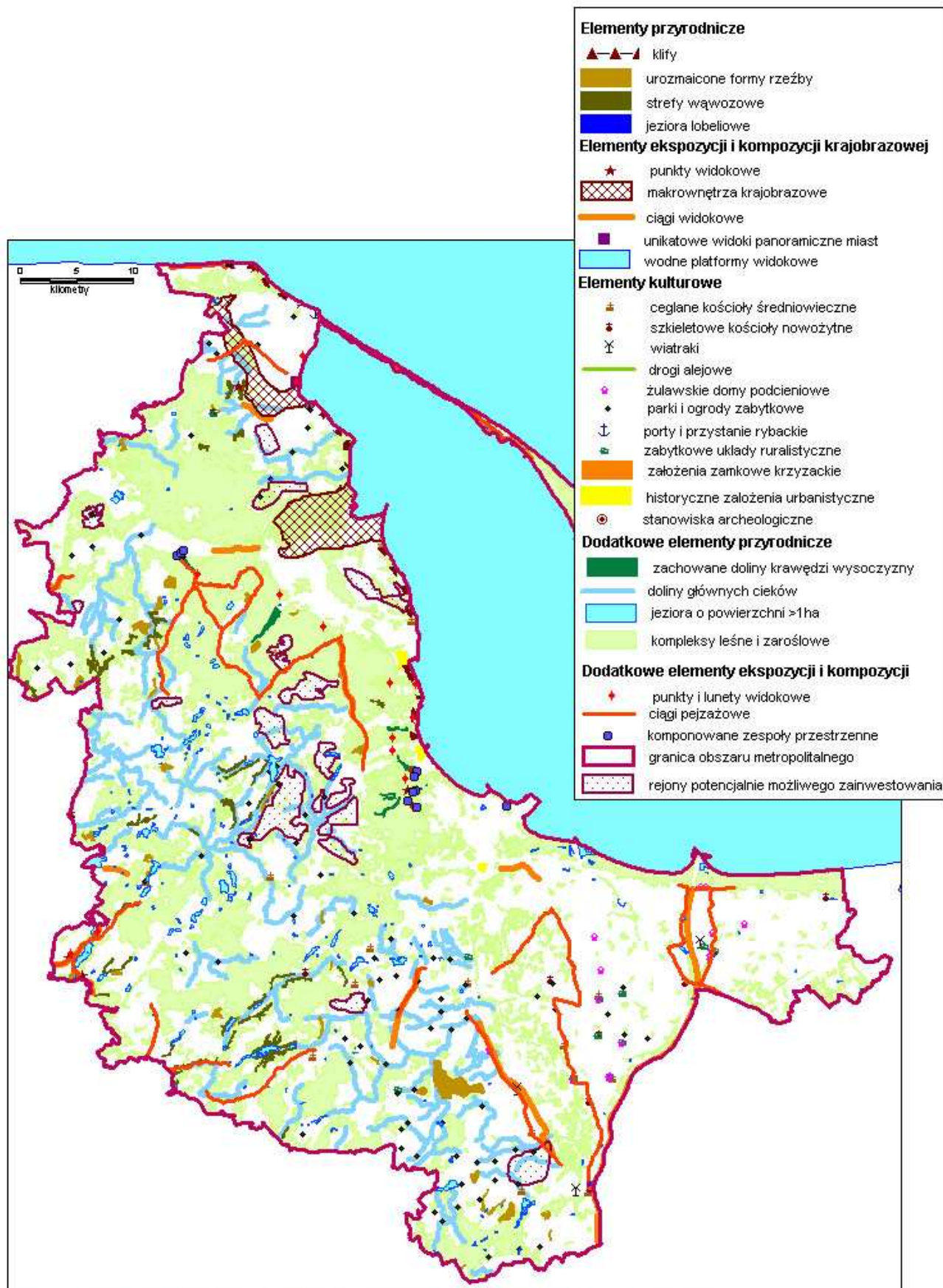

Ryc.34. Strefy funkcjonalne metropolii trójmiejskiej na tle granic administracyjnych gmin

– zurbanizowana, zajmująca 11,6% powierzchni, koncentruje się w centralnym – południkowym pasie metropolii, na terenie miast aglomeracji, a także w mniejszych ośrodkach (Kartuzy, Żukowo, Puck, Władysławowo), jak i w łączących je pasmach zainwestowania. Oprócz nich występuje także w pasie

nadmorskim (głównie na Mierzei Wiślanej i Helskiej oraz Pobrzeżu Słowińskim), gdzie jest związana z urbanizacją o charakterze turystycznym. Strefa aktualnej suburbanizacji o powierzchni 454 km² (15,2% obszary metropolii) rozciąga się głównie na zachód od Trójmiasta w gminach Wejherowo, Szemud, Żukowo, Kolbudy), oraz w pasie między Pruszczem Gdańskim a Tczewem (gminy: Pruszcz, Pszczółki, Tczew), jak i na północ od Gdyni, Rumi i Redy w gminach Kosakowo i Puck. W nieco mniejszym stopniu procesy suburbanizacji zachodzą na zachód od Wejherowa, głównie w gminie Luzino oraz na północ i zachód od Kartuz oraz na wyspie Sobieszewskiej w Gdańsku. Urbanizacja „turystyczna” występuje głównie na południe od Karwi i Jastrzębiej Góry oraz w Chałupach i Jastarni. Strefa potencjalnej suburbanizacji (18,5% obszaru metropolii) znajduje się głównie na zachód od wyżej opisanej strefy, w gminach Szemud, Przodkowo i Trąbki Wielkie oraz częściowo Luzino, Wejherowo, Kartuzy, Żukowo, Kolbudy, Przywidz, Pruszcz Gdański i Tczew. W północnej części metropolii obejmuje ona głównie gminę Puck. Ostatnia – IV strefa – otwartych krajobrazów wiejskich (w tym leśnych) zajmuje w przewadze peryferia obszaru metropolitalnego i zajmuje przede wszystkim część zachodnią – w przewadze leśno-jeziorno-rolniczą, położoną głównie w gminach Somonino, Luzino, Szemud, Kartuzy i Przywidz, wschodnią – wybitnie rolniczą na Żuławach Wiślanych w gminach: Cedry Wielkie, Stegna, Suchy Dąb i częściowo Pruszcz Gdański oraz północną – leśno-rolniczą w gminach Puck i Wejherowo. Wyjątek stanowią tu, należące do tej strefy lasy oliwsko-wejherowskie, położone w centrum metropolii i rozdzielające tereny zurbanizowane strefy I i II oraz Pradolina Kaszubska (mokrada), położna na północ od Gdyni na granicy gmin Kosakowo i Puck. Przedstawiony obraz rozkładu przestrzennego zdelimitowanych stref w istotnym stopniu determinuje procesy transformacji krajobrazu tego obszaru i rzutuje na proponowane metody jego ochrony.

Dla percepcji krajobrazu metropolii trójmiejskiej duże znaczenie mają lasy, które zajmują na jej obszarze stosunkowo znaczną powierzchnię, zbliżoną do średniej ogólnopolskiej (około 30%). Szczególne znaczenie posiada tu wspomniany kompleks lasów oliwsko-wejherowskich, Puszcza Darżłubska na północ od Wejherowa i Redy, lasy Mierzei Helskiej i Wiślanej, a także mniejsze kompleksy leśne na Pojezierzu Kaszubskim. Bardzo istotnym czynnikiem urozmaicającym wartość krajobrazu jest zróżnicowana rzeźba terenu. Dość wspomnieć, że na terenie Gdańska różnica wysokości sięga 190 metrów, a niewiele mniejsza jest także w Gdyni i w pozostałych miastach północnej części aglomeracji. Urozmaicenie rzeźby zostało pośrednio uwzględnione w ocenie wartości zasobów krajobrazowych poprzez zbadanie rozcięcia terenu dolinami rzecznyymi. Jak się okazało (ryc. 35) w obrębie metropolii jest ono szczególnie duże na Pojezierzu Kaszubskim – w jego części centralnej na zachód od Gdańska (gminy: Szemud, Przodkowo, Żukowo) oraz południowo-wschodniej – na południe od Gdańska (w gminach Kolbudy, Przywidz, Trąbki Wielkie, a częściowo Pruszcz Gdański oraz Tczew). Krajobraz tej części województwa urozmaicają także liczne naturalne zbiorniki wodne, które w szczególności występują w gminach Kartuzy i Szemud, a w nieco mniejszej liczbie na obszarze gmin: Wejherowo, Kolbudy, Przywidz, Trąbki Wielkie i Tczew. Trzy wymienione czynniki: rzeźba, sieć wodna i roślinność (szczególnie lasy) silnie urozmaicają krajobraz metropolii.

Ryc.35. Elementy przyrodnicze i kulturowe oraz elementy ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej wpływające na wartość zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej

To urozmaicenie struktury przyrodniczej metropolii trójmiejskiej przyczynia się do dużego bogactwa elementów ekspozycji wizualnej i kompozycji krajobrazowej, które cechują się tu dużym zagęszczeniem, także w stosunku do obszaru całego województwa pomorskiego. Dlatego informacja o ich występowaniu została nieco uszczegółowiona w stosunku do tej, którą wcześniej zastosowano do oceny wartości zasobów krajobrazowych w skali całego województwa. Wśród wartościowych krajobrazowo dolin, rozcinających krawędź wysoczyzny Pojezierza Kaszubskiego na terenie miast aglomeracji trójmiejskiej, uwzględniono najmniej przekształcone zainwestowaniem obiekty, takie jak:

- Dolinę Radości Potoku Jelitkowskiego w Oliwie;
- Dolinę Świeżej Wody Potoku Prochowego w Oliwie;
- Dolinę Ewy w Oliwie;
- Dolinę Potoku Rynarzewskiego w Lasach Oliwskich;
- Dolinę Potoku Świemirowskiego w Sopocie-Wyścigach;
- Dolinę Swelini (Bernardowską) na granicy Sopotu i Gdyni;
- Dolinę Marszewskiej Strugi w Gdyni – Chyloni;
- Dolinę Zagórskiej Strugi w Rumi;
- Dolinę Cedronu w Wejherowie.

Kolejny uwzględniony element stanowią drogi pejzażowe, stanowiące równocześnie ciągi widokowe. Oprócz wcześniej uwzględnionych najważniejszych tego typu obiektów w skali województwa, dodatkowo na terenie metropolii trójmiejskiej za istotne krajobrazowo uznano następujące drogi:

- Sopieszyno – Wejherowo;
- Koleczkowo – Bieszkowice;
- Nowy Dwór Wejherowski – Wejherowo;
- Gniewowo – Reda;
- Zbychowo – Reda;
- Koleczkowo – Gdynia-Chylonia;
- Obwodnica Trójmiasta na odcinkach: Karwiny – Chwarzno oraz Chwarzno – Demptowo;
- Starzyno – Gnieźdźewo;
- Władysławowo – Jastarnia;
- Jastrzębia Góra – Karwia;
- Jagatowo – Straszyn;
- Przywidz – Grabowska Huta;
- Mierzeszyn – Trzepowo;
- Pruszcz Gdański – Tczew;
- Kiezmark – Przegalina;
- Mikoszewo – Dworek;
- Tczew – Rybaki i ciąg Motławy do Pruszcza na północy.

Duże znaczenie dla postrzegania widoków mają też punkty widokowe, w tym także historyczne komponowane tzw. „lunety widokowe”. Najważniejsze z nich to:

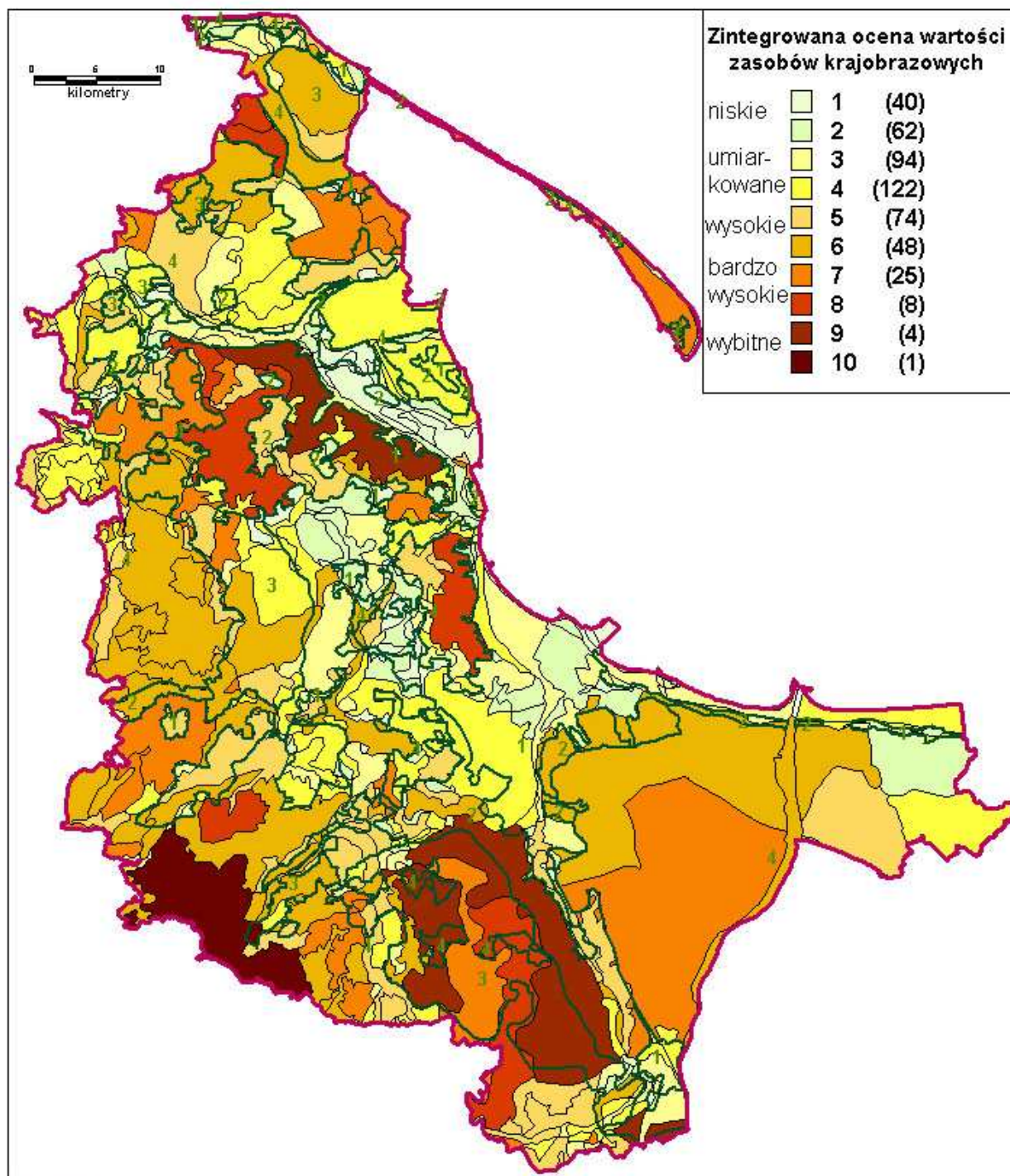
- wzniesienie Góra Zamkowa w Wejherowie;
- punkt widokowy „Drei Städte Blick” nad parkiem „Stawowie” w Sopocie;
- wieża widokowa na górze Pachówek w Oliwie;
- luneta widokowa „Widok na morze” w programie kompozycyjnym Parku Oliwskiego;
- punkty widokowe „na morze” z terenów parkowych zespołów rezydencjonalnych Dworów przy ulicy Polanki w Oliwie;
- nieczynna wieża widokowa w Gdyni-Redłowie;
- punkt widokowy z rezerwatu przyrody „Kępa Redłowska” na Zatokę Gdańską;
- wzniesienie u wylotu doliny Zagórskiej Strugi w Rumi;
- wzniesienie w lasach nad Marszewską Strugą w Gdyni-Chyloni;
- pawilon widokowy w Parku Kolibki w Gdyni-Orłowie;
- wzniesienie Łysa Góra w Sopocie;
- miejsce obok „Wzgórza Królowej Marysieńki” w Sopocie.

Oprócz wymienionych, ważne w skali metropolii punkty widokowe położone są także w: Pucku, Swarzewie, Helu (latarnia), Rozewiu (latarnia) oraz na Górze Sobótce w Ręboszewie i Złotej Górze w Brodnicy Górnej (gmina Kartuzy).

Wśród elementów dziedzictwa kulturowego, ważnych dla podniesienia wartości krajobrazu metropolii, należy także uznać komponowane zespoły przestrzenne, wśród których znajdują się zespoły rezydencjonalne, pałacowo-parkowe czy kalwaryjne. Należą do nich:

- Kalwaria Wejherowska;
- zespół pałacowo-parkowy Przebendowskich – Keyserlingk’ów w Wejherowie;
- układ urbanistyczny miasta Wejherowa;
- zespół rezydencjonalny „Stawowie” w Sopocie;
- zespół rezydencjonalny „Ludolfino” w Sopocie;
- pocysterski zespół klasztorno-pałacowo-parkowy w Oliwie;
- zespół rezydencjonalny „Ernstal” w Oliwie wraz z kuźnią na Potoku Jelitkowskim;
- zespół rezydencjonalny „Schwabental” w Dolinie Radości (Dwór Oliwski);
- zespół rezydencji przy ulicy Polanki w Oliwie – dwory mieszczkańskie I – V;
- twierdza Wisłoujście (szaniec wschodni i zachodni) w Gdańsku.

Wartość krajobrazowa wymienionych powyżej elementów wpłynęła na pewną modyfikację oceny wartości zasobów krajobrazowych, dokonanej wcześniej dla całego województwa. Jednak zasadnicze cechy rozkładu tamtej oceny nie uległy zmianie, z wyjątkiem wzrostu wartości krajobrazowej lasów położonych na krawędzi wysoczyzny Pojezierza Kaszubskiego w rejonie Trójmiasta (ryc.36). Jako wybitną oceniono wartość krajobrazu w południowej i centralnej części metropolii trójmiejskiej.

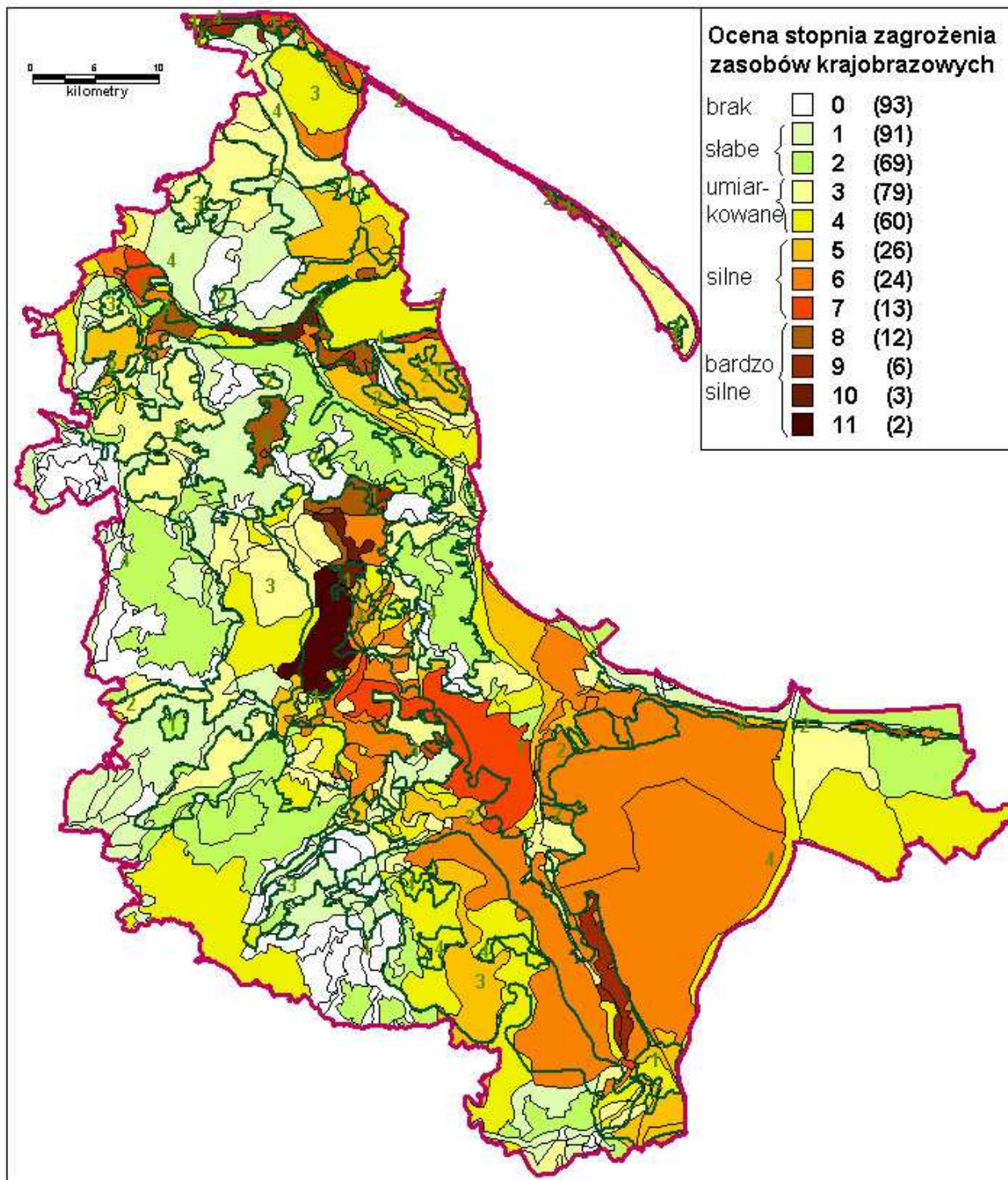

Ryc. 36. Zintegrowana ocena wartości zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej na tle zasięgu stref funkcjonalnych metropolii

W części południowej są to głównie tereny wysoczyznowe Pojezierza Kaszubskiego położone na południu gmin: Somonino, Przywidz i Pruszcz Gdański, w centralnej części gminy Trąbki Wielkie, zachodniej części gminy Pszczółki i północnej Tczew. W części centralnej najwyższymi krajobrazami cechuje się zalesiona krawędź wysoczyzny morenowej położona w obrębie Gdyni, Rumi, Redy i Wejherowa. W tej części metropolii bardzo wysokimi walorami cechuje się także krawędź wysoczyzny na terenie Gdańska i Sopotu oraz w południowej części gminy Wejherowo. Oprócz tych

obszarów bardzo wysokie walory krajobrazowe występują także w centralnej i południowej części Żuław Gdańskich, we wschodniej części gminy Trąbki Wielkie, wokół Kartuz i Somonina, w rejonie Pucka i Starzyna, a także na Mierzei Helskiej. Wysokie walory cechują pozostałą część Żuław Gdańskich i część Żuław w gminie Stegna, zachodnią i północną część gminy Puck oraz prawie całą zachodnią część metropolii w obrębie Pojezierza Kaszubskiego (gminy: Szemud, Przodkowo, Kartuzy, Somonino, Przywidz, Kolbudy, część gminy Trąbki) oraz południe gminy Tczew. Niższe w skali metropolii walory, podobnie jak to miało miejsce w przypadku całego województwa, koncentrują się na zachodnim zapleczu Trójmiasta, w gminach Szemud i Żukowo, a także częściowo na terenie miast (Gdańsk, Gdynia, Rumia, Reda, Tczew). Największy taki obszar znajduje się w Pradolinie Kaszubskiej, a także na sąsiadującej z nią od północnego wschodu Kępie Oksywskiej. Znaczny obszar o umiarkowanej wartości krajobrazu znajduje się także w południowej części gminy Puck. Do tej grupy zaliczono także krajobraz Mierzei Wiślanej, w szczególności jej części położonej na Wyspie Sobieszewskiej w Gdańsku. Generalnie można stwierdzić, że przeważająca część obszaru metropolii trójmiejskiej cechuje się wysokimi i bardzo wysokimi zasobami krajobrazowymi, przy czym najwyższe są one w części południowej obszaru, nieco niższe w północnej a najniższe w centralnej (za wyjątkiem krawędzi wysoczyzny pojeziernej).

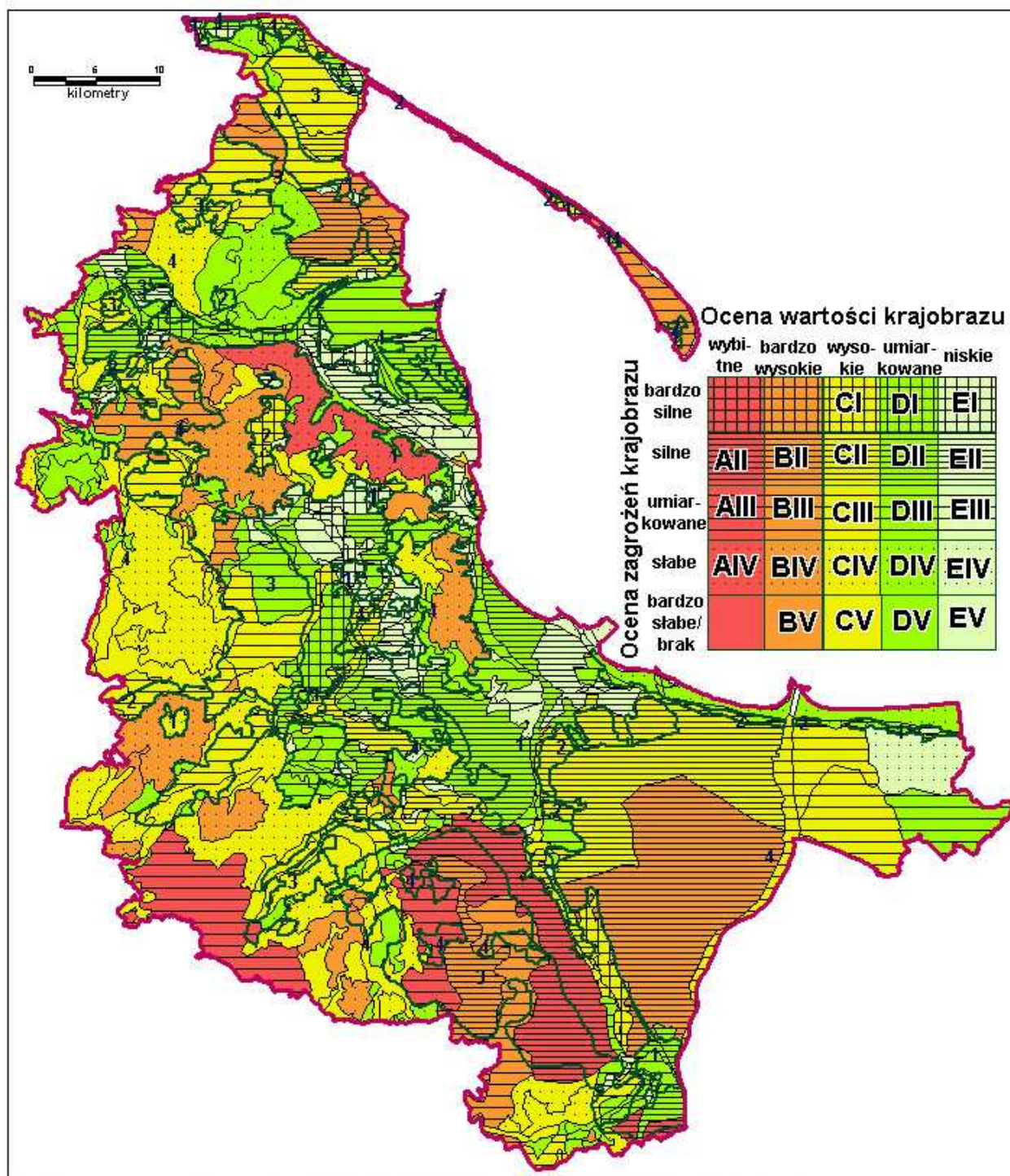
Na wielu obszarach metropolii krajobraz podlega znacznej degradacji, przy czym dominującym czynnikiem jego przeobrażeń jest suburbanizacja, czyli proces „rozlewania” się miast aglomeracji trójmiejskiej i mniejszych ośrodków, a także urbanizacja „turystyczna” występująca przede wszystkim na wybrzeżu Bałtyku oraz z nieco mniejszym natężeniem na Pojezierzu Kaszubskim. Obraz zagrożeń przedstawiony wcześniej w skali całego województwa, w odniesieniu do metropolii uległ niewielkim zmianom, gdyż zastosowana metoda uległa niewielkim modyfikacjom (ryc.37). Bardzo silne zagrożenia dla krajobrazu występują przede wszystkim na zachodnich peryferiach Trójmiasta, na terenie Gdańska i Gdyni, a także w sąsiednich gminach: Żukowo, Szemud i Wejherowo. Druga strefa najsilniejszych zagrożeń rozciąga się pomiędzy Rumią a Wejherowem z odnogą w Redzie ku północy w kierunku Rekowa. Strefa trzecia to pas nadmorski w rejonie Karwi – Ostrowa – Jastrzębiej Góry oraz Jastarni. Ostatni z terenów o najsilniej zagrożonym krajobrazie znajduje się między Pszczółkami a Tczewem. Silne zagrożenie krajobrazu charakteryzuje znacznie większe fragmenty metropolii, w szczególności: cały obszar Żuław Gdańskich, teren na południowy zachód od Gdańska w gminach Żukowo, Kolbudy i Pruszcz Gdański, fragmenty gminy Trąbki Wielkie, niżej położone tereny Gdańska i Gdyni, Kępę Oksywską (gmina Kosakowa), południowo-wschodnią część gminy Puck, Pradolinę Redy na północ od Wejherowa, rejon Władysławowa oraz pas Jantar – Stegna – Junoszyño. Umiarkowane zagrożenia krajobrazu są notowane na Mierzei Helskiej i Wiślanej (choć lokalnie mogą one być znaczące), na Kępie Swarzewskiej i w północnej części Pradoliny Kaszubskiej, w gminie Przodkowo, w południowej części gmin Somonino i Przywidz oraz w centrum gminy Trąbki Wielkie, a także w większości żuławskiej części gminy Stegna. Najmniej zagrożony jest krajobraz zachodniej rolniczo-leśno-jeziornej części metropolii, a także innych leśnych terenów obszaru badań:

Ryc. 37. Syntetyczna ocena stopnia zagrożenia zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej na tle zasięgu stref funkcjonalnych metropolii

Puszczy Darżlubskiej, lasów oliwsko-trójmiejskich (przy czym podlegają one niestety sukcesywnej powolnej fragmentacji, ostatnio wywołanej np. budową końcowego odcinka Trasy Kwiatkowskiego w Gdyni) lub Mierzei Wiślanej (lokalnie, np. w Stegnie, także zagrożonych lokalizacją zainwestowania rekreacyjnego). Słabiej zagrożony jest także krajobraz w przeważającej części gmin Somonino i Przywidz oraz zachodniej części gminy Trąbki Wielkie i południowej części gminy Tczew.

Wstępem do identyfikacji obszarów metropolii trójmiejskiej, w obrębie których należy realizować zróżnicowaną politykę w odniesieniu do ochrony i kształtowania krajobrazu, jest nałożenie na siebie informacji o wartościach i zagrożeniach krajobrazu, przedstawionych na rycinach 36 i 37. Rezultat tego nałożenia prezentuje ryc.38. Wynika z niej, że spośród 25 możliwych teoretycznie kombinacji ocen wartości i zagrożenia krajobrazu, na obszarze metropolii występują 22.

Ryc.38. Synteza informacji o wartościach i zagrożeniach zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej jako podstawa dla formułowania polityk ochrony i kształtowania krajobrazu

Brakuje obszarów o bardzo silnych zagrożeniach krajobrazu, a równocześnie o wybitnych lub bardzo wysokich walorach krajobrazowych oraz o bardzo słabych zagrożeniach i wybitnych walorach krajobrazu. Stosunkowo częste jest występowanie obszarów o wysokich walorach i słabych zagrożeniach krajobrazu (zachodnia część metropolii, gmina Tczew), bardzo wysokich walorach i silnych zagrożeniach (Żuławy Gdańskie, gmina Trąbki Wielkie, południowa część gminy Puck), wysokich walorach i umiarkowanych zagrożeniach (zachodnia część gminy Stegna, gmina Żukowo, Kartuzy, Puck) oraz umiarkowanych walorach i bardzo silnych lub silnych zagrożeniach (rejon Tczewa, Gdańska, Władysławowa, gminy: Żukowo i Luzino, Kępa Oksywska).

4.3. Propozycje ochrony i kształtowania zasobów krajobrazowych metropolii trójmiejskiej

Podobnie jak dokonano tego dla obszaru całego województwa, także w obrębie metropolii przeprowadzono delimitację siedmiu stref priorytetowych, kierując się informacjami zawartymi na ryc.38 oraz metodą scharakteryzowaną w drugim rozdziale studium (stosując z minimalną modyfikacją schemat przedstawiony w tabeli 1). Generalnie, wykorzystując wskazania sformułowane uprzednio dla całego regionu, można uznać, że im wyższy numer strefy, tym wyższy istnieje priorytet dla działań w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu. Najbardziej priorytetowe dla działań są strefy 1 – 3, a w dalszej kolejności 4 – 5. Kierując się rezultatami delimitacji tych stref przedstawionymi na ryc.39, należy stwierdzić, że najbardziej priorytetowe dla działań są:

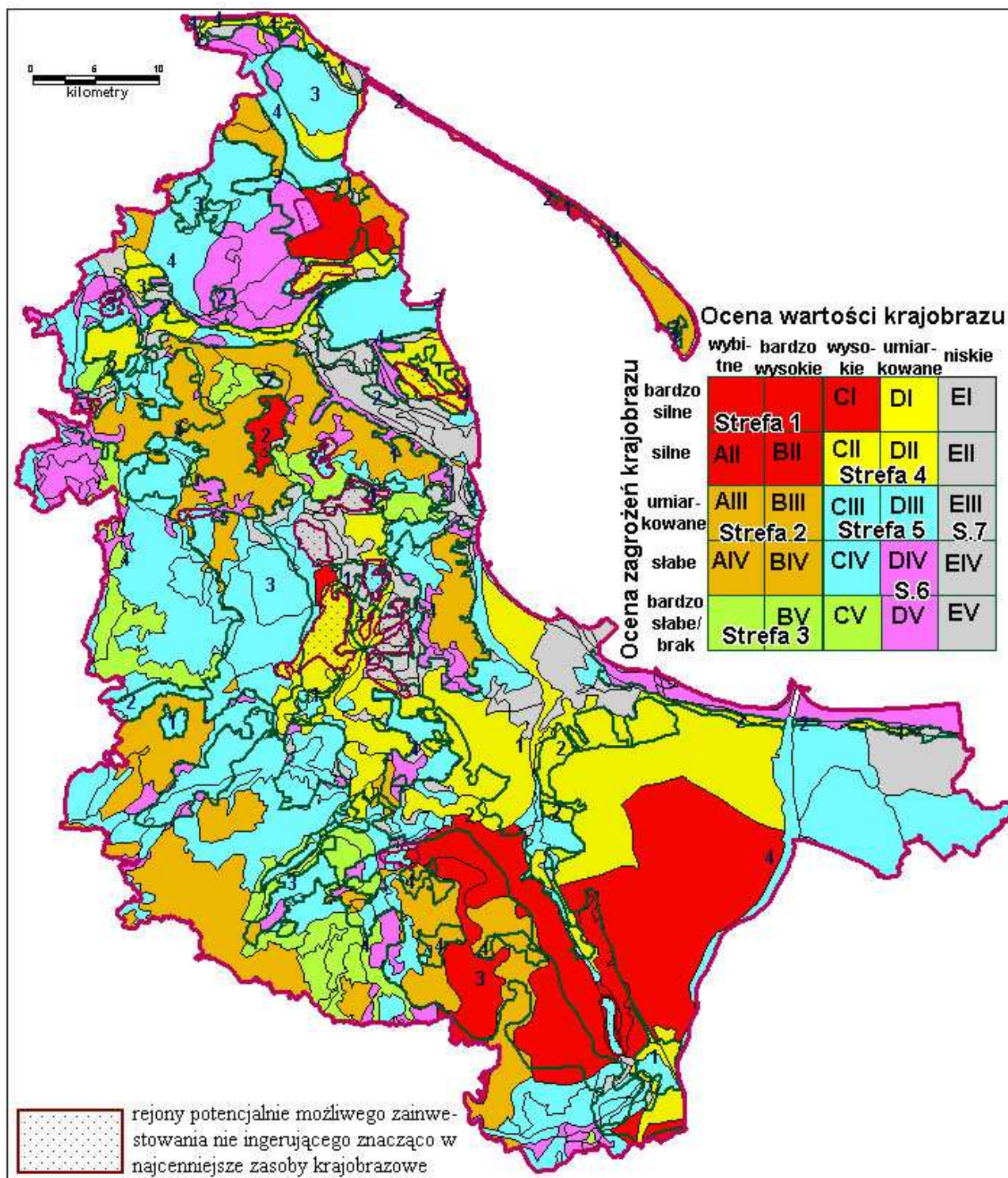
- południowa część Żuław Gdańskich w obrębie gmin: Cedry Wielkie, Suchy Dąb, Pszczółki i Tczew;
- południowo-wschodnia część Pojezierza Kaszubskiego w gminach: Pruszcz Gdański, Trąbki Wielkie, Pszczółki i Tczew;
- wschodnia część Kępy Puckiej;
- enklawa lasów wejherowskich z miejscowościami Nowy Dwór Wejherowski i Bieszkowice;
- Jastarnia;
- fragmenty terenu na południe od Tczewa.

Bardzo ważne dla ochrony krajobrazu, jednak nieco mniej zagrożone niż wyżej wymienione są:

- lasy oliwsko-wejherowskie;
- lasy w otoczeniu Kartuz;
- tereny gmin Somonino i Trąbki Wielkie oraz południowa część gminy Przywidz;
- Kępa Pucka w strefie wybrzeża Zatoki Puckiej oraz w rejonie Starzyna;
- Mierzeja Helska.

Stosunkowo nieliczne w metropolii są fragmenty krajobrazów najcenniejszych, a równocześnie niezagrażonych, które wymagają ochrony konserwatorskiej. Najwięcej z nich położonych jest w:

- lasach wejherowskich;
- centralnej i północnej części gminy Kartuzy;
- w rejonie granicznym gmin Przywidz i Trąbki Wielkie w południowej części metropolii.

Ryc. 39. Strefy priorytetowe o zróżnicowanych politykach ochrony i kształtowania krajobrazu w obrębie metropolii trójmiejskiej na tle zasięgu stref funkcjonalnych metropolii

Nieco niższy, ale istotny priorytet dla działań kształtujących i chroniących krajobraz występuje w strefie 4, która zajmuje przede wszystkim szeroki równoleżnikowy pas od gminy Żukowo na zachodzie do rejonu ujściowego Wisły na wschodzie, a także fragment dolnego tarasu Gdańska (Wrzeszcz, Oliwa) i rozproszone fragmenty w północnej części metropolii (w szczególności na Kępie Oksywskiej i Puckiej oraz w rejonie Władysławowa i Wejherowa). Największe na analizowanym

terenie obszary zajmuje strefa 5, szczególnie w gminach: Szemud, Przodkowo, Przywidz, Puck i Stegna. Natomiast najmniejszy priorytet działań dotyczy fragmentów suburbanizującej się strefy na zachód od Trójmiasta, jak i rozległych fragmentów Gdańska, Gdyni i mniejszych w gminie Stegna.

Ponieważ dominującym w metropolii procesem powodującym przekształcenia zasobów krajobrazowych jest – jak wcześniej wspomniano – suburbanizacja, bardziej właściwe niż w obrębie wyżej wymienionych stref, wydaje się przedstawienie propozycji działań z zakresu kształtowania i ochrony krajobrazu, w obrębie czterech stref funkcjonalnych metropolii (zurbanizowana, aktualnej i potencjalnej suburbanizacji, rolniczo-leśno-rekreacyjna).

Na podstawie analizy cech struktury krajobrazów oraz wartości istniejących zasobów krajobrazowych, jak również stopnia ich przeobrażenia ustalono, że w strefie peryferyjnej aglomeracji trójmiejskiej istnieje niewielka rezerwa terenów, które potencjalnie mogą być zainwestowane, oczywiście pod warunkiem przestrzegania niżej przedstawionych zasad dotyczących wkomponowywania nowego zainwestowania w krajobraz. W związku z tym na ryc.39 wskazano tereny, które mogą zastać przeznaczone pod działalność inwestycyjną (głównie pod zabudowę mieszkaniową). Jednak należy mieć świadomości że wszystkie pozostałe dotychczas niezainwestowane tereny otwarte, położone na obszarze metropolii trójmiejskiej, ze względu na potrzebę ochrony krajobrazu nie powinny podlegać żadnej trwałej zabudowie. Stanowią one zdecydowanie przeważającą część, zajmując blisko 85% dotychczas niezainwestowanych terenów metropolii.

W dalszej części rozdziału przedstawiono **zasady i działania w zakresie ochrony i kształtowania krajobrazu przewidziane dla obszaru poszczególnych stref metropolii**.

Strefa zurbanizowana jest już wyraźnie określona przestrzennie, silnie wpływająca na funkcjonowanie i wizerunek metropolii. Na obszarze strefy **działania** powinny polegać na **kontynuacji urbanizacji**, polegającej m.in. na porządkowaniu istniejących ułomnych struktur miejskich. Jest to ważne zadanie dla profesjonalnych urbanistów i osób zarządzających przestrzenią miejską. W aspekcie ochrony oraz rewaloryzacji wartości krajobrazowych, zarówno przyrodniczych jak i kulturowych, we wszelkich bieżących i przyszłych pracach planistyczno-urbanistycznych, należy zwrócić szczególną uwagę na rzetelne rozpoznanie i identyfikację zastanego zasobu wartości kulturowo-krajobrazowych. Należy rozpoznać i uwzględnić istniejące i sprawdzone rozwiązania urbanistyczne, nie tylko historyczne, ale także najnowsze, jeśli noszą cechy dobrej praktyki urbanistycznej. Szczególnie ważną sprawą jest ochrona elementów przyrodniczych różnego typu, a także podtrzymanie i rozwijanie systemów przyrodniczych. Na obszarze zurbanizowanym takich elementów i ich systemów jest jeszcze bardzo wiele i posiadają najwyższą wartość przyrodniczą. Ochrona zachowanych elementów przyrodniczych w strefie zurbanizowanej jest konieczna z uwagi na bardzo silnie zachwianą równowagę ekologiczną tego obszaru.

W zakresie wartości ekspozycyjnych krajobrazu, w działaniach kreujących nowe zagospodarowanie należy zwrócić uwagę na skutki tego rodzaju inwestycji w „dalekim planie”. Będzie tu potrzebna świadomość i odpowiedzialność projektantów i konieczność stałego

monitorowania efektów krajobrazowych uznanych i wcześniej wytypowanych ciągów i punktów widokowych metropolii z uwzględnieniem panoramy metropolii z wód Zatoki Gdańskiej.

W opracowaniu, strefą zurbanizowaną zostały objęte tereny:

- miasta Gdańska w jego administracyjnych granicach;
- ciągu osadniczego Pruszcz Gdański – Pszczółki;
- miasta Sopot;
- miasta Gdynia;
- osiedla Wiczlino, Dąbrowa;
- obrębu Kosakowo;
- obrębu Chwaszczyno;
- miasta Pucka;
- zespołu osadniczego Jastrzębia Góra – Władysławowo;
- miasta Jastarnia;
- miejscowości Jurata;
- miasta Hel;
- pasma osadniczego Mikoszewo – Stegna;
- miasta Kartuzy;
- miasta Tczew.

Zdecydowanie trudniejsze zadanie w zakresie kształtowania harmonijnego wizerunku krajobrazowego występuje na terenie **strefy aktualnej suburbanizacji** metropolii. Jest to spowodowane istniejącym tu nieładem przestrzennym spowodowanym żywiołowymi procesami rozwoju terenów zainwestowanych i daleko posuniętą, wręcz niekontrolowaną, dowolnością korzystania ze wspólnej przestrzeni. W tej strefie konieczne są zatem przede wszystkim **działania naprawcze i rekompozycyjne**. Są one równie istotne, jak przemyślane dalsze kreowanie nowych form zagospodarowania przestrzennego tej strefy. Programem swoistej sanacji krajobrazu muszą być objęte zarówno istniejące formy zagospodarowania, jak i formy kontynuowane.

Odpowiedzialna polityka przestrzenna powinna wymagać na obszarze europejskiej metropolii równorzędnego traktowania przez inwestorów i projektantów zarówno uwarunkowań związanych z prawidłowym funkcjonowaniem przyjętych typów zagospodarowania terenu, jak i uwarunkowań kompozycyjno-krajobrazowych, jak to postrzega nowożytna urbanistyka. W działaniach sanacyjnych – naprawczych konieczne jest dokonanie głębokiej analizy stanu istniejącego, ze szczególnym uwzględnieniem przestrzegania przepisów planowania przestrzennego, dopuszczalności sąsiedztwa poszczególnych funkcji, trwałości i estetyki form zagospodarowania. Wyniki diagnozy powinny przekształcić się w prognozę przeprowadzoną dwutorowo. Po pierwsze, przy założeniu braku reakcji na istniejącą sytuację, czyli utrzymania dotychczasowego sposobu gospodarowania przestrzenią, po drugie – przy założeniu wprowadzenia działań korygujących.

Wskazane działania korygujące powinny polegać na:

- zdecydowanej eliminacji istniejącego chaosu przestrzennego i szpetności zagospodarowania;
- eliminacji tandetności rozwiązań materiałowych;
- wymaganiach w odniesieniu do estetyki otoczenia obiektów budowlanych, także w rejonach o funkcji nie mieszkaniowej;
- zahamowaniu przesadnej maksymalizacji nowych podziałów terenu przeznaczonego na zabudowę mieszkaniową;
- wymaganiach dostosowania nowej parcelacji do istniejących warunków geomorfologicznych, zachowanych elementów przyrodniczych (przede wszystkim zieleni i wody) oraz potencjalnych możliwości ekspozycyjnych związanych z otoczeniem krajobrazowym;
- opracowaniu interdyscyplinarnych projektów ochrony wartości krajobrazu naturalnego i kulturowego skali lokalnej (miejscowego plany zagospodarowania przestrzennego) oraz jego właściwości ekspozycyjnych przed wykonaniem projektu urbanistycznego;
- ścisłej ochronie relikwów wartościowych elementów przyrodniczych, zarówno ukształtowania, sieci hydrograficznej, jak i pokrycia terenu.
- preferowaniu – w zależności od szczegółowej lokalizacji – różnorodnych funkcji miejskich.

W opracowaniu, strefą aktualnej urbanizacji zostały objęte tereny:

- pas Nadmorski Dębki – Karwia;
- Półwysep Helski na odcinku Władysławowo – Jastarnia;
- miejscowość Rewa;
- rejon miejscowości Mosty, Dębogórze;
- obręb dawnego majątku Łężyce pod Gdynią;
- osiedla Reszki i Zbychowo;
- pasmo osadnicze Gościcino – Luzino;
- rejon Chwaszczyna i Żukowa;
- pasmo osadnicze Gdańsk – Przejazdowo wraz z całym obszarem rolniczym położonym od niego na północ;
- pasmo osadnicze Pruszcz Gdański – Rokitnica;
- pasmo osadnicze wzdłuż drogi krajowej nr 1 Pruszcz Gdański – Tczew, obejmujące także obszary rozłogu ;
- pasmo osadnicze Gdańsk – Juszkowo, obejmujące także obszary rozłogu;
- rejon ujścia Wisły – rejon miejscowości Przegalina i Mikoszewo .

Dla **strefy potencjalnej suburbanizacji** (przewidzianych pod nowe zagospodarowania przestrzenne i inwestycje), konieczne jest **przeprowadzenie szczegółowego rozpoznania cech i właściwości oraz wartości krajobrazu naturalnego i kulturowego**, a także rozpoznania wszelkich istniejących powiązań (ekologicznych, ekspozycyjnych oraz funkcjonalnych związanych z

historycznym sposobem użytkowania obszaru). Zadania postawione przed projektowaniem i planowaniem w tej strefie powinny być takie same jak dla strefy zurbanizowanej, poszerzone jednak zdecydowanie o **wymóg maksymalnej ochrony przy podejmowaniu decyzji planistycznych**, ochrony istniejących walorów środowiska naturalnego i kulturowego. Należy także zwrócić uwagę na charakterystyczne formy krajobrazu kulturowego, świadczące o lokalnej tożsamości kulturowej danego obszaru. Mogą do nich należeć punktowe, szczególne formy zagospodarowania, jak zagrody samotnicze, dawne szkoły jednoklasowe, miejsca lokalizacji młynów, lokalne i gospodarcze drogi alejowe i tym podobne ślady historycznego gospodarowania przestrzenią. Elementy te powinny być zawsze wykorzystywane w nowych rozwiązaniach planistycznych jako „**land-marki**” czyli **znaki krajobrazu** świadczące o pewnej odrębności miejsca i identyfikujące je wśród wielości powstających współcześnie, podobnych do siebie osiedli.

Wskazane działania kreujące powinny polegać na:

- szczegółowym rozpoznaniu rodzimych cech, właściwości i wartości środowiska przyrodniczego i kulturowego, zarówno w zakresie jego elementów jak i powiązań;
- wyeksponowaniu i wykorzystaniu charakterystycznych elementów krajobrazu przyrodniczego i kulturowego;
- wymaganiu dostosowania nowej parcelacji do istniejących warunków geomorfologicznych, zachowanych elementów przyrodniczych (przede wszystkim zieleni i wody) oraz potencjalnych możliwości ekspozycyjnych związanych z otoczeniem krajobrazowym;
- opracowaniu interdyscyplinarnych projektów ochrony wartości krajobrazu przyrodniczego i kulturowego oraz jego właściwości ekspozycyjnych przed wykonaniem projektu urbanistycznego;
- ścisłej ochronie reliktyw wartościowych elementów przyrodniczych, zarówno ukształtowania, wód, jak i pokrycia terenu;
- zachowaniu dotychczasowych funkcji tradycyjnych oraz wśród nowych – preferowaniu funkcji mieszkaniowej i rekreacyjnej.

W opracowaniu, strefą potencjalnej suburbanizacji zostały objęte tereny:

- pasma osadniczego Reda – Władysławowo wraz z obszarem rozłogu aż do granicy z Zat. Gdańską;
- zachodnia część gminy Szemud;
- obręb Przodkowo;
- pasmo osadnicze Żukowo – Somonino;
- obszar w rejonie Nowego Glińcza położony na południe od Żukowa;
- układ osadniczy – obręb Trąbki Wielkie oraz część zachodnia obrębów Łęgowo i Miłobądz.

Rolą **strefy rolniczo-leśno-rekreacyjnej** powinno być zachowanie wszystkich cech i właściwości krajobrazu otwartego i jego walorów. Z uwagi na bliskie sąsiedztwo z terenami zurbanizowanymi, jak i urbanizującymi się, **strefa – siłą rzeczy – będzie przekształcać się funkcjonalnie w kierunku intensyfikacji funkcji rekreacyjnej**. Należy zadbać by nie odbywało się

to poprzez spontaniczne wykorzystywanie istniejących walorów przestrzeni wspólnej, jak to ma miejsce na obszarach urbanizujących się, lecz w sposób odpowiedzialny należy sterować przewidywanymi i planowanymi zmianami w korzystaniu ze środowiska. Różne formy turystyki i rekreacji mogą być zaspokajane w najbardziej odpowiadających im formach środowiska. Należy przyjąć zasadę dostosowania potrzeb do istniejących wartości, nigdy odwrotnie. Jest to prawda uznana, lecz takie podejście nie zawsze jest w pełni przestrzegane w trakcie przekształcania środowiska i dostosowywania go do założonych potrzeb. Wyznaczone w opracowaniu tereny strefy leśno – rolniczo – rekreacyjnej, powinny być potraktowane w zasadzie jako dany i niezmienny zbiór form krajobrazowych i dopiero przy takim założeniu można analizować przydatność wybranych miejsc strefy dla pojawiających się sukcesywnie potrzeb ludzi, ale przede wszystkim należy oceniać możliwość ich przystosowania do tych potrzeb. Wskazane działania kreujące powinny polegać na:

- opracowaniu interdyscyplinarnych projektów ochrony wartości krajobrazu naturalnego i kulturowego oraz jego właściwości ekspozycyjnych przed przystąpieniem do działań z zakresu planowania przestrzennego;
- ścisłej ochronie relikwów wartościowych elementów przyrodniczych, zarówno ukształtowania, sieci wodnej, jak i pokrycia terenu;
- dostosowywaniu istniejących cech i wartości do planowanych zmian funkcjonalnych przestrzeni, bądź wprowadzeniu nowej funkcji.
- zachowaniu dotychczasowych funkcji tradycyjnych oraz funkcji rekreacyjnej.

W opracowaniu, strefą rolniczo-leśno-rekreacyjną zostały objęte tereny:

- Żuław Wiślanych;
- doliny Płutnicy;
- Trójmiejskiego Park Krajobrazowego;
- Puszczy Darżlubskiej;
- odcinka ujściowego Pradoliny Redy;
- enklaw: w obrębie gminy Trąbki Wielkie oraz w okolicy Chwaszczyna;
- obszary peryferyjne metropolii, położone wzdłuż jej zachodniej granicy.

Proponowane na obszarze metropolii trójmiejskiej działania w zakresie generalnych kierunków kształtowania krajobrazu przyrodniczego i kulturowego, można przedstawić w następującym podziale:

1. działania ochronne, zachowawcze;
2. działania ochronne, czynne;
3. działania rewaloryzacyjno-naprawcze;
4. działania kreujące ze szczególnym uwzględnieniem wartościowych elementów i obszarów krajobrazu przyrodniczego i kulturowego;
5. szczególna ochrona właściwości i wartości ekspozycyjnych krajobrazu.

Wskazania w stosunku do poszczególnych, stref metropolii przedstawiono w tabeli 10.

LITERATURA

- Badora K., 2005, Czerwona lista krajobrazów naturalnych Opolszczyzny, Opole (*wydruk komputer.*).
- Baranowski A., Kowalik P., Lipińska B., Bocheński J., 2004, Zagospodarowanie przestrzenne doliny i delty Wisły wraz z otoczeniem (w:) F.Pankau (red.) Studia obszarów problemowych województwa pomorskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk, s.11-77.
- Bogdanowski J., 1976, Kompozycja i planowanie w architekturze krajobrazu, Wrocław.
- Bogdanowski J. (red.), 1976, O percepcji środowiska, Instytut Ekologii PAN, Zeszyty Naukowe nr 9, Dziekanów Leśny.
- Böhm A., 1998, „Wnętrze” w kompozycji krajobrazu, Kraków.
- Dąbrowska-Budziło, 1990, Wśród panoram Krakowa, Kraków.
- Gromadzki M., Przewoźniak M., 2002, Uwarunkowania lokalizacji elektrowni wiatrowych w województwie pomorskim, Preoeko, Gdańsk (*wydruk komputer.*).
- Kistowski M., Myślak D., Twardowska K., 1998, Indykacja wartości przyrodniczych: kryteria wyznaczania i oceny zespołów przyrodniczo-krajobrazowych w Polsce północnej i zachodniej, *Przegl. Przyrodn.* IX, 1/2, s.127-138.
- Kistowski M., Myślak D., Twardowska K., 1998, Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe jako obszary mało przekształconego krajobrazu naturalnego i harmonijnego krajobrazu kulturowego (na przykładzie województwa gdańskiego), *Acta Geographica Lodziensia*, nr 74, s.97-101.
- Kostarczyk A., Przewoźniak M, red., 2002, Diagnoza stanu i koncepcja ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego w województwie pomorskim, Materiały do Monografii Przyrodniczej Regionu Gdańskiego, T.8, WKOP, WKP w Gdańsku, Marpress, Gdańsk.
- Kostarczyk A., Przewoźniak M, Maszkowski, 2002, Waloryzacja środowiska przyrodniczo-kulturowego (w:) A.Kostarczyk, M.Przewoźniak (red.), Diagnoza stanu i koncepcja ochrony środowiska przyrodniczo-kulturowego w województwie pomorskim, Marpress, Gdańsk, s.16-56.
- Kubicz G., Wojcieszek H., Wojcieszek K., 2004, Studium możliwości rozwoju energetyki wiatrowej w województwie pomorskim (w:) F.Pankau (red.) Studia obszarów problemowych województwa pomorskiego, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk, s.97-132.
- Lipińska B., Pernak R., Łaguna-Pawelec A.,1997, Ochrona Zabytkowego Krajobrazu Kulturowego Województwa Gdańskiego, V Program Rządowy „Ochrona i konserwacja zabytkowego krajobrazu kulturowego”, Politechnika Gdańska, Gdańsk.
- Lipińska B., 1988, Ochrona i kształtowanie zabytkowego krajobrazu Żuław Wiślanych, praca doktorska, Gdańsk-Kraków
- Novák Z., 1960, Planowanie regionalne i udział w nim architekta, Kraków.
- Szmeja J, 1996, Rejestr polskich jezior lobeliowych, *Fragm.Flor.Geobot.Ser.Polonica* 3, s.347-367.
- Werner A., 2002, Europejska Konwencja Krajobrazowa Rady Europy, Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego 1(9), Warszawa.
- Zarys koncepcji krajowego systemu ochrony zabytkowych krajobrazów kulturowych w Polsce, 1996, seria: Krajobrazy, z.16 (28), Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, Warszawa, s.27-37.

ANEKS 1

ANALIZA I OCENA STOPNIA UWZGLĘDNIENIA PROBLEMATYKI KRAJOBRAZU I JEGO OCHRONY W PLANACH ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENEGO WOJEWÓDZTW

1. Wprowadzenie

W celu rozpoznania zagadnień związanych z krajobrazem i jego ochroną dokonano analizy treści planów zagospodarowania województw opracowanych w latach 2000-2004 oraz załączników kartograficznych do tych planów. Uwzględniono dokumenty sporządzone dla 14 województw, które były dostępne w trakcie sporządzania ekspertyzy. W ocenie nie uwzględniono PZPW dla województwa łódzkiego i warmińsko-mazurskiego. Materiał zgromadzony w trakcie analizy stanowił pomoc w realizacji problematyki ekspertyzy, odnoszącej się do krajobrazu województwa pomorskiego. Pozwolił on na uzyskanie częściowej wiedzy na temat sposobu ujęcia zagadnień dotyczących:

- charakterystyki wartości krajobrazu występujących w różnych regionach Polski;
- zagrożeń wartości krajobrazowych kraju, szczególnie w stosunku do cech estetyczno-fizjonomicznych krajobrazów;
- proponowanych metod przeciwdziałania zagrożeniom wartości krajobrazowych;
- sposobów kartograficznej prezentacji zagadnień związanych z ochroną krajobrazu.

Przeprowadzona analiza polegała na przeglądzie pełnych tekstów PZPW, które w większości obejmowały zarówno charakterystykę uwarunkowań zagospodarowania przestrzennego regionów, jak i kierunków (we wszystkich planach) tego zagospodarowania. Skoncentrowano się na stwierdzeniu, w jakim stopniu dokumenty planów uwzględniają problematykę krajobrazu i jego ochrony. Zasadniczą część niniejszego aneksu stanowią dosłowne lub zawierające pewne zmiany i skróty cytaty z PZPW, dotyczące analizowanych zagadnień. Tam, gdzie teksty są przeniesione bezpośrednio z dokumentów, zostały one ujęte w cudzysłów. Dla większości PZPW analizie poddano załączone do nich mapy i na końcu charakterystyki każdego z planów wymieniono mapy oraz pozycje z ich legend (objaśnień), na których uwzględniono elementy związane z krajobrazem i jego ochroną.

Starano się także zwrócić uwagę na zapisy planów, które mogą bezpośrednio lub pośrednio zagrożić walorom krajobrazowym, z tym, że uwzględniano tylko te fragmenty dokumentów, w których wprost napisano o wykorzystaniu krajobrazu, a nie analizowano wpływu wszystkich działań ujętych w PZPW na wartości krajobrazu. Te zapisy planów, co do których zaistniało podejrzenie, że ich realizacja może wywołać negatywne skutki w krajobrazie oraz inne zapisy, uznane za błędne, zostały w tekście podkreślone.

Analizując dokumenty planów starano się zwrócić uwagę na sposób ujęcia krajobrazu. Choć jest on często rozumiany w sensie estetyczno-fizjonomicznym, to jednak w niektórych planach zaznacza się tendencja do koncentrowania się tylko na wybranych jego elementach, albo przyrodniczych albo kulturowych. Zdarza się także kompleksowe ujęcie krajobrazu. Ocenę tego zagadnienia zawarto w tabeli 1 umieszczonej w końcowym rozdziale aneksu. Tabela ta zawiera

syntetyczną ocenę stopnia uwzględnienia krajobrazu w PZPW, odnoszącą się zarówno do poszczególnych części dokumentów planów, jak i podejmująca próbę porównania opracowań sporządzonych dla każdego województwa. Na jej podstawie dokonano opisowej oceny podsumowującej, zawartej w ostatnim rozdziale aneksu.

2. Zakres problematyki krajobrazu i jego ochrony uwzględnionej w PZPW

Dolnośląskie

Wśród 7 **celów strategicznych** w celu środowiskowym 1.4. brak uwag o krajobrazie, ale w celu 1.5. „Ochrona dziedzictwa kulturowego – udostępnienie dziedzictwa kulturowego społeczeństwu i włączenie we współczesne struktury funkcjonalno-przestrzenne” ustalono, że „konieczne jest utrzymanie odrębności kulturowej i krajobrazowej regionu dolnośląskiego o historycznie ukształtowanej, wielonarodowościowej tożsamości, odtworzenie wartości obszarów o najcenniejszych walorach krajobrazu historycznego, rehabilitacja historycznie ukształtowanych kultur narodowych regionu .....

Wśród 5 **nadrzędnych zasad zagospodarowania przestrzennego** jedna to „Poprawa ładu przestrzennego wyrażającego dążenie do harmonijności struktur przestrzennych i powiązań z przyrodą” Uznano, że „Dla zachowania cennych walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego ... kształtowanie struktur przestrzennych musi się wyrażać zarówno w funkcjonalności, logice i czytelności tych struktur, jak również harmonizować z przyrodą, tworząc i zachowując wysokie walory estetyczne środowiska człowieka. Wymaga tego również m.in. postępujący proces żywiłowego inwestowania na terenach rolnych, poza jednostkami osadniczymi, nadmierna urbanizacja obszarów cennych przyrodniczo oraz degradacja zabytkowych układów urbanistycznych. Ład przestrzenny staje się niezbywalnym elementem jakości życia i środowiska przyrodniczego, a także efektywności gospodarowania”.

Dla **systemu funkcjonalno-przestrzennego** regionu sformułowano 5 celów polityki przestrzennej, wśród których znalazło się „rozwiązywanie konfliktów na obszarach parków krajobrazowych na korzyść środowiska przyrodniczego w oparciu o zapis ustawy o ochronie przyrody”.

Jedną z sześciu **stref funkcjonalno-przestrzennych** regionu – górskich obszarów rolno-leśnych Sudetów, uznano za posiadającą najwyższe walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe, które są lub powinny być objęte ochroną.

Wśród **kierunków polityki przestrzennej** wymieniono m.in.:

- Dla strefy rolno-przemysłowej: restrukturyzację gospodarki rolnej i leśnej pod kątem ograniczeń wynikających z położenia w parkach krajobrazowych i ochronę krajobrazu kulturowego oraz tworzenie uzupełniających systemów zieleni dla terenów rolnych (wiatrochronnej, przy ciekach wodnych);

- Dla strefy obszarów rolnych Pogórza i Przedgórze Sudetów – ochrona krajobrazu kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem architektury regionalnej oraz ochrona i rewaloryzacja licznie występujących cennych ośrodków staromiejskich;
- Dla strefy górskich obszarów rolno-leśnych Sudetów – ochrona krajobrazu kulturowego, ze szczególnym uwzględnieniem architektury regionalnej;

W ramach **sfer polityki przestrzennej** przyjęto:

- W **sferze ekologicznej** zdefiniowano system ochrony zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych, który m.in. obejmuje: przeciwdziałanie fragmentacji środowiska przyrodniczego, zapewnienie państwowego charakteru własności lasów i parków narodowych, konsekwentna realizacja ustaleń MPZP z wykorzystaniem procedury OOS, aktywna ochrona obszarów jeszcze nie zdegradowanych, w pierwszej kolejności projektowanych obszarów chronionych, renaturyzacja obszarów przekształconych. Wymieniono także szereg szczegółowych kierunków (działań) polityki przestrzennej, głównie w sferze przyrodniczej, jak np. poprawa warunków fitosanitarnych w miastach i ich otoczeniu oraz stworzenie zaplecza dla rekreacji świątecznej poprzez wprowadzenie zadrzewień, zalesień, rozbudowę istniejących kompleksów leśnych i parkowych oraz ich powiązanie z otaczającymi miastami obszarami chronionymi i korytarzami ekologicznymi;
- W **sferze kulturowej** wśród kierunków działań polityki przestrzennej wskazano m.in. zachowanie, ochronę i rewaloryzację historycznych układów przestrzennych np. przez: eksponowanie i odtwarzanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych, takich jak wieże kościołów, klasztorów, zamków, ratuszy – nawiązując tym samym do dawnej tradycji charakterystycznej dla panoram miast śląskich; ustanawianie nowych form ochrony poprzez tworzenie parków i rezerwatów kulturowych; ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach artystycznych i krajobrazowych województwa poprzez ustanowienie proponowanych form ochrony (strefa A i B pełnej i częściowej ochrony konserwatorskiej, strefa W – ochrony stanowisk archeologicznych); ochrona, zachowanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych.
- W ramach **kształtowania ładu przestrzennego**, które zaliczono także do powyższej sfery, zaproponowano działania w zakresie kształtowania krajobrazu, takie jak: ochrona walorów przyrodniczo-fizjograficznych regionu jako naturalnego podłoża procesów urbanizacyjnych; aktywne wykorzystanie wód powierzchniowych i polderów w kształtowaniu krajobrazu; uwzględnienie trzeciego wymiaru wysokości – tła krajobrazowego w praktyce lokalizacyjnej; Wykonanie studiów z zakresu widoczności i studiów panoramicznych oraz określenie skali waloryzacji krajobrazu, zachowanie osi widokowych i panoram zespołów zabytkowych o randze europejskiej (reorientacja przestrzenna miast w stronę rzek, eksponowanie w sylwetach

miejsowości dominant architektonicznych charakterystycznych dla miast śląskich (wieże kościołów, klasztorów, zamków, ratuszy).

- W ramach **sfer** gospodarczej, w obrębie turystyki dla funkcji wypoczynkowo-krajoznawczej „rozwój turystyki w przyrodniczych, cennych krajobrazowo (parki narodowe i krajobrazowe) obszarach, dla których turystyka jest szansą rozwoju, z uwagi na istniejące ograniczenia funkcji gospodarczej”¹.

Wśród **priorytetów polityki przestrzennej** regionu w sferze kulturowej wymieniono: „Ochronę i zachowanie najcenniejszych walorów krajobrazu kulturowego doliny Odry” czy „Objęcie programem kompleksowej rewaloryzacji zespołów staromiejskich: na szlaku cysterskim, w dolinie Odry, w dolinie Baryczy oraz w paśmie Sudetów; w sferze gospodarczej wymieniono: „Poszerzenie, w oparciu o walory kulturowe i krajobrazowe, oferty turystycznej w paśmie Odry”.

Wśród kierunków działań polityki przestrzennej określonych w ramach **współpracy międzynarodowej**, znalazły się m.in.: „zharmonizowanie działań we wszystkich dziedzinach współpracy transgranicznej, a szczególnie w zakresie programowania rozwoju i zagospodarowania przestrzennego w skali regionalnej i lokalnej, zapewnienie ekologicznej stabilizacji obszaru, ochrony wartości przyrodniczych i krajobrazowych, poszanowania wszelkich przejawów dziedzictwa ...”. We współpracy z Niemcami planuje się „ochronę terenów o największych walorach przyrodniczych i krajobrazowych”. Wśród **obszarów problemowych**, na ochronę krajobrazu zwrócono uwagę także w paśmie doliny Odry.

Na mapie „Ochrona dziedzictwa kulturowego. Turystyka i wypoczynek” wskazano m.in. pasmo rzeki Baryczy o funkcji turystyczno-rekreacyjnej – kształtowanie zabudowy w nawiązaniu do skali i charakteru zabudowy tradycyjnej.

Na pozostałych mapach brak elementów wprost nawiązujących do ochrony krajobrazu, natomiast są wskazane istniejące i proponowane formy ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Kujawsko-pomorskie

Wśród **uwarunkowań wewnętrznych**, charakteryzując **uwarunkowania przyrodnicze**, podkreślono dominację w regionie krajobrazu młodoglacjalnego. Wspomniano, że „wprowadzanie ochrony prawnej na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych bywa źródłem konfliktów pomiędzy potrzebami ochrony, a istniejącymi i projektowanymi elementami zagospodarowania w szczególności przebiegiem ciągów infrastruktury. ... Aby zmniejszyć wpływ autostrady A-1 na środowisko zmieniono jej przebieg w rejonie gminy Dragacz. Na kilku obszarach prawnie chronionych występują konflikty pomiędzy ochroną przyrody i krajobrazu a eksploatacją powierzchniową surowców naturalnych. ... Na niektórych obszarach chronionych zlokalizowane są

---

¹ Podkreślono cytowane ustalenia PZPW, które uznano za niekorzystne z punktu widzenia ochrony krajobrazu.

poligony wojskowe lub tor motocrossowy. Planowana realizacja stopnia wodnego na Wiśle w rejonie Ciechocinka – Nieszawy wymusi korektę granic obszaru chronionego krajobrazu „Nizina Ciechocińska”.

Charakteryzując uwarunkowania dla leśnictwa, uznano, że „niepokojącym zjawiskiem jest ubytek lasów na niektórych obszarach. Są to najczęściej tereny słabo zalesione, o przewadze użytków rolnych, położone na wysoczyznach morenowych, w tym na Kujawach i Ziemi Chełmińskiej. Powoduje to nasilenie procesów degradacji gleb oraz zmniejszenie różnorodności biologicznej i krajobrazowej”. Dalej podkreślono wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe wielu części województwa dla turystyki.

W obrębie **uwarunkowań społecznych** określono uwarunkowania środowiska kulturowego, wymieniając obszary najważniejsze i względnie jednolite pod względem dziedzictwa kulturowego, a następnie podano inne „obszary specyficznych kompozycji krajobrazu fizjograficznego i cennych walorów kulturowych, odznaczające się wyjątkową wartością obiektów zabytkowych: Doliny Drwęcy, Doliny Osy, Doliny Wisły, górznieński, kcyńsko-szubiński, brzesko-radziejowski, koronowski, krajeński, mogileński, nadgoplański, ryńsko-ostrowicki, rypińsko-zbójeński, skępsko-lipnowski, tucholski”. Podkreślono także znaczną atrakcyjność krajobrazową Doliny Dolnej Wisły oraz wysokie walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe Pojezierza Krajeńskiego, które mogą stanowić podstawę rozwoju funkcji turystycznej na tych obszarach.

Jeden z trzech **szczegółowych celów zagospodarowania przestrzennego** regionu to „Zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego ...”. Ma ono m.in. być oparte na „pięknie krajobrazu i naturalności środowiska przyrodniczego”.

Wśród **zasad zagospodarowania przestrzennego** wymieniono:

- W odniesieniu do ochrony i kształtowania struktur środowiska przyrodniczego województwa – zapewnienie spójności (ciągłości) przestrzennej najcenniejszych przyrodniczo i krajobrazowo obszarów województwa;
- W odniesieniu do dziedzictwa kulturowego – harmonijne kształtowanie krajobrazu kulturowego;
- W odniesieniu do układu osadniczego – powstrzymanie dotychczas żywiłowego rozwoju procesów urbanizacyjnych na terenie kształtującej się aglomeracji bydgosko-toruńskiej.

Wśród **kierunków zagospodarowania przestrzennego** znalazły się:

- W celu ochrony zasobów leśnych i glebowych – „wprowadzanie zadrzewień, zarówno szpalerowych wzdłuż dróg, cieków i na miedzach oraz kępowych np. w obniżeniach terenowych, na bezleśnych obszarach intensywnie użytkowanych rolniczo, na których przeważają gleby wysokich klas bonitacyjnych, co pozwoli na zwiększenie walorów krajobrazowych ...” oraz „umieszczanie w planach budowy i modernizacji ciągów komunikacyjnych tzw. biologicznej zabudowy dróg, w szczególności kontaktujących się z terenami rolniczymi i osadniczymi;

- W celu wykorzystania walorów turystycznych – „poprawa zagospodarowania istniejących szlaków turystycznych w niezbędne urządzenia z zakresu ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, w tym szlaku wodnego rzeki Wisły przy wykorzystaniu walorów krajobrazowych i zasobów kulturowych miast nad nią położonych ...” oraz „przywrócenie ładu przestrzennego ... na terenach przeinwestowanych (głównie przez zabudowę lotniskową).

W **poszczególnych strefach funkcjonalno-przestrzennych** regionu wymieniono m.in. następujące **kierunki działań**:

- W strefie centralnej – „ochronę zachowanych historycznych panoram (widoków): Grudziądz, Chełmna, Świecia, Solca Kujawskiego, Torunia, Koronowa, Nieszawy i Włocławka” oraz „zagospodarowanie szlaku wodnego rzeki Wisły przy wykorzystaniu walorów krajobrazowych i zasobów kulturowych miast nad nią położonych”;
- W strefie północnej – „rewaloryzacja historycznych układów urbanistycznych ...” czy „zachowanie obecnej zabudowy wsi Krąg jako jedynego układu przestrzennego utrzymanego prawie w stanie pierwotnym”, „utworzenie parków kulturowych”;
- W strefach wschodniej i południowej – działania w zakresie krajobrazu kulturowego j.w. Mapy nie zawierają elementów związanych z ochroną krajobrazu (poza istniejącymi i proponowanymi obszarami chronionymi).

Lubelskie

We **wprowadzeniu** wspomniano, że **obszary problemowe** w PZPW wyróżniano m.in. w oparciu o kryteria środowiskowe, w tym związane z degradacją krajobrazu.

W ramach opisu **uwarunkowań zewnętrznych**, charakteryzując rezerwat biosfery, wspomniano o „Roztoczu, które jest bardzo interesującym pod względem geomorfologicznym, krajobrazowym i biogeograficznym regionem ... Koncepcja utworzenia polsko-ukraińskiego rezerwatu biosfery „Roztocze” zakłada połączenie istniejącej sieci obszarów chronionych w obydwu częściach regionu”. Planuje się także inne transgraniczne obszary chronione, takie jak:

- **„TOCh „Przełom Bugu”**, położony na pograniczu polsko-białoruskim; obejmuje odcinek doliny Bugu i tereny przydolinne pomiędzy Brześciem a Drohiczynem; odznacza się wybitnymi walorami krajobrazowymi i znaczącymi kulturowymi, a w jego skład wchodzi Park Krajobrazowy „Podlaski Przełom Bugu”;
- **TOCh „Polesie Zachodnie”**, położony na pograniczu polsko-ukraińskim; po stronie Lubelszczyzny obejmuje Poleski Park Narodowy i 5 parków krajobrazowych („Pojezierze Łęczyńskie”, Poleski, Chełmski, Sobiborski i Strzelecki), zaś po stronie ukraińskiej – Szacki Park Narodowy i 3 projektowane parki krajobrazowe; odznacza się unikalnymi, w skali europejskiej, wartościami przyrodniczymi i grupuje tereny z harmonijnym, jeziorno-bagiennie-leśnym krajobrazem;

- **TOCh „Roztocze”**, położony na pograniczu polsko-ukraińskim; na terenie Lubelszczyzny obejmuje Roztoczański Park Narodowy i 4 parki krajobrazowe (Szczepreszyński, Puszczy Solskiej, Krasnobrodzki i Południoworoztoczański), zaś po stronie ukraińskiej rozległy rezerwat przyrody „Roztocze” i 2 projektowane parki krajobrazowe; charakteryzujące się wyjątkowymi, w tej części kontynentu, walorami przyrodniczymi i krajobrazowymi”.

Charakteryzując w ramach **uwarunkowań wewnętrznych „sferę ekologiczną”**, stwierdzono, że „Największe znaczenie dla charakteru warunków naturalnych, w tym zwłaszcza zasadniczych cech, jakimi są przejściowość niektórych geokomponentów (klimatu, szaty roślinnej i świata zwierzęcego) i duża różnorodność biologiczna i krajobrazowa środowiska, ma fakt, iż przez województwo lubelskie przebiega granica pomiędzy dwiema podstawowymi w Europie jednostkami fizycznogeograficznymi: obszarem Europy Wschodniej i obszarem Europy Zachodniej”.

Odębny podrozdział poświęcono zasobom **przestrzeni krajobrazowej**. Autorzy PZPW napisali: „Przestrzeń krajobrazowa, zarówno pozbawiona zabudowy jak i zagospodarowana, ale w sposób harmonijny i oszczędny, to niekonwencjonalny zasób przyrody. W zależności od stopnia i charakteru zagospodarowania stanowi on bazę produkcji żywności, a także zaspokaja podstawowe psychofizyczne potrzeby człowieka, zwłaszcza w zakresie turystyki i wypoczynku. Spośród terenów nie zalesionych występujących w regionie lubelskim krajobrazy otwarte zbliżone do naturalnych zachowały się przede wszystkim w obszarach trudno dostępnych, głównie podmokłych i zabagnionych na Polesiu i Podlasiu. Niejednokrotnie są to krajobrazy unikalne, prawnie chronione lub kwalifikujące się do takiej ochrony. Z kolei najwięcej harmonijnych krajobrazów kulturowych jest chronionych w parkach krajobrazowych, ale występują one i w wielu innych, nie objętych ochroną zakątkach regionu lubelskiego, między innymi w strefie nadbużańskiej, na Polesiu oraz w okolicach Zamościa i Biłgoraja. Jednak krajobrazy otwarte i harmonijnie zagospodarowane kurczą się wskutek rozpraszania zabudowy, zwłaszcza na terenach o drobnomozaikowej strukturze własności, a także z uwagi na zbyt liberalną politykę przestrzenną. W tej sytuacji zasadniczym celem, niejako z natury przypisanym planowaniu przestrzennemu, jest przeciwdziałanie dalszemu rozpraszaniu zabudowy, a tym samym zahamowanie postępującej degradacji struktury ekologicznej i dysharmonizacji krajobrazów otwartych. Dbałości o ład przestrzenny powinny towarzyszyć:

- przyrodnicze wzbogacania terenów zagrożonych degradacją;
- doskonalenie metod wycen zasobów krajobrazowych (w przyszłości metody te mogą być zasadniczym czynnikiem chroniącym krajobraz i kształtującym go w sposób harmonijny)”.

Opisując **degradację powierzchni ziemi** wspomniano, że „Specyficzną dla Lubelszczyzny formą degradacji gleb jest erozja. Erozja zagraża głównie wyżynom lessowym w środkowej części województwa. Ogółem erozji wodnej powierzchniowej podlega 30,2%; erozji wąwozowej – 19,6%; a erozji wietrznej – 35,5% obszaru województwa”. W odniesieniu do **zmian w krajobrazie i strukturze ekologicznej** regionu napisano, że „Procesom degradacji zasobów biologicznych towarzyszy unifikacja krajobrazów przekształconych według mało zróżnicowanych wzorców

użytkowania i zagospodarowania terenu. Znikają krajobrazy naturalne i seminaturalne, a kulturowe tracą swoją tożsamość. Ponadto niepowstrzymana, często żywiołowa urbanizacja terenów podmiejskich, rozpraszanie zabudowy na terenach wiejskich, zagęszczające się sieci infrastruktury technicznej i ekspansja zabudowy letniskowej na terenach cennych przyrodniczo prowadzą do osłabienia ciągłości przestrzennej i rozdrobnienia ekosystemów, a nawet izolacji części z nich”.

Opisując **walory przyrodniczo-krajobrazowe** regionu, za szczególnie cenne uznano krajobrazy: „O wyjątkowo dużej różnorodności krajobrazowej regionu decyduje przede wszystkim styk pasa wyżyn z pasem nizin środkowopolskich od północy i z pasem kotlin podgórskich od południa, owocujący szczególnie dużym gradientem hipsometrycznym na pograniczu Roztocza i Kotliny Sandomierskiej, a także skomplikowana budowa geomorfologiczna, będąca skutkiem bogatej przeszłości geologicznej tej części Polski. Efektem jest różnorodność krajobrazów naturalnych. W granicach województwa lubelskiego wyróżniono 3 klasy krajobrazów (z 4 wyodrębnionych w kraju), 8 rodzajów (z 14 występujących w kraju) i 10 gatunków (z 24 wyróżnionych w kraju). Na urozmaicenie fizjonomii krajobrazów większej części województwa wpływa również nagromadzenie wielu drugorzędnych form rzeźby, zarówno wklęsłych, jak i wypukłych, a także osobliwości zjawisk hydrograficznych ...”.

Charakteryzując **kolizje i konflikty przestrzenne** podano, że występują one na obszarach prawnie chronionych m.in. ze względu na wysokie walory krajobrazowe i kulturowe. Wśród tych konfliktów wymieniono takie jak:

- Zabudowa wiejska na rolniczych terenach otwartych (rozpraszanie zabudowy wywołujące dysharmonię krajobrazu, rozdrobnienie struktury ekologicznej i wzrost kosztów obsługi infrastrukturą techniczną);
- Urbanizacja i semiurbanizacja terenów otwartych (chaotyczna i żywiołowa urbanizacja stref podmiejskich i głównych korytarzy transportowych, powodująca dewastację krajobrazu, wzmożoną antropogenezę struktury ekologicznej, wzrost obciążenia środowiska zanieczyszczeniami, obniżony standard zamieszkania w strefach uciążliwości komunikacyjnej, zacieranie różnic pomiędzy charakterem zabudowy miejskiej i wiejskiej)
- Zabudowa letniskowa (chaotyczna, a czasami zbyt intensywna, zabudowa letniskowa na terenach atrakcyjnych dla rekreacji i zarazem cennych przyrodniczo, powodująca obniżenie wartości estetycznych krajobrazu, pogorszenie stanu sanitarnego środowiska, zanik nisz ekologicznych zwierząt i rozdrobnienie struktury ekologicznej);
- Elektroenergetyka i telekomunikacja (realizacja inwestycji w oderwaniu od wrażliwości i walorów estetycznych krajobrazu oraz charakteru układów ekologicznych, wywołująca dysharmonię krajobrazu i naruszenie integralności przestrzennej ekosystemów);
- Rolnictwo wielkoobszarowe (przestrzenna ekspansja intensywnego rolnictwa prowadząca do tzw. monotypizacji kierunkowej wewnętrznej – przyrodniczego ubożenia rolniczej przestrzeni produkcyjnej);

- Węzły antropopresji (źródła zanieczyszczeń o zasięgu ponadlokalnym znajdujące się w wyjątkowo wrażliwym na zakłócenia środowisku, zagrażające większości geokomponentów i dlatego destabilizujących równowagę ekologiczną);
- Ochrona przeciwpowodziowa (dążność do osiągnięcia bezpieczeństwa ekologicznego kosztem walorów naturalnych dolin rzecznych; skutkiem inwestycji przeciwpowodziowych (obwałowań, likwidacji meandrów) jest przyśpieszanie naturalnej dynamiki spływu wód powodziowych i tym samym zwiększenie niszczącej siły rzeki w dolnym jej biegu, a także zniszczenie roślinności łęgowej i radykalna zmiana warunków bytowych fauny dolinnej oraz złamanie harmonii krajobrazu”).

Rozwiązaniu tych sytuacji konfliktowych mogą kolejno służyć:

- „koncentrowanie zabudowy, ustanawianie stref ochrony otwartego krajobrazu rolniczego i stref ekspozycji krajobrazowej, chronionych przed zabudową, parki agroekologiczne;
- ustanowienie wokół miast „zielonych pierścieni” (tzw. „green beltów”), rewaloryzacja sozotechniczna stref podmiejskich, wzbogacanie struktury przyrodniczej środowiska;
- ustanowienie prawnych barier ekspansji zabudowy letniskowej (rezerваты, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, strefy ciszy), dostosowanie skali otwieranych terenów letniskowych do pojemności turystycznej środowiska, realizacja strefowych modeli dostępności rekreacyjnej obszarów;
- korekty i wariantowanie tras projektowanych linii elektroenergetycznych i komunikacyjnych w oparciu o studia krajobrazowe;
- ochrona refugium naturalnej przyrody, dogęszczanie zieleni śródpolnej;
- działania zmierzające do redukcji zanieczyszczeń, likwidacja i rekultywacja wysypisk, nowe lokalizacje potencjalnie uciążliwych obiektów wyłącznie na terenach bardziej odpornych na antropopresję i mniej wrażliwych na dysharmonię krajobrazu;
- ochrona siedlisk zalewowych (naturalnych polderów), propagowanie przystosowanej do zalewów gospodarki rolnej, ochrona lasów łęgowych, zakaz zabudowy.

Zachowane na znacznych obszarach krajobrazy zbliżone do naturalnych (głównie na Polesiu) oraz harmonijne kulturowe, dające możliwość rozwoju turystyki przyrodniczej (ekoturystyki) i agroturystyki stanowią jedne z najistotniejszych uwarunkowań rozwoju i zagospodarowania przestrzennego regionu”.

Charakteryzując **zasoby kulturowe** uznano, że „Krajobraz kulturowy województwa lubelskiego zaliczany jest do stosunkowo bogatych w skali kraju, pod względem liczby i różnorodności obiektów zabytkowych”. Zasoby te opisano jednak wyłącznie w ujęciu obiektowym (obiekty archeologiczne, budownictwo obronne, zespoły sakralne, zespoły rezydencjonalne, miejsca pamięci).

Opisując **walory turystyczne** regionu stwierdzono, że „Głównymi atutami dla rozwoju turystyki w województwie lubelskim są: urozmaicone warunki fizjograficzne i krajobrazowe, wysokie walory przyrodnicze i kulturowe oraz przygraniczne położenie regionu”

Wśród sześciu głównych **celów polityki regionalnej** wynikających ze **strategii rozwoju województwa**, znalazły się „ochrona i pomnażanie wartości dziedzictwa kulturowego oraz stała poprawa ładu przestrzennego”. Cele strategiczne zagospodarowania przestrzennego to m.in.:

- „poprawa jakości środowiska kulturowego poprzez ochronę wartości regionalnych, rewaloryzację zasobów zabytkowych, kształtowanie rozwoju w ciągłości (kontynuacji) historycznej i kulturowej;
- porządkowanie struktury przestrzennej celem optymalizacji intensywności zabudowy i poprawy estetyki krajobrazu województwa”.

W zakresie **turystyki** do **celów wiodących** zaliczono „ochronę i zrównoważone wykorzystanie walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych obszarów wypoczynkowych”. Dwa z trzech celów strategicznych jej rozwoju to:

- „ochrona krajobrazu kulturowego głównych ośrodków turystycznych;
- rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej w województwie – w miastach i na obszarach wiejskich, w warunkach ochrony walorów środowiska i krajobrazu obszarów chronionych”.

Wśród zadań dotyczących **ochrony środowiska** wymieniono między innymi:

- „ochronę struktury i funkcjonowania ekosystemów naturalnych i półnaturalnych oraz ich krajobrazów kompleksowych (?);
- rewaloryzację i rozwój systemów terenów zielonych w miastach i w ich otoczeniu;
- ochrona różnorodności biologicznej i krajobrazowej regionu (program ochrony przyrody i krajobrazu)”;

W zakresie **współpracy transgranicznej** planuje się „wspieranie rozwoju turystyki i wypoczynku w krajobrazie harmonijnego pogranicza kultur i narodów”.

Wśród ośmiu **celów strategicznych** PZPW lubelskiego znalazły się:

- „poprawa jakości środowiska kulturowego poprzez ochronę wartości regionalnych, rewaloryzację zasobów zabytkowych, kształtowanie rozwoju w ciągłości (kontynuacji) historycznej i kulturowej;
- porządkowanie struktury przestrzennej celem optymalizacji intensywności zabudowy i poprawy estetyki krajobrazu województwa”.

Sformułowano trzy **cele główne** PZPW. Cel 2 to „Tworzenie warunków do zrównoważonego rozwoju województwa i podnoszenie poziomu i jakości życia mieszkańców przez” m.in. „zachowanie właściwych proporcji między poszczególnymi elementami zagospodarowania przestrzennego w dążeniu do harmonijnego rozwoju oraz poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych i krajobrazu”.

W odniesieniu do **środowiska przyrodniczego** dwoma z pięciu celów operacyjnych PZPW jest:

- dostosowanie zagospodarowania przestrzennego do cech naturalnych, predyspozycji, walorów i odporności środowiska na antropopresję – harmonizacja zagospodarowania przestrzennego z układem przyrodniczym;
- zachowanie i pomnażanie dziedzictwa przyrodniczego i walorów krajobrazowych.

Jednym z celów dotyczących **infrastruktury społeczno-gospodarczej** jest „rozwój bazy turystycznej i rekreacyjnej w warunkach ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych”.

Wśród siedmiu **naczelnych zasad zagospodarowani przestrzennego** regionu znalazło się „wpisanie dziedzictwa kulturowego w struktury przestrzenne i otaczający krajobraz, co dotyczy zarówno zespołów, jak i poszczególnych obiektów zabytkowych”. Większość ze szczegółowych **zasad gospodarowania przestrzenią** odnosi się do krajobrazu. Są wśród nich zasady:

- szczególnej ochrony i oszczędnego wykorzystania przestrzeni niezurbanizowanej, stanowiącej trudno odnawialny zasób przestrzeni regionu, ze szczególnym uwzględnieniem:
  - krajobrazów wiejskich o zachowanej tożsamości kulturowej;
  - krajobrazów naturalnych i seminaturalnych (głównie na Polesiu i w dolinach rzek);
  - krajobrazów urbanizujących się w tempie grożącym w ciągu dwóch–trzech dekad załamaniem warunków życia (pasmo Kurów–Lublin–Piaski);
- wzmacniania lub przywracania środowisku przyrodniczemu odporności na nasilającą się antropopresję, a zwłaszcza zdolności regeneracyjnych najbardziej wrażliwym ekosystemom, poprzez zachowywanie w zagospodarowaniu przestrzennym integralności ekologicznej przestrzeni krajobrazowej;
- oszczędnego użytkowania przestrzeni krajobrazowej (przeciwdziałania rozpraszaniu na terenach otwartych zabudowy degradującej strukturę ekologiczną i fizjonomię krajobrazu);
- harmonizowania układów osadniczych i infrastruktury technicznej z siecią ekologiczną.

W ramach ochrony **dziedzictwa kulturowego** planuje się m.in. „rewaloryzację najcenniejszych założeń kompozycyjnych i krajobrazowych”, obejmującą: „budownictwo obronne (założenia zamkowe: Janowiec, Krupe, Biała Podlaska, Lublin, Kazimierz Dolny, Kodeń, Czemierniki, Janów Podlaski, Kryłów i twierdze: Dęblin, Zamość, pierścień umocnień Twierdzy Brzeskiej; system umocnień Linii Mołotowa; zespoły rezydencjonalne: Puławy, Klemensów, Radzyń Podlaski, Kozłówka, Kock, Jabłoń, Łabunie, Lubartów, Dęblin, Opole Lubelskie, Różanka, Orłów Murowany, Świerże)”. Poza tym ma być realizowana „ochrona krajobrazu kulturowego przez opracowanie planu ochrony krajobrazu kulturowego oraz powołanie nowych form ochrony, takich jak parki kulturowe i strefy ochrony konserwatorskiej. >Plan< zakłada sporządzenie planu ochrony krajobrazu kulturowego dla obszaru województwa, który określi szczegółowe granice ochrony. Niemniej jednak już w PZPZ zaproponowano utworzenie 47 parków kulturowych oraz 4 stref ochrony konserwatorskiej”. Ochrona konserwatorska ma być prowadzona m.in. poprzez:

- zagwarantowanie stref ochrony krajobrazowej i osi widokowych, stref ekspozycji i stref obserwacji archeologicznej;
- eksponowanie obiektów w krajobrazie i odpowiednie zagospodarowanie terenów otaczających.

Kształtowanie harmonijnego krajobrazu kulturowego ma być realizowane poprzez:

- opracowanie planu ochrony krajobrazu kulturowego;
- powołanie nowych form ochrony krajobrazu;
- kontynuowanie tradycyjnych form osadnictwa;
- utrzymanie regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych;
- skupianie zabudowy na zasadzie dogęszczania istniejącej struktury jednostek osadniczych przy kontynuowaniu historycznego układu i charakteru;
- otaczanie wysoką zielenią obiektów dyszarmicznych;
- ograniczania napowietrznych linii energetycznych i telekomunikacyjnych na rzecz sieci podziemnych w otoczeniu obiektów i zespołów zabytkowych;
- kształtowanie form zabudowy nawiązujących do tradycyjnego budownictwa;
- utrzymanie obiektów małej architektury współtworzących walory krajobrazu kulturowego.

W zakresie **ochrony krajobrazu przyrodniczego** planuje się utworzenie kolejnych 10 parków krajobrazowych i 11 obszarów chronionego krajobrazu. Do czasu ustanowienia parku krajobrazowego lub obszaru chronionego krajobrazu tereny przewidziane do objęcia tymi formami ochrony obejmuje się ochroną planistyczną, polegającą na:

- szczególnej dbałości o estetykę krajobrazu, w tym: ochronie punktów i panoram widokowych, ochronie naturalnego krajobrazu dolin rzecznych i zbiorników wodnych, ochronie krajobrazu naturalnych ekosystemów;
- szczególnej dbałości o harmonię użytkowania gospodarczego z wartościami przyrodniczo-krajobrazowymi;
- wymogu zachowania przestrzennej zwartości oraz przestrzennych powiązań pomiędzy obszarami o wysokiej aktywności biologicznej;
- zakazie lokalizowania inwestycji mogących znacząco oddziaływać na środowisko i wymagających opracowania oceny oddziaływania na środowisko z wyjątkiem gazociągów.

W obrębie **stref produkcji rolnej** planuje się utworzenie 2 parków agroekologicznych (Suchowolskiego i Wąwolnickiego), których głównym celem jest ochrona krajobrazu rolniczego przed niewłaściwym zagospodarowaniem.

W **celu realizacji zadań PZPW** planuje się m.in. opracowanie:

- Wojewódzkiego planu ochrony krajobrazu kulturowego;
- Planów Ochrony Parków Krajobrazowych;
- Dokumentacji projektowanych przyrodniczych obszarów chronionych.

Szeroki jest też zakres elementów krajobrazowych uwzględnionych na **mapach** do PZPW. Na mapie **zagrożenia i degradacja środowiska** uwzględniono „zagrożenia przestrzeni krajobrazowej” takie jak „tereny nasilonej urbanizacji poza obszarami miast oraz tereny przeinwestowania rekreacyjnego”. Na mapie **kolizje i konflikty przestrzenne** umieszczono „obszary chronione lub wymagające ochrony ze względu na walory przyrodniczo-krajobrazowe”. Syntetyczna mapa **kierunki polityki przestrzennej** uwzględnia miejsca (obszary) o „niepowtarzalnym klimacie krajobrazu historycznego”. Na mapie **kierunki polityki przestrzennej – kultura i dziedzictwo kulturowe** znajdują się elementy dotyczące „ochrony najcenniejszych założeń kompozycyjnych i krajobrazowych (budownictwo obronne i założenia rezydencjonalne)” oraz „ochrony krajobrazu kulturowego” gdzie wyróżniono proponowane parki kulturowe i strefy ochrony konserwatorskiej oraz miejsca wydarzeń historycznych. Na mapę **kierunki polityki przestrzennej – turystyka** wrysowano „obszary zrównoważonego rozwoju turystyki – na obszarach chronionych i innych cennych krajobrazowo i przyrodniczo”. Na mapie **kierunki polityki przestrzennej – sfera ekologiczna** wskazano:

- „strefy bogatego przyrodniczo, harmonijnego krajobrazu rolniczego o walorach wypoczynkowych;
- tereny kształtowania >zielonych pierścieni< wokół miast;
- proponowane parki agroekologiczne.

Mapę **kierunki polityki przestrzennej – sfera ekologiczna – ochrona przestrzeni rolniczej i wypoczynkowej** w zasadzie w całości poświęcono ochronie i kształtowaniu krajobrazu kulturowego.

Na mapie pokazano cztery „kategorie stref ochrony i kształtowania krajobrazu:

- strefy kontynuacji fizjonomii krajobrazu;
- strefy kontynuacji fizjonomii krajobrazu z elementami ochrony czynnej;
- strefy czynnej ochrony fizjonomii krajobrazu;
- strefy przekształceń fizjonomii krajobrazu”.

Ponadto wskazano „strefy ochrony krajobrazu wizualnego (panoramy i otwarcie widokowe oraz strefy ekspozycji krajobrazowej), krajobrazy nierolnicze (zurbanizowane i przemysłowe) oraz kierunki kształtowania osadnictwa wiejskiego (strefy otwartego krajobrazu rolniczego wymagające ochrony przed zabudową i obszary priorytetowe w powstrzymaniu rozpraszania zabudowy”.

Lubuskie

W obrębie **uwarunkowań wewnętrznych**, charakteryzując „system kulturowy”, zwrócono uwagę, że „Część północno – wschodnia i środkowo – wschodnia regionu to obszary o wielkich walorach przyrodniczych: wysokiej lesistości, licznych jeziorach i rzekach, a równocześnie o słabiej rozwiniętej sieci osadniczej. Jest to obszar o wielkich walorach krajobrazowych, którego część objęta jest ochroną jako parki krajobrazowe. Na tym terenie występują liczne małe miasta zabytkowe (Ośno, Łągów, Drezdenko) i zabytki architektoniczne, zwłaszcza związane ze szlakiem cystersów. Wzdłuż Noteci, w paśmie Drezdenko – Santok, wyodrębnia się historyczny krajobraz osiedleńczy, w którym

walory naturalne harmonijnie powiązane są z zagospodarowaniem i rodzajem działalności”. W planie „proponuje się ponadto ochronę obszarową tam, gdzie krajobraz, ukształtowany przez harmonijność przyrody i zagospodarowania, stanowi niepowtarzalny walor. Są to określone na mapie uwarunkowań obszary krajobrazowo – kulturowe, wskazane do ochrony jako krajobrazy kulturowe lub parki kulturowe”.

W **koncepcji struktury przestrzennej regionu**, w odniesieniu do planowania autostrad, przyjęto „dopasowania ‘zielonej obudowy’ autostrad do regionalnych cech krajobrazu”. Jedną ze sformułowanych tu polityk może istotnie zagrażać krajobrazowi: **„Kierunek i polityka nr 12 – Osiedla rekreacyjne zlokalizowane w strefach turystycznych regionu lubuskiego o zasięgu europejskim. Lubuska otwarta przestrzeń przyrodnicza, unikalna w tej części Europy Środkowej, przekazuje ekologiczne wartości i dużą różnorodność biologiczną rosnącemu popytowi na wybrane formy ekoturystyki i wypoczynku. W przestrzeni atrakcyjnych zasobów przyrodniczych, zostaną ukształtowane przez władze gmin w MPZP osiedla rekreacyjne w zgrupowaniach 150 – 250 działek z usługową bazą wypoczynkową na budowę grupową lub indywidualną domów o funkcji weekendowej i letniskowej. Dzierżawcy, a później potencjalni właściciele zakupionych nieruchomości, będą rekrutować się głównie z Berlina, Brandenburgii, Saksonii, Szwecji, z innych krajów oraz z Polski.”**

Wyznaczono „**Strefy krajobrazowo – kulturowe**: 1/ krajobraz historyczny, 2/ obszary chronionego krajobrazu, 3/ strefy ochrony konserwatorskiej. Województwo Lubuskie zostało uznane w studiach nad ochroną krajobrazów kulturowych Polski za obszar o wielkich walorach. Na obszarze województwa występuje **krajobraz historyczny** do objęcia ochroną jako rezerwat kulturowy, **obszary chronionego krajobrazu kulturowego** do objęcia ochroną jako parki krajobrazowe i strefy konserwatorskiej ochrony krajobrazu oraz **strefy ochrony konserwatorskiej krajobrazu kulturowego**”.

Wątek turystyki jest dalej kontynuowany: „**Kierunek i polityka nr 14 – system przyrodniczy – Lubuska Strefa Turystyczno - rekreacyjna i kompleksy gospodarki turystycznej**. Struktura krajobrazu województwa lubuskiego charakteryzująca się bogactwem lasów, gęstą siecią hydrograficzną z licznymi jeziorami powiązanymi szlakami rzeczными i kanałowymi, w powiązaniu z łagodnym klimatem, a lokalnie również urozmaicającą krajobraz rzeźbą terenu i wybitnymi walorami flory i fauny, przy relatywnie korzystnym stanie środowiska przyrodniczego, stwarza podstawy do pomyślnego rozwoju gospodarki turystycznej. ... Należy tu wspierać ... wysiłki na rzecz dalszej poprawy stanu środowiska oraz ochrony jego walorów, w tym także harmonii krajobrazu z jego elementami kulturowymi.”; „Formy zagospodarowania i wykorzystania turystycznego powinny uwzględniać wymogi ochrony walorów przyrodniczych i krajobrazowych.”

W obrębie „**Kierunku i polityki nr 25 - Obszary identyfikacji kulturowej i promocji turystycznej województwa lubuskiego**” wskazano „obszary krajobrazowo – kulturowe, objęte ochroną jako parki krajobrazowe lub obszary chronionego krajobrazu”, położone w powiatach:

strzelecko - drezdeneckim, międzyrzeckim, świebodzińskim, sulęcińskim, gorzowskim (rejony Dobiegniewa, Lubniewic, Łagowa, Pszczewa, Przytocznej, Słońska). Niektóre zasady gospodarowania tymi obszarami to:

- wyznaczenie stref: otuliny Narodowego Parku Drawieńskiego, ochrony konserwatorskiej krajobrazu;
- podniesienie rangi ochrony krajobrazu przez poszerzenie stref ochrony konserwatorskiej;
- poprawa standardu zagospodarowania turystycznego z nastawieniem na turystykę międzynarodową (wyposażenie techniczne, obsługa szlaków turystyki wodnej), poprawa standardu zagospodarowania turystycznego rejonu Przytocznej (jezioro Lubikowskie, Lubikowo, Rokitno), z nastawieniem na ruch pielgrzymkowy;
- poprawa estetyki zagospodarowania turystycznego (ośrodki przywodne);
- objęcie wyższą formą ochrony obszaru Parku jako parku kulturowego.

Małopolskie

Wśród sześciu **uniwersalnych priorytetów zagospodarowania przestrzennego** w planie uwzględniono w szczególności:

- wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury;
- walory architektoniczne i krajobrazowe;
- wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury.

Omawiając **region na tle kraju** stwierdzono, że „na terenie województwa małopolskiego występuje 9 z 17 głównych typów krajobrazu naturalnego Polski” oraz, że „W klasyfikacji typologicznej mezoregionów fizyczno-geograficznych województwo małopolskie obejmuje trzy z sześciu podstawowych stref krajobrazowych Polski różniących się genezą i budową geologiczną oraz cechami geomorfologicznymi, z czym wiąże się podobne zróżnicowanie klimatyczne i przyrodnicze”.

Pisząc o **województwach sąsiednich**, uznano, że „Powiązania obszarów o szczególnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych stanowiących obszary węzłowe stwarzają na obszarach przygranicznych województwa małopolskiego i śląskiego (i innych) możliwość realizacji wspólnej polityki proekologicznej”. „Sąsiedztwo z województwem podkarpackim charakteryzuje się ciągłością wszystkich obszarów funkcjonalnych: strefy produkcji rolnej, strefy zurbanizowanej oraz strefy koncentracji walorów przyrodniczo-krajobrazowych w pasie podgórskim i górskim”.

Pisząc o **powiązaniach transgranicznych** zauważono, że „Powiązania obszarów o szczególnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych stanowiących obszary węzłowe stwarzające na obszarach przygranicznych województwa małopolskiego ze Słowacją możliwość realizacji wspólnej polityki proekologicznej: Tatrzański Park Narodowy, Babiogórski Park Narodowy, Pieniński Park Narodowy, Magurski Park Narodowy, Obszar Ochrony Krajobrazu byłego Województwa Nowosądeckiego z projektowanymi Parkiem Krajobrazowym Małych Pienin i Popradzkim Parkiem Krajobrazowym i Parkiem Krajobrazowym Beskidu Niskiego, Ochrona zasobów leśnych w pasie

przygranicznym”.

Charakteryzując **uwarunkowania wewnętrzne związane ze środowiskiem kulturowym**, stwierdzono, że „W Małopolsce, podobnie jak w całym kraju, następuje degradacja szeroko pojmowanego krajobrazu, wynikająca z wielu przyczyn. Region ten posiada jednak wciąż wysokie walory krajobrazu zarówno kulturowego, jak i przyrodniczego, dlatego niezwykle istotne jest dążenie do utrzymania tych walorów oraz kształtowanie nowych wartości”. Szeroko scharakteryzowano **„Obszary i zespoły krajobrazu kulturowego oraz ośrodki kulturowe”**, pisząc iż „Różnorodność ukształtowania naturalnego krajobrazu jest czynnikiem wpływającym na różne formy krajobrazu kulturowego w poszczególnych częściach województwa. I tak, w pewnym uproszczeniu:

- na północy, na terenach Wyżyny Małopolskiej, w jej części zachodniej: jurajskiej i wschodniej, tj. na Wyżynie Miechowsko – Proszowskiej, wsie i formy budownictwa związane są z najstarszym osadnictwem, przy czym na żyznych glebach w części wschodniej dominuje stary typ wielodrożny, który dopiero po połowie XIX w. przekształcany był w kolonijne układy rządowe;
- w paśmie środkowym wyznaczonym przez dolinę Wisły (szczególnie na wschód od Krakowa, a raczej Bramy Krakowskiej), ze starorzeczami i kompleksami puszczańskimi (Puszcze Niepołomska i Radłowska), na terasach górnych, ponad terenami zalewowymi Wisły, przeważały układy nawisowe z układami łańcowymi, a nad samą Wisłą wsie olenderskie: rybackie i flisackie;
- w południowej części województwa, na terenie Pogórza Podkarpackiego przeważają wsie o układach nawisowych, a w górskim terenie Beskidów i Podtatrz, z dużą ilością lasów, dominują wsie łańcuchówki, karczunkowe z układami łańców leśnych.”

Opisując **system osadniczy** zauważono, że „Obszar podgórski charakteryzuje groźne zjawisko wszechobecnej zabudowy, zwłaszcza na Pogórzu Wielickim, Wiśnickim, Rożnowskim, Ciężkowickim oraz w Obniżeniu Gorlickim. ... Postępująca suburbanizacja następuje w sposób przypadkowy, ceny gruntów i moda wyznaczają kierunki tego procesu. Powoduje to, z małymi wyjątkami, chaos urbanizacyjny, niską jakość przestrzeni”. Uznano, że „silnymi stronami systemu osadniczego województwa małopolskiego są m.in. walory krajobrazowe, przyrodnicze i kulturowe (zabytki) pozwalające wielu miejscowościom na rozwój funkcji turystyczno – wypoczynkowych i uzdrowiskowych”.

Jako syntezę uwarunkowań wyróżniono „najistotniejsze z punktu widzenia polityki ekologicznej obszary funkcjonalne: **1. obszary o szczególnym znaczeniu dla zachowania zasobów przyrodniczych i walorów krajobrazowych (zwłaszcza dla zachowania różnorodności biologicznej i krajobrazowej); 2. obszary o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych predestynowane do rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej.**

Wśród licznych **celów zagospodarowania przestrzennego** regionu wymieniono m.in. „kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez prawidłowe kształtowanie struktur przestrzennych od skali urbanistycznej po rozwiązania architektoniczne”, odnosząc go do celu strategii rozwoju województwa „dziedzictwo kulturowe trwałym elementem krajobrazu województwa małopolskiego

[B.4]”. Odnosząc się do celu strategii „rozwoj zagospodarowania turystycznego w harmonii z ochroną przyrody [A.4; C.4.2-3]” zaproponowano szersze wykorzystanie walorów przyrodniczych i krajobrazowych dla rozwoju rozmaitych współczesnych form turystyki i wypoczynku, m.in. tzw. agroturystyki, oraz rozwiązania pozwalające na wprowadzenie infrastruktury turystycznej w obrzeża parków krajobrazowych”. Skutek realizacji tych działań może być tak pozytywny, jak i negatywny dla krajobrazu. Dalej proponuje się „przeciwdziałanie chaotycznej suburbanizacji”.

Powyższe cele nawiązują do sześciu zasad zagospodarowania przestrzennego, wśród których znalazły się:

- **Zdefiniowanie obszarów, w których obowiązują ograniczenia w swobodnym zagospodarowaniu przestrzeni** – obszarami takimi są wszystkie obszary ochrony przyrody i krajobrazu, wód podziemnych, powierzchniowych, zasobów glebowych i leśnych; zakres ograniczeń regulują stosowne ustawy;
- **Redukcja napięć i konfliktów w funkcjonowaniu struktur przestrzennych** – zasadę tę wyraża szereg celów które wyznaczają postępowanie na styku przyroda-antropopresja w tym rozwój infrastruktury środowiska przyrodniczego;
- **Poprawa ładu przestrzennego** – dążenie do harmonijnego ukształtowanie przestrzeni zawierają cele związane z rozwojem gospodarki, transportu i sieci osadniczej.

W ramach szczegółowego opisu celu planu „**Ochrona przyrody i krajobrazu**” proponuje się: „**Tworzenie warunków przestrzennych dla zapewnienia ochrony prawnej unikatowych i wybitnych walorów przyrodniczych i krajobrazowych** w tym ochrona rzek z ich otoczeniem oraz innych ciągów obszarowych mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej (np. odbudowa utraconych wartości naturalnych w przyrodzie, zwiększenie różnorodności biologicznej i krajobrazowej obszarom przekształconym przez działalność człowieka; konsekwentne przeciwdziałanie fragmentacji środowiska przyrodniczego wywołanej powstawaniem kolejnych barier, np. typu komunikacyjnego, urbanistycznego, gospodarczego i in., ograniczających swobodny rozwój populacji i utrudniających lub nawet uniemożliwiających migrację zwierząt i roślin); **poprawa i unaturalnianie walorów krajobrazów leśnych, rolniczych i dolinnych poprzez:** powiększanie obszarów małych kompleksów leśnych; modyfikowanie granic dużych kompleksów leśnych; zapewnianie przestrzennej ciągłości terenów zalesionych i zadrzewionych w korytarzach ekologicznych; wprowadzanie i pielęgnowanie zadrzewień śródpolnych; objęcie ochroną walorów krajobrazowych terenów otwartych w otoczeniu dużych miast i w obszarach wiejskich, degradowanego zabudową chaotyczną i rozproszoną oraz hałasem; wyznaczanie terenów osiedleńczych zgodnie z tradycją danego obszaru a w ramach tych obszarów opracowanie katalogów form budownictwa i wytycznych architektonicznych, które uwypuklą zróżnicowanie kulturowe obszaru i przyczynią się do zachowania elementów tradycyjnego budownictwa i rozplanowania działki; zachowanie wszystkich dojrzałych fragmentów lasów łęgowych lub wywodzących się z łągów, jakie przetrwały w obrębie wałów przeciwpowodziowych; rozwinięcie działań zmierzających do

odtworzenia naturalnych lasów łągowych wychodząc z upodobnionych do łąk ich zamienników, zwłaszcza w obrębie celowo tworzonych polderów przechwytyjących wody powodziowe; zachowanie związanych nierozzerwalnie z dolinami rzek obszarów torfowisk niskich i przejściowych, starorzeczy; zachowanie lub zwiększenie urozmaicenia struktury rzek podczas prowadzonych prac związanych z ich regulacją; na obszarach parków krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu podejmowanie działań zmierzających do zachowania i uczynienia istniejących wartości estetyczno-widokowych związanych z rzeźbą terenu oraz jego naturalnym i kulturowym pokryciem, kształtowanie nowych form zabudowy w nawiązaniu do cech regionalnych, w sferze krajobrazu dysharmonijnego i strefie krajobrazu zdegradowanego – przywracania równowagi przyrodniczej, zwiększania bioróżnorodności, porządkowania i odtwarzania zasobów kulturowych, usuwania lub maskowania zielenią elementów obniżających walory estetyczno – widokowe, kształtowania nowych form zabudowy w nawiązaniu do cech regionalnych.

Charakteryzując **obszary wymagające działań przywracających równowagę w środowisku** uznano, że „Na obszarach zdegradowanych w wyniku działalności górniczej należy przewidzieć m.in. działania mające na celu przywrócenie równowagi przyrodniczej, w tym walorów krajobrazowych”.

W **sferze kulturowej**, wśród **szczegółowych** zaleceń proponuje się m.in.:

- **Zachowanie, ochronę i rewaloryzację historycznych układów przestrzennych** (obejmowanie kompleksową rewaloryzacją zespołów urbanistycznych i ruralistycznych w obrębie proponowanych rezerwatów i parków kulturowych; eksponowanie i odtwarzanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych takich jak wieże kościołów, klasztorów, zamków ratuszy oraz wkomponowywanie nowych; przeciwdziałanie tendencjom do rozpraszania zabudowy wsi oraz powstawania ciągów zabudowy wzdłuż dróg powodujących łączenie się odrębnych miejscowości;
- **Zachowanie i ochronę krajobrazu kulturowego** (obejmowanie ochroną w formie rezerwatów kulturowych terenów o wybitnych walorach kulturowych; obejmowanie ochroną w formie parków kulturowych terenów o wysokich walorach kulturowych; zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych o czytelnej formie krajobrazowej w celach dydaktycznych, turystycznych i naukowych; powstrzymanie zanikania specyficznych i wyjątkowych form krajobrazu poprzez znalezienie dla nich nowych funkcji i sposobów utrzymania; stworzenie programu ochrony zabytków architektury drewnianej i historycznego krajobrazu naturalno-kulturowego polan gorczańskich oraz ich promocji jako produktu turystycznego; wspieranie tradycyjnych form rolnictwa na terenach górskich, w tym hodowli owiec);
- **Integrację ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego** (obejmowanie ochroną krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi, ruralistycznymi i architektonicznymi).

W ramach **sportu i rekreacji**, planowane są m.in. „lokalizacja ośrodków narciarskich na terenach o korzystnych warunkach orograficznych i klimatycznych, w harmonii ze środowiskiem przyrodniczym

i krajobrazem”, a opisując **turystykę** uznano, że „Podstawowe kryteria wyboru gmin wskazanych dla rozwoju agroturystyki to przede wszystkim sprzyjające warunki klimatyczne, nie zanieczyszczone powietrze, wody i gleba, atrakcyjność naturalnego krajobrazu, dostępność do lasu, do zbiornika wodnego lub rzeki, zabytki kultury materialnej oraz dobra dostępność komunikacyjna”.

W odniesieniu do Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego uznano, że „Pomimo silnego zróżnicowania krajobrazowego, wynikającego z czynników geograficznych, podejmowanie działań na rzecz poprawy ładu przestrzennego dotyczy całego województwa. Praktycznie wszystkie krajobrazy zurbanizowane oraz znaczna część rolniczych wykazują brak harmonii i wprowadzają zbyt mocne kontrasty przestrzenne, abstrahując od tradycji i ukształtowania terenu. Dlatego poprawa ładu przestrzennego jest jednym z priorytetów zagospodarowania przestrzennego województwa” ... „W planie województwa nie sposób zawrzeć skutecznych działań, które zagwarantują poprawę ładu przestrzennego. Konieczne jest bowiem ściśle przestrzeganie określonych zasad w planowaniu miejscowym. Jako najważniejsze postulaty do planów miejscowych zalicza się:

- ograniczanie rozproszenia budownictwa, poprzez intensyfikację wykorzystania terenów mieszkaniowych w ramach istniejącego zainwestowania;
- rozszerzanie terenów mieszkaniowych poza obszar zwartej zabudowy miejscowości w pierwszej kolejności na tereny już silnie obciążone zabudową rozproszoną oraz rezygnacja z wprowadzania nowej i utrwalania istniejącej zabudowy w terenach otwartych;
- ograniczanie rozwoju terenów budowlanych liniowo wzdłuż ciągów komunikacyjnych, głównie dróg wyższych rangą w celu umożliwienia ich rozbudowy i modernizacji;
- oznaczanie obszarów zalewowych i osuwiskowych, rezygnacja z wprowadzania nowej oraz utrwalania istniejącej zabudowy na terenach zagrożonych powodzią i osuwiskami;
- chronienie dziedzictwa kulturowego, kształtowanie harmonijnego krajobrazu poprzez wykorzystanie walorów środowiska kulturowego i podniesienia atrakcyjności obszarów poprzez uwzględnienie ustaleń konserwatorskich i dostosowanie nowej architektury do tradycji i charakteru substancji zabytkowej;
- nawiązywanie w nowej architekturze do lokalnych wzorów i materiałów, zachowywanie regionalnego krajobrazu kulturowego.

Jednym z narzędzi przeciwdziałania rozproszeniu osadnictwa jest rozszerzanie systemu obszarów chronionych, w tym parków krajobrazowych i kulturowych.

We wstępie do opisu **kierunków sfery gospodarczej** napisano, że „Tworzenie warunków do poprawy jakości życia i rozwoju zrównoważonego, oznacza m.in. zachowanie właściwych proporcji między elementami zagospodarowania przestrzennego w dążeniu do harmonijnego rozwoju oraz poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych i krajobrazu”. „Barierami i ograniczeniami w swobodnym zagospodarowaniu przestrzeni których nie powinno się przekraczać są m.in.:

- parki krajobrazowe w których nie powinno się lokalizować obiektów zaliczonych do szczególnie

szkodliwych dla środowiska i zdrowia ludzi obiektów mogących pogorszyć stan środowiska oraz obiektów kolidujących z krajobrazem (wielkością zajmowanego terenu, charakterem zabudowy i gabarytami) a także nie powinno się prowadzić powierzchniowej eksploatacji kopalni na skalę przemysłową;

- obszary chronionego krajobrazu w ramach których nie powinno się lokalizować inwestycji zakłócających walory krajobrazowe;
- doliny rzek, które powinny być chronione przed intensywnym zagospodarowaniem i w maksymalnym stopniu renaturalizowane, co pozwoli na ich funkcjonowanie jako korytarzy ekologicznych o szczególnym znaczeniu dla środowiska przyrodniczego;
- obiekty szczególnie cenne kulturowo, które wraz ze swoim bezpośrednim otoczeniem wymagają ochrony konserwatorskiej i powodują ograniczenia architektoniczne oraz urbanistyczne dla nowych inwestycji;
- strefy ochrony konserwatorskiej, zagospodarowanie których winno odbywać się na warunkach określonych przez służby konserwatorskie;
- strefy ochrony widokowej wyznaczone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin (osie widokowe, ciągi widokowe, dominanty przestrzenne, panoramy).

W ramach **integracji z regionami słowackimi** planuje się „Osiągnięcie **integracji przestrzennej** w zakresie rozwoju infrastruktury turystycznej wymagające m.in. ochrony wysokich walorów turystyczno-wypoczynkowych – niedopuszczenia do przeinwestowania ośrodków czy rejonów turystycznych prowadzących do utraty tych walorów.

Jak stwierdzono w pierwszym zdaniu podsumowania „Przestrzeń województwa małopolskiego charakteryzuje się, zarówno w aspekcie przyrodniczym jak i kulturowym, wyjątkową różnorodnością. Podstawowym wyzwaniem planowania przestrzennego jest stworzenie wielofunkcyjnego modelu użytkowania krajobrazu, w którym ma miejsce przyjazne spotkanie człowieka z przyrodą. Sprostanie temu wyzwaniu, wobec tak zróżnicowanej materii przestrzennej województwa, jest zadaniem niezwykle złożonym”.

Na liście problemów do rozwiązania w szczegółowych analizach planistycznych, w obrębie **sfery kulturowej** zaproponowano „określenie szczegółowego przebiegu granic proponowanych parków kulturowych wymagające sporządzania dokumentacji konserwatorsko-krajobrazowej, uwzględniającej wartości kulturowe, stan zachowania obiektów, zespołów i innych elementów składających się na lokalny krajobraz oraz sytuację własnościową obszaru a także określenie zakazów i ograniczeń dla tych form ochrony; określenie hierarchii działań dla poprawy jakości środowiska i walorów przestrzennych; poszukiwanie skutecznych narzędzi powstrzymania rozpraszania zabudowy”.

Mazowieckie

Opisując **uwarunkowania wewnętrzne** wspomniano o „Zielonych Płucach Polski” obejmujących pn.-wsch. część regionu, utworzonych dla ochrony szczególnie cennych walorów

przyrodniczych i krajobrazowych. Charakteryzując **wartości kulturowe** wymieniono kilkanaście miejscowości posiadających „walory historyczne, które wyróżniają się wartościowymi układami urbanistycznymi i wybitnymi wartościami krajobrazowymi”. Uznano, że „współczesny zakres ochrony zabytków to skala krajobrazu, w którym mieszczą się wszystkie budowle, dzieła, założenia i zespoły będące przedmiotem ochrony. Potrzeba ochrony wynika z potrzeb środowiskowych w różnych ujęciach: przyrodniczym, kulturowo-zabytkowym, geograficznym i historycznym oraz z potrzeb turystyki i wypoczynku. W regionie mazowieckim do najcenniejszych krajobrazów kulturowych należą:

- Opinogóra, Pułtusk, Skarpa Warszawska – krajobraz kulturowy komponowany;
- Płock-Nieszawa, Wyszogród-Czerwińsk, Solec n/Wisłą – krajobraz Wiślany;
- Liw-Stara Wieś, Góra Kalwaria – krajobraz pielgrzymkowy;
- Puszcza Biała, Kurpiowski – krajobraz etnograficzny;
- Modlin – krajobraz twierdzy;
- Przyczółek Warecko-Magnuszewski, Mława – linia obronna z 1939 r., Ossów – pole Bitwy Warszawskiej 1920 r.”

„Znaczącym wielkoprzestrzennym elementem środowiska kulturowego z charakterystycznymi elementami krajobrazowymi na Równinie Mazowieckiej jest Wisła i jej pradolina”.

W opisie **turystyki** stwierdzono, że „ochrona krajobrazu kulturowego nabiera więc wymiaru gospodarczego, będąc również czynnikiem kształtowania tożsamości mieszkańców zgodnie z przekazywanymi przez pokolenia tradycjami. ... Dużą uwagę należy poświęcić kultywowaniu tradycji na terenach wsi i małych miasteczek (nierazko wyróżniających się dużymi walorami krajobrazowymi oraz wartościowymi układami urbanistycznymi i cennymi tradycjami historycznymi)”.

W ramach drugiego z trzech głównych **celów PZPW** mazowieckiego „**Zapewnienie zrównoważonego i harmonijnego rozwoju województwa poprzez zachowanie właściwych relacji pomiędzy poszczególnymi systemami i elementami zagospodarowania przestrzennego**” wymieniono „ochronę dziedzictwa kulturowego, krajobrazu i kształtowanie ładu przestrzennego”.

Celem kierunku działań „**Ochrona i wykorzystanie wartości kulturowych**” jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza i ma się on m.in. odnosić do rejonów o cennych walorach krajobrazowo-kulturowych. Proponuje się m.in. objęcie ochroną prawną kilkunastu cennych krajobrazów kulturowych oraz kulturowego 11 wsi i małych miast.

W **aglomeracji warszawskiej**, obok wielu innych działań, planuje się także „działania na rzecz kształtowania krajobrazu, harmonijnie skomponowanego i zachowującego tożsamość kulturową i walory krajobrazowe”.

W ramach rekomendacji dla administracji rządowej PZPW rekomenduje dla ministra właściwego ds. kultury i dziedzictwa kulturowego (narodowego?) m.in. „opracowanie zasad kreatywnego zarządzania krajobrazem kulturowym; zintegrowane strategie ochrony dziedzictwa kulturowego i naturalnego”.

Na załączonej do planu **mapie** „Kierunki zagospodarowania przestrzennego 2” w ramach grupy elementów „System obszarów chronionych” wydzielono „obszary ochrony krajobrazów kulturowych”, a na mapie „Wartości kulturowe” umieszczono „Krajobrazy kulturowe proponowane do objęcia ochroną prawną”.

Opolskie

W ramach charakterystyki **uwarunkowań wewnętrznych**, przy opisie **uwarunkowań „przyrodniczych i środowiskowych”** uznano, że „zasoby i walory przyrodnicze województwa opolskiego cechują się stosunkowo dużą różnorodnością przyrodniczą i krajobrazową, czego wyrazem jest objęcie różnymi formami ochrony prawnej 27,1% powierzchni województwa ...”. Całkowicie pominięto charakterystykę środowiska, w tym krajobrazu kulturowego.

Wśród **celów zagospodarowania przestrzennego** regionu w drugim „nurcie” planuje się „tworzenie warunków dla poprawy standardów życia”, wśród których wymieniono:

- „Zahamowanie degradacji środowiska;
- Eliminowanie konfliktów i zagrożeń w środowisku przyrodniczym i kulturowym;
- Poprawę ładu przestrzennego i ogólnego wizerunku województwa”

Wśród 17 **zasad zagospodarowania przestrzennego** województwa kilka dotyczy ochrony środowiska i ładu przestrzennego, w żadnej z nich nie wymieniono jednak ochrony krajobrazu.

W obrębie **kierunków zagospodarowania przestrzennego**, w obrębie **celów ekologicznych**, w grupie zadań dotyczących zachowania równowagi w ekosystemach i kształtowania systemu naturalnych powiązań przyrodniczych, wymieniono wśród 5 grup działań „zwiększenie i wzmocnienie potencjału biologicznego, bioróżnorodności i mozaikowatości krajobrazu w celu podniesienia trwałości i skuteczności funkcjonowania procesów ekologicznych, podnoszenia jego odporności na różnego rodzaju czynniki antropopresji oraz dostosowywania zagospodarowania do cech i predyspozycji przyrodniczych. Cele te mają być realizowane według sześciu zasad, wśród których podano:

- Zwiększanie powierzchni obszarów wymagających prawnej ochrony zasobów przyrodniczych i krajobrazowych;
- Aktywnej ochrony obszarów o stwierdzonych zasobach przyrodniczych i krajobrazowych.

Przy **realizacji celów proekologicznego rozwoju społeczno-gospodarczego regionu** ma być m.in. stosowana następująca zasada: „rozwoju nowych form turystyki aktywnej w oparciu o walory krajobrazowe i kulturowe województwa”. Na terenie województwa wydzielono trzy typy „obszarów realizacji polityk ekologicznych w zakresie ochrony i kształtowania środowiska i krajobrazu”. Ostatnia z tych grup obejmuje „obszary aktywizacji gospodarczej, bazujące na zasobach środowiska, zapewniające możliwości rozwojowe o otwarcie na przyszłość, w tym m.in. rozwoju turystyki i rekreacji na terenach o podwyższonej atrakcyjności rekreacyjnej, w szczególności na obszarach o zróżnicowanej rzeźbie terenu i typach krajobrazu naturalnego (istniejące i proponowane obszary

ochrony krajobrazu, otoczenie istniejących i projektowanych zbiorników wodnych, tereny leśne)”.

W **I grupie obszarów (o specjalnych walorach, wymagających wzmózonych działań ochronnych)** planuje się m.in.:

- Ochronę zróżnicowanych typów ekosystemów, cennych zbiorowisk roślinnych, typów siedliskowych i krajobrazowych ...;
- Objęcie ochroną prawną projektowanych i proponowanych form ochrony przyrody i krajobrazu;
- Zachowanie maksymalnej różnorodności biologicznej i mozaikowości krajobrazowej;
- Ochronę charakterystycznych typów krajobrazu naturalnego i kulturowego parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu;
- Udostępnianie terenu dla prowadzenia działalności gospodarczej, nie kolidującej i nie naruszającej wysokich walorów przyrodniczo-krajobrazowych;
- Ograniczanie budowy, rozbudowy obiektów budowlanych, urządzeń lub instalacji (w tym linii energetycznych i tras komunikacyjnych), niekorzystnie wpływających na wysokie walory krajobrazowo-przyrodnicze;
- Wykorzystanie istniejących zasobów i wysokich walorów przyrodniczo-krajobrazowych dla rozwoju turystyki i rekreacji, w tym dla zróżnicowanych form turystyki kwalifikowanej (piesza, rowerowa, kajakowa, jeździectwo);
- Tworzenie warunków dla rozwoju rolnictwa ekologicznego i zintegrowanego na obszarze występowania wysokich walorów przyrodniczo-krajobrazowych, w szczególności na obszarach parków krajobrazowych;
- Prowadzenie gospodarki leśnej w dostosowaniu do walorów przyrodniczo-krajobrazowych struktur przyrodniczych, zgodnie z planami urządzeniowymi gospodarstw leśnych.

Dalej, proponuje się np. przebudowę struktury przestrzennej krajobrazu, ze szczególnym uwzględnieniem siedlisk przywodnych.

Na obszarach grupy III proponuje się m.in. „zachowanie ładu przestrzennego i krajobrazowego, ochronę i konserwację ukształtowanych układów ruralistycznych i historycznej zabudowy na terenach wiejskich i w miastach”.

Ochronę krajobrazu kulturowego zaliczono do jednego z czterech podstawowych celów polityki przestrzennej w zakresie **ochrony dziedzictwa kulturowego**. Charakteryzując punkt dotyczący **ochrony zabytkowego krajobrazu** uznano, że „Krajobraz kulturowy jest jednym z najważniejszych składników dziedzictwa kulturowego, które należy przekazać przyszłym pokoleniom. Jego ochrona jest więc najistotniejszym czynnikiem kształtowania tożsamości i osobowości mieszkańców zgodnie z tradycjami, by mogli identyfikować się ze swoim miastem i siedliskiem, oraz zrozumieć jego historię”. W PZPW wskazano obszary o predyspozycjach do utworzenia rezerwatów i parków kulturowych. Obszar województwa podzielono także na zespoły i jednostki architektoniczno-krajobrazowe jako efekt analizy nad strukturą historyczną, krajobrazową, geograficzną i osadniczą zespołów

osiedleńczych. „Skuteczną ochronę krajobrazu kulturowego – wiel(k)oobszarowego, mają zapewnić m.in.:

- Ograniczanie rozpraszania zabudowy poprzez rozwój budownictwa na zasadzie dogęszczania istniejących jednostek osadniczych;
- Niewprowadzanie obiektów agresywnych przyrodniczo tzn. o dużych kubaturach, wysokich kominach itp.;
- Preferowanie zabudowy nawiązującej do cech regionalnych (układ kalenicy, pokrycie dachu, kształt bryły budynku, zagospodarowanie działki) i krajobrazu;
- Utrzymanie regionalno-historycznej skali i struktury jednostek osadniczych;
- Izolowanie zielenią obiektów dysharmonijnych;
- Łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem architektonicznym”.

„Ochrona staromiejskich i wiejskich historycznych założeń urbanistycznych” ma być realizowana m.in. poprzez:

- Objęcie szczególną ochroną panoram miast poprzez wyznaczenie strefy ekspozycji oraz chronionych osi widokowych, eksponowanie i odtwarzanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych: wież kościołów, zamków, ratuszy;
- Utrzymanie historycznego rozplanowania oraz podkreślenie i ucytelnienie ukształtowania przestrzennego miast;
- Konsekwentne modernizowanie bądź likwidowanie elementów dysharmonijnych położonych w zabytkowych centrach miast”.

Na mapie „Ochrona środowiska przyrodniczego” zaznaczono 3 proponowane rezerwaty kulturowe i 10 parków kulturowych.

Wśród siedmiu nierolniczych kierunków wykorzystania przestrzeni na terenach wiejskich wymieniono m.in. „wykorzystanie (turystyczne?- od autorów aneksu) walorów dziedzictwa kulturowego: krajobrazów i obiektów zabytkowych ...”.

W końcowej części PZPW opolskiego, charakteryzując „Obszar aktywizacji gospodarczej pasma Odry” podkreślono, że pomimo znacznego przekształcenia jego środowiska, pozostaje on nadal obszarem o znacznym nagromadzeniu walorów przyrodniczych i zróżnicowanych krajobrazów ...”. Wśród 9 celów operacyjnych zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko-czeskiego wymieniono „przestrzeń o wysokich walorach środowiska i krajobrazu”. Wśród kierunków polityki przestrzennej wymieniono tu „ochronę krajobrazu kulturowego”.

Podkarpackie

Przy opisie **uwarunkowań zewnętrznych** kilkakrotnie napisano o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych regionu.

W rozdziale zatytułowanym „**Rezerwy tkwiące w zagospodarowaniu przestrzennym**” uznano, że „Powiązanie wszystkich cech i wartości dziedzictwa kulturowego (również krajobrazu kulturowego), współczesnych możliwości organizowania i tworzenia kultury oraz wybitnych wartości przyrodniczych stwarza rezerwy w postaci intensywniejszego wykorzystania posiadanych dóbr”. Można się domyśleć, że autorom chodzi głównie o wykorzystanie turystyczne. Opinię tę potwierdza cel przeniesiony ze strategii rozwoju województwa brzmiący: „rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, wartości krajobrazowych i przyrodniczych oraz rozwój działalności kulturowej jako podstawa tworzenia produktu turystycznego”.

Synteza **uwarunkowań wewnętrznych** w formie analizy **SWOT** podaje jako mocną stronę regionu posiadanie „dużych zasobów obszarów o cennych walorach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych, w większości podlegających ochronie prawnej”. W ramach **uwarunkowań zewnętrznych** Wisłę uznano za „wspólny z województwami: małopolskim, świętokrzyskim i lubelskim łączący element przestrzenny, dający szansę stworzenia i realizacji zintegrowanego, wszechstronnego programu ochrony (krajobrazowej, przyrodniczej, sanitarnej i przeciwpowodziowej) i gospodarczego wykorzystania, np. do celów turystycznych.

Wśród **zasad zagospodarowania przestrzennego** dotyczących **środowiska naturalnego i kulturowego** wymieniono:

- „Zasadę maksymalnej integracji działań na rzecz ochrony środowiska, w szczególności walorów krajobrazowych, przyrody, ochrony bioróżnorodności przyrody i krajobrazu kulturowego (sic!) w sferze badawczej, społeczno-gospodarczej i ekonomicznej oraz w wojewódzkich programach sektorowych, na obszarach transgranicznych i na obszarach stykowych z innymi województwami”;
- Przeznaczenie obszarów predysponowanych do ochrony przyrodniczej i krajobrazowej oraz obiektów stanowiących dziedzictwo kulturowe o różnym reżimie ochronnym, oparte o dokładne rozpoznanie zasobów, waloryzację terenu i określenie odporności środowiska na antropopresję”;
- Ochronę zasobów kultury materialnej i niematerialnej oraz utrzymanie ładu przestrzennego w obrębie dawnych układów urbanistycznych i obszarów proponowanych do ochrony krajobrazu kulturowego;
- Kompleksowa i zintegrowana z ochroną przyrody ochrona unikalnych zasobów kulturowych, w tym krajobrazu kulturowego, poprzez tworzenie parków i rezerwatów kulturowych.

Na podstawie **celu strategii rozwoju** regionu „Wzbogacenie istniejących i kreowanie nowych produktów turystycznych opartych na dziedzictwie kulturowym i unikatowych wartościach przyrodniczo-krajobrazowych” sformułowano **cel zagospodarowania przestrzennego** „Kształtowania struktur przestrzennych umożliwiających ochronę krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed degradacją” oraz „rozbudowę infrastruktury turystycznej”. **Zasadami** (?) **zagospodarowania przestrzennego** służącymi realizacji tego celu ma być „Przestrzenne oddalenie trwałych źródeł dewaloryzacji od obiektów dziedzictwa kulturowego, wkomponowanie obiektów dziedzictwa kulturowego we współczesne struktury przestrzenne, rewaloryzacja dziedzictwa

kulturowego, jako podstawa tworzenia produktu turystycznego – rozbudowa i modernizacja infrastruktury technicznej”. Cel strategii rozwoju „Doskonalenie systemu przyrody i gospodarki leśnej, tak aby rozwój województwa odbywał się w sposób zapewniający zachowanie jego wartości przyrodniczych i krajobrazowych” przełożono na cel PZPW „Kształtowanie struktur przestrzennych oddziałujących hamująco na dewaloryzację środowiska przyrodniczego” i inne, a ma im służyć m.in. zasada „Zgodności charakteru i struktury zagospodarowania przestrzennego z cechami i walorami środowiska przyrodniczego”.

Wśród stref rozwoju wyróżniono strefy ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego, obejmujące m.in.:

- Duże obszary z charakterystycznymi i unikatowymi pozostałościami dawnej kultury ...;
- ... obszary realizacji programów rolno-środowiskowych umożliwiających zachowanie na danym obszarze kultury upraw tworzących szczególne walory krajobrazowe.

W ramach **szczegółowych ustaleń PZPW** w zakresie **ochrony oraz racjonalnego wykorzystania zasobów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego** w ramach **ustaleń w zakresie gospodarki leśnej i zalesień** napisano, że „... należy kształtować strefy ekotonowe w celu przywrócenia walorów krajobrazowych ekosystemów leśnych”. W zakresie **ochrony środowiska w energetyce**, uznano, że należy „Dążyć do rozwoju przesyłu energii elektrycznej podziemnymi kablami na obszarach o szczególnych walorach krajobrazowych i przyrodniczych”.

W ramach ustaleń w zakresie **ochrony, kształtowania i racjonalnego wykorzystania krajobrazu kulturowego, zasady ochrony i zagospodarowania przestrzennego na obszarach szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego**, ustalają że:

- „Forma i reżim ochrony na obszarach przewidzianych do objęcia różnorodnymi formami ochrony krajobrazu kulturowego ustalone zostaną na podstawie studiów programowo-przestrzennych, które m.in. określą szczegółowo zasoby i przeprowadzą waloryzację, pod względem kulturowo-zabytkowym, historycznym, przyrodniczym, turystyczno-wypoczynkowym;
- Nastąpi wykorzystanie na cele turystyki i wypoczynku m.in. przez promowanie walorów krajobrazowych i turystycznych wyznaczonych obiektów”.

Ochronie walorów krajobrazowych poświęcono cały 4-stronicowy podrozdział, gdzie na 1 stronie ogólnie scharakteryzowano te walory, a na pozostałych trzech wymieniono działania, które należy realizować w celu ich ochrony. „Za **walory krajobrazowe** uznaje się wartości ekologiczne, estetyczne, widokowe i kulturowe terenu i związanych z nimi elementów przyrodniczych ukształtowanych przez siły przyrody lub w wyniku działalności człowieka. ... Nie bez znaczenia jest wpływ społeczeństwa na kształtowanie krajobrazu (m.in. sposób przestrzennego zagospodarowania terenów upraw rolniczych, sposób gospodarowania w kompleksach leśnych, wybór konkretnych form i detali architektonicznych, akceptacja ograniczeń wynikających ze stref ochrony widokowej, stosunek do ochrony krajobrazu kulturowego)”. Wśród działań, prowadzących do jego ochrony wymieniono m.in.:

- „Edukację społeczeństwa w zakresie rozwijania świadomości wartości ekonomicznej krajobrazu, a szczególnie w aspekcie estetyki i unikalności zasobów m.in. poprzez promowanie pozytywnych przykładów;
- Zalesianie zgodne ze sztuką architektury krajobrazu i ekologii krajobrazu m.in. właściwe kształtowanie wnętrza i osi krajobrazowych, zróżnicowanie gatunkowe (wpływające na zróżnicowanie kolorystyczne kompleksów leśnych), wiekowe, wysokościowe drzewostanu, zachowanie dominant widokowych (np. drzew pomnikowych o interesującym kształcie lub formie itp.);
- Kształtowanie terenów zieleni sąsiadujących z ciągami komunikacyjnymi tak by zapewnić ochronę przed hałasem i wzbogacić walory widokowe i nie prowokować migracji zwierząt przez obszary komunikacyjne;
- Zintegrowaną ochronę wnętrza krajobrazowych niejednokrotnie znajdujących się po obydwu stronach granicy – ochrona krajobrazu przez właściwą gospodarkę leśną, rolną, rozwój zagospodarowania przestrzennego oraz zachowanie krajobrazu kulturowego i zharmonizowanie budowli z krajobrazem;
- ... zachowanie odpowiednich proporcji w rozwoju infrastruktury turystycznej i hamowanie niekontrolowanego rozwoju infrastruktury turystycznej na terenach przyrodniczo i krajobrazowo najcenniejszych – presja budownictwa może spowodować zachwianie równowagi przyrodniczej i harmonii krajobrazu;
- Zachowanie szczególnej dbałości w dostosowaniu zabudowy i infrastruktury do warunków krajobrazowych i tradycji miejscowego budownictwa;
- Prowadzenie monitoringu zmian krajobrazu w odstępach co najmniej 10-letnich – w aspekcie zimowym, letnim, wiosennym i jesiennym;
- Zachowanie panoramy oraz przedpola widokowego przy drogach biegnących przez tereny atrakcyjne krajobrazowo na odcinkach pomiędzy wsiami (ograniczanie zabudowy i właściwe odległości zabudowy od dróg);
- W obrębie dawnych układów historycznych, parków zabytkowych dążenie do zachowania lub w miarę możliwości przywrócenia kompozycji, osi widokowych, dominant itp.;
- Zachowanie walorów widokowych polegające na pielęgnacji „bliskiego planu” kapliczek przydrożnych i starych zagród, na zachowaniu otwartych pól i łąk;
- Chronienie miejsc widokowych przed zasłonięciem (zabudową, drzewami);
- Nie zmienianie charakteru zalesianych linii grzbietowych i wzniesień (małych polan) z wyjątkiem lokalizacji wież widokowych i w wyjątkowych wypadkach stacji bazowych telefonii – każdą taką lokalizację należy rozpatrywać indywidualnie;
- Zabronienie wznoszenia w pobliżu zbiorników wodnych, rzek, punktów krajobrazowych obiektów budowlanych naruszających walory krajobrazowe, uniemożliwiających do nich dostęp ludziom

lub dziko żyjącym zwierzętom”;

- Wskazanie i wspieranie ekonomiczne ochrony zespołów zabudowy wiejskiej przede wszystkim na obszarach wytypowanych do szczególnej ochrony krajobrazu kulturowego.

W **szczegółowym wykazie zadań w ujęciu przedmiotowym** wymieniono „Ochronę krajobrazu i bioróżnorodności oraz kształtowanie struktury krajobrazu wiejskiego poprzez realizację programów rolnośrodowiskowych SAPARD i zalesianie terenów przewidzianych do renaturyzacji i rekultywacji (w pierwszej kolejności w powiatach: bieszczadzkiem, sanockim, leskim i dolinie Strugu). Szereg zadań zapisano w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego. Planuje się także ochronę walorów przyrodniczo-krajobrazowych na pograniczu polsko-słowackim i polsko-ukraińskim.

Na **mapie** do PZPW „Kierunki polityki przestrzennej. Środowisko. Działania proponowane do 2030 roku” wskazano „obszary predestynowane do ochrony krajobrazu kulturowego (parki kulturowe oraz rezerwaty kulturowe)” oraz „Historyczne układy urbanistyczne – kontynuacja działań w zakresie ochrony zasobów kulturowych”. Na mapie „Kierunki polityki przestrzennej. Środowisko” w legendzie umieszczono takie elementy, jak „Historyczne układy urbanistyczne o wybitnych walorach zabytkowych i krajobrazowych przewidziane do kompleksowej rewaloryzacji lub rehabilitacji – kontynuowanie ochrony zasobów” oraz „Obszary o wybitnych wartościach krajobrazu kulturowego predysponowane do objęcia różnorodnymi formami ochrony (w tym tworzenie parków i rezerwatów kulturowych), a także „obszary przeznaczone do szczególnie intensywnych działań w celu podniesienia wartości krajobrazu kulturowego ramach zintegrowanych strategii rozwoju”.

Podlaskie

Charakteryzując **uwarunkowania wewnętrzne** uznano, że „w systemie ekologicznym województwa występuje szereg unikalnych krajobrazów”. Krajobrazowi kulturowemu poświęcono co prawda odrębny podrozdział, ale jest on raczej rozumiany „obiekto” jako tworzony przez „zabytkowe zespoły urbanistyczne i ruralistyczne, unikalne zabytkowe obiekty architektury sakralnej i świeckiej, zespoły pałacowo – ogrodowe i dworskie, zabytki techniki i militarne, cmentarze różnych wyznań, miejsca kultu religijnego i stanowiska archeologiczne”.

Do „**barier wynikających z ochronności prawnej środowiska kulturowego**” zaliczono „Jednostki architektoniczno – krajobrazowe, mogące stwarzać problem przeniesienia ich ustaleń w sferę planowania miejscowego – z powodu ograniczeń dla własności prywatnej i narażeń właścicieli terenów i obiektów na skutki finansowe wynikające z tych ustaleń”.

Charakteryzując „**konflikty pomiędzy poszczególnymi formami zagospodarowania terenów i ich funkcjonowaniem**” w grupie „procesy urbanizacji, a wartości przyrodnicze i kulturowe” wymieniono m.in. „żywiolową rozproszoną urbanizację strefy podmiejskiej miasta Białegostoku i obszarów węzłowych w pasmach urbanizacji wzdłuż głównych korytarzy transportowych skutkująca m.in.:

- brakiem wykształtowanej wartości kulturowych, w tym przestrzeni publicznych odpowiednio zaaranżowanych, eklektyzmem form architektonicznych i degradacją krajobrazu kulturowego;
- rozbijaniem przestrzeni często wartościowych kompleksów rolniczej przestrzeni produkcyjnej i zakłócaniem ładu przestrzennego;
- obniżeniem warunków cywilizacyjnych zamieszkiwania”.

Z kolei „intensyfikacja zabudowy miast poprzez maksymalne wykorzystywanie rezerw terenowych wśród istniejącego zainwestowania, szczególnie w największych miastach województwa podlaskiego, powoduje m.in. nadmierną intensywność zabudowy (w tym dogęszczanie terenów zainwestowanych) kosztem terenów przeznaczonych pod zielen publiczną i rekreację w zespołach mieszkaniowych” a „nadmierna koncentracja i intensywność zabudowy rekreacyjnej, a letniskowej w szczególności, na obrzeżach jezior, atrakcyjnych dolin rzecznych i kompleksów puszczańskich – często nie powiązanej z istniejącym osadnictwem, skutkuje m.in. degradacją krajobrazów przyrodniczych i kulturowych”.

W **opisie** poszczególnych **obszarów województwa**, zwrócono uwagę, że jedną z szans rozwoju Łomży są walory krajobrazowe, położenie miasta nad Narwią w bezpośrednim sąsiedztwie Łomżyńskiego Parku Krajobrazowego Doliny Narwi.

Wśród licznych **prioritytetów zagospodarowania regionu**, w ramach rozwoju kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, wymieniono „zachowanie tożsamości krajobrazu kulturowego i utrzymanie ciągłości rozwoju przestrzennego historycznych zespołów osadniczych”.

W obrębie **zasad zagospodarowania przestrzennego** w odniesieniu do ochrony środowiska i korzystania z jego zasobów wymieniono „uwzględnianie nadrzędności ochrony środowiska i krajobrazu również na obszarach wiejskich poza systemami sieci ekologicznej, a zwłaszcza ochrony przed „żywiolową urbanizacją” i chemizacją”. Wśród zasad ochrony i kształtowania dziedzictwa kulturowego podano „kształtowanie krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego, zespołów jednostek osadniczych i ich otoczenia”. Ochrona i rewaloryzacja obszarów zabytkowych ma być realizowana m.in. poprzez:

- zachowanie historycznych założeń urbanistycznych (objętych strefami ochrony konserwatorskiej), a w szczególności: rozplanowania przestrzeni publicznych (np. ulic, placów, skwerów, itp.), osi kompozycyjnych i widokowych, rozmieszczenia dominant, gabarytów i sposobów zabudowy oraz form architektonicznych;
- zapewnienie stosownej ekspozycji całych zespołów zabudowy i najwartościowszych jej elementów;
- eliminowanie funkcji użytkowych i obiektów kolizyjnych pod względem sanitarnym i estetycznym z walorami kulturowymi obszarów zabytkowych;
- harmonijne wkomponowywanie nowej zabudowy w historyczną panoramę jednostek osadniczych ze strefami ochrony konserwatorskiej.

Uznano, że **agroturystyka**, wykorzystując zachowany w województwie tradycyjny wiejski krajobraz kulturowy i walory przyrodnicze stosowne do tej formy wypoczynku, kreując województwo na wiodący w kraju region agroturystyczny, powinna rozwijać się m.in. na bazie obszarów agroturystycznych, na których, obok walorów środowiska, występują walory krajobrazu kulturowego, przydatne do celów turystyki wypoczynkowej nie obciążone innymi formami intensywnej turystyki, zwłaszcza zbiorowej,

Wśród **zasad zagospodarowania i użytkowania lasów** wymieniono m.in. równorzędne realizowanie trzech funkcji lasów, w tym ekologicznej – w sposób zapewniający: stabilizację obiegu wody, przeciwdziałanie powodziom i usuwiskom, ochronę gleb przed erozją, a krajobrazu przed stepowaniem, kształtowanie klimatu lokalnego, stabilizację składu atmosfery i jej oczyszczanie, zachowanie potencjału biologicznego gatunków, ekosystemów i wartości genetycznych, wzbogacanie różnorodności krajobrazu. W ramach zasad rozwoju infrastruktury transportowej wymieniono „wykorzystanie Kanału Augustowskiego oraz atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo rzek województwa do potrzeb rozwoju turystyki krajowej i międzynarodowej”.

W ramach **kierunku działań** dotyczącego **ochrony dziedzictwa kulturowego**, planuje się „ochronę krajobrazu kulturowego poprzez utworzenie (powołanie) obszarów o dominujących walorach historyczno – kulturowych (materialnych i niematerialnych) i przyrodniczych – historia, kultura, tradycja i przyroda, w tym obszarów: Przyrodnicza Perła Polski, Pogranicze, Kurpie”. **Rozwój wiodących form turystyki** objąć ma m.in. „**turystykę wielokulturowego pogranicza** (kulturowo – etniczną), motorową, pieszą, rowerową, konną, kajakową itp., która w sprzężeniu z turystyką przyrodniczą powinna kreować województwo podlaskie na jeden z najciekawszych w kraju i Europie regionów kulturowo – narodowościowych. Osiągnięcie tego statusu wymagać będzie stosowania m.in. następujących działań: objęcia ochroną tradycyjnego specyficznego wiejskiego krajobrazu kulturowego i podniesienia estetyki zabytkowych obszarów centrów obsługi turystyki poprzez stosowne aktualizacje miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także utworzenia parków krajobrazowo – kulturowych na najcenniejszych obszarach wiejskiego krajobrazu kulturowego i zespołów tradycyjnego budownictwa oraz określenia precyzyjnych zasad gospodarki przestrzennej w tych obszarach, jak też ograniczania żywiołowego rozwoju zabudowy letniskowej szpecącej tradycyjny charakter wsi i obszarów przyrodniczych o walorach kulturowych poprzez ustalenia w planach miejscowych i wprowadzenie do praktyki projektowej katalogu modelowych projektów nawiązujących do tradycyjnych regionalnych form budownictwa”.

W **zachodnim obszarze** województwa, w ramach zasadniczych kierunków działania w zakresie **ochrony środowiska kulturowego** planuje się m.in. **kompleksową ochronę** i stworzenie warunków do racjonalnego funkcjonowania obszarów krajobrazu historyczno – kulturowo – przyrodniczego, w tym ochronę i rewaloryzację zabytkowych zespołów osadniczych tworzących krajobraz kulturowy, do których należą rejony:

- Doliny Biebrzy;

- Puszczy Kurpiowskiej (okolice Nowogrodu);
- Jeziora Rajgrodzkiego i doliny rzeki Jerzgni (okolic Rajgrodu);
- Doliny Narwi, głównie okolic Waniewa, Kurowa, Drozdowa i Wizny;
- Doliny Nurca i okolic Ciechanowca.

Na obszarze problemowym „Kurpiowszczyzny” w ramach **kierunków polityki przestrzennej** planuje się ochronę wysokich walorów krajobrazowych i środowiska przyrodniczego na obszarze, w tym zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów o różnych typach ekosystemów.

W odniesieniu do **obszaru północnego** (pojeziernego) stwierdzono, że „narastająca tendencja do wykupywania gruntów na cele zabudowy lotniskowej i rezydencjonalnej również prowadzi do degradacji krajobrazu i blokady terenów niezbędnych do lokalizacji urządzeń wypoczynku i turystyki o charakterze ogólnodostępnym. Jest to tym groźniejsze, że obszar ten nie posiada w większości odpowiednich do potrzeb turystów i wczasowiczów urządzeń obsługi (boisk sportowych, basenów całorocznych, urządzonych kąpielisk, wypożyczalni sprzętu sportowego, obiektów gastronomicznych)”

Na **mapie „Kierunki zagospodarowania przestrzennego”** zaznaczono trzy obszary regionu o najcenniejszym krajobrazie kulturowym: Przyrodnicza Perła Polski, Pogranicze, Kurpie – jednak bez żadnych wskazań co do ich funkcji i ochrony.

Pomorskie

W **ogólnej charakterystyce** regionu stwierdzono, że cechuje go m.in. „mozaika układów krajobrazowych”. W ramach opisu **uwarunkowań wewnętrznych**, przy charakterystyce **predyspozycji i potencjału przestrzeni kulturowej**, wydzielono 23 przestrzenne jednostki – mikroregiony historyczno-kulturowe, które charakteryzuje m.in.:

- odrębność walorów kulturowych, przyrodniczych i krajobrazowych;
- różny stopień zachowania, degradacji i przekształceń krajobrazu kulturowego.

Odrębny podrozdział poświęcono **walorom krajobrazowym**, pisząc iż „tak w skali Nizy Europejskiego, jak i kraju, uznać je należy za bardzo wysokie oraz wyraźnie i znacznie zróżnicowane. Najciekawsze cechy fizjonomiczno–funkcjonalne krajobrazu posiada strefa przybrzeżna morza, z urozmaiconymi i występującymi przemiennie odcinkami klifowymi i wydmowymi brzegu morskiego – w tym z bardzo popularnymi turystycznie i unikatowymi pasami wydm na Wybrzeżu Słowińskim oraz Półwyspie Helskim i Mierzei Wiślanej.... Cała strefa nadmorska z krajobrazowego punktu widzenia warta jest najwyższego uznania i ochrony jej walorów. Silnie zróżnicowanym i bogatym krajobrazowo obszarem jest też centralna strefa Pojezierza Pomorskiego, w której mozaika obszarów rolno-leśnych, znaczna liczba zróżnicowanych powierzchniowo zbiorników jeziornych oraz duża zmienność geomorfologiczna tworzą specyficzną strukturę fizjonomiczną. Dodatkowym, specyficznym elementem krajobrazowym strefy jest krawędź wysoczyzny morenowej, tworząca

szczególnie wzdłuż wybrzeża Zatoki Gdańskiej i Doliny Dolnej Wisły, wysoki pas kulminacji eksponowanej w krajobrazie od strony nisko położonych terenów płaskich. Odmiennym typem krajobrazów, o znacznie mniejszym zróżnicowaniu fizjonomicznym lecz uznawanych powszechnie za bardzo wartościowe, są krajobrazy jezioro-leśne południowego skłonu Pojezierza Pomorskiego, obejmujące obszary dorzeczy Brdy i Wdy – z rozległymi terenami leśnymi i wysokimi walorami przyrodniczo-rekreacyjnymi. Poza naturalnymi uwarunkowaniami krajobrazowymi należy zaznaczyć też antropogeniczną rolę w kształtowaniu walorów krajobrazowych i ich znaczenie w gospodarowaniu przestrzenią. Dotyczy to terenów, na których wielowiekowy rozwój kulturowo-architektoniczny stworzył specyficzne i unikatowe formy krajobrazów kulturowych – np. na Żuławach Wiślanych, Kaszubach i Powiślu.”

W obrębie podrozdziału poświęconego **ochronie wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu**, pisząc o **ochronie przyrody** stwierdzono, że „z obszarami ochrony przyrody wiążą się także wysokie naturalne walory krajobrazowe, które w znacznej części znajdują ochronę w ramach dotychczasowego systemu ochrony przyrody. Jednakże poza ochroną pozostaje część obszarów o wysokich, a miejscami unikatowych walorach przyrodniczych oraz wysokich walorach kulturowych – kształtujących w istotnym stopniu wartości krajobrazowe. Obszary takie, nie objęte dotychczas ochroną prawną, znalazły się w proponowanych obszarach sieci Natura 2000 oraz w opracowanej do PZPW koncepcji przestrzennej ochrony i kształtowania struktury przyrodniczej i dziedzictwa kulturowego”. Przy charakterystyce stanu **ochrony dziedzictwa kulturowego** wymieniono nie tylko obiekty, ale także układy urbanistyczne i ruralistyczne, np. zespół urbanistyczno-krajobrazowy Jaśkowej Doliny w Gdańsku oraz Starego Miasta i kalwarii wejherowskiej.

Wśród **predyspozycji przestrzeni do rozwoju turystyki** za „Istotną dla rozwoju różnorodnych form wypoczynku i rekreacji uznano **ciekawą strukturę krajobrazową** (stwarzającą doskonałe warunki dla rozwoju turystyki krajoznawczej pieszej i rowerowej), niezwykle urozmaiconą rzeźbę terenu pochodzenia polodowcowego z dużymi różnicami wysokości (predyspozycje do uprawiania narciarstwa biegowego na rozległym obszarze Pojezierza Kaszubskiego, na przygotowanych trasach: Gdynia – Pustki Cisowskie, Witomino, Sopot, Gdańsk Morena oraz stokach narciarskich: Łysa Góra – Sopot, Wieżyca) a także zróżnicowane pokrycie terenu z licznymi jeziorami i kompleksami leśnymi.”

„**Ograniczenia rozwoju rekreacji** wynikają z chłonności rekreacyjnej środowiska, określonej przez jego odporność na użytkowanie rekreacyjne. Nadmierne obciążenie rekreacyjne środowiska przyrodniczego prowadzi do jego dewaloryzacji i utraty wartości, które były podstawą rozwoju funkcji rekreacyjnej. Proces taki w największym stopniu występuje w niektórych obszarach nadmorskich oraz w centralnej części Pojezierza Kaszubskiego.”

Charakteryzując **konflikty przestrzenne** zwrócono uwagę na następujące ich grupy:

- „dotyczące ochrony wartości przestrzeni a form użytkowania i zagospodarowania, w tym: **Użytkowanie rekreacyjne – ochrona wartości środowiska** (likwidacja ograniczeń w swobodnym obrocie ziemią powoduje od kilku lat jeszcze bardziej masową presję na budowę

obiektów rekreacyjnych, przede wszystkim indywidualnych letniskowych, najchętniej realizowanych w miejscach o dużych wartościach przyrodniczych, kulturowych i krajobrazowych. Efektem tego jest powstanie rozległych obszarów nagromadzenia sytuacji konfliktowych między zagospodarowaniem i użytkowaniem rekreacyjnym a ochroną wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu. Obszarami takimi są: pasmo nadmorskie od Dębek do Juraty, Mierzeja Wiślana, południowa część Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, obszar chronionego krajobrazu Słowińskiego Parku Krajobrazowego (?). Konflikty w tych obszarach pojawiają się i potęgują w postaci: coraz liczniejszej zabudowy rekreacyjnej i towarzyszącej lokalizowanej często w sposób nielegalny, w miejscach zagrażających wartościom lub w sposób degradujący wartości istniejące, bez odpowiednich zabezpieczeń przed negatywnym oddziaływaniem na środowisko, wzrastającej penetracji terenów pozbawionych przystosowania do masowego użytkowania lub niemożliwych do takiego przystosowania ze względu na potrzebę ochrony wartości, wzrastającego rekreacyjnego ruchu samochodowego i zagospodarowania towarzyszącego, obsługującego rekreację, powodujących przekształcanie tych rejonów w obszary zbliżone charakterem do zurbanizowanych”.

- „konflikty związane z realizacją dużych przedsięwzięć budowlanych (Sytuacje konfliktowe rodzi zmiana, a nawet zamiar zmiany obecnego sposobu użytkowania i zagospodarowania na odmienny o istotnych oddziaływaniach zewnętrznych wynikających z wielkości przedsięwzięcia budowlanego i jego charakterem. Najczęstsze konflikty dotyczą: niektórych obiektów produkcyjnych – np. lokalizacja zakładu chemicznego w Gdańsku, obiekty hodowlane, duże wielkopowierzchniowe obiekty handlowe: niemal wszystkie dotychczasowe lokalizacje zrealizowane i wiele zaniechanych budowy elektrowni wiatrowych (zwłaszcza ich dużych farm)”.

Omawiając **obszary problemowe** wskazano także na zagrożenie walorów przyrodniczo-krajobrazowych takich obszarów, jak: wybrzeże Bałtyku, metropolia Trójmiejska, Dolina Dolnej Wisły i Żuławy Wiślane.

Wśród podstawowych **zasad** gospodarowania przestrzenią województwa wymieniono:

- Zasadę ochrony i utrzymania równowagi środowiska przyrodniczego i integralnej ochrony wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu (trójochrony);
- Zasadę poprawy i kształtowania ładu przestrzennego (harmonizacja struktur przestrzennych i ich powiązanie z cechami i walorami środowiska oraz koordynacja rozwoju zagospodarowania);
- Zasadę redukcji napięć i konfliktów w funkcjonowaniu struktur przestrzennych.

Jeden z 5 głównych celów zagospodarowania regionu „**Zahamowanie dewaloryzacji środowiska, szczególnie nadmorskiego oraz ochrona struktury i wartości środowiska**” ma być realizowany m.in. poprzez:

- Zgodność charakteru i struktury zagospodarowania z cechami i walorami środowiska przyrodniczego;

- Zgodność poziomu i intensywności zagospodarowania z naturalną chłonnością środowiska i jego odpornością na degradację;
- Eksponowanie wartości krajobrazowych środowiska i harmonizowanie z nim zagospodarowania;
- Przeciwdziałanie potencjalnym zagrożeniom dewaloryzującym obiekty dziedzictwa kulturowego przestrzeni w gospodarce;
- Aktywną ochronę wartości przyrodniczych, kulturowych i krajobrazu przed zniszczeniem, degradacją i dewaloryzacją;
- Aktywną ochronę dziedzictwa kulturowego Pomorza oraz udostępnienie tych wartości;
- Kreowanie nowych wartości przestrzennych przez poprawę dostępności komunikacyjnej i odpowiednie użytkowanie przestrzenne obiektów dziedzictwa kulturowego z krajobrazem przyrodniczym;
- Wkomponowanie obiektów dziedzictwa kulturowego we współczesne struktury funkcjonalno-przestrzenne zagospodarowania, redukcję istniejących zagrożeń.

Za jeden z kluczowych obszarów dla gospodarki przestrzennej regionu uznano **pasmo nadmorskie**. „Wyrażna specyfika przyrodnicza i funkcjonalno-przestrzenna pasma nadmorskiego wskazuje na możliwość, a nawet nieuchronność stałego wzrostu intensywności zagospodarowania wykraczającego poza racjonalny ekologicznie poziom. Biorąc pod uwagę te wysoce prawdopodobne, chociaż niebezpieczne dla środowiska przyrodniczego tendencje, należałoby uwzględnić w procesie zagospodarowania pasma kształtowanie takiego układu funkcjonalno-przestrzennego rekreacji nadmorskiej, który by zapewniał zarówno osiągnięcie wysokich walorów użytkowych i krajobrazowych odpowiadających społecznym kryteriom wypoczynku, jak i ochronę wartości środowiska przyrodniczego. Te wartości można by kształtować m.in. poprzez:

- restrukturyzację dotychczas ukształtowanego układu pasma (różnicowanie form wypoczynku i zagospodarowania w dostosowaniu do warunków przyrodniczych oraz wiązania ich w zharmonizowane struktury przestrzenne, oparte na systemach infrastruktury technicznej i społecznej;
- kompleksową modernizację i konstrukcję ukształtowanych dotychczas osiedli i ośrodków rekreacyjnych w celu nadania im wszystkich wartości użytkowych wymaganych przez współczesne wzorce wypoczynku i kryteria zrównoważonego rozwoju z jednoczesnym podniesieniem efektywności ich funkcjonowania;
- stopniową budowę nowych zespołów rekreacyjnych na terenach dotychczas niezagospodarowanych o najwyższych wartościach odpowiadających standardom zrównoważonego rozwoju;
- ekspozycje wartości krajobrazu nadmorskiego z jednoczesnym stworzeniem warunków funkcjonalno-przestrzennych ich ochrony.”

W ramach charakterystyki kierunku zagospodarowania przestrzennego **Ochrona i**

kształtowanie środowiska przyrodniczego, dziedzictwa kulturowego i krajobrazu, krajobraz ujmuje się przede wszystkim w znaczeniu kulturowym. Dokonano „oceny wartości i stanu zachowania dziedzictwa materialnego (na podstawie: elementów archeologicznych i zabytkowych, różnorodności i typów budownictwa oraz stosowanych materiałów budowlanych, unikatów historyczno-kulturowych, wartości przestrzennych i form układów osadniczych, dominant kulturowych, zróżnicowania krajobrazu kulturowego) ... co pozwoliło za pomocą metody waloryzacji zintegrowanej na wyróżnienie obszarów o zróżnicowanych walorach i randze dziedzictwa kulturowego”. Przedstawiono koncepcję „ochrony wartości przyrodniczo-kulturowych i krajobrazu w przestrzeni województwa, realizowaną w sposób integralny, będącą nowoczesną koncepcją spójnej i równorzędnej ochrony walorów naturalnych i kulturowych, której zasadniczymi celami są:

- całościowe ujmowanie dopełniających się zagadnień ochrony środowiska przyrodniczego, wartości kulturowych i krajobrazu;
- integralne traktowanie materialnych i niematerialnych wartości terenu;
- gospodarowanie w przestrzeni z uwzględnieniem przenikających się i tworzących wzajemne relacje procesów przyrodniczych i kulturowych, których fizjonomiczno-materialnym wyrazem jest krajobraz.”

W ramach **kształtowania regionalnych struktur przestrzennych ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego** przyjęto, że „ochronie podlega całość walorów krajobrazowych województwa, co w istotny sposób winno wpływać na koncepcje planistyczne i decyzje budowlane na szczeblu samorządów lokalnych. Poza istniejącym już systemem obszarów chronionych ochrona prawna walorów przyrodniczych winna być podjęta dodatkowo na terenach o wysokich wartościach naturalnych, stanowiących połączenia przestrzenne pomiędzy istniejącymi obiektami chronionymi”. „W celu lepszej ochrony potencjału kulturowego województwa i odpowiedniego wykorzystania go dla rozwoju rekreacji i turystyki na obszarach o wysokich walorach historyczno-kulturowych wskazuje się miejsca szczególnie predystynowane do utworzenia parków kulturowych, takie jak:

A. Obszar Żuław – obszar występowania wysokich i umiarkowanych walorów przyrodniczo-kulturowych. Jednostki: Żuławy Gdańskie, Żuławy Malborskie Wielkie, Żuławy Malborskie Małe, Żuławy Elbląskie.

B. Obszar ziemi puckiej – obszar w większości występowania wybitnych i bardzo wysokich walorów przyrodniczo-kulturowych. Jednostki: ziemia pucka, pas nadmorski ziemi puckiej, Półwysep Helski, Zatoka Pucka, pas nadmorski ziemi lęborskiej.

C. Obszar Powiśla – obszar wysokich walorów przyrodniczo-kulturowych. Jednostki: ziemia pelplińsko-gniewska (dolina), ziemia kwidzyńska (dolina).

D. Obszar ziemi bytowskiej – obszar wybitnych, bardzo wysokich i wysokich walorów przyrodniczo-kulturowych. Jednostki: ziemia bytowska, ziemia czerska, ziemia kościerska.

E. Obszar ziemi białogardzkiej – obszar bardzo wysokich i wysokich walorów przyrodniczo-kulturowych. Jednostki: ziemia lęborska (pas polny), pas nadmorski ziemi lęborskiej oraz północno-

zachodnia część powiatu słupskiego (kraina w kratę),

F. Obszar kartusko-mirachowski – obszar wybitnych i bardzo wysokich walorów przyrodniczo-kulturowych. Jednostki: ziemia lęborska (pas leśny), ziemia kartuska, ziemia wejherowska.

Ponadto określa się szczególne miejsca i obiekty predestynowane do utworzenia parków kulturowych (a nie rezerwatów? – *od autorów*). Należą do nich: Bagart – Święty Gaj, Bytów, Człuchów, Gdańsk Oliwa, Gdańsk Westerplatte, Gdańsk Święty Wojciech, Gdańsk – Kanał Raduni, Gdańsk – Wisłoujście, Gniew, Jastarnia-Bór, Kartuzy, Karwieńskie Błota, Kluki, Krokowa, Kuźnica, Leśno, Niedźwiedzica, Odry, Pelplin, Paraszyno, Rewa, Rzucewo, Sopot, Swołowo, Ustka, Waplewo Wielkie, Wejherowo, Węsiory, Zatoka Pucka (Małe Morze), Żarnowiec, Żukowo. Na obszarach proponowanych do nadania statusu parków kulturowych krajobraz zachował historyczną strukturę przestrzenną i historyczny charakter. Obszary te stanowią harmonijną całość w krajobrazie lub jego dominantę”.

Wśród **celów polityki przestrzennej** odniesionych do **ochrony litosfery i zasobów kopalin** wymieniono m.in. „Zachowanie naturalnych elementów i zespołów form rzeźby oraz ich ekspozycji krajobrazowej, reprezentujących charakterystyczne i unikatowe dla województwa rysy morfogenetyczne” Wśród **kierunków działań** znajduje się „wytypowanie do objęcia ochroną w postaci obiektów ochrony indywidualnej obszarów o unikatowych cechach morfologiczno-krajobrazowych, charakterystycznych dla środowiska regionu oraz objętych procesami morfodynamicznymi (m.in. rozcięcia erozyjne strefy krawędziowej wysoczyzn i wybrzeży klifowych, formy brzegowe, nagromadzenie form polodowcowych – np. eksponowane krajobrazowo spiętrzenia czołowomorenowe, pola sandrowe, rynny polodowcowe)”

Wśród wielu **kierunków działań** służących **ochronie zasobów i walorów środowiska kulturowego**, wymieniono m.in. takie jak:

- „ochrona i zachowanie krajobrazu kulturowego o najcenniejszych walorach kulturowych i krajobrazowych województwa poprzez ustalenie form ochrony
- ochrona tożsamości kulturowej miejsca (miejscowości, regionu) – objęcie ochroną obszarów zabudowy w sąsiedztwie wartościowych zespołów przestrzennych i ich rekompozycja przestrzenna, pozwalająca na wyeksponowanie wartościowych cech zespołów
- pielęgnowanie walorów krajobrazów historycznych regionu (Kaszub, Kociewia, Żuław, Powiśla, Borów Tucholskich, ziemi słowińskiej, ziemi lęborskiej i strefy przymorskiej);
- zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego na terenie „krainy w kratę” (gm. Smołdzino, gm. Słupsk, gm. Ustka) oraz na terenie produktu markowego „Szlakiem najstarszych elektrowni wodnych”;
- pielęgnowanie i promocja tradycji morskich, a szczególnie związanych z polityką morską II Rzeczypospolitej w zakresie tworzenia portów i miast portowych, Marynarki Wojennej, Polskiej Marynarki Handlowej, rybołówstwa morskiego, handlu zagranicznego, nauki i szkolnictwa

morskiego;

- zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego związanego z tradycjami letnisk i kurortów w pasie nadmorskim;
- zachowanie, ochrona i rewaloryzacja układów historycznych małych rybackich miasteczek nadmorskich (Ustka, Łeba);
- łączenie ochrony środowiska kulturowego z ochroną środowiska przyrodniczego poprzez ochronę krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z historycznym założeniem architektonicznym, zachowanie i odtwarzanie dawnych układów i funkcji terenów zielonych w ich pierwotnym kształcie wraz z infrastrukturą, rewaloryzację parków pod kątem zwiększenia ich atrakcyjności jako miejsc wypoczynku
- zachowanie, udostępnianie i zagospodarowanie stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych;
- zachowanie i ochrona grodzisk;
- zachowanie, ochrona rewaloryzacja historycznych układów przestrzennych pomorskich miast poprzez: opracowanie programów kompleksowej rewaloryzacji zespołów staromiejskich z zachowaniem wszelkich wymogów konserwatorskich oraz programów zagospodarowania tych obszarów zapewniającym im jednocześnie ochronę przed uciążliwością ze strony działalności gospodarczej oraz eksponowanie i odtwarzanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych, takich jak wieże kościołów, klasztorów, zamków, ratuszy;
- przeciwdziałanie bezplanowej, chaotycznej parcelacji terenu szczególnie na Kaszubach
- zachowanie i ochrona domów podcieniowych, zagród holenderskich, domów rybackich i letniskowych, tradycyjnych obiektów wiejskiego budownictwa, architektury kurortowej w Sopocie, Krynicy Morskiej, Łebie, Ustce, dworów i pałaców z zespołami parkowymi i folwarcznymi szczególnie w północno-zachodniej i południowo-wschodniej części województwa, architektury sakralnej: kościołów, kapliczek i krzyży przydrożnych, cmentarzy;
- likwidacja istniejących obiektów nielegalnej zabudowy oraz likwidacja lub przebudowa obiektów substandardowych szczególnie w pasie nadmorskim;
- zachowanie i ochrona obiektów hydrotechnicznych, drogowych, kolejowych, charakterystycznych obiektów związanych z powstawaniem i funkcjonowaniem linii kolejowych powstałych w procesie rozwoju Mierzei Wiślanej i na Żuławach
- zachowanie i ochrona zabytków techniki: mostów drogowych i kolejowych, obiektów hydrotechnicznych, wiatraków i młynów, kolejki wąskotorowej i zakładów przemysłowych, zabudowań i urządzeń technicznych elektrowni wodnych, młynów wodnych, reliktyw hut szkła, architektury portowej i morskiej (statki i inne jednostki pływające). Odstępstwa od tej zasady mogą dotyczyć jedynie obiektów stanowiących elementy podlegających niezbędnej modernizacji systemów komunikacyjnych.

Odrębny podrozdział poświęcono **ochronie i kształtowaniu walorów krajobrazowych stanowiących o tożsamości regionu**, pisząc iż „Walory krajobrazowe obszarów wynikają nie tylko z wysokiej rangi elementów biotycznych, ale także ze zróżnicowania abiotycznych zasobów środowiska i estetycznych, współtworzonych przez środowisko kulturowe, walorów fizjonomicznych. Obszary takie w pełni zasługujące na ochronę krajobrazową, nie zawsze obejmowane są formami ochrony przyrody, posiadając zbyt słabe umotywowanie walorami zasobów naturalnych. Jednocześnie specyficzne cechy mają też obszary, w których związki przyrody, architektury i sztuki utworzyły unikatowe i charakterystyczne cechy fizjonomiczne kształtowanego historycznie krajobrazu kulturowego. Jego walory krajobrazowe są równie cenne, a powiązane ze środowiskiem przyrodniczym dają podstawy zintegrowanej ochrony krajobrazowych walorów przyrodniczo-kulturowych.

W przypadku uwarunkowań czysto przyrodniczych, obszarami, których walory krajobrazowe, rozumiane w ujęciu fizjonomiczno-estetycznym oraz postrzegane poprzez zmienność i niepowtarzalność elementów środowiska naturalnego, zasługują na wyróżnienie w skali ponadregionalnej, są: nadmorski pas południowoobałtycki, strefa krawędziowa Pojezierza Pomorskiego, centralna część Pojezierza Kaszubskiego z północną częścią Borów Tucholskich. Obszarami o uwarunkowaniach architektoniczno-kulturowych, których swoiste cechy fizjonomiczne podkreślają tożsamość regionalną i wyróżniają województwo pomorskie na tle sąsiednich jednostek administracyjnych, są tereny: Pojezierza Kaszubskiego, doliny dolnej Wisły i Żuław Wiślanych oraz ziemi słowińskiej. Mozaika elementów krajobrazowych i układów funkcjonalno-fizjonomicznych, powstająca na wymienionych obszarach, we wzajemnym układzie wspomnianych elementów krajobrazotwórczych, stanowi o odmienności i specyfice regionalnej, nadającej ziemiom województwa pomorskiego indywidualnych rysów i cech na tle Polski północnej. Owa indywidualność i tożsamość regionalna określana specyfiką krajobrazów przyrodniczo-kulturowych wymaga kultywowania i ochrony, wdrażanych środkami formalno-prawnymi, w tym także dokumentami planistycznymi. Cele polityki przestrzennej w omawianym zakresie to:

1. Zachowanie i ochrona najwartościowszych, nieprzekształconych zespołów i fragmentów krajobrazów wraz z panoramami widokowymi i wnętrzami architektoniczno-krajobrazowymi tych terenów.
2. Rekultywacja, rewaloryzacja i restytucja elementów przyrodniczych i architektonicznych, służąca podtrzymaniu lub odtworzeniu walorów krajobrazowych.
3. Ograniczenie działalności inwestycyjnej naruszającej lub przekształcającej walory krajobrazowe.
4. Ochrona otwartego krajobrazu kulturowego (rolniczego) o szczególnych wartościach kulturowych i walorach kompozycyjnych.

Zasady realizacji ochrony krajobrazu obejmują:

1. zachowanie różnorodności walorów krajobrazowych kształtowanych zespołem cech przyrodniczo-kulturowych oraz specyficznych elementów naturalnych i architektonicznych krajobrazu.

2. zachowanie dotychczasowych kierunków i sposobów zagospodarowania terenów o wysokich walorach krajobrazowych, podkreślających charakter i specyfikę tych walorów oraz cennych enklaw starej zabudowy i układów architektoniczno-krajobrazowych.
3. preferowanie i kontynuacja tradycyjnych sposobów zagospodarowania przestrzeni (układów ruralistycznych, niw siedliskowych etc.).
4. zachowanie charakterystycznych cech naturalnych krajobrazów nadmorskich i naturalnych procesów ich kształtowania oraz ich ekspozycji widokowej.
5. wprowadzenie prawnych form ochrony przestrzeni o specyficznych i unikatowych walorach krajobrazowych.
6. podejmowanie czynnych działań – restytucji, rewaloryzacji i rekultywacji elementów przyrodniczych i architektoniczno-kulturowych decydujących o zachowaniu lub przywróceniu walorów krajobrazowych specyficznych dla różnych typów obszarów.
7. zakaz wprowadzania obcych krajobrazowo elementów i form zagospodarowania antropogenicznego oraz dewastowania elementów przyrody i architektury krajobrazu.

Kierunki działań polityki przestrzennej obejmują takie działania jak:

- ochrona i rewaloryzacja starych układów ruralistycznych oraz części wsi – decydujących o zachowaniu walorów krajobrazowych;
- eksponowanie wsi o wybitnych walorach krajobrazowych rekompozycja, restylizacja i uporządkowanie zabudowy wsi oraz ośrodków miejskich;
- likwidacja obiektów rekreacyjnych wzniesionych z naruszeniem przepisów prawa budowlanego;
- zachowanie i utworzenie warunków ekspozycji panoram widokowych z tras komunikacyjnych na szczególnie interesujące obiekty krajobrazowe (naturalne i architektoniczne);
- wprowadzanie zieleni w otoczeniu osiedli i obiektów rekreacyjnych w zakresie podnoszącym walory krajobrazu (maskowanie zespołów obiektów);
- likwidacja bądź neutralizacja widokowa wszelkich elementów obniżających walory krajobrazowe;
- ochrona tradycyjnych form zabudowy i zagospodarowania działki na obszarach o czytelnej tożsamości kulturowej;
- egzekwowanie dla projektów budów, rozbudów i przebudów realizacji ocen skutków dla krajobrazu w ramach raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko;
- wyłączenie z zabudowy odpowiednio szerokiego pasa przybrzeżnego w celu utrzymania walorów krajobrazowych brzegów i ograniczenia nacisku prowadzenia prac technicznych w pasie nadmorskim;
- ochrona walorów krajobrazowych systemu polderowego Żuław ze współczesnymi układami elementów hydrograficznych i towarzyszącymi im zabytkami techniki;
- ochrona, adaptacja i rewaloryzacja historycznej zabudowy osad rybackich;
- określanie w miejscowych dokumentach planistycznych zasad zagospodarowania punktów

widokowych i ochrony panoram widokowych;

- ochrona istniejących panoram widokowych – w tym zakaz wnoszenia budynków i budowli przesłaniających ekspozycję krajobrazową z punktów widokowych oraz wprowadzania zieleni wysokiej;
- rewaloryzacja zagospodarowania urządzonych punktów widokowych i ich otoczenia, uczynienie (odtworzenie) panoram widokowych i ochrona ekspozycji.

Omawiając **strukturę sieci osadniczej** uznano, że „nowe tereny mieszkaniowe lub nowe łącznie z istniejącymi, mają tworzyć skupione jednostki osadnicze wyposażone w ośrodki usługowe, przynajmniej poziomu podstawowego, o racjonalnej do nich dostępności. Zespoły takich jednostek (miejscowości, osiedli) powinny łączyć się, tworząc układy przestrzenne o lokalizacji i geometrii respektujących uwarunkowania ekofizjograficzne, cechy krajobrazu i walory kulturowe”. W pasie nadmorskim podkreśla się potrzebę „przeciwdziałania zawłaszczaniu wartościowych przestrzeni przez zabudowę letniskową, degradującą krajobraz oraz wartości kulturowe i przyrodnicze”. Na obszarze kaszubsko-kociewskim „przewiduje się również pojawienie się napływu ludności w wieku poprodukcyjnym (także z innych województw) w miejscach atrakcyjnych (głównie o wysokich walorach krajobrazowych)”. Planuje się tu „harmonizowanie rozwoju osadnictwa z uwarunkowaniami wynikającymi z potrzeby ochrony walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych”.

W **kompleksach gospodarki turystycznej, w strefie nadmorskiej**, w odniesieniu do „głównych kierunków przekształceń w zakresie turystyki wczasowo-wypoczynkowej proponuje się:

- hamowanie istniejących i kształtujących się procesów destrukcyjnych powodujących tworzenie się ognisk nadkoncentracji zagospodarowania i prowadzących do powstawania struktur przestrzennych dewaloryzujących środowisko odpowiednie dla rekreacji;
- ograniczenie negatywnego oddziaływania ruchu i zagospodarowania rekreacyjnego na zasoby przyrodnicze, kulturowe i krajobraz terenów rekreacyjnych, w tym ograniczenie nacisku rekreacyjnego na obszary o dużym zagęszczeniu (Władysławowo, Jurata, Dębki, Karwieńskie Błota);
- zabezpieczenie obszarów cennych przyrodniczo i mało odpornych przed skutkami żywiołowej penetracji terenu w sezonie letnim;
- wykorzystanie unikatowych krajowych i europejskich walorów Słowińskiego Parku Narodowego, Półwyspu Helskiego i Mierzei Wiślanej.

Na **terenach pojeziernych** proponuje się m.in. „ograniczenie negatywnego oddziaływania ruchu i zagospodarowania rekreacyjnego na zasoby przyrodnicze, kulturowe i krajobraz terenów rekreacyjnych, w tym ograniczenie nacisku rekreacyjnego na obszary o dużym zagęszczeniu (południowa część Kaszubskiego Parku Krajobrazowego, zespół Jezior Wdzydzkich), a także ochronę przed zainwestowaniem niezagospodarowanych brzegów jezior”.

Na **mapie 6 „Uwarunkowania polityki przestrzennej – synteza”** wskazano „obszary o bardzo

wysokich wartościach przyrodniczo-kulturowych” (nie wymieniono tu jednak krajobrazu), a na mapie 7 „**Kierunki zagospodarowania przestrzennego**” wskazano obszary, gdzie „szczególnie pożądane jest utworzenie parków kulturowych”.

Śląskie

Już we **wstępie** do PZPW wspomniano, że jednym z celów dokumentu jest m.in. dążenie do „estetycznej przestrzeni o wysokich walorach architektury i krajobrazu oraz indywidualnym wyrazie”. W diagnozie stanu uznano, że „urozmaicona rzeźba terenu regionu, silnie wpływając na relację człowiek-środowisko, ukształtowała charakterystyczne krajobrazy, w których elementy przyrodnicze i kulturowe są ze sobą ściśle powiązane”.

W podsumowaniu diagnozy dotyczącej **podstawowych elementów sieci osadniczej** regionu stwierdzono, że:

- nasilający się proces urbanizacji stref podmiejskich aglomeracji powoduje zagospodarowanie najbliższej położonych małych miast i gmin wiejskich w sposób dekomponujący ich dotychczasową strukturę funkcjonalno-przestrzenną i powodujący powstawanie zagrożeń dla krajobrazu przyrodniczo-kulturowego i ładu przestrzennego;
- postępująca urbanizacja obrzeży miast powoduje zmniejszanie powierzchni terenów zielonych i otwartych oraz prowadzi do nieodwracalnych zmian w krajobrazie;
- lokalizacja wieloprzestrzennych obiektów handlowo-usługowych na obrzeżach miast powoduje upadek historycznie wykształconych centrów miast.

W trakcie charakterystyki **zasobów środowiska przyrodniczego**, opisując **rzeźbę terenu** stwierdzono że „stopień jej degradacji w województwie śląskim jest szczególnie duży w rejonach przemysłowych i zurbanizowanych, a w odniesieniu do form mniejszych, także na terenach wiejskich. Jest on wynikiem rozpraszania zabudowy, form architektonicznych realizowanej zabudowy, lokalizacji inwestycji przemysłowych lub prowadzenia sieci infrastruktury technicznej w sąsiedztwie, często również w obrębie cennych form rzeźby oraz niszczenia walorów punktów i tras widokowych”. Także **złoża surowców mineralnych** „cechują się wysokim stopniem konfliktowości; tam gdzie to nie jest bezwzględnie konieczne, nie powinny być przedmiotem przyszłej eksploatacji, z uwagi na bezpowrotne zniszczenie walorów przyrodniczo-krajobrazowych”.

Opisując **środowisko kulturowe** uznano, że „województwo śląskie to region o bogatym, zróżnicowanym i atrakcyjnym w skali regionalnej, krajowej i europejskiej krajobrazie kulturowym, sięgającym zamierzchłej przeszłości. Położenie geograficzne województwa ...wpłynęło na ... wielkie zróżnicowanie jego krajobrazów kulturowych”. Wyjątkowość krajobrazu kulturowego związana jest także w górnictwem węgla kamiennego, wydobywaniem i przetwórstwem metali kolorowych oraz hutnictwem żelaza (krajobraz miejsko-przemysłowy). „Wybitne walory posiadają historyczne kompozycje krajobrazowe w Cieszynie, Koszęcinie, Pszczynie, Rudach, Świerklańcu, Złotym Potoku i Żywcu. Skupiska świeckiego budownictwa drewnianego występują na terenach górskich oraz w

północnej i wschodniej części województwa. Budownictwo sakralne w południowej części województwa, wraz ze skupiskami lokalnego świeckiego budownictwa drewnianego rozlokowanego wśród kompleksów leśnych, tworzy specyficzny krajobraz kulturowy Beskidów. Jeszcze jednym wyróżnikiem krajobrazu kulturowego województwa jest szczególne nasycenie budowlami militarnymi”.

Uznano, że „**dla dalszego rozwoju województwa istotny jest związek, jaki istnieje między jakością krajobrazu a jakością życia w regionie.** Dlatego też coraz większe zrozumienie znajduje potrzeba ochrony krajobrazów kulturowych i terenów otwartych. Niemniej, szczególnie w ostatnich dekadach, wiele historycznych krajobrazów kulturowych szybko traci swoje charakterystyczne cechy. Dzieje się tak pod wpływem rozwoju intensywnego rolnictwa, konsolidacji gospodarstw, melioracji i procesów urbanizacyjnych. W rezultacie bezpowrotnie tracona jest różnorodność krajobrazu województwa, a niekiedy wielkie kompleksy terenów otwartych i zielonych podlegają zanieczyszczeniu i redukcji ich bioróżnorodności pod wpływem rozwoju infrastruktury drogowej, turystyki i rekreacji. Stąd też znaczenie krajobrazu, jako atrakcyjnego czynnika lokalizacji działalności gospodarczej, rozwoju turystyki i rekreacji będzie w takich regionach systematycznie maleć. Przeciwdziałaniem procesom destrukcyjnym powinna być ochrona i promocja charakterystycznych historycznych krajobrazów”, których lista została zamieszczona w PZPW. „**Dostrzeganie w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym gospodarczego znaczenia krajobrazu stanowi wielką szansę dla procesu budowy atrakcyjnego i konkurencyjnego województwa śląskiego**”.

Podkreślono, że atrakcyjny krajobraz stanowi jeden z głównych walorów turystycznych, np. na Jurze Krakowsko-Częstochowskiej. W podsumowaniu rozdziału dotyczącego **zasobów środowiska** uznano, że „wiele cennych obiektów i krajobrazów kulturowych wymaga działań ochronnych dla zachowania unikatowych wartości kulturowych regionu oraz podniesienia jego atrakcyjności i konkurencyjności” oraz iż „zachowanie historycznych kulturowych krajobrazów jest ważne dla utrzymania spójności społeczeństwa, jego stabilizacji a także dla tworzenia nowych miejsc pracy, traconych w restrukturyzujących się tradycyjnych gospodarkach. Użytkowanie krajobrazu dla różnych funkcji gospodarczych, wiąże się jednak najczęściej z pogarszaniem jakości krajobrazu. Dlatego niezbędna jest ochrona, konserwacja i rozwijanie wysokiej jakości krajobrazów na zasadzie poszukiwania konsensusu między zagadnieniami ekonomicznymi, społecznymi i ekologicznymi”.

Za **obszary negatywnego oddziaływania w sferze kultury** uznano:

- obszary negatywnego oddziaływania przemysłu i urbanizacji (m.in. degradacja układów urbanistycznych, cennych obiektów dziedzictwa kulturowego oraz krajobrazu regionu);
- obszary negatywnego oddziaływania turystyki i wypoczynku (degradacja krajobrazów Beskidów i Jury);
- obszary negatywnego oddziaływania górnictwa węgla kamiennego.

Jednym z trzech głównych celów **polityki przestrzennej** wyrażonych w PZPW jest „uzyskanie przestrzeni o wysokich walorach estetycznych architektury i krajobrazu, czerpiących z dziedzictwa

przyrody i kultury oraz nadających przestrzeni indywidualny wyraz”. Ostatnia z trzech **podstawowych zasad polityki przestrzennej** regionu jest „zasadą ochrony innych wartości wysoko cenionych o podstawowym znaczeniu dla racjonalnego gospodarowania przestrzenią, takich jak: wymagania ładu przestrzennego, walory architektoniczne i krajobrazowe, wymagania ochrony środowiska, wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków ...”.

W ramach działań **celu II PZPW wzmocnienie funkcji węzłów sieci osadniczej** wymieniono szereg działań, które pośrednio lub bezpośrednio przyczynią się do ochrony krajobrazu, takich jak:

- „ochrona i rekonstrukcja terenów otartych w powiązaniu z regionalnym systemem przyrodniczym;
- kształtowanie zwartych osiedli o wysokiej jakości architektury i jakości przestrzeni publicznej;
- rewaloryzację dzielnic śródmiejskich – historycznych i współczesnych;
- kształtowanie otwartych terenów zieleni miejskiej”.

W ramach **celu III ochrona zasobów środowiska, wzmocnienie systemu obszarów chronionych i wielofunkcyjny rozwój terenów otwartych** ustalono takie działania jak:

- „ochrona krajobrazu – obejmująca między innymi zachowanie wartości kulturowych, z uwzględnieniem archeologicznych dóbr kultury oraz charakterystycznych krajobrazów kulturowych, w tym objęcie ochroną historycznych kompozycji krajobrazowych oraz układów ruralistycznych;
- promowanie form zagospodarowania terenu łączących ekstensywne i przyjazne środowisku rolnictwo, konserwację krajobrazu oraz funkcje kulturalne i wypoczynkowe – obejmujące między innymi zagadnienia dostosowania kompleksów turystyczno-rekreacyjnych do standardów środowiskowych;
- przywracanie naturalnych walorów przyrodniczych terenów z intensywną produkcją rolną – obejmujące m.in. zagadnienia wprowadzania zieleni śródpolnej, zadrzewień i zakrzewień oraz zalesień o znaczeniu ochronnym i kulturowym, restytucji i utrzymania łąk, restytucji strumieni i małych zbiorników wodnych;
- promowanie lokalnych wartości kulturowych oraz tradycji kulturalnych i rzemiosła – obejmujące między innymi zagadnienia zachowania tradycyjnej skali i form zabudowy oraz układów przestrzennych wsi i charakterystycznych krajobrazów”.

W obrębie **celu VI Rozwój współpracy międzyregionalnej w zakresie planowania przestrzennego** planuje się m.in. poprawę własnego zarządzania dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym oraz krajobrazem.

Ze wszystkimi **sąsiedzącymi województwami** planuje się utworzenie transgranicznych obszarów chroniących walory przyrodniczo-krajobrazowe. Niestety, wśród wielu wskaźników i mierników służących monitorowaniu realizacji planu, nie znalazły się żadne dotyczące ochrony krajobrazu.

Na **mapie środowisko kulturowe i obszary ochrony dziedzictwa kulturowego** umieszczono

m.in. takie elementy jak „parki krajobrazowe z otulinami jako wielkopowierzchniowe formy ochrony charakterystycznych krajobrazów kulturowych” oraz „charakterystyczne dla regionu krajobrazy kulturowe” (historycznych okręgów przemysłowych, jurajski, obszaru warownego „Śląsk”, pocysterski, gospodarki stawowej tzw. „Żabi Kraj”, harmonijny krajobraz rolniczy, gospodarki rolniczo-pasterskiej górali beskidzkich). Ukazano także „historyczne kompozycje krajobrazowe” (7). Na mapie **Ochrona zasobów środowiska – obszary ochrony dziedzictwa kulturowego** ukazano m.in. te same elementy, jak na poprzedniej mapie. Na mapie **Rozwój współpracy międzyregionalnej w zakresie planowania przestrzennego** zaznaczono „obszary wspólnych działań w zakresie ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych”.

Świętokrzyskie

„Do **uniwersalnych priorytetów zagospodarowania przestrzennego** uwzględnionych w PZPW należą m.in.:

- wymagania ładu przestrzennego, urbanistyki i architektury;
- walory architektoniczne i krajobrazowe;
- wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury”.

Do „**atutów regionu świętokrzyskiego**” zaliczono m.in. „urozmaicony i atrakcyjny turystycznie krajobraz środowiska przyrodniczego, w tym zwłaszcza Gór Świętokrzyskich, wyróżniających się także swoistym krajobrazem kulturowym oraz rozległe obszary o wysokich walorach turystyczno-rekreacyjnych, które w znacznym stopniu pozostają nie zagospodarowane;

Wśród „**głównych problemów funkcjonalno-przestrzennych**” wymieniono m.in.: „konfliktowość między walorami ekologicznymi i krajobrazowymi a możliwością eksploatacji surowców mineralnych i postępującą urbanizacją oraz rosnące rozpraszanie zabudowy”.

W opisie uwarunkowań zewnętrznych walory krajobrazowe są traktowano głównie przez pryzmat przydatności dla turystyki.

W ramach **uwarunkowań wewnętrznych** do najważniejszych **walorów środowiska przyrodniczego** województwa zaliczono m.in. „**ciekawe walory krajobrazowe** (obszar województwa odznacza się znacznym urozmaiceniem rzeźby terenu i dużą różnorodnością krajobrazu, specyficzną dla regionu Gór Świętokrzyskich)”. Wśród **głównych zagrożeń środowiska przyrodniczego** wymieniono (na ostatnim miejscu) „błędy lokalizacyjne inwestycji kubaturowych i liniowych (część obiektów usytuowano na terenach zalewowych i na obszarach chronionych”. Zdanie autorów PZPW „nadmierna koncentracja wydobycia w niektórych rejonach spowodowała powstanie **obszarów problemowych**, takich jak obszary zagrożeń środowiska związane z wydobyciem i przetwórstwem surowców skalnych; koncentracja wydobycia i zakładów przerobczych w jednym okręgu podwyższa stopień zagrożenia, dotyczy to przede wszystkim „Białego Zagłębia” pod Kielcami, gdzie występuje degradacja przemysłowa krajobrazu. ... Konflikt między wartościami przyrodniczo-krajobrazowymi a eksploatacją surowców obserwuje się w wielu miejscach regionu”.

W odniesieniu do **dziedzictwa kulturowego** stwierdzono, że „bogactwo zasobów dziedzictwa kulturowego regionu — zarówno formalnie uznanych za zabytki jak i pozostałych (w tym historycznych krajobrazów kulturowych, miejsc historycznych, itp.), daje szansę ich pełnego wykorzystania dla promocji turystycznej regionu, stanowi przy tym decydujący składnik tożsamości kulturowej mieszkańców ...”. Wśród najważniejszych zasobów kulturowych wymieniono m.in. zespół urbanistyczno-architektoniczno-krajobrazowy Sandomierza (X–XIX w.). Do najważniejszych **zagrożeń zasobów dziedzictwa kulturowego** zaliczono m.in. „lokalnie zaniedbany lub zdewastowany krajobraz kulturowy (zwłaszcza na terenach wiejskich), który stwarza ograniczenia rozwoju funkcji turystycznej i wystawia złe świadectwo o gospodarowaniu”. Do **barier i konfliktów** zaliczono:

- „dla inwestowania barierą są ustanowione prawnie strefy ścisłej (pełnej) ochrony konserwatorskiej i archeologicznej, istotne ograniczenia stwarzają też pozostałe strefy konserwatorskie oraz projektowane obszary chronionego krajobrazu kulturowego;
- konflikt pomiędzy rozwojem osadnictwa i infrastruktury technicznej a walorami harmonijnego krajobrazu kulturowego otwartego, krajobrazu zabytkowego, zasobami dziedzictwa archeologicznego (postępujące rozproszenie zabudowy wiejskiej i podmiejskiej, formy agresywne i obce nowych budowli, obiektów lub zespołów, tzw. „drutowanie” krajobrazu, potencjalne niszczenie stanowisk archeologicznych w trakcie prac ziemnych i pełna destrukcja na obszarach zbiorników wodnych)”.

Do **rezerw tkwiących w zasobach dóbr kultury** zaliczono m.in. „rozpoznane zasoby dóbr kultury, utrzymane lub doprowadzone do dobrego stanu, z zadbanym otoczeniem krajobrazowym, właściwie użytkowane i odpowiednio promowane, mogą znacząco wpłynąć na zwiększenie zainteresowania turystycznego oraz wzrost atrakcyjności inwestycyjnej”. Wśród **obszarów problemowych** w zakresie środowiska kulturowego wymieniono m.in.:

- obszar policentrycznej Aglomeracji Staropolskiej koncentruje liczne i szczególnie wartościowe zasoby zabytkowe województwa, świadczące o jego specyfice kulturowej, a jednocześnie jest obszarem intensyfikacji procesów osadniczych, potencjalnie lub realnie konfliktowych względem chronionych walorów dziedzictwa kulturowego, w tym archeologicznego, wymaga zatem specjalnej polityki przeciwdziałającej żywiołowym skutkom urbanizacji, zagrażającej krajobrazowi kulturowemu;
- obszar koncentracji złóż kopalin mineralnych o istniejącej i potencjalnej eksploatacji powierzchniowej oraz o przemysłowym zagospodarowaniu przetwórczym jest obszarem degradacji walorów krajobrazu kulturowego i zagrożeń zniszczenia stanowisk archeologicznych przed ich przebadaniem.

W odniesieniu do **osadnictwa** wśród **zagrożeń i problemów** rozwoju dostrzeżono m.in. „występujące tendencje rozpraszania zabudowy wiejskiej i rosnący chaos zabudowy podmiejskiej,

zwłaszcza wokół Kielc, będą trudne do zahamowania oraz uporządkowania, co może wpłynąć na długotrwałe zdegradowanie jakości struktur osadniczych i krajobrazu”.

Wśród siedmiu „**celów warunkujących**” określonych w PZPW czwarty brzmi „Aktywna ochrona wartości i racjonalne wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego przy zachowaniu zasady zrównoważonego rozwoju i bezpieczeństwa ekologicznego województwa” i obejmuje m.in. takie **priorytety polityki przestrzennej** jak: „Tworzenie warunków do zachowania istniejących oraz objęcia ochroną, dalszych, unikatowych walorów środowiska i krajobrazu — przywracanie utraconej równowagi przyrodniczej oraz dążenie do zgodności charakteru oraz intensywności zagospodarowania z cechami i walorami środowiska przyrodniczego oraz naturalną chłonnością i odpornością środowiska na antropopresję”. W ramach celu „Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego i udostępnienie ich społeczeństwu — wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla integracji i promocji regionu” sformułowano m.in. priorytet „tworzenia warunków do ochrony krajobrazu kulturowego i pojedynczych zabytków przed zniszczeniem i dewaloryzacją — przestrzenne oddalanie lub likwidacja źródeł dewaloryzacji”.

Wśród **zasad zagospodarowania przestrzennego** regionu, znalazła się m.in. „zasada ładu zintegrowanego, który obejmuje także ład ekologiczny — prowadzący do minimalizacji obciążeń antropogenicznych środowiska, ochrony walorów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych oraz przywracania utraconej równowagi ekologicznej zgodnie z polityką ekologiczną państwa oraz ład przestrzenny — określający cele i kryteria gospodarki przestrzennej i łączący w sobie estetykę krajobrazu >przyrodniczo-gospodarczego< z odbudową i kształtowaniem pożądanych więzi społecznych”. Uznano, że „Zasadą integrującą system celów strategicznych będzie **kształtowanie ładu przestrzennego**, wyrażające się dążeniem do harmonijności, uporządkowania, proporcjonalności i równoważenia środowiska człowieka. Ład przestrzenny wyrażać musi funkcjonalność, logikę, czytelność i jasność struktur przestrzennych, jak i ich zharmonizowanie z przyrodą, wysoką użyteczność i efektywność na wszystkich poziomach zagospodarowania. Formować winien zwartą i uporządkowaną całość, której części składowe (struktury funkcjonalno-przestrzenne) poddane są wspólnym regułom zagospodarowania, a logika funkcjonowania i czytelność przestrzenna tych struktur tworzą w każdej skali obszarowej wysokie walory estetyczne środowiska człowieka”.

W obrębie **systemu osadniczego**, w odniesieniu do Kielc jako „krajowego ośrodka równoważenia rozwoju”, jedną z **zasad realizacji celów** jest „zachowanie i eksponowanie atutów piękna krajobrazu i zasobów zabytkowych” oraz „atrakcyjność, funkcjonalność i estetyka struktur przestrzennych (eksponowanie i promowanie lokalnych walorów)”, a **kierunki i zadania polityki przestrzennej** obejmują m.in. „wyeksponowanie atutów piękna okolicznego krajobrazu i zasobów zabytkowych, a także korzystnych warunków bliskiego wypoczynku i rozrywki”. W „ośrodkach ponadlokalnych i lokalnych — pozostałych małych miastach obecnych i historycznych” planuje się „wykorzystanie atutów historycznych, kulturowych, krajobrazowych i ekonomicznych, (relatywnie niskie ceny działek i ich zagospodarowania) dla promocji i rozwoju osadnictwa oraz funkcji

gospodarczych”. Na terenach wiejskich wśród celów wspomagających znalazło się „tworzenie warunków do rozwoju rolnictwa i funkcji komplementarnych: agroturystyki, ekoturystyki, survivalu, itp., szczególnie na terenach atrakcyjnych przyrodniczo i krajobrazowo”.

W zakresie **dziedzictwa kulturowego regionu** priorytetowymi **obszarami działań** samorządu województwa ma m.in. być „zachowanie najcenniejszych walorów artystyczno-krajobrazowych”. Do **celów wspomagających** ich ochronę zaliczono m.in. „dążenie do zwiększenia rangi ochronnej w skali światowej i krajowej obiektów, zespołów i układów urbanistyczno-krajobrazowych o szczególnym znaczeniu dla kultury narodowej i historii”. **Kierunki polityki przestrzennej** w tym zakresie obejmują m.in. „rozpoznanie w terenie wartościowych elementów małej architektury kultowej (krzyże, figury i kapliczki), dotychczas niedostatecznie udokumentowanych konserwatorsko, natomiast ważnych dla tożsamości lokalnej i miejscowego krajobrazu kulturowego; poszerzenie zakresu konkursów architektoniczno-urbanistycznych na projekty architektury eksponowane w krajobrazie kulturowym (zwłaszcza historycznym); utworzenie parków i rezerwatów kulturowych”. W wybranych obszarach problemowych planuje się m.in.:

- „Agglomeracja Staropolska – zahamowanie i przeciwdziałanie dewaloryzacji krajobrazu kulturowego (tereny o szczególnie dużym nasyceniu w zabytki techniki, historyczne miasta, osiedla fabryczne oraz inne miejscowości o tradycjach przemysłowych), powodowanej przez żywiołowe inwestowanie i skutkującej pogorszeniem ładu przestrzennego, zagrożeniem przez odkształcenia zabytkowych układów, ubytkiem niespotykanych już w Europie reliktywów techniki, zanikiem tradycyjnych form budowlanych;
- Płyta lessowa – przeciwdziałanie dewaloryzacji krajobrazu kulturowego (szczególnie nasyconego w grody i grodziska z osadami służebnymi oraz zagęszczone wiejskie osadnictwo rodzime o metryce wczesnośredniowiecznej i średniowiecznej, historyczne miasta, założenia rezydencyjne i sakralne, miejsca historyczne, miejscowości z zabudową tradycyjną, itp.), powodowanej przez kolizyjne inwestowanie, odkształcanie układów urbanistycznych i ruralistycznych, wymianę zabudowy tradycyjnej na nową o obcych formach, itp.;
- Obszary wydobywania i przetwórstwa surowców mineralnych – zapobieganie dewaloryzacji krajobrazu kulturowego (nasyconego w wiejskie osadnictwo rodzime o metryce średniowiecznej i późnośredniowiecznej, historyczne miasta, założenia rezydencyjne i sakralne, miejsca historyczne, miejscowości z zabudową tradycyjną itp.), powodowanej przez wielkoprzestrzenne inwestowanie eksploatacyjne i przemysłowe, sieci napowietrznej infrastruktury technicznej, odkształcanie zachowanych historycznych układów urbanistycznych i ruralistycznych, wymianę zabudowy tradycyjnej na nową o obcych formach itp.;
- Suburbia – zahamowanie i przeciwdziałanie dewaloryzacji krajobrazu kulturowego (o lokalnym nasyceniu w zasoby wiejskiego krajobrazu osiedleńczego harmonijnego lub krajobrazu historycznego), powodowanej przez nasilone inwestowanie mieszkaniowo-usługowe jednorodzinne lub przemysłowo-składowe wyrażającej się silnym pogorszeniem ładu

przestrzennego, zagrożeniem odkształcenia historycznych układów ruralistycznych, zanikiem tradycyjnych form budowlanych, wymianą zabudowy tradycyjnej na nową”.

Zdecydowanie niekorzystnie dla ochrony krajobrazu sformułowano **zasady polityki przestrzennej** w zakresie **turystyki i rekreacji**. Należą do nich m.in.: „wiązanie udostępniania turystycznego walorów środowiskowych, krajobrazowych i kulturowych z rozbudową infrastruktury turystycznej i retencji wodnej oraz koncentracją bazy turystyki i rekreacji w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczo-krajobrazowo-kulturowych”.

W ramach **kierunków polityki przestrzennej** w zakresie **rolnictwa** planuje się m.in. „zapobieganie degradacji naturalnego krajobrazu rolniczego oraz ochrona i renowacja zasobów kultury materialnej rolnictwa”. Polityka w zakresie **leśnictwa** powinna uwzględniać „szczególną ochronę lasów, które stanowią naturalne fragmenty rodzimej przyrody, chronią środowisko przyrodnicze, spełniają funkcje krajobrazowe, glebochronne i wodochronne, ochraniają tereny narażone na zanieczyszczenie i uszkodzenie, służą potrzebom naukowym”.

Na **mapie diagnoza stanu – 2000 rok – uwarunkowania B** umieszczono wśród obszarów problemowych „obszary degradacji krajobrazu”. Obszary te pokazano także na mapie **podstawowe uwarunkowania ochrony środowiska**, podobnie jak na mapie **synteza obszarów problemowych**. Mapa **uwarunkowania ochrony – osadnictwo historyczne – elementy dziedzictwa kulturowego** zawiera sygnaturę „wybitny układ urbanistyczno-krajobrazowy o znaczeniu europejskim” (Sandomierz), podobnie jak na mapie **kierunki polityki przestrzennej dla sfery dziedzictwa kulturowego**. Nie wskazano lokalizacji proponowanych parków i rezerwatów kulturowych.

Wielkopolskie

W analizie **uwarunkowań wewnętrznych** dla zagospodarowania przestrzennego regionu bardzo rzadko używa się terminu „krajobraz”, jednak zawarto tu pewne wskazania, które mogą dotyczyć ochrony zarówno krajobrazu przyrodniczego, jak i kulturowego. Np. w odniesieniu do **zasobów środowiska kulturowego** wskazuje się rejony predysponowane do utworzenia „parków kultury”. Uznano, że „zabudowa zurbanizowana i rozproszona pozostaje zawsze w ścisłym związku z otoczeniem, tworząc przestrzeń kulturowo-krajobrazową. Pod względem przyrodniczym obszar województwa wielkopolskiego jest bardzo różnorodny, co pozwala na wyodrębnienie wielkoprzestrzennych obszarów kulturowych”. Jak wspomniano „cechą charakterystyczną Wielkopolski jest również gęsta sieć osadnicza, obejmująca wsie i miasteczka. Wiele wsi to były miasta, o zachowanych układach urbanistycznych, które razem z małymi miastami tworzą przestrzeń historyczną wyróżniającą województwo na tle kraju. Uzupełnienie dla zabudowy wsi i miasteczek stanowi krajobraz komponowany: charakterystyczne dla zaboru pruskiego aleje przydrożne, a w centralnej części Wielkopolski nasadzenia śródpolne wprowadzone przez gen. Dezyderego Chłapowskiego”.

W rozdziale dotyczącym **rekreacji** stwierdzono, że „jednym z kryteriów wyboru miejsc wypoczynku jest odmienność krajobrazowa w stosunku do miejsc stałego pobytu”, dlatego na terenie regionu wypoczywa wielu mieszkańców województw sąsiednich. Krajobraz zdaje się więc być głównie postrzegany przez pryzmat przydatności dla rekreacji.

Wśród trzech zasadniczych **celów zagospodarowania przestrzennego** województwa drugi dotyczy „tworzenia warunków dla poprawy jakości życia i rozwoju zrównoważonego”. Obejmuje on m.in. „poprawę walorów estetycznych struktur przestrzennych i krajobrazu”. Jedną z czterech głównych **zasad zagospodarowania przestrzennego** regionu jest „zachowanie dziedzictwa kulturowego i wpisanie go w struktury przestrzenne i otaczający krajobraz”. Do **barier i ograniczeń w swobodnym zagospodarowaniu przestrzeni** zaliczono, pośród wielu innych, także „obszary chronionego krajobrazu, w ramach których nie powinno się lokalizować obiektów i urządzeń zakłócających w drastyczny sposób walory krajobrazowe”, a także „strefy ochrony widokowej, które powinny być wyznaczone przez stosowane zapisy w mpzp oraz studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin (osie widokowe, ciągi widokowe, dominanty przestrzenne, panoramy).

Wykorzystanie szans i możliwości tkwiących w zagospodarowaniu przestrzennym jest możliwa w odniesieniu do „walorów środowiska przyrodniczego i zasobów kulturowych - nie są one co prawda konkurencyjne w stosunku do najatrakcyjniejszych rejonów kraju, jednak ze względu, że na znacznych obszarach regionu zachowana jest harmonia pomiędzy elementami naturalnymi i kulturowymi w krajobrazie, mogą stanowić podstawę dla gospodarczego wsparcia innych dziedzin życia, pod warunkiem:

- dostosowania zagospodarowania rekreacyjnego do pojemności środowiska przyrodniczego;
- zachowania proporcji między różnymi formami rekreacji dostosowanych do charakteru środowiska i potrzeb wynikających z położenia względem głównych ośrodków miejskich;
- zapewnienia odpowiedniego standardu wypoczynku (poziom bazy noclegowej, kąpielisk i urządzeń towarzyszących, wyposażenie terenów w infrastrukturę techniczną),
- nie wprowadzania na tereny rekreacyjne zagospodarowania obniżającego ich walory krajobrazowe i degradującego środowisko przyrodnicze,
- właściwego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (maksymalne dostosowanie funkcji obiektów dla turystyki, dbałość o stan techniczny i estetykę samych zabytków oraz ich otoczenia, promocja).

Za jeden z podstawowych **celów PZPW** uznano także **poprawę ładu przestrzennego**. Może ona zostać osiągnięta m.in. poprzez:

- kreowanie przestrzeni harmonijnej i pięknej; dotyczy to zarówno terenów już obecnie zainwestowanych, terenów projektowanych pod zabudowę jak i krajobrazów otwartych (największy stopień trudności wiąże się z przeobrażeniem istniejącej tkanki urbanistycznej);

- ochronę krajobrazu, a w rejonach o najwyższych walorach przyrodniczych i kulturowych wykluczenie realizacji obiektów, które charakterem (gabaryty, powierzchnia zajmowanego terenu, rodzaj prowadzonej działalności) kolidują z otoczeniem;
- zmianę przepisów dopuszczających nieograniczony podział gruntów rolnych, powodujący powstanie podziałów o znamionach działek budowlanych często w miejscach, które ze względu na uwarunkowania przyrodnicze, techniczne i przestrzenne nie powinny być przeznaczone pod inwestycje, a które pod naciskiem właścicieli, którzy je nabyli lub zbywają, samorządy przeznaczają pod zabudowę.

Następnie, bardzo szczegółowo podano **zasady kształtowania przestrzeni** poszczególnych typów obszarów: miejskich, podmiejskich, wzdłuż tras komunikacyjnych, wiejskich, rekreacyjnych, otwartych przestrzeni, wokół miejsc cennych dla kultury. Na przykład wśród zasad dotyczących **obszarów wiejskich** wymieniono m.in. takie jak:

- ochrona charakterystycznych układów ruralistycznych oraz zespołów sakralnych, pałacowo-parkowych, folwarków, ochrona zabytkowych budynków mieszkalnych, gospodarczych, wiatraków, remiz, szkół, kuźni, młynów, gorzelni i innych elementów specyficznych dla architektury wiejskiej np. kapliczek, krzyży;
- poszanowanie kształtowanej tradycyjnie różnorodności form osadnictwa wiejskiego w poszczególnych rejonach województwa;
- rozwijanie wsi z maksymalnym poszanowaniem rolniczej przestrzeni produkcyjnej i tworzenie zwartych układów zabudowy;
- porządkowanie przestrzeni publicznych np. wewnątrz placowych i tworzenie miejsc integracji społecznej;
- wydobywanie w układzie przestrzennym elementów kompozycji urbanistycznej: dominant przestrzennych, osi widokowych, ekspozycji, sylwet, dolin, skarp, charakterystycznych form terenowych, grup zieleni, alei, rozłogów itp.

W odniesieniu do **otwartych przestrzeni** zasady te obejmują:

- przekształcenie monotonna krajobrazu równin użytkowanych rolniczo poprzez wprowadzenie pasmowych i kępowych zadrzewień i zakrzewień wzdłuż cieków wodnych, rowów melioracyjnych, wododziałów, dróg, miedz i skarp;
- swobodne kształtowanie granicy między lasem a użytkami rolnymi w formie ekotonu (stopniowe obniżanie wysokości nasadzeń: drzewa, krzewy, krzewinki, byliny, trawy, pole);
- tworzenie korytarzy infrastrukturalnych (gaz, ropa, energia elektryczna) poprzez prowadzenie nowych urządzeń sieciowych przy już istniejących magistralach i liniach elektroenergetycznych;
- zakaz wznoszenia w pobliżu jezior, rzek, kanałów, krajobrazowych punktów widokowych lub na terenach o szczególnych walorach krajobrazowych obiektów budowlanych naruszających walory krajobrazowe i uniemożliwiających dostęp do nich;

- ograniczanie rozproszonej zabudowy mieszkaniowej i związanej z działalnością gospodarczą;
- wprowadzenie zieleni osłonowej wokół istniejących i projektowanych obiektów kolizyjnych w stosunku do krajobrazu;
- narzucenie ograniczeń w sytuowaniu reklam, wykluczenie ich z miejsc ciekawej ekspozycji.

Zasady w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego obejmują m.in. „ochronę krajobrazu kulturowego, która może być realizowana poprzez właściwe zapisy w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, przy wykorzystaniu wytycznych jakie w tym zakresie zapisane zostały w programach Ministra odpowiedzialnego za kulturę i sztukę”.

W ramach działań w zakresie **ochrony środowiska przyrodniczego** zaproponowano utworzenie nowych parków krajobrazowych i obszarów chronionego krajobrazu. W odniesieniu do **dziedzictwa kulturowego** uznano, że „Odpowiednie zagospodarowanie krajobrazu kulturowego umożliwi podniesienie rangi obiektów i obszarów jako: parków kultury, rezerwatów Kultury Giecz i Łękno, pomników kultury: ratusz i fara w Poznaniu, pomnika Światowego Dziedzictwa Ostrów Tumski w Poznaniu”. Wśród kilku stref funkcjonalnych regionu, wydzielono m.in. „**Strefę leśno-rekreacyjną z rolnictwem ekologicznym**. Obejmuje tereny ze znacznym udziałem lasów i objęte różnymi formami ochrony, z urozmaiconą rzeźbą i jeziorami, z malowniczym krajobrazem. Gospodarowanie powinno być tu podporządkowane funkcji rekreacyjnej, która wprawdzie nie będzie wiodąca (z wyjątkiem nielicznych rejonów), ale w istotny sposób może wspomóc finansowo mieszkańców. Stąd propozycja przekształcenia tradycyjnego rolnictwa w rolnictwo ekologiczne, dostosowane z jednej strony do oczekiwań rekreatantów, z drugiej do wymogów ochrony cennych walorów środowiska przyrodniczego”. Na mapie **Zasoby kulturowe Wielkopolski – obszary kulturotwórcze regionu** przedstawiono „obszary o wysokich walorach kulturowo-krajobrazowych”. Na mapie **Kierunki polityki przestrzennej – sfera społeczno-gospodarcza** umieszczono cztery kartony dotyczące środowiska kulturowego, w tym jeden zatytułowany „Kształtowanie krajobrazu kulturowego. Umieszczone na nim oznaczenia są nieczytelne, jednak można się domyśleć że i tu znalazły się „obszary o wysokich walorach kulturowo-krajobrazowych”.

Zachodniopomorskie

Na wstępie uznano, że **kierunki i zasady zagospodarowania przestrzennego** powinny być określone z uwzględnieniem m.in. „wymogów ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz walorów krajobrazowych”.

W zakresie **uwarunkowań wewnętrznych** uznano, że do szczególnie istotnych **uwarunkowań transgranicznych** zagospodarowania regionu należą m.in.:

- koordynacja zagospodarowania pasma nadmorskiego pod kątem zabezpieczenia wymogów i wykorzystania możliwości żeglugi, turystyki i rekreacji przy spełnieniu szczególnych warunków ochrony środowiska i krajobrazu oraz unikaniu nadkoncentracji i ciągłej zabudowy brzegu morskiego;

- ochrona obszarów o dużych walorach przyrodniczo-krajobrazowych z dopuszczonym wykorzystaniem dla potrzeb turystyki międzynarodowej.

W zakresie **powiązań transgranicznych** z województwem pomorskim za jeden z kierunków działań uznano „skoordynowanie ochrony krajobrazu”.

W ramach **kierunków zagospodarowania**, w odniesieniu do **osadnictwa** proponuje się **zasadę** „zdecentralizowanej koncentracji, która prowadzi do wzmocnienia osłabionych struktur osadniczych, tworzy warunki dla zabezpieczenia egzystencji ekonomicznej, daje gwarancję zabezpieczenia właściwego poziomu obsługi. Zapobiega groźbie rozproszonej działalności osadniczej i utracie walorów krajobrazowych. Oszczędne, wyważone gospodarowanie terenami budowlanymi, przy zapewnieniu uzbrojenia, zezwala na utrzymanie zróżnicowanego i atrakcyjnego krajobrazu, minimalizuje negatywne oddziaływania na potencjał przyrodniczy. W zabezpieczeniu rozwoju osadnictwa ... priorytetowo traktować należy rozwój wewnętrzny miejscowości, w tym odnawianie, zagęszczanie bądź zmianę funkcji użytkowej już istniejących terenów budowlanych”.

W odniesieniu do **środowiska przyrodniczego** „różnorodność środowisk i bogactwo ich zasobów użytkowych oraz walory przyrodniczo-krajobrazowe obszaru województwa stanowią, i stanowią nadal, zarówno o rozwoju wielu funkcji gospodarczych uwarunkowanych środowiskowo, jak i o konieczności zachowania w możliwie najmniej zmienionej postaci poszczególnych elementów środowiska lub obszarów o unikatowych wartościach przyrodniczych”
Proponuje się utworzenie 5 nowych parków krajobrazowych i 40 obszarów chronionego krajobrazu.

W zakresie **dziedzictwa kulturowego** stwierdzono, że zagrożeniami dla historycznego charakteru krajobrazu pomorskiego są: „niekontrolowany przyrost rozproszonych inwestycji, zanik funkcji rolniczych i utrata zachowanego, opartego na naturalnych skupiskach funkcji – krajobrazu”. „Przekształcenia zabudowy ... zmieniają krajobraz atrakcyjnych, historycznie wykształconych założeń wiejskich w jej karykatury. ... szczególnie widoczne jest to na obrzeżach dużych i małych miast ... Masowe lokalizowanie wież telekomunikacyjnych, wiatraków energetycznych, wielkogabarytowych reklam i samotnych stacji paliw oraz przydrożnej gastronomii niszczy „romantyzm” krajobrazu, jego finezyjne piękno i ślady historii jego rozwoju. Powszechność takich zjawisk grozi „zaśmiecaniem” krajobrazu wzdłuż głównych ciągów jego odbioru”. Dalej wspomniano także o dewastacji krajobrazu wywołanej niskonakładowymi inwestycjami, montażem anten satelitarnych i likwidacją tradycyjnych ogrodzeń i płotów na rzecz betonowych lub metalowych prefabrykatów. Napisano także o zagrożeniach historycznych cmentarzy i zagrożeniach krajobrazu zabytkowych miast, np. zabudową blokową lub handlową. „Krajobraz zabytkowych miast na dużym obszarze Pomorza Zachodniego, znacznie zniszczonych powojennym budownictwem blokowym jest podwójnie zagrożony: degradacją osiedli mieszkaniowych typu blokowego oraz bezplanowym zaśmiecaniem śródmieść, parterowymi obiektami tymczasowymi. Konkurencją dla śródmieścia staje się podmiejska zabudowa jednorodzinna, o bezplanowej urbanistyce utrwalającej rolnicze podziały terenu (sic!). Dla obsługi tych nowych dzielnic, dostatecznie oddalonych od centrów miast, powstają

nowe tereny kompleksów handlowych. Tym samym ulega przekształceniom historycznie wykształcony układ hierarchiczny miasta i zanika czytelność jego odbioru, zakłócana także poprzez lokalizowane prostopadłe i równoległe do osi ulic wielkowymiarowe nośniki reklamowe, skutecznie oddzielające przechodnia od jakiegokolwiek krajobrazu”.

Charakteryzując **kierunki ochrony dziedzictwa kulturowego** uznano, że „polityka regionalna obejmująca ochronę i kształtowanie środowiska kulturowego i przyrodniczego, jest podstawowym czynnikiem normującym fizjonomię krajobrazu, Krajobraz to dobro publiczne, którego eksploatacja musi być rekompensowana nakładami na ochronę jego podstawowych wartości”. „Dla ochrony i rewaloryzacji przestrzeni historycznej zaleca się:

- ograniczyć możliwości swobody podziałów działek siedliskowych poza granicami obecnego zainwestowania, przy czym w historycznych wsiach rozproszonych nowe siedliska mogą być lokalizowane jedynie w wypadku braku siedlisk porzuconych;
- chronić układy ruralistyczne, przede wszystkim wsie o układzie zwartym z ustabilizowanymi stosunkami własnościowymi, gdzie podstawową zasadą ochrony i kształtowania fizjonomii wsi winna być racjonalna polityka wspomagania modernizacji z zachowaniem walorów estetycznych układu, z dopuszczeniem likwidacji zbędnej zabudowy gospodarczej;
- zakazanie wycinki alejowych obsadzeń drogowych, na których ogranicza się możliwość modernizacji (poszerzania) oraz wprowadza się obowiązek budowy równoległej do przebiegu jezdni drogi dla rowerów i ścieżek dla ruchu pieszego;
- ustanowienie ochrony krajobrazu rolniczego, podtrzymywanie rolniczej działalności gospodarczej, ograniczanie terenów poddawanych ugorowaniu i samoistnemu zalesianiu, ograniczenie zarastania brzegów jezior i cieków wodnych na terenach otwartych i stosowanie zieleni parawanowej przy budowie i rozbudowie terenów zagospodarowanych turystycznie – bazy pobytowe, domki letniskowe, obozowiska i kempingi;
- wprowadzenie zakazu lokalizacji wolnostojących reklam poza obszarami zabudowanymi, a w miejscowościach na tle kompleksów zieleni i zabudowy, dominant urbanistycznych i architektonicznych oraz w ciągach ulic”.

Ponieważ stwierdzono, że „podstawowym celem obszarowej ochrony wartości kulturowych jest utrzymanie i wyeksponowanie krajobrazu kulturowo-historycznego, zachowanie ciągłości historycznej zagospodarowania i umożliwienie harmonijnego kształtowania fizjonomii elementów antropomorficznych, będących składnikami przestrzeni, przy uwzględnieniu zasady >dobrej kontynuacji< w procesie kształtowania harmonijnego krajobrazu współczesnego”, zaproponowano ochronę obszarową w formie 3 rezerwatów kulturowych, 23 parków kulturowych, 33 obszarów kulturowych oraz 25 zespołów stref ochrony konserwatorskiej.

W odniesieniu do **turystyki** stwierdzono, że „potencjał środowiska przyrodniczego, dzięki polityce kształtowania stref rekreacyjnych o najwyższych wartościach przyrodniczych i krajobrazowych, może stanowić podstawę rozwoju całego kompleksu społeczno-ekonomicznego”.

Na obszarze **aglomeracji szczecińskiej** i w **obszarze węzłowym Koszalina** proponuje się m.in. „zapewnienie potrzeb w zakresie wypoczynku i wykorzystania rolniczego przy utrzymaniu walorów krajobrazowych”.

3. Syntetyczna ocena zakresu uwzględnienia problematyki krajobrazu i jego ochrony w PZPW

Na podstawie analizy zakresu implementacji zagadnień dotyczących krajobrazu do PZPW scharakteryzowanych w poprzedniej, najobszerniejszej części aneksu, podjęto próbę oceny planów z punktu widzenia analizowanego zagadnienia. Oceny tej dokonano w odniesieniu do poszczególnych:

- części (elementów planów);
- województw dla których sporządzano PZPW.

Podsumowanie oceny zostało zawarte w tabeli 1, która stanowiła podstawę dla poniższego opisu.

Rozpatrując poszczególne części planów stwierdzono, że **problematyka** dotycząca **ochrony krajobrazu** w aspekcie estetyczno-fizjonomicznym **została uwzględniona we wszystkich analizowanych planach**, jednak poziom jej włączenia do poszczególnych części dokumentów jest bardzo zróżnicowany. **W najszerszym stopniu uwzględniono ją w częściach planów dotyczących kierunków działań** i z reguły pisano w nich bezpośrednio o ochronie krajobrazu, nie stosując żadnych przenośni. W ośmiu na czternaście dokumentów, kierunkom działań dotyczącym ochrony krajobrazu poświęcono dużo miejsca, w pozostałych sześciu mniej. Powyższa konstatacja zdaje się napawać optymizmem, gdyż istotne jest, że to właśnie w tych częściach PZPW, gdzie planuje się konkretne działania, najczęściej napisano o ochronie krajobrazu. Dopiero jednak praktyka pokaże, jak zaplanowane działania będą realizowane. Dotychczasowe doświadczenia pokazują, że ich wdrażanie pozostawia wiele do życzenia. Najślabiej w omawianym względzie wypadły plany dla regionu: kujawsko-pomorskiego, lubuskiego i mazowieckiego.

Stosunkowo szeroko zagadnienia krajobrazu zostały ujęte także w częściach PZPW dotyczących uwarunkowań **wewnętrznych, zasad zagospodarowania przestrzennego oraz strefowania tego zagospodarowania w obrębie regionów**. W wielu planach (lubelskie, małopolskie, pomorskie, śląskie, świętokrzyskie, zachodniopomorskie) krajobraz traktowany jest jako bardzo istotny zasób województwa, który – aby mógł być przydatny w jego rozwoju społeczno-gospodarczym – musi podlegać ochronie. Pominięto go natomiast całkowicie w opisie uwarunkowań w regionie dolnośląskim, a bardzo ogólnikowo i pośrednio w opolskim.

Tabela 1. Posumowanie zakresu uwzględnienie problematyki ochrony krajobrazu w planach zagospodarowania przestrzennego województw

ELEMENT PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO	WOJEWÓDZTWO														OCENA KOŃCOWA
	dolnośląskie	kujawsko-pomorskie	lubelskie	lubuskie	Małopolskie	mazowieckie	opolskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	śląskie	świętokrzyskie	wielkopolskie	zachodniopomorskie	
Wstęp			o		+						+	+		+	B
Uwarunkowania zewnętrzne			+		+			+				o			B
Uwarunkowania wewnętrzne		+	+	+	+	+	o	+	+	+	+	+	+	+	Ś
Cele zagospodarowania	+	o	+		+	o	o	+		+	+	+	o		N
Kierunki zagospodarowania	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	W
Zasady zagospodarowania	o	+	+	+	o		+	+	o	+	+	+	+	+	Ś
Konflikty przestrzenne			+						+	o	+	+			B
Strefowanie regionu	o	+		+	+	+	o	+	+	+	+	+	+	+	Ś
Współpraca transgraniczna	+		+		o		+	o			+			+	B
Opracowania kartograficzne	o		+			+		+	+	o	+	+	+	+	N
Negatywny wpływ na krajobraz	●	•		•			•	•		•	●			•	X
Przyrodnicze ujęcie krajobrazu	o	o	+	+	+		+	+	+	+	+	o	+	+	Ś
Kulturowe ujęcie krajobrazu	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	W
OCENA KOŃCOWA	B	B	W	B	Ś	B	B	Ś	N	Ś	W	W	N	Ś	X

Objaśnienia: **+** ochrona krajobrazu uwzględniona bezpośrednio w dużym stopniu
+ ochrona krajobrazu uwzględniona bezpośrednio w małym stopniu

o ochrona krajobrazu uwzględniona pośrednio w dużym stopniu

o ochrona krajobrazu uwzględniona pośrednio w małym stopniu

● propozycje mogące w znacznym stopniu negatywnie wpłynąć na krajobraz

• propozycje mogące w mniejszym stopniu negatywnie wpłynąć na krajobraz

W wysoki poziom uwzględnienia problematyki ochrony krajobrazu

Ś średni poziom uwzględnienia problematyki ochrony krajobrazu

N niski poziom uwzględnienia problematyki ochrony krajobrazu

B bardzo niski poziom uwzględnienia problematyki ochrony krajobrazu

Bardzo liczne **zasady zagospodarowania** dotyczą ochrony krajobrazu, szczególnie w planach dla regionów: lubelskiego, podkarpackiego pomorskiego, śląskiego, świętokrzyskiego i wielkopolskiego. Natomiast jest on bardzo słabo uwzględniony w zasadach sformułowanych w planach dla województwa: dolnośląskiego i podlaskiego. Czyli znowu, pod tym względem, około połowę planów należy ocenić pozytywnie. Problem w tym, że zasady te są często przemieszane i mylone z kierunkami i działaniami, a więc niekiedy oceniając to, co w planach nazwano zasadami, tak naprawdę oceniamy inny rodzaj wskazań tych dokumentów. We wszystkich planach dokonano także podziału przestrzeni regionów na obszary (**strefy**), gdzie powinny być prowadzone **zróznicowane polityki przestrzenne**. Także w opisach tych polityk w wielu planach szeroko uwzględniono ochronę krajobrazu, najpełniej w regionach: podlaskim, pomorskim i świętokrzyskim. W najmniejszym stopniu dokonano tego w lubelskim, dolnośląskim i opolskim.

W **znacznie mniejszym stopniu**, niż w powyżej opisanych częściach planów, problematykę krajobrazu i jego ochrony wzięto pod uwagę w charakterystyce **celów zagospodarowania przestrzennego** oraz **na mapach** załączonych do planów. Okazuje się, że wśród celów zagospodarowania została ona bezpośrednio i szeroko uwzględniona najlepiej w województwie pomorskim, a pośrednio w wielkopolskim. Wśród celów pominięto ją całkowicie w lubuskim, podlaskim i zachodniopomorskim. Można to zrozumieć o tyle, że cele w PZPW, jak w wielu innych dokumentach strategicznych, są formułowane na stosunkowo wysokim poziomie ogólności, i najczęściej mówi się w nich – w odniesieniu do analizowanej problematyki – tylko o celach ochrony wartości przyrodniczych i kulturowych, a dopiero dalej, na poziomie formułowania kierunków działań i konkretnych przedsięwzięć, wymienia się ochronę krajobrazu. Sytuacja jest natomiast bardziej niepokojąca w odniesieniu do słabej oceny uwzględnienia ochrony krajobrazu na **mapach** do PZPW. W sposób prawie w pełni satysfakcjonujący dokonano tego tylko w załącznikach kartograficznych dla planów: lubelskiego (zdecydowanie najlepiej), podkarpackiego i śląskiego. W planach dla: kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, małopolskiego i opolskiego na mapach do planów w ogóle nie zawarto treści związanych z ochroną krajobrazu. Najbardziej dziwi fakt, że w kilku regionach, gdzie teksty planów zawierają liczne wskazania (kierunki, zasady) co do ochrony krajobrazu, na mapach wskazania te są bardzo ograniczone lub w ogóle ich brak (małopolskie, opolskie, pomorskie, świętokrzyskie). Może to świadczyć o **trudności lub braku umiejętności przekładania zaleceń opisowych dotyczących ochrony krajobrazu na wymiar przestrzenny**. Aspekt ten wydaje się mieć bardzo istotne znaczenie dla skuteczności dalszych działań w zakresie ochrony krajobrazu prowadzonych w ramach systemu planowania przestrzennego. Samo wskazanie na mapie obszarów chronionych i proponowanych do ochrony krajobrazu (przyrodniczego i kulturowego), jak to ma miejsce na większości map załączanych do planów, to zdecydowane za mało.

Zagadnienia dotyczące ochrony krajobrazu zostały uwzględnione w minimalnym stopniu w częściach PZPW obejmujących: ogólne założenia (wstęp), uwarunkowania zewnętrzne, współpracę transgraniczną oraz konflikty przestrzenne. W każdym przypadku uwzględniono je w mniej niż

połowie analizowanych dokumentów. O ile w przypadku trzech pierwszych bloków dokumentów może się to wydawać uzasadnione, to dużym uszczerbkiem dla nich jest niedostateczne uwzględnienie zagrożeń krajobrazu w analizie **konfliktów przestrzennych**. Należy przy okazji podkreślić, że konflikty te, nie zostały mówione we wszystkich planach. Najpełniej scharakteryzowano je w dokumencie dla woj. lubelskiego, szeroko, ale w odniesieniu do krajobrazu tylko pośrednio, także dla pomorskiego, oprócz nich pobieżnie jeszcze w trzech planach. Biorąc po uwagę fakt, że w wielu planach pojęcie „konfliktów przestrzennych” często jest mylone z pojęciem „antropopresji” (bo konflikt powinien mieć co najmniej dwa podmioty świadome uczestniczenia w nim), należy uznać, że są one uwzględniane zdecydowanie za rzadko. Z obserwacji i doświadczeń ostatnich kilkunastu lat można stwierdzić, że krajobraz jest bardzo często w wielu miejscach Polski „przedmiotem” konfliktów lub presji wywieranej przez działalność człowieka. Dlatego problem jego ochrony wydaje się także ważny i sukcesywnie wzrastający.

W ponad połowie analizowanych dokumentów, w ich fragmentach dotyczących krajobrazu, dopatrzono się kilku niepokojących **zapisów**, których realizacja może w efekcie **doprowadzić do utraty walorów krajobrazowych**. Zapisy te są szczególnie wyraźne w planie dolnośląskim i śląskim. W drugim z nich jest to szczególnie zaskakujące, gdyż PZPW śląskiego uznano za jeden z najlepszych w Polsce pod względem zapisów promujących krajobraz regionu i jego ochronę. Te negatywne ustalenia planów dotyczą z reguły „instrumentalnego” (użytkowego) traktowania krajobrazu, w szczególności jako zasobu dla wykorzystania turystycznego i rekreacyjnego. Niestety zbyt często planiści proponują zabudowę rekreacyjną atrakcyjnych krajobrazów, nie rozumiejąc lub nie zdając sobie sprawy, że to właśnie one stanowią podstawowy walor dla turystyki i ich pozbawienie spowoduje utratę przyczyn, dla których znaczna część turystów może chcieć z tej zabudowy korzystać. Zdarzają się także zapisy proponujące przestrzenne ograniczenie obszarowej ochrony krajobrazu na rzecz realizacji inwestycji gospodarczych, jak zbiornik na Wiśle w Nieszawie w regionie kujawsko-pomorskim, co należy uznać za działanie sprzeczne z powszechnie przyjmowanymi kierunkami zrównoważonej gospodarki przestrzennej.

Warto także przyrzeć się **sposobowi ujęcia krajobrazu** w dokumentach PZPW. Nie z wszystkich planów wynika, że jest on zawsze rozumiany w aspekcie estetyczno-fizjonomicznym, chociaż często w planach pojawiają się zalecenia, z których pośrednio wynika, że autorom chodzi o te właśnie walory. Z reguły jednak w charakterystyce krajobrazu i metod jego ochrony zaznacza się pewna przewaga elementów przyrodniczych lub kulturowych. Największa równowaga obu tych grup elementów zaznacza się w planach dla: lubelskiego, podkarpackiego i pomorskiego. W pozostałych planach dominuje podejście kładące nacisk na walory kulturowe, które jest wyraziste łącznie w dziesięciu planach. Najbardziej „enigmatyczne” podejście do krajobrazu reprezentują plany dla województw: mazowieckiego, dolnośląskiego i kujawsko-pomorskiego. Rzadkością w planach jest zamieszczanie definicji krajobrazu.

Oceniając regionalnie stopień uwzględnienia krajobrazu i jego ochrony w PZPW, **najwyżej**

oceniono go w trzech dokumentach sporządzonych dla województw: **lubelskiego, śląskiego** (z zastrzeżeniem wcześniej wspomnianych elementów negatywnych) i **świętokrzyskiego**. W tych planach w około połowie ocenianych ich części w szerokim i bezpośrednim stopniu uwzględniono problematykę krajobrazową. Wysoko należy ocenić także załączone do nich mapy. **Stosunkowo dobrze** oceniono także implementację problematyki ochrony krajobrazu do PZP województw: **małopolskiego, podkarpackiego, pomorskiego i zachodniopomorskiego**. Nisko oceniono plany dla: podlaskiego i wielkopolskiego, a bardzo nisko: dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego, lubuskiego, wielkopolskiego i opolskiego.

Analizując przestrzenny rozkład regionów różnie ocenionych pod względem implementacji problematyki krajobrazu do PZPW, zauważalna jest pewna prawidłowość. W regionach, gdzie krajobraz jest powszechnie uważany za wartościowy, cenny i stanowiący ważny zasób dla rozwoju gospodarczego (głównie turystyki), czyli na terenach nadmorskich, częściowo pojeziernych i górskich (zachodniopomorskie, pomorskie, śląskie, małopolskie, podkarpackie), w PZPW dostrzeżono jego rangę i potrzebę ochrony, aby go utrzymać dla przyszłych pokoleń. Natomiast w regionach gdzie jest on powszechnie uznawany za mało interesujący, a wartościowe krajobrazy stanowią dobro deficytowe (lubuskie, mazowieckie, opolskie) jest on w dokumentach planistycznych ignorowany a jego ochronie nie przypisuje się dużej rangi. Są oczywiście wyjątki, jak lubelskie (o średnio urozmaiconym krajobrazie) z bardzo dobrym planem w ocenianym aspekcie i dolnośląskie (o krajobrazie wybitnie wartościowym) z planem słabym, ale zdają się to być wyjątki potwierdzające pewną zasadę. Przedstawione fakty powinny wpłynąć na zmianę podejścia do krajobrazu przy sporządzaniu kolejnych edycji PZPW. Rzecz jasna, krajobrazy regionów najbardziej wartościowych pod tym względem powinny być bezwzględnie (lepiej niż dotychczas) chronione, ale także krajobrazy rzadkie, unikatowe, występujące w regionach mniej popularnych turystycznie, muszą być chronione, i to przede wszystkim nie dlatego, że stanowią ważny walor dla rozwoju gospodarczego regionów, ale dlatego, że są ważnym elementem kształtującym jakość warunków życia ich mieszkańców oraz powinny stanowić nasz posąg dla przyszłych pokoleń.

ANEKS 2

LISTA PUNKTOWYCH I MAŁOBSZAROWYCH ELEMENTÓW KULTURY MATERIALNEJ WOJEWÓDZTWA POMORSKIEGO UWZGLĘDNIONYCH W OCENIE WARTOŚCI ZASOBÓW KRAJOBRAZOWYCH REGIONU

A. Zespoły dworsko - parkowe (stan w 1999 roku)

Lp	miejsowość	gmina	rodzaj parku	użytkownik/ właściciel	pow. ha	czas pows- tania	nr rejestr zbyt- ków	Istnie- jąca dokume nt.
gmina BORZYTUCHOM								
1.	Dąbrówka	Borzytuchom	dworski	b. PGR Bytów	1,0	XIX		
2.	Osieki Bytowskie	Borzytuchom	dworski	b. PGR Bytów	2,0	XIX		
gmina BRUSY								
1.	Wielkie Chełmy	Brusy	pałacowy	szkoła Podst.	10,0	XVIII		
gmina BYTÓW								
1.	Gostkowo	Bytów	dworski	b. PGR Bytów	0,75	XIX	50A	
gmina CEDRY WIELKIE								
1.	Cedry Wielkie	Cedry Wielkie	folwarczn y	pryw.	1,3	XIX 2 poł		
2.	Długie Pole	Cedry Wielkie	folwarczn y					
3.	Trutnowy	Cedry Wielkie	folwarczn y					
gmina CEWICE								
1.	Cewice	Cewice	dworski	Zb. Szk. Gm.	2,6	XVIII/X IX		
2.	Łebunia	Cewice	pałacowy	b. PGR Łębork	2,0	2 poł. XIX	254A	
3.	Okalice	Cewice	dworski	b. PGR	1,2			
gmina CHOCZEWO								
1.	Biebrowo	Choczewo	dworski	pryw.	4,9	XIX	1099/94	
2.	Borkówko	Choczewo	dworski	pryw.	1,5	XVIII/X IX	838/80	
3.	Choczewko	Choczewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	2,2	XVIII/X IX	1168/98	
4.	Choczewo	Choczewo	dworski	GOSiK ?	9,3	XVIII	914/84	
5.	Ciekocino	Choczewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	14,0	XIX	A - 1187/98	
6.	Gardkowice	Choczewo	dworski	pryw.	5,25	XVIII	836/80	
7.	Jackowo	Choczewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	9,0	XVIII/X IX	1166/97	
8.	Kurowo	Choczewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	5,0	XIX 2 poł	1122/95	
9.	Lublewko	Choczewo	dworski	SHR Lublewo ???	5,5	XIX		
10.	Lublewko	Choczewo	dworski	SHR Lublewo ???	7,1	XIX		
11.	Łętowo	Choczewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	9,5	XIX 1 poł	1119/95	

12.	Przebędowo	Choczewo	dworski	pryw.	5,1	XIX 1 poł XX	837/80	
13.	Sasino	Choczewo	dworski	pryw.	6,0	XIX	852/81	
14.	Starbienio	Choczewo	dworski	Kaszubski Uniwersytet Ludowy	3,8	XIX/XX	843/81	
15.	Zwartowo	Choczewo	dworski	Min. Spraw. ???	10,3	XIX		
16.	Żelazna	Choczewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	7,9	XIX		
17.	Osieki	Choczewo						
18.	Gościęcino	Choczewo						
gmina CHOJNICE								
1.	Chojnaty	Chojnice	dworski	Inst.Ziemn.-Bonin	1,5	XIX		
2.	Czrtołomie	Chojnice	dworski	Inst.Ziemn.-Bonin	6,0	XIX		
3.	Jarcewo	Chojnice	dworski	Zakł.Dośw.Ziemn.	2,37	XIX		
4.	Krojanty	Chojnice	dworski	pryw. p. Wieniecki	7,5	XIX	129/A	
5.	Kruszka	Chojnice	dworski	UGm.	1,91	XIX		
6.	Lotyń	Chojnice	dworski	UGm.	1,93	XIX		
7.	Niezychowice	Chojnice	dworski	Inst.Ziemn.-Bonin	2,0 XIX			
8.	Pawłowo	Chojnice	dworski	AWR SP Chojnice	5,44	XIX		
9.	Raclawki	Chojnice	dworski	UGm.	4,13	XIX		
10.	Silno	Chojnice	dworski	AWR SP/ dzierżawa	1,08	XIX	164/A	
11.	Sternowo	Chojnice	dworski	pryw.	0,84	XIX		
12.	Szlachetna Nowa Cerkiew	Chojnice	dworski	AWR SP/ zasób	0,66	XIX	128/A	
13.	Zbeniny	Chojnice	dworski	UGm.	1,5	XIX		
gmina CZARNA DĄBRÓWKA								
1.	Jasień	Czarna Dąbrówka	dworski	Szk.Podst.	1,0	XVII	55A	
2.	Jerzkowice	Czarna Dąbrówka	dworski	b. PGR Czarna Dąbrówka	3,0	XIX		
3.	Karwno	Czarna Dąbrówka						
4.	Kozy	Czarna Dąbrówka	dworski	b. PGR Czarna Dąbrówka	1,0	Pocz. XX		
5.	Mikorowo	Czarna Dąbrówka	dworski	b. PGR Mikorowo	1,5	XIX		
6.	Podkomorzyce	Czarna Dąbrówka						
7.	Wągrowo	Czarna Dąbrówka						
gmina CZARNE								
1.	Biernatka	Czarne	dworski	b. PGR Kładzów	5,9	2 poł. XIX		
2.	Bińcze	Czarne	pałacowy	UG	3,62	poł. XIX		
3.	Czarne	Czarne	pałacowy	P. Dom Pom. Społ.	3,47	2 poł. XIX	32A	
4.	Krzemieniewo	Czarne	dworski	b. PGR	0,5	XIX		
5.	Łoża	Czarne	pałacowy	b. PGR Człuchów	2,07	k. XIX		
6.	Raciniewo	Czarne	pałacowy	b. PGR Człuchów	2,02	XIX		
7.	Sierpowo	Czarne	dworski	Woj. Spółdz. Ogrod.Pszcze.	3,57	1 poł. XIX		

8.	Wyczechy	Czarne	pałacowy	b. PGR Człuchów	4,15	1 poł. XIX- XX		
gmina CZERSK								
1.	Brda	Czersk	dworski	Ośr.Kol WZGS	3,0	XIX		
2.	Kłodnica	Czersk	dworski	Lasy Państw.	1,8	XIX		
gmina CZŁUCHÓW								
1.	Człuchów	Człuchów	zamkowy	UM	34,0	XVII	37A	
2.	Kiełpin	Człuchów	dworski	b. PGR Człuchów	3,0	XIX		
3.	Kujanki	Człuchów	dworski	b. PGR Krepsk	2,0	XIX/XX		
4.	Stołczno	Człuchów	pałacowy	UG	2,0	XIX		
gmina DAMNICA								
1.	Bobrowniki	Damnica	pałacowy	POHZ	14,4	XIX	243A	
2.	Damnica	Damnica	pałacowy	Zakł. Wych.	3,0	2 poł. XIX	240A	
3.	Damno	Damnica	dworski	POHZ Damnica	4,3	XIX/XX		
4.	Domaradz	Damnica	pałacowy	b. PGR Bożęcin	3,0	XIX	44A	
5.	Karżniczka	Damnica	pałacowy	Zas. Szk. Rol.	4,0	XVIII- XIX	58A	
6.	Łojewo	Damnica	dworski	POHZ Bobrowniki	3,2	2 poł. XIX		
7.	Mianowice	Damnica	pałacowy	SHR Rędzikowo	1,0	XIX		
8.	Sąborze	Damnica	dworski	Pryw.	0,9	XIX		
9.	Święcichowo	Damnica	pałacowy	POHZ	10,75	XIX – XX	166A	
10.	Wiatrowo	Damnica						
11.	Wielogłowy	Damnica	pałacowy	SHR Rędzikowo	1,5	XIX/XX		
12.	Wiszno	Damnica	dworski	Pryw.	7,5	XIX		
gmina DEBRZNO								
1.	Debrzno	Debrzno	miejski	UMiG	3,8	XIX/XX		
2.	Stare Gronowo	Debrzno	pałacowy	b. PGR Człuchów	10,6	XVIII- XIX	215A	
gmina DĘBNICA KASZUBSKA								
1.	Borzęcino	Dębica Kaszubska	pałacowy	b. PGR	3,0	XIX		
2.	Budowo	Dębica Kaszubska	dworski	b. PGR	1,6	XIX		
3.	Jawory	Dębica Kaszubska	dworski	b. PGR Budowo	2,0	2 poł. XIX		
4.	Kotowo	Dębica Kaszubska	dworski	b. PGR Motarzyno	1,0	Pocz. XX	242A	
5.	Krzywań	Dębica Kaszubska	pałacowy	b. PGR Kusowo	15,0	XVIII	264A	
6.	Łabiszewo	Dębica Kaszubska	dworski	b. PGR Borzęcino	4,0	XIX		
7.	Motarzyno	Dębica Kaszubska	pałacowy	b. PGR	4,2	XIX		
8.	Niepogłędzie	Dębica Kaszubska	pałacowy	Szk. Podst., b. PGR	3,5	XVIII – XIX		
9.	Podole Małe	Dębica Kaszubska	pałacowy	Lasy Państw.	22,0	XIX-XX		
10.	Starnice	Dębica Kaszubska	pałacowy	b. PGR Borzęcino	3,5	XIX	154A	

gmina DZIERZGOŃ								
1.	Błunaki	Dzierzgoń	dworski	AWR SP	-	-	-	
2.	Bruk	Dzierzgoń	dworski	UG Dzierzgoń	5,5	XIX	11/78 57/80	
3.	Jeziorno	Dzierzgoń	dworski	AWR SP/ dzierżawa	4,8	poł. XIX	510/96	
4.	Nowiec	Dzierzgoń	dworski	AWR SP		pocz. XIX		
5.	Nowina	Dzierzgoń		AWR SP/ własność			409/94	
6.	Nowiny	Dzierzgoń	dworski	AWR SP/ sprzedaż	2,5	XIX	33/78	
7.	Piaski	Dzierzgoń	dworski	UG/ Dzierzgoń	0,5	XIX	21/78	
8.	Sporowo Minięta	Dzierzgoń	dworski	UG/ Dzierzgoń	1,2	XVIII/X IX	9/77	
9.	Stanowo	Dzierzgoń	dworski	AWR SP	2,0	XIX	30/78	
gmina GARDEJA								
1.	Czachówek	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
2.	Czarne Dolne	Gardeja	dworski	AWR SP	-	pocz. XIX		
3.	Gardeja I	Gardeja	dworski	AWR SP	-	k. XIX		
4.	Gardeja- Kalmuzy	Gardeja	dworski	AWR SP	-	k. XIX		
5.	Klasztorzek	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
6.	Klecewo	Gardeja	dworski	AWR SP/ własność	3,3	2 poł. XIX	111/89 112/89 113/89 114/89 115/89 116/89	
7.	Krzykosy	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
8.	Nowa Wioska	Gardeja	pałacowy	Stadnina Koni/ W- wa	8,0	k. XVIII	129/90	
9.	Olszówek	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
10.	Olszówka	Gardeja	pałacowy	AWR SP	-	pocz. XIX		
11.	Otłówko	Gardeja	pałacowy	AWR SP/ dzierżawa	3,0	poł. XIX	567/98	
12.	Pawłówko	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
13.	Pogórze (Albruchtowo)	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
14.	Rozajny Małe	Gardeja	dworski	AWR SP	-	pocz. XIX		
15.	Rozajny Wielkie	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
16.	Trumieje	Gardeja	dworski	AWR SP/ dzierżawa	-	poł. XIX		
17.	Wierzbiny	Gardeja	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
gmina GNIEW								
1.	Bielawki	Gniew						
2.	Cierzpice	Gniew	dworski	AWR SP/dzierżawa	2,0	XX pocz.	A- 1073/89	
3.	Janiszewo	Gniew						
4.	Opalenie	Gniew	pałacowy	Balt.Uniw.Ludowy ?	3,1	XIX	661/73	
5.	Rakowiec	Gniew						
6.	Rąbark	Gniew						
7.	Stocki Młyn	Gniew						

8.	Szprudowo	Gniew						
9.	Wielkie Wyreby	Gniew	dworski	Kolejowy Szpital Rehabilitacyjny ?	6,1	XIX	A-1087/90	
gmina GNIEWINO								
1.	Bychowo	Gniewino	dworski	pryw.	4,5	XIX		
2.	Chynów	Gniewino	pałacowy	AWR SP/dzierżawa	10,6	XIX	918/84	
3.	Czymanowo	Gniewino						
4.	Lisewo	Gniewino	dworski	AWR SP	5,5	XIX		
5.	Mierzynko	Gniewino	dworski	AWR SP/dzierżawa	1,4	XIX/XX	917/84	
6.	Mierzyno	Gniewino	dworski	Urząd Gminy	1,7	XIX pocz.		
7.	Opalino	Gniewino						
8.	Rybno	Gniewino						
9.	Salino	Gniewino	dworski	???	2,3	XVIII	11/59	
10.	Słuszewo	Gniewino	dworski	pryw.	1,0	XX pocz.	1133/95	
11.	Strzebielinko	Gniewino	dworski	AWR SP	2,0	XIX		
gmina GŁÓWCZYCE								
1.	Będziechowo	Główczyce	dworski	Nadleś. Damnica	8,45	XIX		
2.	Cecenowo	Główczyce	pałacowy	b. PGR	6,0	k. XVIII	25A	
3.	Choćmirowo	Główczyce	dworski	Pryw.	4,0	XIX		
4.	Choćmirówko	Główczyce	dworski	Pryw.	4,5	XIX-XX		
5.	Ciemino	Główczyce	dworski	b. PGR Główczyce	3,8	Poł. XIX		
6.	Główczyce	Główczyce	dworski	b. PGR	1,8	XIX-XX	248A	
7.	Gorzyno	Główczyce	pałacowy	SKR	10,0	XIX - XX	235A	
8.	Izbica	Główczyce	dworski	b. PGR	1,9	XIX		
9.	Kłęcino	Główczyce	pałacowy	Nadleś. Ustka	7,0	XIX		
10.	Pobłocie	Główczyce	pałacowy	Szk. Podst.	4,25	XIX /XX		
11.	Podole Wielkie	Główczyce	dworski	b. PGR	3,5	XIX/XX	199A	
12.	Rąbek	Główczyce	dworski	Lasy Państw.	4,2	XIX/XX		
13.	Równo	Główczyce	dworski	b. PGR Rumsko	4,75	XIX	263A	
14.	Rumsko	Główczyce	pałacowy	b. PGR	3,9	XIX		
15.	Ruszcze	Główczyce	dworski	UG	1,8	XIX/XX		
16.	Skórzyno	Główczyce	dworski	b. PGR	1,9	XIX/XX	123A	
17.	Stowięcino	Główczyce	dworski	SHR	0,5	XIX		
18.	Szczytkowice	Główczyce	dworski	b. PGR	4,0	XIX	164A	
19.	Warblino	Główczyce	dworski	b. PGR Główczyce	7,2	XIX		
20.	Wielka Wieś	Główczyce	pałacowy	POHZ Bobrowniki, Nadleś.	4,7	XIX	244A	
21.	Wolinia	Główczyce	pałacowy	b. PGR Główczyce	10,5	XVIII- XIX	188A	
22.	Wykosowo	Główczyce	dworski	b. PGR Główczyce	9,3	XIX	189A	
23.	Zelkowo	Główczyce	dworski	UG, roln.ind.	12,1	XIX	262A	
24.	Żoruchowo	Główczyce	pałacowy	POHZ Żukowo	4,0	XIX	197A	
gmina KARSIN								
1.	Cisewie	Karsin	pałacowy	PDPD dla doros.	2,9	XIX/XX		
2.	Dąbrowa	Karsin	dworski	RSP Wiele	3,5	XVIII		
gmina KARTUZY								
1.	Kartuzy	Kartuzy	klasztorny					
2.	Mirachowo	Kartuzy						

3.	Bąkowo	Kolbudy	dworski	AWR SP/dzierżawa	4,7	XX pocz		
gmina KĘPICE								
1.	Barcino	Kępice	pałacowy	b. PGR	4,0	XVIII	1A	
2.	Barwino	Kępice						
3.	Biesowice	Kępice	pałacowy	b. PGR	2,0	XIX	238A	
4.	Ciecholub	Kępice	pałacowy	b. PGR Biesowice	1,0	XIX	27A	
5.	Kotłowo	Kępice	pałacowy	b. PGR	4,0	XIX		
6.	Obłęże	Kępice	pałacowy	b. PGR Barcino	2,0	XIX		
7.	Osieki	Kępice	pałacowy	b. PGR Barcino	3,5	XIX		
8.	Płocko	Kępice	pałacowy	b. PGR	4,0	XIX	103A	
9.	Przytocko	Kępice	pałacowy	Dom Pom.Społ. „Caritas”	7,5	XIX		
10.	Pustowo	Kępice	pałacowy	b. PGR Biesowice	4,0	XIX		
11.	Warcino	Kępice	pałacowy	Techn. Leśne	5,0	XVIII/ XIX	184A	
gmina KOBYLNICA								
1.	Bzowo	Kobylnica	dworski	b. PGR Kończewo	3,2	XIX-XX		
2.	Dobrzęcino	Kobylnica	dworski	b. PGR	1,5	XIX		
3.	Kczewo	Kobylnica	dworski	b. PGR Kwakowo	5,0	XIX		
4.	Kończewo	Kobylnica	dworski	b. PGR	7,63	XVII- XIX	250A	
5.	Kuleszowo	Kobylnica	dworski	b. PGR	4,4	2 poł. XIX		
6.	Lulemino	Kobylnica	dworski	b. PGR Kwakowo	1,5	XIX		
7.	Łosino	Kobylnica	dworski	Nadleś. Lesny Dwór	7,15	XIX		
8.	Runowo Sławneńskie	Kobylnica	dworski	b. PGR	1,0	XIX		
9.	Sycewice	Kobylnica	pałacowy	b. PGR, Nadleś. Szczecinek	24,5	XVIII- XIX	240A, 259A	
10.	Ściegnica	Kobylnica	dworski	b. PGR Kończewo	1,38	1880	239A	
11.	Wrząca	Kobylnica	dworski	b. PGR	2,4	2 poł. XIX		
12.	Zagórki	Kobylnica	dworski	b. PGR	4,8	XIX		
13.	Zajączkowo	Kobylnica	dworski	b. PGR	2,0	XIX		
14.	Zębowo	Kobylnica	dworski	Par. rz.-kat.	2,8	2 poł. XVIII		
15.	Żelki	Kobylnica	dworski	b. PGR Kończewo	2,0	XIX		
16.	Żelkówko	Kobylnica	pałacowy	b. PGR Kończewo	2,0	XIX		
gmina KOCZAŁA								
1.	Pietrzykowo	Koczała	pałacowy	PFZ	0,6	XIX		
2.	Starzno	Koczała						
gmina KOLBUDY								
1.	Bielkowo	Kolbudy	dworski	Urząd Gminy	4,5	XIX	958/86	
2.	Bielkówko	Kolbudy	dworski	Państw. Dom Dziecka	4,0	XIX		
3.	Lisowiec	Kolbudy						
gmina KOŁCZYĞŁOWY								
1.	Barnowiec	Kołczygłowy	dworski	b. PGR Bytów	2,5	XIX		
2.	Barnowo	Kołczygłowy	dworski	b. PGR Bytów	2,0	XVIII/ XIX	259/260 A	
3.	Darskowo	Kołczygłowy						
4.	Gałęźnia Mała	Kołczygłowy	dworski	b. PGR Gałęźnia	1,0	XIX		

				Wlk.				
5.	Kończygłównki	Kończygłowy	pałacowy	b. PGR Bytów	4,0	XIX		
6.	Łubno	Kończygłowy	pałacowy	KPGR Suchorze	3,5	XIX		
7.	Radusz	Kończygłowy	pałacowy	UW Słupsk, Spółdz. Mlecz.	2,25	XIX		
gmina KOŚCierzyna								
1.	Kościerzyna	Kościerzyna	miejski	Urząd Miasta	0,81	XVIII		
2.	Mały Klińcz	Kościerzyna	dworski	AWR SP	3,5	XIX		
3.	Niedamowo	Kościerzyna	pałacowy	AWR SP/dzierżawa	3,0	XIX		
4.	Wielki Klińcz	Kościerzyna	dworski	PGKiM Kościerz.	1,8	XIX poł		
5.	Wielki Puc	Kościerzyna	dworski	AWR SP/dzierżawa	3,2	XIX		
gmina KROKOWA								
1.	Kłanino	Krokowa	pałacowy	szkoła roln. kopalnia „Staszic” ?	3,9	XIX	440/72	
2.	Krokowa	Krokowa	zamkowy	Fundacja Europejskie Spotkania Centrum Kultury Kaszubskiej Krokowa	2,5	XVIII	939/85	
3.	Prusiewo	Krokowa	dworski	POHZ Prusiewo ?	1,8	XX pocz	953/85	
4.	Słuchowo	Krokowa	dworski	pryw.	1,3	XIX poł		
5.	Sulicice	Krokowa	dworski	pryw.	1,2	XIX	1136/95	
6.	Żarnowiec	Krokowa	dworski	POHZ Prusiewo ?	2,0	XIX	946/85	
7.	Żarnowiec	Krokowa	klasztorny	SS Benedyktynki	1,85	XV	952/86	
8.	Parszkowo	Krokowa	dworski	dzierżawa	2,0	XIX/XX	1173/97	
gmina KWIDZYN								
1.	Biały Dwór	Kwidzyn	dworski	AWR SP/ własność	1,2	pocz. XIX	12/N	
2.	Brokowo	Kwidzyn	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
3.	Kwidzyn-Górki	Kwidzyn	dworski	AWR SP/ dzierżawa	3,6	poł. XIX	175/90	
4.	Licze	Kwidzyn	dworski	pryw.	3,0	XVIII- XIX	66/83 259/N	
5.	Miłosna	Kwidzyn	dworski	Stado Ogierów/ W- wa	2,5	pocz. XX	56/80	
6.	Ośno	Kwidzyn	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
7.	Paczkowo	Kwidzyn	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
8.	Rakowiec	Kwidzyn		AWR SP/ własność			43/78	
Miasto LĘBORK								
1.	Park Miejski	m. Lębork	miejski	UM	18,1	XIX		
gmina LICHNOWY								
1.	Borety	Lichnowy	chłopski	pryw.	0,5	poł. XIX		
2.	Lisewo I	Lichnowy	chłopski	AWR SP/ dzierżawa	0,7	1 ćw. XIX	176/90	
3.	Pordenowo	Lichnowy	chłopski	pryw.	0,5	poł. XIX		
4.	Starynia	Lichnowy	chłopski	pryw.			198/91	
gmina LINIA								
1.	Pobłocie	Linia	dworski	pryw.	1,5	XIX poł/ XX		
2.	Smażyno	Linia	pałacowy	ZOZ Gdańsk Ośr. Rehab. Narkom	4,2	XIX		
gmina LINIEWO								
1.	Garczyn	Liniewo	pałacowy	Zakład Rolny Orle	3,0	XIX poł		

2.	Orle	Liniewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	2,0	XVIII i XX		
3.	Stary Wiec	Liniewo	dworski	PGR Głodowo	1,3	poł XIX		
gmina LUBICHOWO								
1.	Bietowo	Lubichowo	dworski	Urząd Gminy	3,6	XIX/XX		
2.	Szteklin	Lubichowo	dworski	pryw.	0,85	XIX	725/55	
gmina LUZINO								
1.	Kębtowo	Luzino						
2.	Kochanowo	Luzino	dworski	Urząd Gminy, GS	2,5	XIX		
3.	Sychowo	Luzino	dworski	szkoła, Urz. Gminy	1,7	XX		
4.	Milwino	Luzino						
5.	Tępcz	Luzino						
6.	Wyszecino	Luzino						
gmina ŁĘCZYCE								
1.	Bożepole Małe	Łęczyce	dworski	Urząd Gminy Łęczyce	4,1	XVIII	704/73	
2.	Bożepole Wielkie	Łęczyce	dworski	PGR,PGKiM Wejherowo, przedsz	4,5	XVIII	897/83	
3.	Chmieleniec	Łęczyce						
4.	Dąbrówka Wielka	Łęczyce	dworski	pryw.	1,7	XIX 2 poł		
5.	Godętowo	Łęczyce	dworski	pryw.	5,8	XVIII	168/61 793/78	
6.	Paraszyno	Łęczyce	dworski	pryw.	1,2	XVIII	774/78	
7.	Strzeżęcino	Łęczyce	dworski	pryw.	5,5	XVIII poł		
8.	Wielistowo	Łęczyce	dworski	pryw.	3,5	XIX	705/73	
9.	Witków-Wódka	Łęczyce	dworski	AWR SP/dzierżawa	8,3	XIX	171/61	
10.	Jeżewo	Łęczyce						
11.	Łówcz Górny	Łęczyce						
12.	Dzięcielec	Łęczyce						
gmina MALBORK								
1.	Kraśniewo	Malbork	chłopski	pryw.	-	3 ćw. XIX		
2.	Księżę Włoki	Malbork	dworski	AWR SP	-	poł. XIX		
3.	Stogi	Malbork	chłopski	pryw.	-	3 ćw XIX		
4.	Tragamin	Malbork	chłopski	pryw.	-	3 ąw. XIX		
5.	Wielbark	Malbork	dworski	AWR SP	-	3 ćw. XIX		
gmina MIASTKO								
1.	Biała	Miastko	dworski	b. PGR Świeszynko	1,5	XIX		
2.	Czarnica	Miastko						
3.	Dretyń	Miastko	dworski	Nadleś. Dretyń	5,5	2 poł. XVIII		
4.	Kamnica	Miastko	pałacowy		1,5	Pocz. XX	256A	
5.	Kawcze	Miastko						
6.	Łodziej	Miastko	pałacowy	Zas. Szk. Rol.	4,0	XIX		
7.	Małęcino	Miastko	pałacowy	b. PGR Miastko	2,5	XIX		
8.	Miłocice	Miastko	dworski	b. PGR –Zakł.	4,0	XIX		

				Usług. Tech.				
9.	Role	Miastko	dworski	Szk. Podst.	4,0	XIX		
10.	Świerżno	Miastko	dworski	b. PGR Miastko	1,3	XIX		
11.	Świeszynko	Miastko	dworski	b. PGR Miastko	2,5	XIX		
12.	Świeszyno	Miastko						
13.	Trzcinnno	Miastko	pałacowy	P. Dom Dziecka	6,5	XIX	270A	
14.	Tursko	Miastko	pałacowy	P. Zakł. Wych.	8,0	XIX/XX	303A	
15.	Wołcza Mała	Miastko	dworski	Pryw.	0,5	XIX		
16.	Wołcza Wielka	Miastko	dworski	b. PGR, Nadleś.	18,0	XIX		
gmina MORZESZCZYN								
1.	Bielsk	Morzeszczyn	dworski	pryw.	10,7	XIX	A-1071/89	
2.	Borkowo	Morzeszczyn	dworski	KPGR Kociewie	8,1	XVIII		
3.	Dzierżążno	Morzeszczyn						
4.	Lipia Góra	Morzeszczyn	dworski	pryw.	1,2	XIX	747/77	
5.	Morzeszczyn	Morzeszczyn						
6.	Nowa Cerkiew - Hasowie	Morzeszczyn	dworski	Urząd Gminy	1,5	XIX 2 poł		
7.	Rzeżęcín	Mrzeszczyn						
gmina MIKOŁAJKI POMORSKIE								
1.	Balewo	Mikołajki	dworski	AWR SP/ Dzierżawa	1,0	XIX	28/78	
2.	Cierpięta	Mikołajki	dworski	AWR SP/ dzierżawa	?	2 poł. XIX	182/90	
3.	Cieszymowo I	Mikołajki	pałacowy	AWR SP/ zasób	4,0	XVII	243/N 37/78 210/91 391/94	
4.	Cieszymowo II	Mikołajki	dworski	AWR SP/ zasób	2,5	XIX	29/78	
5.	Dworek	Mikołajki	dworski	AWR SP	0,5	2 poł. XIX	36/78	
6.	Kołożąb	Mikołajki	dworski	AWR SP	?	poł. XIX		
7.	Krastudy	Mikołajki	dworski	AWR SP	?	poł. XIX		
8.	Minięta Szlacheckie	Mikołajki	dworski	AWR SP/ własność	4,5	XIX	34/79	
9.	Pierzchowice	Mikołajki	dworski	AWR SP	?	poł. XIX		
10.	Stążki	Mikołajki	pałacowy	AWR SP/ dzierżawa	6,5	XIX	39/78 511/96	
11.	Wilczewo		dworski	pryw.	1,1	XIX		
gmina MIŁORADZ								
1.	Bystrze	Miłoradz	dworski	AWR SP	?	pocz. XIX		
2.	Kończewice	Miłoradz	chłopski	pryw.	?	3 éw. XIX		
3.	Mątowy Małe	Miłoradz	chłopski	AWR SP	?	k. XVIII		
4.	Miłoradz	Miłoradz	chłopski	AWR SP	?	3 éw. XIX		
5.	Pogorzała Wieś	Miłoradz	chłopski	pryw.	?	3 éw. XIX		
6.	Rękowo	Miłoradz	chłopski	AWR SP	?	pocz. XIX		
7.								
gmina NOWA KARCZMA								

1.	Będomin	Nowa Karczma	dworski	Muzeum Hymnu Narodowego	3,0	XVIII	480/72	
2.	Grabowo Kościerskie	Nowa Karczma						
3.	Nowa Karczma	Nowa Karczma						
4.	Nowy Barkoczyn	Nowa Karczma						
5.	Lubań	Nowa Karczma						
6.	Skrzydłówek	Nowa Karczma	dworski	pryw.	4,0	XX pocz		
gmina NOWA WIEŚ LĘBORSKA								
1.	Darzewo	Nowa Wieś Lęborska	dworski	b. PGR Cewice	2,0	XIX		
2.	Janisławiec	Nowa Wieś Lęborska	dworski	b. PGR Pogorszewo	0,5	XIX		
3.	Janowice	Nowa Wieś Lęborska	pałacowy	b. PGR Pogorszewo	21,6	XVIII - XIX		
4.	Janowiczki	Nowa Wieś Lęborska	dworski	b. PGR Pogorszewo	1,0	XIX		
5.	Leśnice	Nowa Wieś Lęborska	pałacowy	b. PGR Cewice	4,0	XVIII - XX	211A	
6.	Lędziechowo	Nowa Wieś Lęborska	dworski	b. PGR Zdrzewno	1,42	XVIII - XIX		
7.	Małoszyce	Nowa Wieś Lęborska	dworski	Zesp. Szk. Rol.	2,5	XIX		
8.	Niebędzino	Nowa Wieś Lęborska	dworski	b. PGR	2,2	XVIII - XIX		
9.	Obliwice	Nowa Wieś Lęborska	pałacowy	b. PGR Strzeszewo	1,5	XIX		
10.	Pogorzelice	Nowa Wieś Lęborska	dworski	Zakł. Rol. Leśnice	2,1	XVIII - XX		
11.	Redkowice	Nowa Wieś Lęborska	dworski	UG	20,6	XVIII - XIX		
12.	Żelazkowo	Nowa Wieś Lęborska	dworski	b. PGR Pogorszewo	7,5	XIX		
gmina NOWY DWÓR GDAŃSKI								
1.	Jazowo	Nw Dwór Gd	chłopski	pryw.	?	3 éw. XIX		
2.	Kmiecin	Nw Dwór Gd	chłopski	AWR SP	?			
3.	Rakowe Pole	Nw Dwór Gd	chłopski	AWR SP	?	3 éw. XIX		
4.	Rychnowy	Nw Dwór Gd	chłopski	pryw.	?	3 éw. XIX		
5.	Orłowo II	Nw Dwór Gd	chłopski	AWR SP		3 éw. XIX	136/N 77/85	
6.	Myszewko	Nw Dwór Gd	chłopski	AWR SP		3 éw. XIX	132/N/6 1	
7.	Orłowo II	Nw Dwór Gd	chłopski	AWR SP		3 éw. XIX	?	
gmina NOWY STAW								
1.	Myszewo	Nowy Staw	chłopski	pryw.	?	poł. XIX		
2.	Parszewo	Nowy Staw	chłopski	AWR SP	?	poł. XIX		
gmina OSTASZEWO								
1.	Jeziernik	Ostaszewo	dworski	pryw.	1,3	XIX/XX		

2.	Ostaszewo	Ostaszewo	dworski	UGm, pryw.	0,85	XX		
gmina PARCHOWO								
1.	Gołczewo	Parchowo	dworski	Pryw.	0,25	XIX		
2.	Parchowo	Parchowo	dworski	Dom Pom. Społ. „Caritas”	1,15	1 poł. XIX		
gmina PELPLIN								
1.	Józefowo	Pelplin	dworski	RSP Rajkowy	5,0	XX pocz		
2.	Ornasowo	Pelplin	dworski	UNIMOR Gdańsk	1,6	XX pocz		
3.	Pelplin	Pelplin	pałacowy	Chełmińska Kuria Biskupia	8,3	XIX	794/78 889/84	
4.	Ropuchy	Pelplin	dworski	Nadleśn. Starogard Gdański	10,0	XIX		
5.	Wola Pelplińska	Pelplin	dworski	Urząd Miasta i Gminy	3,0	XIX		
6.	Lignowy	Pelplin						
7.	Gręblin	Pelplin						
gmina POSTOMINO								
1.	Pieńkowo	Postomino	pałacowy	POHZ	7,4	XIX/XX	245A	
2.	Pieszcz I	Postomino	pałacowy	POHZ Pieńkowo	1,52	XIX	100A	
3.	Pieszcz II	Postomino	pałacowy	POHZ Pieńkowo	4,27	Pocz. XX		
4.	Postomino	Postomino	pałacowy	POHZ Pieńkowo	4,0	XIX	110A	
5.	Złakowo	Postomino	pałacowy	POHZ Pieńkowo	13,0	XIX/XX		
gmina POTĘGOWO								
1.	Czerwieniec	Potęgowo	dworski	b. PGR Potęgowo	1,0	2 poł. XIX	257A	
2.	Darżyno	Potęgowo	dworski	b. PGR Potęgowo	2,8	XVIII- XIX	38A	
3.	Głuszynko	Potęgowo	dworski	b. PGR Potęgowo	1,5	XIX		
4.	Głuszyno	Potęgowo	dworski	b. PGR Potęgowo	2,3	XIX		
5.	Grapice	Potęgowo	dworski	b. PGR Potęgowo	3,24	2 poł. XIX		
6.	Grąbkowo	Potęgowo	pałacowy	b. PGR Malczkowo	7,15	XIX	251A	
7.	Karżnica	Potęgowo	pałacowy	b. PGR Malczkowo	8,0	1880	250A	
8.	Łupawa	Potęgowo	pałacowy	b. PGR	3,0	XVIII	75A	
9.	Malczkowo	Potęgowo	pałacowy	b. PGR	8,0	XIX		
10.	Poganice	Potęgowo	dworski	b. PGR Pogorszewo	4,0	XIX/XX		
11.	Rzeczycino	Potęgowo	dworski	SHR Górzyno	2,0	XIX		
12.	Skórowo	Potęgowo	dworski	b. PGR	3,9	XIX		
gmina PRABUTY								
1.	Górnowychy Małe	Prabuty	dworski	pryw.	?	poł. XIX		
2.	Kleczewo	Prabuty	dworski	AWR SP	?	poł. XIX		
3.	Kowale	Prabuty	dworski	AWR SP	?	3 ćw. XIX		
4.	Orkusz	Prabuty					564/98	
5.	Pachutki	Prabuty	dworski	AWR SP	?	poł. XIX		
6.	Pólko Pomorskie	Prabuty	chłopski	AWR SP	?	3 ćw. XIX		
7.	Raniewo	Prabuty	młyński	GS	?	3 ćw. XIX		
8.	Rodowo Małe	Prabuty	dworski	pryw.	?	poł. XIX		

9.	Stadnina	Prabuty	dworski	AWR SP	?	pocz. XIX		
10.	Stańkowo	Prabuty	dworski	AWR SP	?	pocz. XIX		
11.	Stary Kamień	Prabuty	dworski	AWR SP	?	3 ćw. XIX		
gmina PRUSZCZ GDAŃSKI								
1.	Arciszewo	Pruszcz Gd.	dworski	SP „Lutria” ?	2,0	XIX		
2.	Będzieszyn	Pruszcz Gd.	dworski	AWR SP/dzierżawa	3,5	XIX k.		
3.	Goszyn	Pruszcz Gd.	dworski	AWRSP/własność	3,0	k. XIX	1120/95	
4.	Pruszcz Gd.	Pruszcz Gd.						
5.	Rekcin	Pruszcz Gd.						
6.	Rotmanki	Pruszcz Gd.						
7.	Rusocin	Pruszcz Gd.	dworski	Urząd Gminy Pruszcz Gdański	13,5	XVIII/X X	667/79	
8.	Straszyn	Pruszcz Gd.						
9.	Swincz	Pruszcz Gd.						
10.	Wojanowo	Pruszcz Gd.	dworski	AWR SP/dzierżawa	7,0	XIX		
11.	Żukczyn	Pruszcz Gd.						
12.	Żuława	Pruszcz Gd.	dworski	AWR SP/dzierżawa	5,0	XVIII/X IX	1167/97	
gmina PRZECHELEWO								
1.	Dąbrowa Człuchowska	Przechlewo	pałacowy	b. PGR Przechlewo	0,5	XIX		
2.	Dobrzyń	Przechlewo						
3.	Jemielno	Przechlewo	dworski	b. PGR Przechlewo	2,8	XVIII	57A	
4.	Koprzywnica	Przechlewo	dworski	b. PGR Pakotulsko	1,0	XIX		
5.	Miroszewo	Przechlewo						
6.	Nowa Brda	Przechlewo						
7.	Pakotulsko	Przechlewo	pałacowy	b. PGR	0,2	XIX		
8.	Pawłówko	Przechlewo		b. PGR	1,5			
9.	Płaszczycza	Przechlewo		b. PGR	2,0			
10.	Sapólno	Przechlewo	dworski	Szk. Podst.	2,1	XIX/XX		
11.	Szczytno	Przechlewo		b. PGR	4,0	XIX		
12.	Zawada	Przechlewo	dworski	b. PGR	1,5	XIX		
gmina PRZODKOWO								
1.	Kobysewo	Przodkowo	dworski	P. Dom Op. Społ.	3,5	XIX		
2.	Tokary	Przodkowo	dworski	pryw.	6,0	XIX		
3.	Warzenko	Przodkowo	dworski	Ośrodek Wczas. WPHW Gdańsk	2,7	XVIII		
gmina PSZCZÓŁKI								
1.	Grabiny Duchowne	Pszczołki	dworski	pryw.	2,5	XIX	668/73	
2.	Kleszczewo	Pszczołki						
3.	Wróblewo	Pszczołki						
4.	Żeliszawki	Pszczołki	dworski	IUNG Puławy W- wa Zakład Doświadcz.	1,9	XIX	174/77	
gmina PUCK								
1.	Celbowo	Puck	pałacowy	SHR Celbowo ?	8,5	XIX		
2.	Celbówko	Puck	pałacowy	SHR Celbowo ?	1,0	XIX k.		
3.	Letniewo	Puck						

4.	Łebcz	Puck	dworski	SHR Celbowo ?	2,1	XIX		
5.	Ośłonino	Puck	dworski	prywat.	0,8	XX pocz		
6.	Poczernino	Puck						
7.	Puck	Puck						
8.	Radoszewo	Puck						
9.	Rekowo Górne	Puck	pałacowy	prywat.	3,3	XIX		
10.	Rzucewo	Puck	pałacowy	prywat.	8,9	XVIII	940/85	
11.	Sławutówko	Puck	pałacowy	prywat.	9,2	XIX	985/87	
12.	Starzyński Dwór	Puck	zamkowy	AWR SP/dzierżawa	8,0	XIX	915/85	
gmina RYJEWÓ								
1.	Klecewko	Ryjewo	dworski	AWR SP		poł. XIX		
2.	Mątki	Ryjewo	dworski	prywat.		poł. XIX		
3.	Straszewo I	Ryjewo	dworski	prywat., PFZ		2 ćw. XIX		
4.	Watkowice Wielkie	Ryjewo	dworski	AWR SP	12,0	3 ćw. XIX		
5.	Watkowice Małe	Ryjewo	dworski	AWR SP/ własność	7,0	3 ćw. XIX	64/82 252/93	
gmina RZECZENICA								
1.	Breńsk	Rzeczenica						
2.	Gockowo	Rzeczenica	pałacowy	b. PGR Wyczechy	4,75	XVIII/XIX	253A	
gmina SKARSZEWY								
1.	Bączek	Skarszewy	dworski	prywat.	2,7	XIX	1125/95	
2.	Bolesławowo	Skarszewy	pałacowy	Zb.Szk.Gm. Zesp.Szk.Roln.	6,5	XIX	A- 1113/94	
3.	Mirowo Duże	Skarszewy	dworski	Szk. Pods.	5,2	XIX		
4.	Pogódki	Skarszewy						
5.	Skarszewy	Skarszewy						
6.	Wolny Dwór	Skarszewy						
gmina SKÓRCZ								
1.	Czarny Las	Skórcz	dworski	RSP	4,0	XIX		
2.	Miryce	Skórcz	dworski	prywat.	1,3	XIX 2 poł		
3.	Wolental	Skórcz						
gmina SŁAWNO								
1.	Janiewice	Sławno	dworski	Szk. Podst.	2,5	2 poł. XIX		
2.	Kwasowo	Sławno	pałacowy	b. PGR	10,53	1 poł. XIX		
3.	Noskowo	Sławno	pałacowy	Przeds. Bud. Rol. Sławno	2,0	XIX	241A	
4.	Rzyszczewo	Sławno	dworski	POHZ Kwasowo	2,0	XIX		
5.	Sławno	Sławno	miejski	UM	17,0	Pocz. XX		
6.	Smardzewo	Sławno	dworski	POHZ	3,2	2 poł. XIX		
7.	Tychowo	Sławno	pałacowy	POHZ Kwasowo	26,0	XIX		
8.	Żukowo	Sławno	dworski	Nadleś. Sławno	2,61	k. XVIII		
Miasto i gmina SŁUPSK								
1.	Bukówka	Słupsk	pałacowy	Stacja Dośw.	3,5	XIX		

				Włókien Nat.				
2.	Gać Leśna	Słupsk	dworski	b. PGR Redęcin	4,2	XIX	46A	
3.	Głobino	Słupsk	pałacowy	b. PGR Kusowo	3,0	XIX		
4.	Grąsino I	Słupsk	pałacowy	SHR Jezierzycy	1,62	Pocz. XX		
5.	Grąsino II	Słupsk	dworski	Pryw.	3,6	XIX	200A	
6.	Jezierzyce	Słupsk	pałacowy	SHR	4,0	XIX	285A	
7.	Karzcino	Słupsk	pałacowy	b. PGR Lubuczewo	4,5	XIX		
8.	Krępa	Słupsk	pałacowy	b. PGR Kusowo	4,0	XIX		
9.	Kukowo	Słupsk	pałacowy	SHR Jezierzycy	3,5	XIX		
10.	Lubuczewo	Słupsk	pałacowy	„Arged”	1,0	Pocz. XX		
11.	Płaszewko	Słupsk						
12.	Redęcin	Słupsk	pałacowy	b. PGR	15,0	1830		
13.	Rędzikowo	Słupsk	pałacowy	SHR	8,4	XIX		
14.	Rogawica	Słupsk	pałacowy	SHR Jezierzycy	2,0	XIX		
15.	Słupsk, pl. Powst. Warsz.	Słupsk	miejski	UM	1,2	Pocz. XX		
16.	Słupsk, Al. Sienkiewicza	Słupsk	miejski	UM	0,99	k. XIX		
17.	Słupsk, ul. Wałowa	Słupsk	miejski	UM	1,51	k. XIX		
18.	Strzelino	Słupsk	dworski	b. PGR Kusowo	2,0	XIX		
19.	Warblewo	Słupsk	pałacowy	b. PGR	3,0	XIX		
gmina SMĘTOWO GRANICZNE								
1.	Fraça	Smętowo Gr.	dworski	RSP „Rozwój” !!!	4,0	XIX 2 poł.		
2.	Kopytkowo	Smętowo Gr.	dworski	AWR SP	5,7	XVIII	878/83	
3.	Leśna Jania	Smętowo Gr.	dworski	AWR SP/dzierżawa	4,2	XVIII	976/86	
4.	Rynkówka	Smętowo Gr.	pałacowy	pryw.	4,2	XIX	738/77	
5.	Smarzewo	Smętowo Gr.	dworski	pryw.	3,7	XIX	746/77	
6.	Smętówko	Smętowo Gr.	pałacowy	Urząd Gminy	3,5	XIX		
7.	Stara Jania	Smętowo Gr.	dworski	AWR SP/własność	4	XIX	977/86	
8.	Lalkowy	Smętowo Gr						
gmina SMOŁDZINO								
1.	Komnino	Smółdzino						
2.	Żelazo	Smółdzino	dworski	b. PGR Smółdzino	3,2	1 poł. XIX	231A	
gmina SOMONINO								
1.	Borc	Somonino	dworski	AWR SP/dzierżawa	2,5	XX pocz.	A- 1047/88	
2.	Wyczechowo	Somonino	dworski	AWR SP, Lasy P.	5,0	XVIII	A- 1048/88	
gmina STARA KISZEWA								
1.	Czerniki	Stara Kiszewa	pałacowy	pryw.	3,5	XIX	839/81	
2.	Góra	Stara Kiszewa	dworski	Zakład rolny ?	6,5	XIX pocz.		
3.	Kobyle	Stara Kiszewa						
4.	Maliki Dolne	Stara Kiszewa						
5.	Stare Polaszki	Stara Kiszewa	dworski	Urząd Gminy, szkoła podstawowa	1,6	XVIII k.	160/61	
6.	Stary Bukowiec	Stara Kiszewa	dworski	pryw.	1,9	XIX	842/81	

7.	Struga	Stara Kiszewa						
8.	Zamek Kiszewski	Stara Kiszewa	zamkowy	pryw.	1,8	XIX	278/69	
gmina STARE POLE								
1.	Krasnołęka I	Stare Pole	chłopski	pryw.		2 ćw. XIX		
2.	Krasnołęka II	Stare Pole	chłopski	pryw.		poł. XIX		
3.	Krasnołęka III	Stare Pole	chłopski	pryw.		poł. XIX		
4.	Królewo I	Stare Pole	chłopski	pryw.		poł. XIX		
5.	Królewo II	Stare Pole	chłopski	pryw.		3 ćw. XIX		
6.	Krzyżanowo	Stare Pole	dworski	AWR SP; pryw.		poł. XIX		
7.	Parwark	Stare Pole	chłopski	AWR SP		poł. XIX		
8.	Szaleniec	Stare Pole	chłopski	AWR SP/ zasób		3 ćw. XIX	67/57 skreślony	
9.	Złotowo	Stare Pole	chłopski	pryw.		k. XIX		
gmina STAROGARD GDAŃSKI								
1.	Jabłowo	Starogard Gd.	dworski	AWR SP/dzierżawa	10,5	XIX		
2.	Karolewo	Starogard Gd.						
3.	Klonówka	Starogard Gd.	dworski	AWR SP/dzierżawa	7,8	XIX		
4.	Kocborowo	Starogard Gd.	szpitalny	Szpital dla Nerwowo Chorych	15	XIX/XX	A-1111/94	
5.	Komanowo	Starogard Gd.						
6.	Krąg	Starogard Gd.	dworski	szkoła	3,0	XVIII i XX		
7.	Mysinek	Starogard Gd.	dworski	pryw.	3,6	XIX	729/75	
8.	Nowa Wieś Rieczna	Starogard Gd.	pałacowy	AWR SP/dzierżawa	4,3	XIX	775/82	
9.	Owidz	Starogard Gd.	dworski	Tech. Roln.	2,7	XVIII-XIX	1005/87	
10.	Rokocin	Starogard Gd.	pałacowy	Państw. Dom Pomocy Społ. dla Dorosłych	4,2	XVIII-XIX	1028/88	
11.	Smoląg	Starogard Gd.						
12.	Starogard - Stado Ogierów	Starogard Gd.	folwarczny ???	Państwowe Stado Ogierów	3,0	XIX/XX	A-1190/98	
13.	Sucumin	Starogard Gd.	pałacowy	Zakłady Mięsne Gdańsk	3,0	XIX	745/77	
14.	Sumin	Starogard Gd.	dworski	Szk. Podst.	3,6	XIX		
15.	Szpegawsk	Starogard Gd.	dworski	Państw. Dom Opieki Społ.	19,6	XIX	619/72	
gmina STARY DZIERZGOŃ								
1.	Gisiel	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP/ dzierzawa	5,0	poł. XIX	436/69 10/77	
2.	Kielmy	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	2,0	3 aw. XIX		
3.	Kornele	Str. Dzierzgoń	chłopski	AWR SP		3 ćw. XIX		
4.	Lubochowo	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		3 aw. XIX		
5.	Milikowo	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		3 ćw. XIX		

6.	Monasterzysko Wielkie	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	2,4	XIX		
7.	Najatki	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		3 éw. XIX		
8.	Nowy Folwark	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	1,7	3 æw. XIX		
9.	Pachoły	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		3 éw. XIX		
10.	Piaski	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	1,5	k. XIX		
11.	Popity	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		3 éw. XIX		
12.	Prakwice	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	5,0	k. XVIII	P/55 P/56 20/78 274/93	
13.	Pronie	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		pocz. XIX		
14.	Protajny	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		3 éw. XIX		
15.	Przezmark	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	1,0	3 æw. XIX		
16.	Pudłowiec	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP	2,0	3 éw. XIX	22/78	
17.	Skolwity	Str. Dzierzgoń	dworski	AWR SP		poł. XIX		
18.	Stary Dzierzgoń	Str. Dzierzgoń	chłopski	pryw.		3 éw. XIX		
gmina STARY TARG								
1.	Gintro	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
2.	Grzymała	Stary Targ	dworski	AWR SP Czernin zasób	1,5	poł. XIX	23/78 54/79	
3.	Jodłówka	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
4.	Jurkowice I	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
5.	Jurkowice II	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
6.	Klecewo	Stary Targ	dworski	AWR SP			17/78?	
7.	Kościelec	Stary Targ	dworski	UGm., pryw.	1,0	2 poł. XIX	35/78	
8.	Mleczewo	Stary Targ	dworski	AWR SP Czernin zasób	1,0	2 poł. XIX	14/77	
9.	Nowy Targ	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
10.	Pozolia I	Stary Targ	dworski	AWR SP/ dzierżawa	0,5	poł. XIX	32/78	
11.	Pozolia II	Stary Targ	dworski	AWR SP/ dzierżawa	1,8	2 poł. XIX	31/78	
12.	Ramoty	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
13.	Stary Dwór	Stary Targ	dworski	POHZ -W-wa/ dzierżawa	2,5	poł. XIX	12/78 495/96	
14.	Stary Targ	Stary Targ	dworski	AWR SP		poł. XIX		
15.	Telkwice	Stary Targ	dworski	pryw.	1,0	poł. XIX	38/78	
16.	Trankwice	Stary Targ	dworski	AWR SP/ dzierżawa	4,0	poł. XIX	19/77 68/83 181/90	
17.	Tropy Sztumskie	Stary Targ	dworski	pryw.	1,25	2 poł. XIX	13/77	
18.	Waplewo	Stary Targ	pałacowy	POHZ/ zasób	9,5	1 poł.	24/78	

	Wielkie			dzierżawa		XVIII	620/72	
19.	Zielonki	Stary Targ	dworski	AWR SP/ własność	4,5	pocz. XIX	15/78	
20.	Klecewo	Stary Targ	dworski	AWR SP/ zasób			17/77	
gmina STEGNA								
1.	Żuławki	Stegna	chłopski	pryw.	3,5	2 ćw. XIX	8/77	
2.								
gmina STEŻYCA								
1.	Sikorzyno	Stężyca	dworski	pryw.	1,2	XIX	1135/95	
gmina SUBKOWY								
1.	Gorzędziej	Subkowy	dworski	AWR SP/dzierżawa	4,0	XIX	A- 1006/87	
2.	Mała Słońca	Subkowy						
3.	Mały Garc	Subkowy	dworski	pryw.	5,6	XVIII/X IX	A- 994/87	
4.	Narkowy	Subkowy						
5.	Radostowo	Subkowy	dworski	pryw.	8,2	XIX	A- 995/87	
6.	Rybaki	Subkowy	dworski	pryw.	2,8	XIX	923/84	
7.	Subkowy I	Subkowy	pałacowy	Zb. Szk. Gminna	2,3	XIX	711/74	
8.	Subkowy II nr 120	Subkowy	dworski	Urząd Gminy, pryw.	2,6	XIX	A- 1011/87	
9.	Subkowy III nr 88	Subkowy	dworski	Urząd Gminy	3,0	XIX	A- 1027/87	
10.	Wielgłowy	Subkowy						
11.	Wielka Słońca	Subkowy						
gmina SUCHY DĄB								
1.	Giemlice	Suchy Dąb						
2.	Grabiny Zameczek	Suchy Dąb	dworski	Urząd Gminy Suchy Dąb	4,0	XVIII	667/63	
gmina SULECZYNO								
1.	Suleczyno	Suleczyno	dworski	Ośr. Szkolenia Lasów Państwowych	1,7	XIX/XX		
gmina SZTUM								
1.	Barlevice	Sztum	dworski	pryw.	1,1	poł. XIX	83/85	
2.	Cygusy	Sztum	dworski	AWR SP/ dzierżawa	4,0	3 ćw. XIX	26/78	
3.	Czernin	Sztum	dworski	AWR SP/ dzierżawa	3,5	pocz. XIX	18/77 498/96	
4.	Goraj	Sztum	dworski	AWR SP/ sprzedaż	1,2	3 ćw. XIX	76/84 505/96	
5.	Gościszewo I	Sztum	dworski	pryw.	0,5	3 ćw. XIX		
6.	Gościszewo II	Sztum	dworski	pryw.	0,7	XVIII- XIX		
7.	Górki	Sztum	dworski	AWR SP		k. XIX		
8.	Gronajny I	Sztum	chłopski	pryw.		3 ćw. XIX		
9.	Gronajny II	Sztum	chłopski	pryw.		3 ćw. XIX		
10.	Gronajny III	Sztum	młyński	pryw.		3 ćw.		

						XIX		
11.	Koniecwałd I	Sztum	dworski	AWR SP/ sprzedaż		poł. XIX	494/96	
12.	Koniecwałd II	Sztum	chłopski	pryw.		poł. XIX		
13.	Koniecwałd III	Sztum	chłopski	pryw.		poł. XIX		
14.	Koniecwałd IV	Sztum	chłopski	pryw.		poł. XIX		
15.	Koniecwałd V	Sztum	chłopski	pryw.		poł. XIX		
16.	Koniecwałd VI	Sztum	chłopski	pryw.		poł. XIX		
17.	Koślinka	Sztum	młyński	pryw.	0,4	poł. XIX		
18.	Michorowo	Sztum	dworski	AWR SP		poł. XIX		
19.	Pietrzwałd	Sztum	dworski	AWR SP		poł. XIX		
20.	Polaszki	Sztum	dworski	AWR SP		poł. XIX		
21.	Postolin	Sztum	dworski	AWR SP	0,2	poł. XIX		
22.	Powible	Sztum	dworski	AWR SP		poł. XIX		
23.	Ramzy Małe	Sztum	dworski	AWR SP/ zasób		3 ćw. XIX	392/94	
24.	Ramzy Wielkie	Sztum	dworski	AWR SP	0,9	3 ćw. XIX		
25.	Szpitalna Wieś	Sztum	dworski	AWR SP Czernin/ zasób	0,5	poł. XIX	16/77 skreślony	
26.	Sztum- Zajezerze	Sztum	dworski	J. Szarycki		XIX	107/N 139/90	
27.	Sztumska Wieś	Sztum	dworski	AWR SP/ zasób		poł. XIX	393/94	
28.	Sztumskie Pole	Sztum	dworski	AWR SP		poł. XIX		
29.	Węgry	Sztum	dworski	AWR SP/ własność	9,0	poł. XIX		
gmina TCZEW								
1.	Boroszewo ???	Tczew		wspólnota mieszkaniowa				
2.	Boroszewko	Tczew	dworski	Zakład Rolny Maszewko	4,3	XIX poł.		
3.	Boroszewo	Tczew						
4.	Dalwin	Tczew						
5.	Gniszewo	Tczew	dworski	Zb. Szkoła Gminna	3,4	XVIII/X IX		
6.	Łukocin	Tczew	pałacowy	AWR SP	6,6	XVIII/X IX	A- 1026/87	
7.	Mażewko	Tczew	pałacowy	AWR SP	1,8	XIX		
8.	Mażewo	Tczew						
9.	Mieścina	Tczew	dworski	AWR SP	3,5	XIX poł.		
10.	Rukosin	Tczew						
11.	Stanisławie	Tczew	dworski	Państw. Dom Opieki Społecznej	5,8	XVIII/X IX	A- 1016/87	
12.	Swarożyn	Tczew	dworski	AWR SP/dzierżawa	1,5	XIX		
13.	Szczerbęcina	Tczew	dworski	pryw.	4,6	XVIII	18/48	
14.	Turze	Tczew	dworski	Szk. Podst., parafia rz-kat.	6,3	XIX	A- 1012/87	
15.	Waćmirek	Tczew	dworski	AWR SP/dzierżawa	5,6	XIX/XX		
16.	Zajączkowo Tczewskie	Tczew	dworski	wspólnota mieszk. oraz przyw.	3,5	XVIII k.	1164/97	
gmina TRĄBKI WIELKIE								
1.	Domachowo	Trąbki Wielkie						
2.	Gołębiewko	Trąbki Wielkie	dworski	RSP	0,9	XVIII/X		

						IX		
3.	Gołębiewo Średnie	Trąbki Wielkie	dworski	pryw.	2,8	XVIII/XIX	*	
4.	Gołębiewo Wielkie	Trąbki Wielkie	dworski	Urząd Gminy	8,0	XIX		
5.	Kaczki	Trąbki Wielkie						
6.	Kleszczewo	Trąbki Wielkie	dworski	Urząd Gminy	2,1	XIX 2 poł.		
7.	Młyniec	Trąbki Wielkie						
8.	Pawłowo	Trąbki Wielkie						
9.	Rościszewo	Trąbki Wielkie	dworski	RSP	3,5	XIX		
10.	Sobowidz	Trąbki Wielkie	dworski	AWR SP/dzierżawa	2,0	XIX		
11.	Trąbki Wielkie	Trąbki Wielkie	dworski	pryw.	3,0	XIX		
12.	Warcz	Trąbki Wielkie						
13.	Zaskoczyn	Trąbki Wielkie	dworski	AWR SP/dzierżawa	2,0	XIX		
gmina TRZEBIELINO								
1.	Broczyna	Trzebielino	pałacowy	Ośr. Dla Os. Uzależn.	4,3	XIX	236A	
2.	Cetyń	Trzebielino	dworski	b. PGR Suchorze	2,0	XIX		
3.	Objezierze	Trzebielino	dworski	b. PGR	1,1	XIX		
4.	Poborowo	Trzebielino	dworski	b. PGR	4,0	XVIII	106A	
5.	Starkówko	Trzebielino						
6.	Suchorze	Trzebielino	dworski	b. PGR	1,5	XIX/XX		
7.	Trzebielino	Trzebielino	pałacowy	b. PGR	3,0	XIX	169A	
gmina TUCHOMIE								
1.	Masłowice	Tuchomie						
2.	Modrzejewo	Tuchomie	dworski	b. PGR	0,5	XIX		
3.	Tuchomie	Tuchomie	dworski	Jan Jaszul	2,0	XIX	172A	
gmina USTKA								
1.	Dominek	Ustka	dworski	b. PGR	0,5	XIX		
2.	Duninowo	Ustka	dworski	b. PGR	8,1	1880		
3.	Gąbino	Ustka	pałacowy	b. PGR Objazda	3,0	XIX		
4.	Gołęcino	Ustka	dworski	PFZ, roln. ind.	2,0	XIX		
5.	Grabno-Zimowiska	Ustka	dworski	b. PGR Objazda	3,0	XIX	52A	
6.	Machowinko	Ustka	pałacowy	P. Dom Pom. Społ.	4,0	XIX		
7.	Machowino	Ustka	pałacowy	P. Dom Pom. Społ.	5,0	XIX		
8.	Objazda	Ustka	pałacowy	Szk. Podst.	2,5	XIX		
9.	Osieki Słupskie	Ustka	dworski	b. PGR Objazda	2,0	XIX		
10.	Wytowno	Ustka	dworski	Jerzy Izdebski	1,5	XVIII	191A	
11.	Zaleskie	Ustka	dworski	Krystyna Kokol	7,3	2 poł. XVIII	194A	
gmina WEJHEROWO								
1.	Bolszewo	Wejherowo	dworski	Zakład Rolny Pętrowice	3,0	XIX		
2.	Góra Pomorska	Wejherowo	dworski	Okręg. Przeds. Przem. Mięsnego	2,2	XIX		
3.	Wejherowo ul. Waryńskiego 1	Wejherowo	pałacowy	Muzeum Piśmiennictwa Urząd Miasta Wejher	17,0	XVIII/XIX	374/71	
gmina WICKO								
1.	Bargędzino	Wicko	dworski	b. PGR	5,0	XIX		

2.	Białogarda	Wicko						
3.	Charbrowo	Wicko	pałacowy	b. PGR Wicko	1,5	XVIII/ XIX	255A	
4.	Kopaniewo	Wicko						
5.	Maszewko	Wicko	dworski	b. PGR	5,0	XIX		
6.	Nowęcín	Wicko	dworski	b. PGR Charbrowo	4,5	XIX	249A	
7.	Poraj	Wicko	dworski	b. PGR Charbrowo	1,0	Pocz. XX		
8.	Roszczyce	Wicko	dworski	b. PGR Roszczyce	3,0	XIX		
9.	Sarbsk	Wicko	dworski		1,0	XIX		
10.	Szczenurze	Wicko	dworski	Kółko Rol. Wicko	2,5	XIX/XX		
11.	Ulinia	Wicko	dworski	b. PGR	2,0			
12.	Wicko	Wicko	dworski	Szk. Podst.	2,5			
13.	Wrześcienko	Wicko	pałacowy	b. PGR	0,7	XIX		
14.	Zdrzewno	Wicko	pałacowy	b. PGR	1,5	2 poł. XIX	258A	
gmina WŁADYSŁAWOWO								
1.	Jastrzębia Góra	Władysławowo	ogrody willowo- kuracyjne					
gmina ZBLEWO								
1.	Miradowo	Zblewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	4,0	XIX	A - 1192/98	
2.	Piesienica	Zblewo	pałacowy	Urząd Gminy	3,0	XIX		
3.	Radziejewo	Zblewo	dworski	AWR SP/dzierżawa	6,0	XIX		
4.	Wirty	Zblewo	dendrolo- giczny	Nadleśnictwo Kaliska	32,0	XIX 2 poł (1869 r)		
5.	Zblewo	Zblewo						
gmina ŻUKOWO								
1.	Banino	Żukowo						
2.	Barniewice	Żukowo						
3.	Leżno	Żukowo	pałacowy	Uniwersytet Gdański AWR SP	2,3	XVIII/X IX	983/86	
4.	Małkowo	Żukowo	dworski	Urząd Gminy	1,1	XIX		
5.	Nowy Tuchom	Żukowo						
6.	Pępowo	Żukowo	dworski	Szk. Podst.	3,0	XIX		
7.	Przyjaźń	Żukowo	pałacowy	pryw.	1,2	XIX/XX	984/86	
8.	Sulmin	Żukowo						
9.	Tuchomek	Żukowo						

B. Historyczne założenia urbanistyczne

1. Gdańsk (nr rej. rej. 8/1947 r.)
2. Gdynia (nr rej. nie wpisany)
3. Gniew (nr rej. rej. 84/1959 r.)
4. Kościerzyna (nr rej. rej. 796/1978 r.)
5. Nowy Staw (nr rej. rej. 1/1976 r.)
6. Puck (nr rej. rej. 773/1977 r.)

7. Skarszewy (nr rej. rej. 792/1978 r.)
8. Skórcz (nr rej. rej. 816/1979 r.)
9. Sopot (nr rej. rej. 771/1979 r.)
10. Starogard (nr rej. rej. 80/1959 r.)
11. Tczew (nr rej. rej. 71/1959 r.)
12. Ustka (nr rej. rej. A-150/1957 r.)

C. Zabytkowa układy ruralistyczne

Wpisane do rejestru zabytków:

powiat Gdańsk

1. Święty Wojciech, miasto Gdańsk, nr rej. 964/1986;

powiat Gdynia

2. Oksywie, miasto Gdynia, nr rej. 992/1987;
3. Orłowo, miasto Gdynia, nr rej. 863/1982;
4. Wielki Kack, miasto Gdynia, nr rej. 1017/1987;

powiat Kościerzyna

5. Juszki, gm. Kościerzyna, nr rej. 911/1986;
6. Przytarnia, gm. Karsin, nr rej. 981/1986;
7. Wąglikowice, gm. Kościerzyna, nr rej. 979/1986;
8. Wiele, gm. Karsin, nr rej. 966/1986;
9. Wdzydze Tucholskie, gm. Karsin, nr rej. 967/1986;

powiat Kwidzyn

10. Nowa Wioska, gm. Gardeja, nr rej. 129/89 z 1990;

powiat Nowy Dwór Gdański

Krynica Morska, gm., nr rej. 136/1990 (nie uwzględnione ze względu na całkowitą dewastację).

11. Żuławki-Drewnica, gm. Stegna, nr rej. 8/1977;

powiat Puck

12. Jastarnia, miasto Jastarnia, nr rej. 819/1979;
13. Karwieńskie Błota, gm. Krokowa, nr rej. 1060/2005;
14. Mechowo, gm. Puck, nr rej. 931/1985;

powiat Starogard Gdański

15. Osiek, gm. Osiek, nr rej. 925/1985;

powiat Wejherowo

16. Góra Pomorska, gm. Wejherowo, nr rej. 944/1985;

Nie wpisane do rejestru zabytków:

17. Cedry Wielkie (gm. Cedry Wielkie)

18. Giemlice (gm. j.w.)
19. Trutnowy (gm. j.w.)
20. Krzywe Koło (gm. Suchy Dąb)
21. Osice (gm. j.w.)
22. Steblewo (gm. j.w.)
23. Borety (gm. Lichonwy)
24. Lichnowy (gm. j.w.)
25. Lichnowki (gm. j.w.)
26. Pordenowo (gm. j.w.)
27. Starynia (gm. j.w.)
28. Bystrze (gm. Miłoradz)
29. Gnojewo (gm. j.w.)
30. Kończewice (gm. j.w.)
31. Mątowy Wielkie (gm. j.w.)
32. Miłoradz (gm. j.w.)
33. Pogorzała Wieś (gm. j.w.)
34. Stara Kościelnica (gm. j.w.)
35. Świerki (gm. Nowy Staw)
36. Kmiecín (gm. Nowy Dwór Gdański)
37. Lubieszewo (gm. j.w.)
38. Marynowy (gm. j.w.)
39. Gniazdowo (gmina Ostaszewo)
40. Nowa Cerkiew (gm. j.w.)
41. Palczewo (gm. j.w.)
42. Swołowo (gm. Swołowo)
43. Charnowo (gm. Ustka)
44. Duninowo (gm. j.w.)
45. Machowino (gm. j.w.)
46. Możdżanowo (gm. j.w.)
47. Peplino (gm. j.w.)
48. Starkowo (gm. j.w.)
49. Wielki Garc (gm. Pelplin)
50. Subkowy (gm. Subkowy)

D. Założenia zamkowe krzyżackie

1. Malbork (nr rej. rej. 73/N/1959 r.)
2. Kwidzyn (nr rej. rej. 163/N/1959 r.)

3. Gniew (nr rej. rej. 340/1971 r.)
4. Bytów (nr rej. rej. A-4/1953 r.)

E. Żuławskie domy podcieniowe

powiat GDAŃSK

gmina Cedry Wielkie

1. Giemlice (nr rej. 671/1973 r.)
2. Koszwały (nr rej. 10/1959 r.)
3. Miłocin (nr rej. 178/1961 r.)
4. Trutnowy (nr rej. 9/1959 r.)

gmina Pszczółki

5. Różyny (2 obiekty – nr rej. 21/1949 r., 23/1949 r.)

gmina Suchy Dąb

6. Krzywe Koło (nr rej. 727/1975 r.)
7. Steblewo (2 obiekty – nr rej. 176/1961 r., 175/1961 r.)

powiat KWIDZYN

gmina Prabuty

8. Obrzynowo (2 obiekty – nr rej. 733/1967 r., 734/1967 r.)

gmina Sadlinki

9. Kaniczki (nr rej. 222/1992 r.)

powiat MALBORK

gmina Lichnowy

10. Pordenowo (nr rej. 482/1995 r.)
11. Lasowice Małe (nr rej. 716/1974 r.)
12. Lasowice Wielkie (nr rej. 715/1974 r.)
13. Stogi (nr rej. 123/N/1961 r.)

gmina Miłoradz

14. Bystrze (nr rej. 251/N/1957 r.)

gmina Nowy Staw

15. Lipinka (nr rej. 181/N/1961 r.)
16. Nowy Staw (nr rej. 180/N/1961 r.)
17. Świerki (nr rej. 718/1974 r.)

gmina Stare Pole

18. Klecie (nr rej. 106/N/1960 r.)
19. Kławkki (nr rej. 183/N/1961 r.)
20. Stare Pole (nr rej. 53/1957 r.)
21. Złotowo (nr rej. 57/1957 r.)

powiat NOWY DWÓR GDAŃSKI

gmina Nowy Dwór Gdański

22. Lubieszewo (2 obiekty – nr rej. 129/N/1961 r., 104/N/1960 r.)
23. Marynowy (3 obiekty – nr rej. 120/N/1961 r., 121/N/1961 r., 686/1973 r.)
24. Myszewo (nr rej. 132/N/1961 r.)
25. Nowy Dwór Gdański (2 obiekty – nr rej. 488/1996 r., 182/N/1961 r.)
26. Orłowo (4 obiekty – nr rej. 138/N/1961 r., 103/N/1961 r., 126/N/1961 r., 77/1985 r.)

gmina Ostaszewo

27. Gniazdowo (2 obiekty – nr rej. 608/1972 r., 124/N/1961 r.)
28. Nowa Cerkiew (nr rej. 610/1972 r.)
29. Nowa Kościelnica (2 obiekty – nr rej. 255/N/1962 r., 134/N/1961 r.)
30. Palczewo (nr rej. 139/N/1961 r.)

gmina Stegna

31. Izbiska (nr rej. 127/N/1961 r.)
  32. Mikoszewo (nr rej. 59/1982 r.)
  33. Przemysław (nr rej. 140/N/1961 r.)
  34. Żuławki (3 obiekty – nr rej. 614/1972 r., 109/N/1960 r., 94/1986 r. oraz 616/1972 r.)
- razem: zachowanych 47 domów żuławskich podcieniowych

F. Szkieletowe kościoły nowożytne

powiat BYTÓW

gmina Czarna Dąbrówka

1. Jasień (nr rej. A-214/1959 r.)
2. Mikorowo (nr rej. A-287/1960 r.)

gmina Kołczygłowy

3. Kołczygłowy (nr rej. A-363/1961 r.)
4. Łubno (nr rej. A-388/1964 r.)

gmina Miastko

5. Miłocice (nr rej. A-263/1960 r.)
6. Świerzno (nr rej. A-429/1965 r.)
7. Trzcinnno (nr rej. A-268/1960 r.)
8. Wałdowo (nr rej. A-269/1960 r.)

gmina Studzienice

9. Ugoszcz (nr rej. A-255/1960 r.)

gmina Trzebielino

10. Cetyń (nr rej. A-520/1965 r.)

powiat CHOJNICE

gmina Chojnice

11. Ciechocin (nr rej. A-721/1991 r.)

powiat CZŁUCHÓW

gmina Czarne

12. Bińcze (nr rej. A-272/1960 r.)

13. Czarne (nr rej. A-164/1059 r.)

14. Krzemieniewo (nr rej. A-172/1959 r.)

15. Nadziejewo (nr rej. A-277/1960 r.)

16. Raciniewo (nr rej. A-173/1959 r.)

17. Sierpowo (nr rej. A-273/1960 r.)

gmina Człuchów

18. Głędowo (A-166/1959 r.)

19. Kiełpin (nr rej. A-155/1958 r.)

20. Krępsk (nr rej. A-170/1959 r.)

21. Polnica (nr rej. A-154/1958 r.)

gmina Debrzno

22. Cierznie (nr rej. A-171/1959 r.)

23. Słupia (nr rej. A-278/1960 r.)

24. Strieczona (nr rej. A-174/1958 r.)

gmina Koczała

25. Pietrzykowo (nr rej. A-101/424/1965 r.)

gmina Przechlewo

26. Przechlewo (nr rej. A-63/1954 r.)

gmina Rzeczenica

27. Brzezcie (nr rej. A-62/1954 r.)

28. Gwóźdźcin (nr rej. A-168/1959 r.)

29. Olszanowo (nr rej. A-280/1960 r.)

30. Pieniężnica (nr rej. A-281/1960 r.)

powiat GDAŃSK

gmina Cedry Wielkie

31. Kiezmark (nr rej. 210/1962 r.)

gmina Kolbudy

32. Czapelsko (nr rej. 101/1960 r.)

gmina Suchy Dąb

33. Koźliny (nr rej. 213/1962 r.)

34. Osice (nr rej. 216/1962 r.)

35. Wróblewo (nr rej. 224/1962 r.)

powiat KARTUZY

gmina Kartuzy

36. Sianowo (nr rej. 355/1971 r.)

powiat LĘBORK

gmina Cewice

37. Bukowina (nr rej. A-167/N/1961 r.)

powiat MALBORK

gmina Lichnowy

38. Boręty (nr rej. 65/1983 r.)

gmina Malbork

39. Malbork (nr rej. 207/N/1962 r.)

gmina Nowy Staw

40. Świerki (nr rej. 713/1974 r.)

powiat NOWY DWÓR GDAŃSKI

gmina Nowy Dwór Gdański

41. Marzęcino (nr rej. 683/1973 r.)

gmina Stegna

42. Stegna (nr rej. 141/N/1961 r.)

powiat PUCK

gmina Krokowa

43. Tyłowo (231/1962 r.)

gmina Puck

44. Mechowo (228/1962 r.)

powiat SŁUPSK

gmina Dębica Kaszubska

45. Dębica Kaszubska (A-289/1961 r.)

46. Dobieszewo (nr rej. A-29-/1960 r.)

gmina Głównyzyce

47. Stowiecino (nr rej. A-313/1061 r.)

gmina Kępice

48. Ciecholub (nr rej. A-419/1965 r.)

49. Osowo (nr rej. A-267/1960 r.)

50. Płocko (nr rej. A-425/1965 r.)

gmina Kobylnica

51. Kuleszewo (nr rej. A-305/1961 r.)

gmina Słupsk

52. Strzelino (nr rej. A-94/1956 r.)

gmina Ustka

53. Charnowo (nr rej. A-308/1961 r.)

54. Objazda (nr rej. A-317/1961 r.)

55. Wytowno (nr rej. A-318/1961 r.)

powiat STAROGARD GDAŃSKI

gmina Osiek

56. Kasparus (nr rej. 1069/1989 r.)

powiat WEJHEROWO

gmina Łęczyce

57. Bożepole Wielkie (nr rej. 703/1973 r.)

G. Ceglane kościoły średniowieczne

powiat BYTÓW

gmina Bytów

1. Bytów (nr rej. A-365/1965 r.)

powiat CHOJNICE

gmina Chojnice

2. Ogorzelin (nr rej. IE 25 186/1929 r.)

3. Ostrowite (nr rej. KOK 5/15/1936 r.)

4. Chojnice (nr rej. IE-25 173/1929 r.)

powiat GDAŃSK

gmina Cedry Wielkie

5. Cedry Wielkie (nr rej. 486/1972 r.)

6. Trutnowy (nr rej. 222/1962 r.)

gmina Kolbudy

7. Lublewo (nr rej. 28/1949 r.)

8. Pręgowo (nr rej. 217/1962 r.)

gmina Pruszcz Gdański

9. Pruszcz Gdański (nr rej. 218/1962 r.)

gmina Suchy Dąb

10. Krzywe Koło (nr rej. 214/1962 r.)

11. Osice (nr rej. 216/1962 r.)

12. Steblewo (ruina) (nr rej. 487/1972 r.)

13. Suchy Dąb (nr rej. 488/1972 r.)

gmina Trąbki Wielkie

14. Mierzszyn (nr rej. 215/1962 r.)

powiat grodzki GDYNIA

15. Oksywie (nr rej. A-1154/1996 r.)

powiat KATRUZY

gmina Kartuzy

16. Kartuzy (nr rej. 360/1971 r.)

gmina Żukowo

17. Żukowo (nr rej. 353/1971 r.)

powiat KWIDZYN

gmina Gardeja

18. Czarne Dolne (nr rej. 260/1993 r.)

19. Gardeja (nr rej. 500/1996 r.)

20. Trumieje (nr rej. 165/N/1961 r.)

gmina Kwidzyn

21. Rakowiec (nr rej. 720/1975 r.)

22. Tychnowy (nr rej. 166/N/1961 r.)

23. Kwidzyn (nr rej. 163/N/1961 r.)

gmina Prabuty

24. Prabuty (ruina) (nr rej. P/66/1953 r.)

powiat LĘBORK

gmina Lębork

25. Lębork (nr rej. A-169/1961 r.)

powiat MALBORK

gmina Lichnowy

26. Boręty (ruina) (nr rej. 331/1994 r.)

27. Lichnowy (nr rej. 712/1974 r.)

28. Lisewo (nr rej. 40/N/1959 r.)

gmina Malbork

29. Malbork (nr rej. 63/13/1957 r.)

gmina Miłoradz

30. Gnojewo (ruina) (nr rej. 22/N/1959 r.)

31. Kończewice (nr rej. 202/N/1962 r.)

32. Mątowy Wielkie (nr rej. 203/N/1962 r.)

33. Miłoradz (nr rej. 204/N/1962 r.)

34. Pogorzała Wieś (nr rej. 326/1994 r.)

35. Stara Kościelnica (nr rej. 206/N/1962 r.)

gmina Nowy Staw

36. Myszewo (nr rej. 714/1974 r.)

37. Nowy Staw (nr rej. 205/N/1962 r.)

gmina Stare Pole

- 38. Królewo (nr rej. 360/1994 r.)
- 39. Krzyżanowo (nr rej. 55/1957 r.)

powiat SZTUM**gmina Dzierzgoń**

- 40. Bągart (nr rej. 247/N/1962 r.)
- 41. Dzierzgoń (nr rej. 49/16/1956 r.)
- 42. Jasna (nr rej. 244/N/1962 r.)
- 43. Żuławska Sztumska (nr rej. 65/N/1957 r.)

gmina Stary Dzierzgoń

- 44. Myślice (nr rej. 866/1968 r. oraz 461/1995 r.)
- 45. Stary Dzierzgoń (nr rej. 443/1969 r.)

gmina Stary Targ

- 46. Kalwa (95/N/1960 r.)
- 47. Nowy Targ (nr rej. 257/1993 r.)
- 48. Stary Targ (nr rej. 258/1993 r.)

gmina Sztum

- 49. Pietrzwałd (nr rej. 470/1995 r.)
- 50. Postolin (nr rej. 245/N/1962 r.)

powiat NOWY DWÓR GDAŃSKI**gmina Nowy Dwór Gdański**

- 51. Kmiecín (nr rej. 27/N/1959 r.)
- 52. Lubiszewo (nr rej. 128/N/1961 r.)
- 53. Marynowy (nr rej. 130/N/1961 r.)
- 54. Orłowo (nr rej. 135/N/1961 r.)
- 55. Tuja (nr rej. 142/N/1961 r.)
- 56. Tujce-Cyganek (nr rej. 126/N/1961 r.)

gmina Ostaszewo

- 57. Jeziernik (nr rej. 108/N/1960 r.)
- 58. Nowa Cerkiew (nr rej. 95/1988 r.)

powiat PUCK

- 59. Hel (miasto Hel) (nr rej. 91/1960 r.)

gmina Krokowa

- 60. Żarnowiec (nr rej. 92/1960 r.)
- 61. Puck (miasto Puck) (nr rej. 229/1962 r.)

powiat SŁUPSK

- 62. Słupsk (miasto Słupsk) (nr rej. A-70/1965 r., A-152/1958 r., A-9/1953 r.)

gmina Dębica Kaszubska

63. Budowo (nr rej. A-361/1961 r.)

gmina Kobylnica

64. Zębowo (nr rej. A-320/1961 r.)

gmina Słupsk

65. Swołowo (nr rej. A-315/1961 r.)

gmina Ustka

66. Charnowo (nr rej. A-308/1961 r.)

67. Duninowo (nr rej. A-300/1961 r.)

68. Możdżanowo (nr rej. A-299/1961 r.)

powiat STAROGARD GDAŃSKI

gmina Bobowo

69. Bobowo (nr rej. 234/1962 r.)

gmina Skarszewy

70. Skarszewy (nr rej. 158/1961 r.)

gmina Skórcz

71. Barłożno (233/1962 r.)

72. Pączewo (240/1962 r.)

73. Skórcz (nr rej. 241/1962 r.)

gmina Smętowo Graniczne

74. Kościelna Jania (nr rej. 237/1962 r.)

75. Lalkowy (nr rej. 239/1962 r.)

gmina Starogard Gdański

76. Dąbrówka (nr rej. 235/1962 r.)

77. Jabłowo (nr rej. 236/1962 r.)

78. Klonówka (618/1972 r.)

79. Kokoszkowy (238/1962 r.)

80. Starogard Gdański (nr rej. 242/1962 r.)

powiat TCZEW

gmina Gniew

81. Gniew (nr rej. 249/1962 r.)

82. Piaseczno (nr rej. 248/1962 r.)

gmina Morzeszczyn

83. Nowa Cerkiew (nr rej. 1091/1990 r.)

gmina Pelplin

84. Lignowy (nr rej. 707/1974 r.)

85. Pelplin (nr rej. 707/1974 r., 887/1983 r., 889/1984 r.)

86. Wielki Garc (nr rej. 339/1971 r.)

gmina Subkowy

87. Gorzędziej (nr rej. 1032/1988 r.)

88. Subkowy (nr rej. A-246/1962 r.)

gmina Tczew

89. Lubiszewo Tczewskie (nr rej. 477/1972 r.)

90. Miłobądz (93/1960 r.)

91. Tczew (miasto Tczew) (430/1972 r., 431/1972 r.)

H. Wiatraki

1. Zdrzewno (pow. Lębork, gm. Wicko – nr rej. A-302/1989 r.)

2. Swołowo (pow. Słupsk, gm. Słupsk – nr rej. 316/1961 r. – nie istnieje ?)

3. Lędowo (pow. Słupsk, gm. Ustka - nr rej. 445/1965 r. – nie istnieje ?)

4. Pszczółki (pow. Gdańsk, gm. Pszczółki – nr rej. 369/1971 r.)

5. Tczew (pow. Tczew, m. Tczew - nr rej. 41/1960 r.)

6. Drewnica (pow. Nowy Dwór Gdański, gm. Stegna – nr rej. 201/N/1962 r.)

7. Palczewo (pow. Nowy Dwór Gdański, gm. Ostaszewo – nr rej. 38/1956 r.)

8. Stary Dziergoń (pow. Sztum, gm. Stary Dziergoń – nr rej. 1192/1968 r.)

I. Porty i przystanie rybackie

1. Hel

2. Jastarnia

3. Kąty Rybackie

4. Łeba

5. Piaski

6. Rowy

7. Ustka

8. Władysławowo

J. Stanowiska archeologiczne kultury gockiej

1. Babi Dół – Borcz (pow. Kartuzy, Gm. Somonino)

2. Węsiory (pow. Kartuzy, gm. Sulęczyno)

3. Odry (pow. Kościerzyna, gm. Karsin)

4. Leśno (pow. Chojnice, gm. Brusy)

K. Stanowisko kultury pradziejowej w Rzucewie (kultura rzucewska)